

T.C.

**ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOS – DR – 2015 – 0001**

**YABANCILAŞMA ve ERICH MARIA REMARQUE'IN
ESERLERİNDE YABANCILAŞMA OLGUSU**

HAZIRLAYAN

Sevra FIRINCIOĞULLARI

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Şebnem ÖZKAN

AYDIN - 2015

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOS – DR – 2015 – 0001**

**YABANCILAŞMA ve ERICH MARIA REMARQUE'IN
ESERLERİNDE YABANCILAŞMA OLGUSU**

HAZIRLAYAN

Sevra FIRINCIOĞULLARI

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Şebnem ÖZKAN

AYDIN - 2015

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı :

İmza :

Yazar Adı- Soyadı: Sevra FIRINCIĞULLARI

Başlık: YABANCILAŞMA ve ERICH MARIA REMARQUE'IN
ESERLERİNDE YABANCILAŞMA OLGUSU

ÖZET

Çalışmada, modern dönemin en büyük krizlerinin hazırlayıcısı olan bir gerçekliğin analiz edilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle duyarsızlaşma ve insani öz değerlerin azalması yönüyle yabancılaşma olgusunun hem pratik ilişkilerdeki görünümüne hem de yarattığı büyük insan trajedilerine dikkat çekilmesi amaçlanmıştır. Analiz, yabancılaşma olgusunu ve modern dönemde yabancılaşmaya ilişkin gerçeklikleri yoğun olarak işleyen Erich Maria Remarque'ın eserlerinde gerçekleştirilmiştir.

Yabancılaşma her dönemde karşılaşılabilecek bir gerçeklik olsa da modern dönemde, doruk noktası olan faşist diktatörlüklerde, soykırımlarda ve dünya savaşlarında en acımasız görünümüyle ortaya çıkmıştır.

İnterdisipliner alanda yapılmış olan bu çalışmada yabancılaşma olgusu bağlamında modernizmin en büyük krizlerini çarpıcı görünümüyle işleyen Erich Maria Remarque'ın eserleri incelenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmada yazarın dokuz eseri ele alınmıştır.

Çalışmada yazarın yaratım sürecinde etkili olan çevresel etmenler üzerinde duran ve yansıtma kuramından esinlenen, tarihsel ve sosyolojik eleştiri tekniklerinden yararlanılmıştır. Yazarın bireysel etkilenimleri üzerinde duran anlatımcılık kuramından hareketle geliştirilen biyografik eleştiri tekniğine yer verilmiş ve karakter simgelerinin dönüşümü bağlamında da göstergebilimsel çözümleme tekniğinden yararlanılmıştır. Aynı zamanda bu tekniklerle örtüşen hermeneutik yaklaşıma da yer verilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Yabancılaşma, Etik, Sorumluluk, Duyarsızlaşma

NAME: Sevra FIRINCIOĞULLARI

TITLE: ALIENATION AND CONCEPT OF ALIENATION IN THE
WORKS OF ERICH MARIA REMARQUE

ABSTRACT

The aim of the present study is to analyze the reality underlying the most dramatic crises of modern era, so that the study was aimed at drawing attention to the concept of alienation in terms of desensitization and the loss of human values, as well as to the resultant dramatic human tragedies. In this context, the analysis was carried out through the works of Erich Maria Remarque, who centers and concentrates on the concept of alienation and on the realities closely related to the alienation in modern era.

Alienation, although encountered in every period, have emerged with the most outrageous appearance manifested in fascist dictatorships, genocides, and world wars, which are the culmination of the concept.

In the present study carried out in interdisciplinary field, the works by Erich Maria Remarque, who deals with the greatest crises of modernism with their most striking appearances in the context of alienation were examined and analyzed. The study includes nine works.

The historical and sociological criticism techniques that lay emphasis on environmental factors that operated in the course of the writer's creation and are inspired by the theory of reflection were utilized. Biographical criticism technique was employed, and semiotic analysis technique was utilized. Hermeneutic approach having considerable overlap with these techniques was also considered.

KEYWORDS: Alienation, Ethics, Responsibility, Desensitization

ÖNSÖZ

Bu çalışma karşılaştığım yabancılaşmış insan ilişkilerini gözlemlediğim ve yaşamımda kırılma noktası yaratan bir dönemden sonra kaleme alınmıştır. İnsana dair en büyük açmazın insanın kendi özüne ihanet ettiği andan itibaren başladığını belirten E. Fromm'un da vurguladığı gibi insan dünyasındaki en büyük trajedilerin temelinde yatan bu gerçekliği incelemeye karar vermeme neden olan şey, çevremde çok sık karşılaştığım insan tipleri ve ilişkileridir. İnsan, en acımasız eylemlerini ancak kendi özüne ihanet etmeyi seçtiğinde gerçekleştirdiğine göre sosyal ilişkilerde ve toplum genelinde belirgin olarak ortaya çıkan büyük sorunların temelinde de bu gerçeklik büyük bir etkiye sahip olmalıydı. Büyük edebiyatçı Balzac'ın da dediği gibi "Vicdanımız yanılmaz bir yargıçtır biz onu öldürmedikçe..."

Bu çalışmayı sürdürmemde en büyük katkı bakış açımın zenginleşmesinde bana emek veren, beni büyük bir sabır ve özveriyle yetiştirerek Türkiye'de henüz çok yeni olan interdisipliner sosyoloji alanında çalışma cesareti veren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şebnem Özkan'a aittir. Muazzam birikimi ve çok yönlü bakış açısıyla çalışmamı biçimlendirmemde büyük katkısı olan, hakkını ödeyemeyeceğim çok değerli hocama, Sayın Yrd. Doç. Dr. Şebnem Özkan'a büyük emeklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Çalışma süresince beni her açıdan destekleyen aileme, yaşamımda özel bir yeri olan dayım Kemal Nuraydın'a ve Yusuf Nuraydın'a çok teşekkür ediyorum.

Çalışmaya en temel dayanağı oluşturan şey bakış açımı güçlendiren klasik eserlerin zengin mirasına yönelmiş olmamdır. Bu yönüyle edebiyat tarihinin Remarque gibi çağları aşan bütün öznelerine ve daha adil bir dünyanın özlemiyle insanlık adına acı çeken tüm dev yüreklere çok şey borçluyum.

Annemin anısına ...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve YAKLAŞIMLAR.....	21
1.1. KULLANILAN YÖNTEM ve TEKNİKLER	24
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	29
1.2.1. Yabancılaşma Kavramı	29
1.2.2. Bir Yabancılaşma Türü Olarak Duyarsızlaşma ve Etik Nötrleşme	31
1.3. YABANCILAŞMA KATEGORİLERİ ve YABANCILAŞMAYA İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	38
1.3.1. Melvin Seeman	38
1.3.2. Marvin B. Scott	39
1.3.3. Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno	41
1.3.4. Karl Marx.....	43
1.3.5. Erich Fromm.....	46
1.3.6. Alvin Toffler.....	51
1.3.7. Georg Simmel	57
İKİNCİ BÖLÜM	
2. EDEBİ METİNLERDE YORUMLAMA ve HERMENEUTİK	63
2.1. YAŞANTININ İÇİNE SIZARAK ANLAMA, YORUMLAMA ve DILTHEY ..	64
2.2. YORUMLAMADA SEZGİSELLİK ve SCHLEIERMACHER.....	67

2.3. MAX WEBER ve ANLAMA.....	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. ERICH MARIA REMARQUE'IN YAŞAMI ve ESERLERİ	73
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. 1914- 1950 TARİHLERİ ARASINDA ALMANYA'NIN SİYASİ TARİHİ	85
4.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ve HITLER ÖNCESİ ALMANYA.....	85
4.2. NAZİZM FİKRİNİN DOĞUŞU, NASYONEL SOSYALİZM ve HITLER'İN İKTİDARA GELİŞİ.....	89
4.3.HITLER DÖNEMİNDE ALMANYA'NIN SOSYAL ve EKONOMİK DURUMU.....	95
BEŞİNCİ BÖLÜM	
5. ERICH MARIA REMARQUE'IN ESERLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	101
5.1.“GARP CEPHESİNDE YENİ BİR ŞEY YOK”: KOLLEKTİF NEVROZ, SAVAŞ ve YABANCILAŞMA.....	101
5.2.“DÖNÜŞ YOLU”: FAŞİZM, KİTLE NEVROZU ve YABANCILAŞMA.....	111
5.3.“ÜÇ ARKADAŞ”:ÖLÜME DUYARSIZLAŞMA, BİREYSEL NEVROZ ve YABANCILAŞMA	118
5.4.“İNSANLARI SEVMELİSİN”:SOYKIRIM, BARBARLIK ÇAĞI ve YABANCILAŞMA	121
5.5.“LİZBON'DA GECE”: ALMANYA'NIN HASTA VİCDANI, İRKÇILIK ve YABANCILAŞMA	138
5.6. “KARA ANIT”: TOPLUMSAL ŞİZOFRENİ ve YABANCILAŞMA	145
5.7.“HAYAT KIVILCIMI”: İRKÇILIK, KOLLEKTİF NEVROZ ve YABANCILAŞMA”.....	151
5.8.“SEVMEK ve ÖLMEK ZAMANI”: SAVAŞ, SOYKIRIM, ÖLÜM ve YABANCILAŞMA	171
5.9. “TEDİRGİN HAYAT”: SOYKIRIM, MÜLTECİLER ve YABANCILAŞMA.	180

5.10 ERICH MARIA REMARQUE'IN ESERLERİ ve YABANCILAŞMA.....	189
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	191
KAYNAKLAR	209
ÖZGEÇMİŞ	217

GİRİŞ

Bu çalışmanın hareket noktası yabancılaşma olgusudur. Çalışma modern dönemde çok fazla artış gösteren ve insan ilişkilerinde birçok problemin temelinde yer alan bu gerçekliği ortaya koyarak analiz etmeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Yabancılaşma farklı disiplinlerde değişik şekillerde tanımlanan ve farklı boyutlarda incelenen bir gerçekliktir. Bu çalışmada ise insan ilişkilerinde duyarlılığın yitimi ve “etik nötrleşme” boyutuyla ele alınmıştır. Duyarsızlaşma genel olarak insanı insan yapan temel değerlerin ve insani duyarlılığın yok olması durumudur. İnsani duyarlılığın yok oluşu insana özgü değer yönelimli eylemin de yok oluşunu beraberinde getirmekte, bu durum insan dünyasında birçok trajedinin ve büyük sosyal problemlerin temelinde yer almaktadır. Bu çerçevede yabancılaşmanın sadece bir sosyal problem değil sosyal problemlerin çoğunun temelinde yatan güçlü bir etken olduğunu belirtmek mümkündür.

Günümüzde sosyal ilişkilerin çoğunda gözlemlenebilecek nitelikte olan bu gerçeklik sadece belli bir dönemde ortaya çıkmadığı gibi belli bir topluma veya toplumsal sınıfa mal edilemeyecek kadar derin bir boyut içermektedir. Karl Marx’ın da vurguladığı gibi her dönemde var olagelmiş olan bu gerçeklik, modern dönemde insan ilişkilerini çok büyük oranda kuşatarak sosyal yapının her alanına sızmıştır.

İnsanlık tarihine bakıldığında yabancılaşma her dönemde var olsa da, modern dönemde diğer dönemlere göre çok fazla artmıştır. Yabancılaşmanın artışının nedenlerine ilişkin bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımların tümünde ortak nokta bu tezin temel savı olan yabancılaşmanın artışındaki temel etkenin kendini varoluşsal boşluk ve yadsımaya bağlı sorunlarla gösteren ahlaki bir krizle ilgili olduğudur. Modern dönemde yabancılaşmanın artışı Kant’ın insanın içindeki tüm insanlık itibarı ve ahlaki mirasın tanımladığını iddia ettiği Ortaçağ evren tasarımının sarsılması ile ilgilidir. Erich Fromm’un da belirttiği gibi törebilincin yani insanın içindeki tüm ahlaki mirasın tanımlandığı bu evren tasarımı modern dönemde bir kırılmaya uğramış ve buna bağlı olarak insanın duygusal ve düşünsel dünyasında ahlaki krizi (yabancılaşma) yaratan bir değişim başlamıştır. Söz konusu değişimin arttırdığı

yabancılaşmayı farklı temelde ele alan ve artışında etkili olan farklı etmenlere eğilen değişik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Yaklaşımlar, kendi içinde bireysel ve çevresel etmenlere vurgu yapmaları itibariyle farklılaşsa da, genel olarak tümüne bakıldığında yabancılaşmanın uç boyutlara ulaşmasında dönemin kendine özgü değişkenlerinin ve bu değişkenleri yaratan yeni bir insan tipinin etkisi üzerinde durdukları görülmektedir. İnsanın içsel bütünlüğündeki parçalanmaya değinen Seeman modern dönem insanında Ortaçağ insanına kıyasla güvensizlik, anlamsızlık, soyutlanmışlık gibi duyguların arttığına dikkat çekmiştir.

İnanç olgusunun Ortaçağ'da (insanlık tarihindeki diğer dönemlere oranla) insanın yaşam anlayışına dolayısıyla ilişkilerine çok daha fazla biçim verdiğini ve çağın sosyal atmosferini büyük oranda biçimlendirdiğini söylemek mümkündür. İnsan kendi varoluşunu bu tasarıma içkin bir bütünlük içinde tanımladığından evren ve doğa insanın kendini daha fazla güvende hissettiği bir yerd. Bu çerçevede Seeman'ın bahsettiği modern dönemde insan psikolojisi üzerinde etkili olan güvensizliğin ve soyutlanmışlık hissini bu çağda çok daha az hissedildiği söylenebilir.

Ortaçağ döneminin modern dönemden bir diğer farkının da bu dönem insanının varoluşsal tedirginliğinin modern dönem insanına göre çok daha az ortaya çıkmasıdır. Bilindiği gibi insan pek çok canlı türüne göre fiziksel olarak daha savunmasızdır. Aynı zamanda bugünü ve yarını düşleyebilen bilinci olan ve ölümlü olduğunun farkında olarak yaşayan tek varlıktır. Hem bu farkındalığın hem de doğa karşısındaki korkusunun etkisiyle insanın varoluşsal bir tedirginlik içinde yaşadığı belirtilebilir. Erich Fromm'un vurguladığı gibi insan için bu tedirginliğin ve korkunun kendisi dayanılmazdır.

Kendi bilincine varmış olduğu için güçsüzlüğünü ve varoluşunun sınırlarını algılamaktadır. Kendi sonunu yani ölümü gözünün önüne getirmektedir... İnsan varoluş sorununu kendi başına çözmek zorunda olan ve bu sorundan kaçamayan tek hayvandır. Usunu doğanın ve kendi kendisinin efendisi oluncaya değin geliştirmeyi sürdürmesi gerekir. Onu yola çıktığı noktadan ileri götüren şey varoluşundaki çelişkidir [...] İnsan kendisine kendisinin varoluşunun anlamının hesabını vermek zorundadır (Fromm, 1998: 51).

İnsan yaşam süresinin sınırlılığının farkında olan bir varlık olması itibariyle hayatını bir anlam çerçevesinde kurmak, sürdürmek ve kendini gerçekleştirmek isteyen tek varlıktır. Abraham Maslow'un "*İnsan Olmanın Psikolojisi*" eserinde belirttiği gibi insan yapı olarak yaşamı boyunca kendi varlığının daha çok tamamlanmasına yönelir. Bu tamamlanma genel olarak iyi değerlere, yürekliliğe, dürüstlüğe, sevgiye, yönelik bir istençtir ve oldukça güçlü bir itkidir. Bu itki tüm insanlarda potansiyel olarak vardır. Bu çerçevede, özellikle Ortaçağ'da insanın kendini bütünlüğü içinde tanımladığı evren tasarımının içindeki iyiliğe çağıran anlamlı ve sonsuz bütünün, insandaki anlamsızlık duygusunu azaltan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. İnsanın anlamlı bulunduğu ve doğayla bütünlüklü şekilde tasarındığı evren, ihtiyaç duyduğu güven duygusunu, bütünlük ve anlam arayışını teskin edebilen bir özelliğe sahipti. Dolayısıyla Ortaçağ'da insanının yaşamını bir anlama adama itkisi daha fazla karşılık bulduğundan, yabancılaşma kuramcılarında Seeman'ın da vurguladığı gibi, modern dönem insanında derinleşmiş olan anlamsızlık duygusunun Ortaçağ insanında çok daha az hissedildiği savunulabilir.

Ortaçağ'da doğadan kopuk olmayan bütünlüklü ve anlamlı evren tasarımına içkin özelliklerin dönemin sosyal ilişkilerine büyük oranda yansıdığını ve insana daha güvenli bir dünya tasarımı sunduğunu söylemek mümkündür. Bu güvenli tasarımın ilişkiler içindeki görünümü en açık şekilde Ortaçağ Avrupa'sına özgü mesleki örgütlenme biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Loncalar olarak adlandırılan bu örgütlenmeler söz konusu dönemde sosyal dayanışmanın en büyük göstergelerinden biri olarak nitelendirilebilir. Loncalarda usta çırak ilişkisine bağlı bir mesleki eğitimde bireyin barınma ve yemek gibi temel ihtiyaçları da karşılanıyordu. Bu yönüyle loncalar sadece talep kadar ve mutlaka nitelikli üretim yapma amacı taşıyan meslek örgütlenmeleri olmalarının yanı sıra sosyal yapı için birleştirici dayanışma örgütleri olarak tanımlanabilirler. Duygusal ilişkilerin hâkim olduğu ve doğadan kopuk olmayan üretim ilişkileriyle birlikte şekillenmiş olan bu sosyal örüntüde modern döneme göre daha bütünlüklü ve daha güvenli bir yapının var olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Seeman'ın belirttiği gibi modern dönem insanında çok belirgin olan güvensizlik ve yalnızlık gibi duyguların Ortaçağ insanında çok daha az hissedildiği düşünülebilir.

Modern döneme girildiğinde insanlık tarihinde üretim ve meslek örgütlenmesinden doğaya yaklaşıma kadar varan kapsamda bir değişimin başladığı bilinmektedir. Bu değişimin köklerinde Ortaçağ'da sosyal örüntüde genel olarak var olan ve insanın kendini daha güvende hissetmesine neden olan temel mekanizmaların çözülüşünü görmek mümkündür. Dolayısıyla Seeman'ın da belirttiği gibi modern dönemde insanın kendini daha yalnız ve güvensiz hissetmesine neden olan daha mekanik bir döneme girilmiştir.

Ortaçağ'da insanın saygıyla karışık bir korku ile yaklaştığı doğanın modern dönemde, özellikle bilimlerin yükselişe geçmesiyle birlikte, daha mekanik şekilde ele alınmaya başlandığı bilinmektedir. Yine bilindiği üzere modern dönemin başlangıcı Descartes'ın ünlü önermesiyle tanımlanmaktadır. Descartes'ın “düşünüyorum o halde varım” önermesinin modern dönem insanının genel karakteristiğini tanımladığı kabul edilir. İnsanın kendini akli ve düşüncesiyle doğadan ayrı şekilde tanımladığı bir sürece girilmiştir. Horkheimer'ın da belirttiği gibi bu süreçte doğaya ve tinsellikle tanımlanmış yaşam kaynağına olan saygının sarsılması ile birlikte insan ahlaki ve varoluşsal bir boşluk içine girer.

Büyük dinsel ve felsefi kavramlar henüz canlıyken insanların alçakgönüllü davranmasının ve kardeşçe sevgiyi adaleti ve insanlık değerlerini yüceltmelerinin nedeni, bu ilkelere uygun davranışların gerçekçi, aykırı olanlarınsa tehlikeli görülmesi ya da bu ilkelerin insanların sözde özgür zevkleriyle daha uyum içinde olması değildi. İnsanlar bu düşüncelerde doğrunun izini gördükleri için, onları Tanrı ya da aşkın bir ruh biçiminde, hatta ebedi bir ilke olarak doğa biçiminde logos (akıl) düşüncesiyle bağdaştırdıkları için bağlı kahyorlardı onlara...

[...] Mitolojik nesnel kökler yalnız büyük evrensel kavramlara özgü değildir, görünüşte kişisel, tümüyle psikolojik davranış ve eylemlerin de kaynaklarıdır bunlar. Bu nesnel içerikten, nesnel sayılan doğruyla bu ilişkiden yoksun kaldıkça bu davranışlar da en temel duygulara kadar buharlaşıp gitmektedir. Çocukların oyunlarının ve yetişkinlerin fantezilerinin mitolojiden kaynaklanması gibi, bir zamanlar bütün sevinç ve hazlar da bir nihai doğruya duyulan inanca bağlıydı (Horkheimer, 2013: 77).

Horkheimer'ın belirttiği gibi daha önce insanın eylemlerinde büyük bir etkiye sahip olan dinsel ve felsefi kavramlar ebedi bir tinsellikle kuşatılmış doğa tasarımının

modern dönemde sarsılması büyük bir değişime neden olmuştur. Zira bu süreçten sonra insanın evrenle ilgili anlamlı ve güven veren dünya tasarımı da sarsılmıştır. Bu çerçevede oluşan ahlaki ve varoluşsal boşluğun Seeman'ın bahsettiği modern dönem insanında belirgin şekilde gözlemlenebilen güvensizlik korku ve anlamsızlık gibi duyguların da artmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum güvensizlik ve korku içinde yalnız, anlam krizi ve değer karmaşası yaşayan yeni bir insan tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Normsuzluk hali insanın yaşadığı değer karmaşasının sonucudur. Bu çerçevede yabancılaşma kuramcılarında Scott söz konusu karmaşanın sosyal organizasyon içindeki etkisine dikkat çekmiştir. Scott modern dönemde sağlıklı şekilde içselleştirilememiş değerlere bağlı normlar ve normlara bağlı rollerin yabancılaşma üzerindeki etkisine değinmiştir. Ona göre, modern dönemde insanın içselleştirdiği değerlerden, bu değerlerden hareketle geliştirdiği normlara ve normlar çerçevesinde üstlendiği rollere kadar giden bir uyumsuzluk söz konusudur.

Scott'ın bahsettiği değerlere bağlı normlarda ve normlara bağlı rollerde ortaya çıkan uyumsuzluğun, insanın içinden geçtiği duygusal ve ahlaki krizin sosyal ilişkiler temelinde ortaya çıkan görünümü olduğu söylenebilir. Bu durum, modern dönem insanının yaşadığı anlam krizine bağlı olarak sosyal ilişkileriyle kurduğu yeni bir çağın karakteristik özelliklerinin de sonucudur.

Modern dönemin Ortaçağ'dan farkı, bu dönemde icatların artışı ile paralel şekilde üretimde yükselişe geçen mekanizasyondur. Makineler ile yaşamını kolaylaştıran modern insanın evren ve doğada varlığını sürdüren değişime yönelik kesinlik arayışının devam ettiği söylenebilir. Bu süreçten sonra insanın doğaya karşı hissettiği korkuyla karışık saygının yerini, neden sonuç ilişkilerine bağlı daha mekanik bir yaklaşımın aldığı bilinmektedir.

Rönesans insanın doğayı ve bireyi keşfetmesi sonra da kendi gücü ve yeteneği sayesinde doğayı (düşünce gücü aracılığıyla) değiştirebileceğinin bilincine varması ile ortaya çıkmıştır. O dönemde elde edilen bu bilginin verdiği mesaj sonucunda yeni bir iktidar hissi oluşmaktaydı ve insan kendisini dünyanın potansiyel hükümdarı olarak görmeye başlamıştı (Fromm, 2004a: 29).

Modern dönemde (Ortaçağ'da olduğu gibi) denetlenemeyen güçlerin varlığının eskiden olduğu gibi sihirli güçlerle açıklanışı mantıklı bulunmayabilir ancak bu denetlenemezliğin gerçekleşebileceğine dair endişe varlığını korur. Modern dönemde doğayı denetleme ve ona hâkim olma çabasının bu ölçüde artışının temelinde bu duygunun yer aldığı söylenebilir.

İlkel insan insanın güçlerini yüceltmekten çok uzaktır. Asla doğayı denetleyebileceğini düşünmez doğaya egemen olmaya çalışan ve bütün çabalarını kendisine doğanın gizli laboratuvarının anahtarını verecek olan doğal nedenlerin keşfine yönelen uygar insandır. Bu yüzden denetlenemez güçler fikrinden hiç hoşlanmaz ve onu reddeder. Doğaya egemen olabilmesi için onu ruhsal özelliklerinden kurtarması gerekir dünyasını objektif görebilmesi için bütün arkaik yansımalarını geri alması gerekir (Jung, 2013: 29, 30).

Erich Fromm'un "*Sahip Olmak ya da Olmak*" adlı eserinde de ısrarla üzerinde durduğu gibi modern dönemde doğayı kendinden bağımsız şekilde tanımlayan, ahlaki bir karmaşa yaşayan ve varoluşsal boşluk içinde telaşlı ve güvensiz bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Bu insan tipi, ahlaki karmaşa ve varoluşsal kaygı ile baş başa kalmış akli duygularının önüne geçmiş modern dönemin insan tipidir.

Modern insanın, kendini ondan bağımsız şekilde tanımladığı, doğayı kontrol altına almasını sağlayan araçları ilerlemiş zekâsı ile geliştirdiği, böylelikle hissettiği kaygıyı azaltmaya çalıştığını belirtmek mümkündür. Zira düşünce kabiliyeti duygularına göre ilerde olan, güvensiz ve telaşlı modern insan için araçların geçici de olsa bir güven duygusu temin ettiği söylenebilir.

Bilimin neden sonuç ilişkilerine bağlı açıklamaları ile icatlarla yükselişe geçen mekanizasyonla üretilen yeni araçlar insanın hissettiği bu karmaşa karşısında yatıştırıcı bir işlev gördüklerinden, modern dönemde insan daha maddi temelde bir yaşam anlayışı geliştirmiştir. Dolayısıyla bu durum Marx'ın öngördüğü gibi modern insanın araçlara daha bağımlı bir tutum içinde olduğu ve yaşamını bu bağımlılık çerçevesinde biçimlendirdiği yeni bir sosyal atmosferin oluşumunu da beraberinde getirmiştir.

Marx'ın da belirttiği gibi, emeğiyle doğayı dönüştürürken kendini gerçekleştirebilecek bir tür olan insan bu dönemde ürettiği araçlara bağımlı hale

gelmiştir. Çünkü araçlar geçici ve sahte de olsa onun varoluşsal kaygısını, doğa ve toplum içinde hissettiği güvensizlik ve korku hissini yatıştıran bir işlev görmektedir. İnsanın araçlarla elde ettiği geçici güven hissi hoyratça bir kâr hırsıyla daha çok şeye sahip olma isteğini ortaya çıkarmış, dolayısıyla üretim ilişkilerinden doğaya yaklaşımına, insan ilişkilerinden giderek kendi insansal özüne uzanan yabancılaşmayı arttırmıştır. Marx'a göre yabancılaşma emek sürecinde doruğa çıksa da bu dönemde tüm ilişkilere ve eylemlere dolayısıyla sosyal yapının geneline yayılmıştır.

Varlıklı sınıfla proleter sınıf aynı insanal yabancılaşmayı temsil ederler [...] İnsan insana yabancılaşmıştır. İnsan kendi kendisinin karşısında iken onun karşısında olan ötekidir. İnsanın kendi emeğine, kendi emek ürününe ve kendi kendine ilişkisi için doğru olan şey insanın öteki insana ve onun emek ve emek nesnesine ilişkisi için de doğrudur. Genel bir biçimde cinsil varlığının insana yabancılaştığı önermesi, bir insanın ötekine olduğu gibi onlardan her birinin de insanal öze yabancılaştığı anlamına gelir (Marx 2007a: 81).

Bu çerçevede Erich Fromm'un da yabancılaşmayı yaratan faktörler içinde ele aldığı aşırı üretimle aynı hızla ilerleyen aşırı tüketim olgusu yükselişe geçmiştir. İnsan modern dönemde araçlara yönelerek aç gözlülük ve kâr hırsıyla daha çok üretip daha fazla tüketerek hissettiği kaygı ve korkuyu yatıştırmaya çalışmaktadır. Ancak insanın temel kaygısı sahte ve geçici bir şekilde geçiştirildiğinden bu eksiklik asla yok olamamaktadır. Dolayısıyla modern dönem insanının daha fazla araca sahip olabilmek için içindeki kâr hırsıyla daha çok üretmeye yine aynı itkiyle tüketmeye yöneldiği söylenebilir.

Bu içe kapalı sıkılgan ve yabancılaşmış insan, içinde hissettiği korkuları tüketim tutkusu ile dengelemeye çalışır. Bu durumu, hiç kimse tarafından hastalık olarak algılanmayan genel bir hastalık hali ya da daha doğrusu "normalitenin patolojisi" biçiminde tanımlamak gerekir. "Hastalık" kavramı ancak diğerlerinden daha fazla hasta olduğunda ortaya çıkmaktadır. Eğer herkes aynı hastalığa tutulursa o zaman hastalık kavramı hiçbir zaman bilince çıkmamaktadır. Bu nedenle bu içsel boşluk ve içsel korku sembolik olarak tüketim tutkusu tarafından iyileştirilmektedir... Sistem içinde korkak hale gelen insanın tek çaresi tüketmektir. Ne kadar çok korkarsa o kadar çok tüketmek zorundadır ne kadar çok tüketirse o kadar çok korkmaktadır. Nitekim ürettiği makineler ne kadar güçlü olursa insan o kadar kudretsiz hale gelmekte ve

böylece sürüp giden bir kısır döngünün içine girmektedir. Bütün bu olumsuzlukları dengeleyebilmek için de sürekli olarak tüketmektedir (Fromm, 2004b: 64).

Anlamsızlık hissiyle birleşen güvensizlik, kaygı ve korku insanın araçlarla ilişkisindeki bağımlılık etkisini güçlendirmekte bu durum araçları elde ederken kullandığı para ile de benzer bir yönden perçinlenmektedir. Yabancılaşma kuramcılarında G. Simmel modern dönemde insanın ilişkilerini biçimlendiren en önemli etmenlerden birinin para olduğunu vurgulamıştır. Simmel'e göre para, insanın emeğiyle ortaya koyduğu ürünleri daha niceliksel temelde görmeyi, dolayısıyla üretim ve tüketim alanında yabancılaşmanın artışı beraberinde getirmektedir.

Para, elde edilen ürün ya da aracın ardındaki harcanmış büyük emeğin niceliksel bir nesneye indirgenmesine neden olur. Dolayısıyla bu durum insanın üretimde de tüketimde de harcanan emeği ve zamanı görmesini perdeleyen bir işleve sahiptir. Paranın gücü, elde edilen araçlara ulaşmada büyük bir etkiye sahipken insanın maddesel temelde kurduğu bu yaşam anlayışı yani paraya ve araçlara bağımlı yaşamı manevi dünyasındaki yoksunluğun artışı beraberinde getirmektedir. Manevi ilişkiler zayıflarken duygusal bağlar silikleşmekte, insanın değer yönelimli tavrı yok olmaya başlarken daha çok maddi öğelere odaklanmış bir yaşam anlayışı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Buna ilişkin olarak Amerikan gençliği üzerinde yapılan bir araştırmada çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmıştır.

1976'da lise son sınıf öğrencilerinin %16'sı "çok paraya sahip olmak" ifadesi için "son derece önemlidir" seçeneğini işaretlemişti. Bu oran 2006'da %26'ya ulaştı. Lise öğrencileri "iyi maaşlı bir işe sahip olmak" ifadesinin "ahlaklı ve onurlu olmak" ifadesinden daha önemli olduğunu söylediler. Pew Araştırma Merkezi kısa bir süre önce 18-25 yaş arasındakilere kuşaklarının en önemli hedeflerini sorduğunda %81'i "zengin olmak" dedi. Bu oran "ihtiyacı olanlara yardım etmek" diyenlerin iki katından fazla "bir toplulukta lider olmak" diyenlerin dört katı ve "daha çok manevi değerlere sahip olmak" diyenlerinse sekiz katıydı. 1967'de üniversite birinci sınıf öğrencilerinin %45'i "maddi olarak iyi duruma gelmek" önemlidir demişken bu sayı 2006'da %75'e yükseldi... 90'lı yılların sonlarında Amerikalılar ayakkabılara mücevhere ve saatlere (80 milyar dolar) yüksek eğitimden (65 milyar dolar) daha fazla para harcadılar. 20 yaş altı kızlar %98 gibi inanılmaz bir oranda en sevdikleri faaliyetin alışveriş yapmak olduğunu söylüyor (Twenge, 2010: 231).

J. Twenge'in yaptığı nesiller ve değerler araştırması çok çarpıcı bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Buna göre on yıllar içerisinde bile inanılmaz bir hızla artış gösteren araçlara yönelmiş bencil ve tüketmeye güdümlü bir insan tipi ve buna bağlı olarak şekillenen bir yaşam biçimi yaygınlık kazanmaktadır. Varoluşsal boşluğun artışı ile birlikte akılda kalmak, daha çok insan tarafından bilinmek ve göz önünde olmak gittikçe daha önemli hale gelmektedir. Erich Fromm "*Kendini Savunan İnsan*" adlı eserinde varoluşsal boşluğun sadece maddeye yönelişte değil insanın bir yerlerde iz bırakabilme telaşıyla da kendini ortaya koyduğunu ileri sürer.

Twenge eserinde kendine odaklanarak tüketen narsistik insan tipinin gittikçe arttığını ortaya koyarken bu gerçekliğin sadece tüketim alanında değil şöhret olma ve tanınma isteğinin artışında da görülebileceğini belirtiyor.

"2006'da 18-25 yaş arasındakilerin %51'i "ünlü olmanın" nesilleri için önemli bir amaç olduğunu ifade etti – önemli bir amaç olarak "manevi anlamda kendini geliştirmek" diyenlerin yaklaşık beş katı. 2006'da yapılan bir ankette, İngiltere'deki çocuklara "dünyadaki en iyi şey" soruldu. En popüler yanıt, "ünlü biri olmak"tı. Bu yanıt, "İyi görünmek" ve "zengin olmak" ile birlikte kusursuz narsisizm üçlüsünü oluşturuyordu. 2005'te Amerikalı lise öğrencilerinin %31'i bir gün ünlü olmayı umduklarını söylediler. Gençlere ünlü mü, zeki mi, güçlü mü ya da güzel mi olmayı tercih ettikleri sorulduğunda, siyahi gençlerin %42'si ünlü derken, beyaz gençlerin %21'i, ünlü olmayı tercih etti. Şöhrete yakın olmak bile cazip: Ortaokula giden kızların %43'ü bir ünlünün asistanı olmayı istediklerini söylediler ki bu sayı, "Harvard veya Yale gibi büyük bir üniversitenin rektörü olmayı" seçenlerin iki katı, "ABD senatörü olmak isterim" diyenlerin üç katı ve "General Motors gibi büyük bir şirketin yönetim kurulu başkanı olmak isterim" diyenlerin sayısının dört katıydı. Yani bir ünlünün yakınında olmak; artık bir devlet görevlisi, başarılı bir iş adamı ya da üniversite rektörü olmaktan daha cazip görünüyor. (Twenge, 2010: 230, 231).

Simmel'in görüşlerini destekleyen Twenge'in bu araştırması modern dönemde paranın insanın manevi dünyasını zayıflatan, yabancılaştırıcı bir unsur olarak ortaya çıktığının göstergesi olduğu gibi geçiciliği ve maddeselliği tetikleyen yönünü de ortaya koymaktadır. Para ve maddesel temelli bir yaşam anlayışı bu süreçte insan ilişkilerini

yapaylaştırarak, insanlar arasındaki duygusal bağlardan manevi değerlerden uzaklaşmayı hızlandırmıştır. Simmel, modern dönemde paranın insanlar arası ilişkide satın alınan nesneyi hızlıca tüketerek hayatından çıkarabilme yönüne dikkat çekmiş, insanın nesnelere kurduğu bu tarz ilişkinin insanlar arasındaki ilişkiyi de biçimlendirdiğini belirtmiştir.

Dolayısıyla varoluşsal anlamda korkusu devam eden ve ahlaki bir kriz yaşayan modern insan büyük bir hırsla daha fazla paraya ve araca yöneldiğinde ilişkilerini çok çabuk tükettiğinden yabancılaşmayı arttıran ve modern dönemin en önemli karakteristik özelliği olan hız faktörü de ortaya çıkmaktadır.

Yabancılaşma kuramcılarında biri olan Alvin Toffler, modern dönemde teknoloji ile yükselişe geçen hız faktörünün modern insan üzerindeki etkisine değinir ve duygusal anlamda bağlanma gerektirmeyen ilişkilerin kuruluşunda oynadığı role dikkat çeker. Alvin Toffler'a göre hız, modern dönemin en belirgin özelliğidir dolayısıyla gittikçe hızlanan bir toplumsal zamandan bahsedilebilir. Para ile niteliksel değerinden çok niceliksel temelde değerlendirilen araçlar insan yaşamını kuşatırken, gelişen teknolojinin de etkisiyle insan ilişkilerinde yabancılaştırmayı artıran hız faktörü ortaya çıkmıştır. Toffler'a göre modern dönemde hızın sosyal yapı içinde tüm ilişkileri kuşatması ile birlikte yabancılaşma daha da artmaktadır. Bu durum üretimden tüketime, hatta insanın yakın ve duygusal ilişkilerine kadar sızan bir nitelik kazanmıştır.

Bu tartışmalar ışığında varoluşsal kaygı ve anlam krizi içindeki modern insanın kendisini rahatsız eden bu duygudan kaçmaya çalışırken daha fazla araca yöneldiği, araçları elde etmek için daha çok paraya sahip olmaya çalıştığı ve bu uğurda büyük bir hırsla ilişkilerini araçsallaştırdığı söylenebilir. Araçlarla donanmış yaşamı içinde muazzam bir hızla ilişkilerini araçsallaştıran ve arayışını sürdüren modern insan tüm bu döngü içinde yıpranmaktadır. Anlamsızlık hissi içindeki modern insan, geçirdiği ahlaksal karmaşayı aşamadığından, tedirgin, telaşlı ve büyük bir kâr hırsıyla doğayı ve doğadan elde edilen araçları durmadan tüketen güvensiz ve kaygılı bir karakter kazanmıştır. Bu durum günümüzde psikoloji ve psikiyatri alanındaki uzmanlarca "kitleselel nevroz" terimiyle ifade edilen genel yaygın bir sorunla ilişkilendirilmektedir.

Avrupa’da totalitarizmi turmandıran Hitler ya da Mussolini’nin iktidarı ele geçirmesi değildi. Boşluk içinde çırpınan toplumların bu kaygıyla baş etmek yerine kolektif nevroza sığınmaları teslim olmalarıydı... Kendini gerçekleştirme ihtiyacı insanın en temel ihtiyacıdır ve askıya alınması insana ömrün ziyan edildiği duygusunu verecektir... Maslow kötülüğün bizim gerçek tabiatımızın bozulması ile ortaya çıktığını belirtir. Maslow’a göre çağımızın nihai hastalığı değersizliktir. Oysa hayat, uğruna çaba gösterilecek bir değer, uğruna yola düşülecek bir menzil varsa anlamlıdır... İnsan tabiatın üzerine dilediğini yazdığı bir sayfa değildir o kendini gerçekleştirme ödevinde olan bir varlıktır. Kendini gerçekleştirme bu anlamda insanın kendisindeki olumlu ve iyi cevheri harekete geçirmesi onu gündelik yaşamına hâkim kılmasıdır. İnsanın gündelik hayatında korkaklık yerine cesareti, hırsızlık yerine dürüstlüğü, kurulu düzenin sesi yerine vicdanın sesini dinlemeyi seçtiği her seferinde kendini gerçekleştirme yönünde bir adım atmış olur (Sayar, 2013: 28, 56, 59).

İnsanın modern dönemde içine düştüğü varoluşsal boşluğu araçları elde ederek geçiştirdiği; ancak bu şekilde daha büyük manevi boşlukla başa başa kaldığı söylenebilir. Çünkü anlamsızlık hissi insanın kendini gerçekleştirme ve bir ülkeye, bir anlama adanması ile giderilebilir. Abraham Maslow’un vurguladığı “kendini gerçekleştirme” noktasında giderilebilecek olan anlam yitimi ve varoluşsal boşluk hissi, araçlar elde edilirken sadece geçiştirildiğinden, modern dönemde insan insansal itkisini aşağı itmektedir. Marx’ın da belirttiği gibi insana özgü türsel bir özellik olan emek ile doğayı dönüştürürken kendini aşma ve gerçekleştirme itkisi aşağı itildikçe de patolojiler ortaya çıkmaktadır. Bu durum modern dönem insanının en büyük sorunları olan alkolizm, madde bağımlılığı, artan şiddet eğilimini, büyük kâr hırsıyla yükselişe geçen aşırı üretim ve aşırı tüketimi; bu nedenle oluşan çevre felaketlerini yaratmaktadır. Aynı temelden beslenen araçlara bağımlı yaşam anlayışı, kâr hırsını, zenginlik yarışını, dünyada hammadde kaynaklarına yönelik muazzam mücadeleyi beraberinde getirmektedir. Bu mücadele insanlık tarihinde dünya savaşlarına ve soykırımlara varan büyük insan katliamlarının da yaratıcısı olmuştur.

Modern kapitalist dönemde büyük bir kâr hırsıyla üreten bireyde de, doymak bilmez bir hırsıyla tüketen kişide de aynı telaş, güvensizlik ve korku söz konusudur. Bu iki insan tipinde ortaya çıkan benzerliğin nedeni bu dönem insanına özgü anlamsal boşluğun ve varoluşsal kaygının çok fazla artmış olmasıdır. Aynı zamanda bu durumun

modern insanın yaşadığı ve genel karakteristik özelliği haline gelen ahlaki karmaşadan kaynaklandığı söylenebilir. Yaşadığı korkuyu ve tedirginliği bastırmak için durmadan tüketen ve büyük bir kâr hırsıyla üreten modern insan farklı sınıf konumlarında olsa da, özünde aynı tip insanı temsil eder. Dolayısıyla Marx'ın da vurguladığı gibi ikisi de aynı insansal özden koparak önce doğayı, sonra ilişkilerini, dolayısıyla tür olarak kendini tüketmeye devam eder. İnsan, insanlık tarihinde ilk defa modern dönemde ürettikleri ve yaptıklarıyla kendi türüne ve doğaya karşı bu kadar yıkıcı bir hale gelmiştir.

İnsanın kendi kişisel eylemi kendine karşı bir güç haline geldi. Tarihte şimdiye dek olagelenden daha çok üretimimizin bizim elimizdeki bir gücün elinde toplanması, bizim dışımızda olması, denetimimizi kaybedişimiz [...] gelişimimizde etkili olan faktörlerdir... Marx şu saptamada haklıydı: Tüm fiziksel ve zihinsel duyumların yerlerini tüm duyumların kendilerine yabancılaşması ve sahip olma duygusu almıştır. Kişisel zenginlik bizi öylesine aciz ve aptal kıldı ki nesnelere yalnızca biz onlara sahip olduğumuzda ele geçirdiğimizde yatırım haline getirebildiğimizde onları yiyip içtiğimizde yani kullanabildiğimizde bizim olabilmektedirler. Tüm zenginliğimize rağmen yoksuluz çünkü çok şeye sahip olduğumuz halde biz çok küçüğüz (Fromm, 2001: 79).

Marx ve Fromm'un da belirttiği gibi modern insan makineler ve araçlarla yaşamını çok fazla donatmış ancak manevi yönden yoksullaşmıştır. Dolayısıyla modern dönem insanının en büyük krizinin içinden geçtiği varoluşsal boşluğu ve ahlaksal karmaşayı aşamayışı olduğu söylenebilir. Modern insanın yaşadığı bu krizin temelinde ilerleyen bir zekâ ancak geri kalmış bir ahlak ve zayıflayan bir duygu dünyasının var olduğu söylenebilir.

Vietnam Savaşı'nı çıkaranlar herhalde Down sendromlu kişiler değildi. Yeryüzü kaynaklarını tüketen kirlenler de herhalde zekâ özürlü insanların bulunduğu bir kurumdan çıkmamıştı. Dünya genetik kusurlardan değil ahlaki ve manevi kusurlardan muzdariptir... Biyoloji ve tıp teknolojisiyle ilgili çalışmalara ayrılan kaynaklar yoksulluğu, sefaleti kirlenmeyi ayrımcılığı ve kötü eğitimi ortadan kaldırmak için ayrılan kaynaklardan fazlaysa ciddi bir politik ahlaksızlıktan söz edebiliriz (Sayar, 2013: 127).

Modern insanın bu probleminin yani varoluşsal tedirginliğinin ve yaşadığı ahlaksal karmaşanın, bu dönemde kurduğu sosyal örüntüde uyumsuzluklara neden olduğu, bu uyumsuzlukların da büyük sorunları beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Erich Fromm'un ifadesiyle modern insan, aklının başarısı ve ilerleyen zekâsı ile ahlaki geriliği arasındaki farkı henüz kapatamamıştır. İnsanın bu ahlaki karmaşadan çıkması sadece insana özgü olan vicdan duygusu ile davranmayı seçtiğinde, yani insansal özündeki temel duyguya bağlı kalarak davrandığında aşılabilecektir. Bu da empati ve sorumlulukla hareket etmesi anlamına gelmektedir. Empati ve sorumluluk, duyguların ve aklın birlikte gelişimi ve hareketiyle mümkündür. Bu dönem insanında ahlaki geriliği yaratan da zaten akıl ile duygunun eşit oranda ve birlikte gelişmemesidir.

Ahlaki karmaşasını aşamayan modern insan doğaya ve kendi türüne yabancılaşırken, varoluşsal tedirginliği içinde zekâsıyla yarattığı makinelerle araçlara bağımlı bir yaşam sürdürmektedir. Araçlara bağımlı yaşamıyla gittikçe hem doğa hem de kendi türü üzerinde daha acımasız sistemleri kurarken, yaratmış olduğu bu sistemler karşısındaki şaşkınlığı ve korkusu da artmaktadır. Bu korkuyu aşamadığı ve baş edemediği için anlığını yatıştırarak araçlara daha çok bağlanmakta, bu durum ilişkilerini araçsallaştırmasına ve insani duyarlılığını daha fazla yitirmesine, dolayısıyla kendini tüketip yok etmesine neden olmaktadır.

Tüketim, günümüz aşırı üretim toplumunun belki de en önemli sahip olma biçimidir. Tüketilen şeyin kişiden geri alınması imkânsız olduğu için bu durum korku duygusunu azaltmaya yarar. Ama her tüketilen şey, tüketildiği andan itibaren tüketiciyi tatmin edemez hale geldiği için de insanlar yeniden ve daha fazla tüketime yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çarkın sonu bir türlü gelmeyince hep tatminsiz bir çırpınış içinde bocalayan modern tüketiciler kendilerini şu formülle ifade etmektedirler: "Ben sahip olduğum ve tükettiğim şeyler dışında bir hiçim (Fromm, 2003: 51 52).

Tüketim ile uyuşan insan anlığı aslında insani özünden kopmaktadır. Yabancılaşma insanın kendi özünden kopmasıyla başlamakta, kendi türüne, doğaya, emeğine ve ürettiği diğer her şeye yaklaşımında kendini göstermektedir.

İnsani özün yitimi ile birlikte duyarsızlaşma artmakta, insan ilişkilerinde sorumluluk duygusu bir diğerinin acısını kendi acısı gibi görebilmeyi sağlayan empati

ve empatiyi sağlayan vicdan duygusu gittikçe silikleşmektedir. İnsanı insan kılan temel şeyler, değerleri, manevi duygu dünyası, empati kurma yeteneği ve geliştirebildiği vicdan duygusudur. Bunların yok oluşu Erich Fromm'un "törebilinc" Karl Marx'ın "insanal öz" Kant'ın "iç mahkeme" dediği temel değerlerin de tükenişi anlamına gelmektedir. Bu duygunun bastırılması ve gittikçe daha az yüzeye çıkması sonucunda patolojiler artarken, insan ilişkilerinde büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. Törelbilinc insanı insan kılan, insani davranmayı sağlayan ve duyarlılığı hayatta tutan temel duygudur. Bu duygu aynı zamanda insanın yıkıcı eğilimlerini dizginleyen ve kendi olmasını sağlayan bir etkiye sahiptir. Modern insanın en büyük sorunu bu sese, yani onu insan kılan temel öze duyarsızlığıdır. Bu duyarsızlık sonucunda gerçekleştirdiği eylemler ve bu eylemlerle inşa ettiği ilişkiler modern çağın en büyük trajedilerinin doğuşunu beraberinde getirmiştir. İnsan, insanlık tarihi boyunca ilk defa modern dönemde kendi türünü yok etme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Büyük umutlarla karşılanan modern akıl çağı, savaşların, soykırımların, kitlesel katliamların en akılcı tekniklerle gerçekleştirildiği bir yıkım dönemi olmuştur. Bu durum modern dönem insanında var olan ve yüzleşmekten korktuğu temel eksikliğin sonucudur. Ahlaki ve duygusal temelli bir yabancılaşma ve duyarsızlık modernizmin temel karakteristiğidir ve üretim sisteminden bilimsel uygulamalara değin çağın tüm dinamiklerine sızmıştır. Çağın en büyük sorunların yaratıcısı olan bu gerçekliğin yarattığı trajedilerin çözümü ise yine insanda ve insana içkin olan özdedir.

İnsan törebilince (Vicdana) sahip tek yaratıktır. Törebilinci onu geriye çağırın sestir. Bu ses onun kendi kendisi olması için ne yapması gerektiğini bilmesine izin verir. Yaşamının ereklarının ve ereklere erişmesini sağlayacak zorunlu kuralların ayırında olmasına yardım eder. Bu nedenle bizler koşulların zavallı kurbanları değiliz. Gerçekte kendi içimiz ve dışımızdaki güçleri değiştirip etkileyebilir ve bizimle oynayan koşulları hiç olmazsa bir ölçüde denetleyebiliriz. İyiyi elde etmek için gösterilen çabayı geliştiren ve gerçekleşmesine neden olan koşulları besleyip çoğaltabiliriz... İnsan çölde ağlayan biri olabilir ama eğer törebilincinin sesi canlı ve uyusuk olmayan bir ses olarak kalırsa içinde bulunduğu çöl bir toprağa dönüşecektir. İçkin toplumsal etikle evrensel etik arasındaki çelişki toplum gerçekten insansallaştığı, yani üyelerinin tümünün tam anlamında insansal gelişmelerinin çaresine baktığı zaman azalmış olacak ve ortadan kalkma eğilimi gösterecektir (Fromm, 1998: 223).

Fromm'un da belirttiği daha adil bir dűnyanın imkânı evrensel etikle toplumsal etik arasındaki çelişkinin ve farkın ortadan kalkması ile gerçekleşebilir ki, bu da insanın özüne dönmesiyle, yani vicdanının sesiyle ve empati kurarak davranmaya yöneldiğinde ortaya çıkabilecektir. Zira yabancılaşma insanın bu sesten uzaklaşarak eylemlerini gerçekleştirmesi ile ortaya çıkan gerçekliğin adıdır. "Empati gerçek anlamda insan oluşun yolunun insanın geçmiş acısıyla yüzleşmesinden geçtiğini kavramasıdır... Empatinin bastırılmasıyla şiddet ve yıkımı meşrulaştıran bir bilinç gelişmektedir. Kendilik sınırları dışında kalanın ele geçirilmesi canlıların ve eşyaların mülkleştirilmesi yaşamın amacı haline gelmektedir" (Gruen, 2012: 41 19).

Yabancılaşma, insanın vicdan, empati ve sorumluluk duygusundan uzaklaşarak diğerinin çaresizliğinden faydalandığı gündelik insan ilişkileri ve pratiklerinden, cinayetler, işkence ve savaş dönemlerinde ortaya çıkan büyük kıyımlar gibi olaylar silsilesine değin pek çok boyutu içeren bir gerçekliktir.

Bu çerçevede, klasik edebiyat alanında, çalışmanın amacı yönünden işlediği temalarla öne çıkan bir yazarın eserleri seçilmiş ve bu eserler yabancılaşma olgusu temelinde analiz edilmiştir. İnsanı amaç edinerek sorumluluk duygusu ve duyarlılıkla yaklaşma, edebiyat tarihinde yoğun olarak klasik eserlerde ele alınır. Klasik eserleri ölümsüzleştiren şey, insanın özünde hep var olagelmiş ve onu insan kılan temel değerlere vurgu yapmalarıdır. Aynı zamanda insani değerlerle hareket ettiğinde (sorumluluk - vicdan - empati) ortaya çıkabilecek olan daha adil bir dűnyanın imkânı yönündeki vurgularıdır. Bu doğrultuda klasik eserler içinden Erich Maria Remarque'ın romanları analiz edilmiştir.

Remarque eserlerinde ağırlıklı olarak yabancılaşmış modern insanın kurduğu ilişkilere ve bu ilişkilerin yarattığı trajedilere yer vermiştir. Dolayısıyla bu tezin temel savı olan ahlaki krize bağlı varoluşsal boşluk ve yadsıma içindeki yabancılaşmış insanın uç boyuttaki eylemlerinin yarattığı soykırım, savaş ve katliamlarını eserlerinde işlemiştir. Birçok klasik yazar gibi Remarque da, insansal özden koparak eyleyen insanın içindeki canavarı eserlerinde yarattığı karakterlerle ortaya koymuş ve yabancılaşmış insan eylemlerinin modern dönemde yarattığı sorunları birçok yönden ele almıştır. Yazarın eserleri, oldukça güçlü betimsel anlatımlarla ülkesinde yaşanan insanlık dramına yönelik dikkate değer bir eleştiri özelliği taşımaktadır. Remarque'ın

eserleri kendi ülkesindeki büyük trajedilere öz eleştiri amacıyla kaleme alınmış olsa da, kendisinin de belirttiği gibi bu gerçeklikler evrensel insan gerçekliğini içermesi bakımından tüm insanlığa adanmış bir mirastır. Yazarın eserleri günümüzde yaşanmaya devam eden benzer bir problemi ve farklı problemlerin temelinde yer alan bir gerçekliği (yabancılaşma) içerdiğinden incelenmeye değer görülmüştür.

Empati kurma yetisinin yitimi insani duyarsızlaşmanın dolayısıyla ahlaki krize bağlı yabancılaşmanın kendisidir ve insanın kendi insansal özünden kaçışının sonucudur. Yazarın eserlerinde ele aldığı bu gerçeklik, belli bir dönem içinde geçiyor (savaş ve soykırım dönemi) olsa da gerçekliğin günümüzdeki varlığını gözler önüne seren çok fazla örnek verilebilir. Zira Arno Gruen'in "*Empatinin Yitimi*" adlı eserinde de belirttiği gibi Auschwitz başkalarının duygularını anlamaktan aciz insanın ne denli yozlaşabileceğini gözler önüne seren uyarıcı bir örnektir sadece.

Kayıtsızlık sadece Nazi dönemiyle sınırlı bir fenomen değil. New York'un Queens mahallesinde 1964 yılının mart gecesinde bir kadının öldürülüşüne en az otuz sekiz kişi seyirci kaldı. Katilin cinayeti gerçekleştirmesi yarım saat sürmesine rağmen ne bir kişi müdahale etti ne de polis çağırıldı [...] Çevredeki insanlar için avantaj getirmeyecek bir davranış olması açısından birisinin müdahale etmesi şaşırtıcı olurdu...

9 Aralık 1981'de El Salvador'da [...] 131'i on iki yaşın altındaki çocuklar olmak üzere 794 insan tecavüze uğradı, süngülendi, parçalandı, vuruldu... Sağ kurtulana kadar birisi şunları anlatıyor: "Olay sırasında yedi yaşındaydım ve bir askerin taşıdığı üç yaşlarındaki bir çocuğu havaya fırlatarak süngüsüyle şişlediğini görene kadar olan biteni anlayamadım (Gruen, 2012: 97).

Remarque'ın eserlerini değerli kılan, kendi çağındaki bu büyük insan trajedilerinin evrensel bir boyut içermesidir. Yani insanın duyarsızlaşması durumunda her çağda ve her toplum tipinde ortaya çıkabilecek sorunlara dair bir uyarı niteliği taşımasıdır. Remarque, tüm klasik yazarlar gibi ileriye görebilen ve çağını aşabilen bakış açısıyla eserlerinde ele aldığı yabancılaşmanın çözümüne ilişkin bir yaklaşım da sunmaktadır. Bu çerçevede ele alınan gerçekliğin eserlerde tüm derinliğiyle ve farklı boyutlarıyla işlenmiş olması, aynı zamanda yabancılaşmayı aşmaya yönelik bir bakış açısı sunması yazarın eserlerini incelenmeye değer kılmaktadır.

Remarque toplamda on bir roman yazmıştır. Ancak bu çalışmada ortaya konmak istenen yabancılaşma olgusu olduğundan söz konusu olgunun farklı boyutlarıyla işlendiği, “*Hayat Kıvılcımı*”, “*İnsanları Sevmelisin*”, “*Dönüş Yolu*”, “*Lizbon’da Gece*”, “*Kara Anıt*”, “*Sevmek ve Ölmek Zamanı*”, “*Tedirgin Hayat*”, “*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*”, “*Üç Arkadaş*” adlı dokuz eseri ele alınmıştır.

Çalışmada eser çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. Söz konusu teknik, çalışmada bir yıkım ve yabancılaşma dönemi olan Nazi Almanyasının yoğun olarak işlendiği Erich Maria Remarque’ın eserlerine uygulanmış, yazarın eserlerinde yabancılaşmanın duyarsızlaşma ve etik nötrleşme yönü ele alınmıştır.

Yabancılaşmanın azalışının toplumdaki birçok problemin de azalışını beraberinde getireceği öngörüldüğünden çalışmada bu gerçekliğin ele alınarak analiz edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Akademik literatür incelendiğinde sosyoloji alanında hedeflenen tekniklerle ve interdisipliner alanda yabancılaşma olgusuna ilişkin böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma hem edebiyat hem de sosyoloji alanlarıyla ilgilidir, dolayısıyla yöntemin seçilmesi ve tekniklerin belirlenmesi de araştırmancının bu temel özelliğine bağlı olarak şekillenmiştir. Buna göre:

Yansıtma kuramlarından doğan tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri kullanılarak yazarın içinde yaşamış olduğu çağın ve söz konusu dönemin, yazarın eserlerindeki olası etkileri göz önüne alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada birbirlerini bütünlemelerine özen gösterilerek dört ayrı teknik kullanılmıştır. Bunlar biyografik, tarihsel ve sosyolojik eleştiriler ve göstergebilimsel çözümleme tekniğidir.

Tarihsel eleştiri ve sosyolojik eleştiri yansıtma kuramının temel ekseninden yola çıkarak oluşturulan türlerdir. Farklı bakış açılarıyla zenginleşmiş olmakla birlikte yansıtma kuramı esas olarak sanatla dış dünya arasında bir bağ olduğu gerçeğinden hareket eder. Bazı yansıtma kuramlarının temelinde sanatçının kaçınılmaz olarak içinde yaşadığı koşullardan etkilenen bir kişi olduğu görüşü bulunur. Bu görüşü savunan

temsilciler, sanatçının eserleri incelenirken, içinde yaşadığı tarihsel ve sosyal koşulların dikkate alınması gerektiğini vurgularlar. Tarihsel ve sosyolojik eleştiri tekniklerinde bu bakış açısı doğrultusunda ağırlıklı olarak çevresel etmenlerin yazarın yaratım süreci üzerindeki etkileri üzerinde durulur. Kuşkusuz çevresel etmenler ve içinde yaşadığı çağ yazar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Ancak bu durum yazarın mutlaka içinde bulunduğu koşullar tarafından biçimlendirildiği anlamına gelmeyecektir.

Yazar bulunduğu dönemi eleştiren bir eser ortaya koyabileceği gibi, çağını aşan bir bakış açısı da geliştirebilir. Ancak bu noktada yazarı buna yönlendiren tetikleyici etmen yine içinde yaşadığı koşullardır. Dolayısıyla tarihsel ve sosyolojik eleştiri tekniklerini anlamacı perspektifler olarak tanımlamak gerekmektedir. Zira bu teknikler, yazarın içinde yaşadığı çağın dokusunu ve temel özelliklerini bilmenin yazarı ve eserlerini anlamadaki önemine eğilirler. Buradan hareketle ilgili teknikler ışığında, yazarın yaşamış olduğu toplum ve dönem, tarihsel koşullar gözden geçirilmiştir.

Çalışmada kullanılan tekniklerden biri de göstergebilimsel çözümelemedir. İlgili teknik temel kurguyu eylem çizgisi çerçevesinde çözümele yüzey ve derin yapıları anlama çabasıdır. Yüzey yapının değerlendirilmesi, burada en kısa tanımla roman dilinin incelenmesi süreci anlamına gelmektedir. Dolayısıyla romanda başvurulan dil farklılıkları, (örneğin gündelik dil, seçkin dil, argo, konuşma dili vb.) özelliklerinin değerlendirilmesini de kapsar.

Derin yapı, romanın kurgusunda, kesitler arası ilişkilerin düzenleniş biçimidir. Romanın kompozisyonuyla ilgilidir. Bu teknik metnin dokusuna girerek onu anlama ve çözümele, kesitlere ayırarak yeniden yorumlama olanağı taşımaktadır. Söz konusu yorum, ele alınan amaç doğrultusunda metindeki karakter simgelerinin birbiri üzerindeki dönüştürücü etkisinin vurgulanmasıyla yapılmaya çalışılmıştır. Göstergebilim tekniği, karakterin olay örgüsü içinde bulunduğu yer, zaman ve bulunduğu yerde kendini nasıl hissettiğine bağlı olarak oluşturulur. Edebi metinde aydınlık - karanlık, ölüm - yaşam gibi temel dikotomiler tespit edilir. Bu dikotomiler karakter simgelerinin dönüşümünün gerçekleştiği kırılma noktalarıdır ve romanda ele alınan sosyal gerçekliğin çözümlenmesi bağlamında temel değişim noktalarını işaret eder. Karakterler eserdeki sosyal gerçeklikte önemli etkiler yaratan olay örgülerine bağlı olarak dönüşüme uğrar ve romanda mesaj bu dönüşüm ile verilir.

İlk bölümde, tezin ana eksenini oluşturan sosyal olgunun (yabancılaşma) kavram olarak çok yönlülüğü kısa bir kavram tarihi tanıtımı ile verilmeye çalışılmıştır. Yabancılaşma olgusuna ilişkin farklı yaklaşım ve kuramlar tanıtılırken eserlerin çözümlenme sürecinde özellikle dikkate alınacak yabancılaşma türü ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu bölümde amaç, incelenecek romanlar içerisinde eylem alanında ortaya konulan sosyal olguya ilişkin farklı bakış açıları ve bunların çeşitliliğini tanıtmaktır.

İkinci bölümde metnin yorumlanması bağlamında öncelikle hermeneutik kavramının köklerine daha sonra hermeneutiğe ilişkin farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Sosyal bilimler alanında doğa bilimlerine benzer mutlak nesnellik iddialarının da eleştirisi üzerinde köklenen hermeneutik tartışmaları, edebi metinlerin yorumlanması ve belli açılardan tekrar okunması imkânını da ortaya koyma çabasıdır. Sosyal bilimler alanında doğa bilimlerine benzer yöntemlerden farklı olarak anlama ve yorumlama üzerinde duran bu yaklaşımlar, ağırlıklı olarak insan dünyasında kesinlik ve mutlak nesnellik iddialarına karşı da güçlü yanıtlar vermektedirler. Dolayısıyla tezin bu bölümünde sosyal bilimler alanında ve insan dünyası söz konusu iken açıklamadan çok anlamının, mutlak kesinlik iddiasından çok yorumun da devreye girebileceğine dönük anlamacı perspektifler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde yazarın biyografisi ve eserleri incelenerek, biyografik eleştiri yaklaşımı doğrultusunda, yazar daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu bölümde amaç yazarın yaşamı ile eserleri arasındaki olası bağı değerlendirmektir. Yine bu bölümde yazarın yaşantısı göz önünde tutularak genel anlamda bakış açısı ve bunun eserlerine nasıl yansıdığı incelenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde Almanya'nın, siyasi sosyal ve ekonomik koşullarına yer verilmiştir. Bu bölümün amacı sosyolojik eleştiri tekniği ışığında yazarın içinde bulunduğu koşulları anlayabilmek ve bu doğrultuda eserlerini daha sağlıklı biçimde çözümlenektir. Aynı zamanda bir sosyal olgu ele alınırken dönem koşulları söz konusu gerçekliği bütünlüğü içinde değerlendirmek için önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bir sosyal olgunun kendi atmosferinden bağımsız olarak yeterince etkili incelenemeyeceği ifade edilebilir.

Beşinci bölümde eserler yabancılaşma olgusu temelinde analiz edilmiştir. Eserler, karakter simgelerinin dönüşümü bağlamında çözümlenerek ele alınmıştır. Karakter simgelerinin dönüşümü olay örgüsü, yazarın içinde bulunduğu roman geleneği, ele alınan dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi koşulları göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Çözümleme, karakter simgelerinin dönüşüm süreçleri ile ele alınan sosyal gerçeklik bağlamında karakterler arası diyaloglar ve yazarın yoğun olarak kullandığı sahneleme tekniğinden kesitler sunularak yapılmıştır. Simgelerin anlam yükleri tarihsel, sosyolojik ve biyografik eleştiri tekniği ile bu tekniklerle örtüşen hermeneutik yaklaşımda belirtilen zamanın ruhuna sızarak anlama çabası bağlamında okunmuştur. Zaten simgelerinin anlam yükleri de dönemin tarihi, sosyal koşulları ve yazarın biyografisi göz önünde tutularak hermeneutik yöntem ışığında zamanın ruhuna sızarak okunabilmektedir. Bu çerçevede incelenen gerçeklik bağlamında romanın ana mesajı da simgelerinin anlam yükleri ve nasıl dönüştükleri temelinde ortaya konmuştur. Bu bölümde yapılan adlandırma simgelerinin anlam yükleri ve romanın ana mesajının gerçeklik bağlamında okunuşu temelinde yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise yabancılaşma olgusunun eserlerde işleniş biçimi üzerinden yarattığı problemlere dikkat çekilerek söz konusu problemlerin ortaya çıkışındaki etkisi ortaya konmuştur. Yabancılaşmanın yarattığı problemlerin çok yönlü ve çok boyutlu özelliğinin altı çizilerek söz konusu problemlerin çözümüne ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve YAKLAŞIMLAR

Erich Maria Remarque, eserlerinde, Barlas Tolan'ın modern dönemin en büyük buhranlarından biri olarak tanımladığı yabancılaşma olgusunu, olay örgüsü içinde farklı yaşam alanlarında betimlemiştir.

Yazarın eserleri, etkili ve güçlü betimsel anlatımlarla ülkesinde yaşanan insanlık dramına yönelik dikkate değer bir eleştiri özelliği taşımaktadır. Bu yönüyle toplama kamplarında kaybettiği yakınlarına bir vefa borcu olarak yazdığını belirttiği "*Hayat Kıvılcımı*" eseri başta olmak üzere, eserlerinin büyük bir kısmında yabancılaşmanın doruğuna ulaştığı dönemi işlemiştir. Nazi Almanyası döneminde toplama kamplarındaki esirleri, SS subaylarının insanlık dışı uygulamalarını, vatanseverlik yanılığısıyla dünya savaşına sürüklenen gençleri, karşılaştıkları büyük yıkımla birlikte biçimlenen iç muhasebelerini ele almıştır.

"*İnsanları Seveceksin*" adlı eserinde toplum dışında kalan, hiçbir yere ait olamayan mültecilerin yaşamını, vatansız, yoksul, kimsesiz geçen ve bir yerden bir yere yaşama kaygısı ile sürüklenen hayatları işlemiştir. Yazarın eserlerinde aşk, arkadaşlık gibi farklı temalar işlense de ağırlıklı olarak yabancılaşma olgusu göze çarpmaktadır. Söz konusu eserlerde çarpıcı şekilde işlenen yabancılaşma olgusu, farklı olay örgülerinde, değişik karakterlerle duyarsızlaşma bağlamında ele alınmaktadır. Remarque'ın eserlerinde belirgin şekilde göze çarpan yabancılaşma, yalnızca bir sosyal problem değil, farklı sosyal problemlerin ortaya çıkış sürecinin hazırlayıcısı olan bir gerçekliktir. Remarque'ın eserlerinde gerçekliğin bu çok boyutlu yönü işlendiğinden yazarın eserleri incelenmeye değer görülmüştür

Yabancılaşma sadece bir sosyal problem olmayıp aynı zamanda pek çok sosyal problemin temelinde yer alan bir olgudur ve bu yönüyle büyük önem arz etmektedir. Zira duyarsızlaşma, insanın manevi dünyasında gerçekleşen yoksulluktur. İnsanı insan kılan temel değerlerin silikleşmeye başlaması, insanın diğerinin acılarına duyarsızlaşmasıyla ve diğerine karşı sorumluluk duygusunun yok oluşu veya bitişi ile

somutluk kazanmaktadır. Problem günümüzde gittikçe büyüyerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Gazetelerde çocuklarının organlarını ve bedenlerini satan ailelerin haberlerine raslamak gittikçe sıklaşmaktadır. Artan şiddet ve istismar vakaları olağan karşılanabilecek sıklıkta haber sitelerinde yer alırken madde bağımlılığı yaşının oldukça düştüğü bilinmektedir. TÜİK verilerine göre 2008 yılında, yaşamının herhangi bir döneminde eşinden ya da birlikte yaşadığı kişiden fiziksel ya da cinsel şiddet görmüş kadın oranı %41,9'dur.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün resmi kayıtlarına göre, Şubat 2010 - Ağustos 2011 arasındaki (EGM, 2010) 19 ayda 78 bin 488 aile içi şiddet vakası yaşanmıştır. Yine TÜİK (TÜİK, 2008) verilerine göre, 2008 - 2011 yılları arasında toplumsal olaylar da dahil 11 yaş altındaki 14 bin 65 çocuk ile 18 yaş altındaki toplam 299 bin 93 çocuk hakkında suça karıştıkları için işlem yapılmıştır. Bu veriler sadece çocuklar dikkate alındığında bile oldukça korkutucu bir tablo sergilemektedir. Zira madde kullanımı ve suç oranlarının daha düşük yaşlar içinde ortaya çıkması toplum genelinde aile yapısı başta olmak üzere kurumların çoğunda bir çözülmenin olası sinyallerini vermektedir. Ve söz konusu problemlerin temeline inildiğinde ağırlıklı olarak toplumda beliren yabancılaşıma ve buna bağlı olarak empati kurma yeteneğinin zayıflığından söz etmek mümkündür.

Araştırmalara göre empatinin, kendini açma (self-disclosure), toplumsallaşıma, sosyal duyarlılık ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi vardır (Chlopan ve diğ., 1985; Brems, 1988). Yani, diğer insanlara kişisel duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine de sahiptirler. Yine araştırmalara göre kaygı, depresyon, çocukları ihmal ve istismar etme ve saldırganlık ile empati kurma arasında negatif ilişki vardır (Chlopan, ve diğ., 1985; Brems, 1988). Yani kaygılı veya depresyon düzeyi yüksek olanların muhtemelen ilgileri kendilerine yönelik olduğu için başka insanların iç dünyalarına ilgi göstermeleri ve onlarla empati kurmaları ihtimali düşüktür. Yine, çocuklara kötü davranan ya da genelde saldırgan olan kişilerin, çevrelerindeki insanlarla empati kurma ihtimalleri düşüktür. Araştırmalar suç işleme ile empatik ilgi ve beceri arasında da ilişki bulunduğunu göstermektedir. Chlopan ve arkadaşlarının çalışmasında (1985) suç işlemiş kişilerin empatik ilgi ve becerilerinin, suç işlememiş kişilerininkine oranla daha düşük olduğu belirtilmektedir (Dökmen, 2006: 78).

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biri, birlikte yaşadığı diğer insanlara karşı sorumluluk hissi kadar, etik sorumluluk ile hareket edebilmesi ve manevi yönü sayesinde belli insani değerlerle davranabilmesidir. Mengüşoğlu'nun tanımladığı gibi temel maddi ihtiyaçları dışında insanın her yapıp etmesi etik ile ilgilidir ve bu onu insan kılan en önemli özelliktir. Çünkü insan empati kurabilen tek türdür. “Diğerinin ne istediğini anlamak yalnızca insanlara özgü bir davranış biçimidir. Diğer insanların düşüncelerini ve hislerini önemsemek yalnızca insanlara özgü bir davranıştır” (Whiteley'den aktaran Özbek, 2001:10)

Empati, yani diğerinin hissettiklerini anlamaya çalışma ve kendi yargıları üzerine düşünme yetisi insanın geliştirdiği vicdan duygusu ile ilgilidir. İnsan vicdan duygusu geliştirebilen bilinen tek türdür. Vicdan ise kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten kişinin kendi eylemleri üzerinde yargılama yapmasını sağlayan bir güçtür. Erich Fromm'a göre vicdan, insanın türsel özelliği ve kendi içindeki uyumunun bilincidir. İnsan bu uyumun bilinci ile yaşamıyorsa yani duyarsızlaşarak vicdanını dinlemekten kaçırıyorsa kaçınılmaz olarak fiziksel ve zihinsel hastalıklar ortaya çıkacaktır. Toplumda duyarsızlaşmanın artması insanın türsel özelliği olan vicdanı duygusunun da silikleşmesi anlamına gelmektedir. Ve bu toplum genelinde yaygınlık kazandığı ölçüde patolojik sorunlarla birlikte sosyal problemler gittikçe artacaktır.

Bu yönüyle çalışma pratik insan ilişkileri içinde yabancılaşmanın artışıyla birlikte ortaya çıkan sosyal problemleri analiz etmeyi hedeflemiştir. Günlük yaşam içinde oldukça net gözlemlenebilecek olan söz konusu gerçekliğin bilinen klasik yöntemlerle ölçülmesi kolay görünmemektedir. Bu nedenle çalışmada roman çözümlemesi tekniği ile söz konusu gerçekliği analiz etme yoluna gidilmiştir. Çalışma için 19. yüzyılda yaşamış olan Alman asıllı Erich Maria Remarque'ın eserleri seçilmiştir.

Genel olarak 19. yüzyıl romanı evrensel insanlık değerlerini işler ve modern dönemle birlikte insan dünyasında gerçekleşen yozlaşmayı yani yabancılaşmanın farklı yönlerini ele alır. Bu çalışmada 19. yüzyıl roman geleneği içinden bir yazarın ele alınmasının nedeni bu dönemin romanının, değerlerdeki yozlaşmayı, insanın maneviyatında gerçekleşen yoksullaşmayı ve bunun beraberinde getirdiği büyük

yıkımları ele alıyor olmasıdır. Özellikle bu gelenek içinde Remarque'ın seçilmesinin nedeni, Adorno'nun yabancılaşmanın doruk noktası olarak nitelendirdiği faşizmin, eserlerinin çoğunda ele alınmış olmasıdır. Faşizm ve dünya savaşları, insan dünyasında ortaya çıkan yabancılaşmanın en derin şeklidir. Ve Remarque yarattığı karakterlerle, karakterler arası diyaloglarla, ele aldığı dönemle olay örgüsü içinde yabancılaşmanın özellikle duyarsızlaşma temelinde farklı ve çok çarpıcı görünümünü ortaya koymaktadır. Yazarın eserleri, yabancılaşma / duyarsızlaşma olgusu temelinde çok zengin malzeme sunmaktadır.

Bu amaçla yazarın basımına ulaşılabilen tüm eserleri incelenmiş ve yazarın yaşadığı dönem içindeki Almanya'nın sosyal koşulları, siyasi ve ekonomik tarihi gözden geçirilerek yabancılaşma olgusunu işlediği eserler çözümlenmiştir. Ayrıca yazarın biyografisi, içinde yer aldığı sanat akımı, eserlerini ortaya koyduğu ve içinde yer aldığı roman geleneğinden hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Remarque toplam on bir roman yazmıştır. Ancak bu çalışmada ortaya konmak istenen yabancılaşma olgusunun işlendiği eserler seçildiğinden söz konusu olgunun farklı boyutlarıyla işlendiği, *“Hayat Kıvılcımı”*, *“İnsanları Sevmelisin”*, *“Dönüş Yolu”*, *“Lizbon'da Gece”*, *“Kara Anıt”*, *“Sevmek ve Ölmek Zamanı”*, *“Tedirgin Hayat”*, *“Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok”*, *“Üç Arkadaş”* adlı eserleri çözümlenmiştir.

1.1. KULLANILAN YÖNTEM ve TEKNİKLER

Çalışmanın teknik ve yöntemleri belirlenirken genel olarak Berna Moran'ın *“Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi”* adlı eserinden yararlanılmıştır. Moran'ın edebiyat okumaları ve çözümlenmelerinde oldukça kapsamlı ve yol gösterici olan eseri temel kaynak olarak alınmıştır. Bu doğrultuda çalışma dört ayrı yaklaşımla ele alınmıştır. Bunlar biyografik eleştiri, tarihsel eleştiri ve sosyolojik eleştiridir.

Biyografik eleştiri tekniği anlatımcılık kuramı çerçevesinde biçimlenmiştir. Anlatımcılık kuramı romantizmin gelişmeye başladığı Rönesans döneminde şekillenmeye başlar. Yansıtma kuramlarına muhalif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan anlatımcılık, diğer kuramlarda çok göz önünde tutulmayan sanatçıyı ve sanatçının bireysel etkilenimlerini merkeze alan bir bakış açısından beslenir. Anlatımcılık, sanatçının duygularına, yaratım gücüne ve iç dünyasına büyük önem verir ve yansıtma

kuramlarını özellikle bu noktaları eksik bıraktığı için yani, sanatçının yaratım sürecinde etkili olan duygularına ve bireysel yaşantısına önem vermediği için eleştirir. Anlatımcılık kuramında sanatçı, yansıtma kuramında olduğu gibi içinden geçtiği dönemi olduğu gibi yansıtan bir ayna olmaktan çıkar. Sanatçı duygu ve düşünceleriyle eserine biçim veren yaratıcı güce sahip bir birey olarak merkeze alınır. Ve buna bağlı olarak kuramda sanatçı, kendi yaşantısı ve duygularıyla, kendine özgü kişiliğiyle, özellikle yaratım gücüyle değerlendirilen ve önemli farklılıkları olduğu için tanınmaya değer bir birey olarak tanımlanır.

Anlatımcılıkta sanat, sanatçının kendini ifade etmek için dayanılmaz bir şekilde yaratma ihtiyacıyla ortaya koyduğu bir etkinliktir. Buna göre sanatçı eserini ortaya koyarken dolayısıyla kendini gerçekleştirirken bireysel yaşantısını ve duygularını mutlaka açığa vurur.

Sanatçının fikirlerinden çok duygularına ve yaşantısına yönelen bu kurama göre, fikirler dış etkilenimlere çok daha açıktır. Sanatçının özel bir varlık olduğunu savunan bu kuram, biricik olan sanatçıya ait duygu ve yaşantılara yönelir. Bu kurama göre sanatçı sadece duygularını ve yaşantısını bireysel olarak yaşayabilir. Bu da onu özel kılan yanıdır. Kuramı bahsedilen genel çerçevesi ile ortaya atan Eugene Veron'dur.

Veron'dan sonra kuramı geliştiren ve onu ayrıntılarıyla işleyen Benedetto Croce ve R. G. Collingwood'dur.

İnsan sanata, sıradan sezgide olduğu gibi duyumları değil, sezginin kendisini nesnelleştirerek ulaşabilir... Genellikle sanat adını verdiğimiz şey, her zamanki sezgilerden daha geniş ve karmaşık sezgiler yakalar ama sezgilediği şey duyumlar ve izlenimlerdir... Bazı karmaşık ruh durumlarını yetkinlikle dile getirmede kimi kimseler daha yeteneklidir. Bu kimselere günlük dilde sanatçı adı veriyoruz. Çok karmaşık ve ender bazı ifadeler de ender gerçekleştirilir. Bu ifadelere ise "sanat yapıtı" diyoruz (Croyce'tan aktaran Cömert, 2007: 32, 33).

Sanatı bir yaratım gücü olarak ele alan ve aynı zamanda sanat felsefecileri olan Croce ve Collingwood, yansıtma kuramının sanata ve sanatçıya olan yaklaşımını eleştirirler ve bu eleştirilerini sözde sanat ve gerçek sanat ayırımını yaparak ortaya koyarlar. Okurda sadece belli duyguları uyandırarak, sanata politik bir işlev yüklemeyi

eleştiren bu kuramcılara göre, politik bir işlevi yerine getirmek için yazan sanatçı gerçek sanat yapmamıştır. Kuramcılar sanatı belli bir amaç veya araç olarak kullanan böyle bir anlayış içerisinde, sanatçının sadece bir zanaatçı gibi konumlandırıldığını vurgularlar. Zira sanatçı bir amaç için veya belli bir çıkar için yazma amacı güdemez ve sanat herhangi bir ürün gibi üretilebilen bir şey değildir. Sanat bir yaratım etkinliğidir.

Bu kurama göre sanatçı eserine başlarken duygusunun tam ne olduğunu bilemez, bunu keşfetmek, aydınlatmak, bilincine varmak çabasıdadır. Bu durumda gerçek sanatçı, başkasında duygu uyandırmak amacı ile yazamaz, çünkü o zaman uyandırmak istediği vurguyu peşinen bilmek zorundadır...

Bir yazar okurda politik birtakım duygular uyandırmak için ne gibi yollara başvuracağını inceden inceye hesaplayarak işe koyulabilir. Bunda başarı da kazanabilir elbet, ne var ki yazdığı eser bir sanat eseri olamaz, çünkü Croce ve Collinwood'a göre bu eserde anlatım yoktur, duyguyu dile çevirmek dediğimiz sanat olayı yer almamıştır (Moran, 1988: 92).

Bu çerçevede sanata politik işlev yükleyen yansıtma kuramlarının karşı kutbunda yer alan anlatımcıların sanatçıyı kendini gerçekleştirmek isteyen özel bir birey olarak konumlandıklarını söylemek mümkündür. Özellikle sanat eserini yaratan sanatçıyı tanımlarken duygularına ve bireysel yaşantısına vurgu yaparlar. Bu kuramın içinden doğan biyografik eleştiri yöntemi de sanat eserini anlayabilmek için yazarın bireysel yaşantısını tanımanın önemli olduğu üzerinde durur.

Biyografik eleştiri, yazarın kişiliği ile eserleri arasında sıkı bir bağ olduğu görüşü üzerinde temellenir. Bu doğrultuda çözümlenmek istenen eseri anlayabilmek için yazarı ve kişiliğini anlamının önemli olduğunu savunur. Yazarın ortaya koyduğu eserleri içinde bulunduğu durum, dönem ve koşullarla birlikte ele alarak yazarın kişiliğini, dolayısıyla çözümlenmek istenen eserin temel vurgularını ve özelliklerini ortaya koymanın mümkün olduğu görüşünden hareket eder.

Yazarın hayatında yer alan olaylar, içinde yaşadığı koşullar, aile ortamı, okuduğu kitaplar, başından geçen aşklar, vb. bütün bunlar yazarın kişiliğinin ve dolayısıyla eserlerinin iyi anlaşılması için gerekli bilgiler sayılır [...] Bu bilgiler

sayesinde yazarın inançları, dünya görüşü, psikolojik durumu saptanırsa, eserlerini bu bilginin ışığı altında inceleyerek sağlam yorumlara ve değerlendirmelere varabiliriz.

Yazara dönük eleştirinin ikinci bir şekli eserlerine bakarak yazarın kişiliğini aydınlatmak yoludur. Yazarlar eserlerinde kendi kişiliklerini yansıttıklarına göre, bu eserlerden yazarın kişiliğini çıkarabiliriz (Moran, 1988: 118).

Çalışma içinde kullanılan tarihsel ve sosyolojik eleştiri tekniklerinin biyografik eleştiriden ayrılan en önemli yanı çevresel etmenlere yönelmeleridir.

Bu iki yöntem dış dünya ile eser arasındaki bağlara ağırlık verirler. Yazara tarihi güçlerin, toplum koşullarının nasıl etkiler yaptığını, bir eserin meydana gelmesinde ne gibi nedenlerin rol oynadığını araştırarak, eserin yazıldığı zamandaki koşulları ve ortamı, eseri açıklamak için kullanmak, ya da aksi yola başvurarak, eseri çağını aydınlatan bir belge gibi kullanmak bu yöntemlerin özelliğini teşkil eder (Moran,1988: 66).

Tarihsel eleştiri şu ilkedden hareket eder:

Okurun geçmiş yüzyıllardaki bir eseri anlayabilmesi, tadına varabilmesi ve değerlendirebilmesi için eserin yazıldığı çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bundan ötürü eseri tam anlamıyla kavrayabilmek için okurun o çağa geri dönebilmesi, yazarın amaçlarını anlayabilmesi [...] lazımdır (Moran, 1988: 66).

Bu bağlamda, tarihsel eleştiri, bir yazarı ve dolayısıyla eserini daha iyi anlayabilmek için eserin yazıldığı döneme bakmak gerektiği üzerinde durur. Buna göre içinde geliştiği toplumun koşullarıyla birlikte ele alındığında eseri daha derinden incelemek mümkün görünmektedir.

Çalışmada ele alınan bir diğer yaklaşım da sosyolojik eleştiri tekniğidir. Sosyolojik eleştirinin kurucusu Taine, eserin yazılma nedenlerine odaklanır ve sanatçının eserini kaleme alırken, mutlaka içinde yaşadığı toplumdan etkilendiğini temel alır. Eserin içinde yazıldığı toplumun genel özelliklerini ve dönemi ele alan bu bakış açısı, sanatçının ortaya koyduğu eserin ve belli bir sanat türünün oluşumunda coğrafi ve sosyal etkilere vurgu yapar. Bu yaklaşım coğrafi ve sosyal etkiler kadar

içinde yaşanan dönemin genel özelliklerinin, eserin biçimlenmesinde etkili olduğunu savunur.

Tarihsel ve sosyal koşullar içinde yaşanan dönem yazarın bakış açısını mutlaka şekillendirmez. Bu noktada Taine'in yaklaşımında ciddi eksiklikler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü insan söz konusu olduğunda çevresel etmenler kadar bireysel etkilenimler, seçimler, değerler ve kararlardan söz etmek gerekir. Ayrıca sanatçı bireyin psikolojik süreçlerinin varlığı her zaman söz konusudur.

Özellikle ele alınan metin bir sanat eseri ise yazarın yaratım gücü ve sanatçı kimliğiyle ileriye görebilen tarafının varlığı mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Elbette sanatçının içinde bulunduğu koşullar tarafından kuşatılarak biçimlendiği görüşü savunulamayacağı gibi, insanın içinde bulunduğu koşullardan hiçbir şekilde etkilenmediğini savunmak da mümkün değildir. Çünkü bir sanat eseri yaratırken sanatçı, içinde bulunduğu koşulları eserinde eleştiriye tabi tutarken bile söz konusu koşullardan etkilenmiştir. Tüm bu tartışmalar ışığında, sosyolojik eleştiri yazarın eserini incelerken, içinde yaşadığı dönemin temel özelliklerini bilmenin önemli olduğunu üzerinde durur.

Çalışmada ele alınan çözümleme yöntemlerinden biri de göstergebilimdir. Bu yöntem, temel kurguyu eylem çizgisi çerçevesinde çözümleme, aynı zamanda romanda derin yapıyı ve yüzey yapıyı anlama çabasıdır.

Yüzey yapı, roman dilinin incelenmesidir. Romanda kullanılan üslup, yani yazarın dilin yapısını zorlayarak kendine özgü bir üslup oluşturup oluşturmadığı, alaycı dilden yararlanma, abartmaların kullanılması, ahlâk dersi veren bir anlatımın varlığı, ikna etme tutkusunun dile yansıtışı, metinde konuşanların birbirlerine göre dilsel konumları gibi teknikler roman çözümlemesinde dikkat edilmesi gereken noktalardır.

Derin yapı, roman kurgusu, yani kesitler arası ilişkilerin düzenleniş biçimidir. Romanın kompozisyonudur. Romanda konuşanların saptanması: Birinci kişili (Ben'li) anlatımda anlatıcının aynı zamanda olayın kahramanı olması ya da yalnızca tanığı olması, romancının metnin içine katılıp olay örgüsünün yorumlanışına yön vermesi, romandaki karakterlerin ve yazarın bakış açısı gibi faktörlerin değerlendirilmesidir.

Zaman–uzam ilişkilerinin saptanması ile de eserde anlatılan olayların gerçekleştiği yer ve zaman üzerinde durulur.

Bu yöntem metnin içine girerek metni anlama ve çözümleme, onu kesitlere ayırarak yeniden yorumlama olanağı taşımaktadır. Söz konusu yorum, ele alınan amaç doğrultusunda metindeki karakter simgelerinin birbiri üzerindeki dönüştürücü etkisinin vurgulanması ile yapılmaya çalışılmıştır. Simgelerin anlam yükleri ele alınan teknikler ve hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Çalışmada ele alınan eserlerde simgelerin anlam yükleri dönemin tarihi, (tarihsel eleştiri) sosyal koşulları (sosyolojik eleştiri) ve yazarın biyografisinin (biyografik eleştiri) bilinmesi bu çerçevede zamanın ruhuna sızarak anlama çabası ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda simgelerin dönüşümü üzerinden romanın ana mesajı ele alınan gerçeklik bağlamında ortaya konulmuştur.

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Yabancılaşma Kavramı

Yabancılaşma, en yaygın şekilde insanın insani niteliklerinden uzaklaşması ve kendi özünden kopması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım bir insanın hayatını, insanın özüne aykırı bir hayat tarzına veya insan doğasına uygun düşmeyen bir yaşam şekline büründürmesi yani, insanın yaşamın öznesi olmaktan çıkıp yaşamın nesnesi olması durumunu anlatmaktadır

Yabancılaşma olgusuna genel anlamda bir giriş yapmadan önce, yabancılaşma kavramının ortaya çıkışına ve felsefi köklerine değinmek gerekmektedir.

Eski Yunanca'da "alloiosis" ve bundan türetilen Latince "alienatio" kökenli yabancılaşma kavramı "esime, kendinden geçme, benliğinin dışına çıkma" anlamında kullanılmıştır. Hellenistik dönemde ise, "Bir ve Tek olanla" diğer bir ifadeyle "Tanrı'yla bütünleşme" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yabancılaşma, ruhun daha alt bir varlık biçiminden, başka bir ifadeyle kendi varoluşundan sıyrılarak, her şeyin kaynağı olan "bir ve tek" ile bütünleşmesi halini tanımlamaktadır (Demirer ve Özbudundan aktaran Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 2, 3).

Felsefe tarihinde zamanla derinleşerek ve farklı anlamlarda, farklı durumlar için kullanılan “yabancılaşma” kavramını ilk kez felsefi bir kavram haline getiren Hegel’dir.

Hegel’de bilişsel bir durum olarak analiz edilen yabancılaşma, yabancı doğayı, kendi oluşunun bir uğrağı olarak koyan Mutlak Tinin kendine özgü etkinliğidir. Aslında doğa, özne ve nesnenin özdeşliği olan Tinin kendine dönüş aşamasından başka bir şey olmadığından, Hegel’de yabancılaşma, kendi içinde kendi ortadan kaldırışını içerir (Erdost, 2007: 11).

Felsefe tarihinde yabancılaşma kavramını ele alan bir diğer düşünür de Feuerbach’tır.

Feuerbach, Hegel’in doğanın Mutlak Tinin kendisine yabancılaşmış biçimi olduğu görüşüne karşı çıkararak insanın kendine yabancılaşmış Tanrı değil, Tanrının kendine yabancılaşmış insan olduğunu ileri sürer. Feuerbach’ın dinsel yabancılaşma kuramına göre insan tanrıyı yaratarak, kendi özünü nesneleştirir, kendine yabancılaşır... (Erdost, 2007: 12).

Marx, Feuerbach’ın ve Hegel’in yaklaşımlarını eleştirerek kavramı materyalist bir zeminde ele alır. Marx, Hegel’in idealist yaklaşımını materyalist köklere çekerken, Feuerbach’ın da yabancılaşma tanımının ve yabancılaşmaya ilişkin yaklaşımının eksik olduğunu vurgular.

Marx, Hegel’i nesneleşme ile yabancılaşmayı özdeşleştirdiği ve insanın yabancılaşmasını onun bilincinin yabancılaşması olarak gördüğü için, Feuerbach’ı da, dinsel yabancılaşma birçok yabancılaşma biçiminden yalnızca biri olduğu için eleştirir”... Ona göre birçok yabancılaşma türü vardır “yabancılaşma, insanı, kendi etkinliğinin ürünlerine, üretken etkinliğinin kendisine, içinde yaşadığı doğaya, kendi özsel doğasına, insanlığına, öteki insanlara yabancılaştıran eylemdir (Erdost, 2007: 12).

Sözlük anlamıyla ve genel olarak pozitif bilimlerde içerisinde, farklı disiplinler bağlamındaki kullanımlarına bakıldığında yabancılaşma;

Özgün anlamı içinde, bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme...

Çağdaş psikoloji ve sosyolojide, kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, tabiata ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılaşma hissine işaret eder...

Felsefede yabancılaşma, şeylerin, nesnelere, bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önce ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi duymama, hatta bıkkınlık ya da tiksinti duyma anlamına gelir.

Yabancılaşma, kontrol altına alınamayan içgüdüler, tutkular nedeniyle, insanın kendisine, kendi gerçek özüne yabancı hale gelmesi durumunu, insana özgü özellikleri, insani ilişki ve eylemleri, insandan bağımsız olan ve insanın hayatını yöneten şeylerin, cansız nesnelere özellikleri, ilişkileri ve eylemlerine dönüştürme hareketi ya da sürecini tanımlar.

Yabancılaşma daha özel olarak ve benliğe yabancılaşma anlamında, benin kendi özünden uzaklaşmasıyla, kendisine ve eylemlerine nesnel bir biçimde, sanki bir ustanın elinden çıkmış bir nesneye bakarcasına yaklaşmasıyla belirlenen bilinç haline karşılık gelir. Buna göre, yabancılaşma, kişinin kendi benliğiyle ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumunu, kişinin kendi benliğiyle içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendinden kopma halini ifade eder (Cevizci, 2005b, 1728).

1.2.2. Bir Yabancılaşma Türü Olarak Duyarsızlaşma ve Etik Nötrleşme

Yabancılaşmanın en çarpıcı görünümü duyarsızlaşmadır. Duyarsızlaşma, insanın toplumda diğerine karşı hissettiği sorumluluk hissinden uzaklaşması durumudur. İnsanın diğerine karşı sorumlu hissetmesiyle, duyarlılıkla, etik değerlerle düşünebilmesi ve davranabilmesini gerekli kılan bir süreçtir.

Bir yabancılaşma şekli olan duyarsızlaşma, (...) boş gözlerle şeylere bakma ama görememe ve duygulanma yetisinin yitimi demektir. İnsan sadece düşünen bir varlık değil aynı zamanda değerlerin sesini duyan bir varlıktır. Duyarsızlaşma, bu bağlamda ... duygusal körleşme, insani duyarlılığın yitimidir. Günümüz toplumunda her adımda karşımıza çıkan ciddi bir fenomendir bu... İnsan etik bir varlıktır. Hem kendisinden hem de ötekenden sorumludur. Sorumluluk duymak, en kısa ifadesiyle bir etik değerdir. Duyarsızlaşmanın zıddıdır” (Öcal, 2008: 144).

“... İnsanın mekanik eylemlerinin dışında her yapıp etmesi etikle ilgilidir. Değerler tarafından yönetilir. Etik nötrleşme, (duyarsızlaşma) insan davranışlarının etik değerlere ilgisizmiş gibi görülmesi durumudur (Mengüşoğlu’ndan aktaran Öcal, 2008).

İnsanı insan kılan en temel duygu eylemlerinin ardındaki değer algısı ve vicdan duygusudur. İnsanın eylemlerinin ardındaki yönelimlerinde değerlerine bağlı vicdan duygusunun olmayışı onu diğer türlerden ayıran ve insan kılan niteliklerinin de bulunmayışı anlamına gelmektedir. İnsan anlam çerçevesi içinde hareket eden, yaptıklarının sorumluluğunu taşıyan ve vicdan duygusuna göre eylemlerini biçimlendirerek seçimlerini yapan tek varlıktır. İnsanın türsel özelliği, yani onu insan kılan en ayırt edici nokta, vicdanı, seçimleri, duyarlılığı ve yaptıklarının sorumluluğunu taşıyarak eylemlerini biçimlendirebilmesidir.

İlk defa bir anlam sferinin çerçevesi içinde, bir canlı varlık, insan, kendi yapıp ettiklerinin hesabını vermekte, kendisini yapıp ettiklerinden sorumlu ya da sorumsuz görmektedir. Gene ilk defa böyle bir varlık alanında, yani insanda, yapılanlardan, eylemlerden dolayı üzücü yahut sevindirici duygular, bu duyguları bu varlığın, insanın, kendisiyle birlikte bilen “vicdan” adını alan bir alan... ortaya çıkmaktadır. Böyle bir duygu ancak normal olmayan durumlarda, yani hastalık halinde körleşir ya da tamamıyla ortadan kalkar...

Gerçekten tabiat, insanla yeni bir “varlık formu”, yeni bir “varlık tarzı” ortaya koymuştur... Dünya insanla yeni bir “anlam boyutu” kazanıyor. Anlam boyutu ile insanın bir şeyi sevmesi, bir şeyden irkilmesi, tiksinişi; bir şeyi beğenmesi, bir şeyi reddetmesi; yaptıklarından ettiklerinden kendisini sorumlu görmesi ya da görememesi; başarılarının temelinde herhangi bir anlam unsuru görmesi ya da görememesi; anlamlı gördüğü bir şeyi gerçekleştirmeye çalışması; anlamlı görmediği şeylerin gerçekleşmesini önlemeye çalışması gibi eylemler kastediliyor (Mengüşoğlu, 1979: 5, 6).

Mengüşoğlu’nun da belirttiği gibi insanın türsel özelliği eylemlerine anlam yükleyen, değerler üreten, bu değerler bağlamında yaşamına şekil veren ve eylemlerinden sorumlu olan bir varlık olmasıdır.

İnsan aktif olan, yapıp-eden bir varlıktır; fakat insanın yapıp etmelerini gerçekleştirmesi, onun kıymetleri duyan bir varlık olmasına dayanır... İnsan, hayvan gibi kaygısız günü gününe yaşayamaz; çünkü insan hayatı belli gayelerin, hedeflerin, planların gerçekleştirilmesine bağlıdır... İnsanın gerçekleştirilmesi gereken eylemlerini düzenleyen, onları önemine göre sıraya koyan bir “organ” a ihtiyacı vardır. Eylemlerin böyle bir düzeni, böyle bir sıralandırılması ancak insan bir “kıymet organı”na bir “kıymet duygusu”na sahip olursa mümkün olur (Mengüşoğlu, 1971: 112).

İnsan değer üreten ve buna bağlı olarak harekete geçen tek varlıktır. Değerleri ve kendi türsel özelliği olan kendini aşma ve tamamlama yönü insanın gelişmeye devam eden tüm kültürel geçmişinin de temelidir. Abraham Maslow’a göre insanda öyle bir eğilim vardır ki; bu durmadan gelişmeye ve kendini aşmaya yönelik bir itkidir. İnsanlık tarihinin gelişiminin ve evriminin temelinde bu itki yatar. İnsanın istençle kendini tamamlamaya dönük bu yönelişi değerleriyle hareket etmesi sonucunda oluşur. Ve bu itki insanın olumlu yönde yarattığı her şeyin tek nedenidir. Maslow, insanın değerleri ile kendini tamamlaması ve aşması sürecini kuramlaştırır ve tüm insanların içinde verili olarak duran bu gerçekliği insanın kendini gerçekleştirme güdüsü olarak tanımlar.

İnsanda [...] ileriye dönük olma ya da gelişim eğiliminin var olduğunu kesinlikle öne sürebilecek denli çok sayıda anlamlı kuramsal ve deneysel veriye sahibiz... Psikolojik sağlık ya da özellikle kendini gerçekleştirmenin tüm alt aşamalarına yönelik bir gelişim olarak da tanımlayabileceğimiz bu eğilim, içsel bir kişilik bütünleşmesi, doğal bir dışavurum, tam bir bireysellik ve kimlik, yaratıcı olma, kör değil görebiliyor olma vb. istencine işaret eder. Yani insan öyle bir yapıdır ki sürekli olarak varlığın daha çok tamamlanmasına yönelir. Bu, genel olarak anlaşıldığı şekli ile iyi değerlere, dinginlik, incelik, yüreklilik, dürüstlük, sevgi, bencil olmama ve iyi olmaya yönelik bir istençtir... Birçok insan için bu bir arayış, özlem, dürtü, istenilen ancak henüz elde edilmemiş bir “şey”dir. Klinik bakış açısıyla bütünlüğü, sağlık ve gelişime yönelik bir dürtüyü ortaya koyar. Yansıtma testleri de tıpkı X ışınlarının henüz yüzeye çıkmamış bir olağandışılığı saptayabilmesi gibi dürtüyü ortaya koyar. Bu eylemlerin açık eylemler olarak değil potansiyel olarak var olduğunu ortaya çıkarabilir. Gizilgüç yalnızca gelecekte olacak ve olabilecekler değildir. Aynı zamanda olandır da. Kendini gerçekleştirme değerleri birer erek olarak var olur ve yaşama geçirilmemiş olsalar da gerçekleştirirler. İnsan aynı anda hem olduğu hem de olmak istediğidir (Maslow, 2001: 165, 170).

İnsanın, eylemleri ve yaşamı sürecince seçimlerine bağlı olarak gerçekleştirdiği tüm yapıp etmeleri değer duygusu olan bir varlık olması ile ilgilidir. İnsanı aktif kılan ve yaşamdaki eylem çizgisini şekillendiren en önemli özelliği, değerlerinin sesini duyarak yaşayan bir varlık olması ve değerlerinden hareketle eylemlerini ortaya koyma yönüdür. "... İnsan içinde yaşadığı real durumları, onların çıplak realitesini olduğu gibi kabul etmez; onları ideleştirir, yani bir anlam verir... Temelini insanın biyopsişik varlık yapısında bulan bu değer duygusu [...] İnsanın hayat olayları karşısında olumlu ya da olumsuz bir tavır takınmasını sağlar" (Mengüşoğlu, 1979: 100, 101).

İnsan tavır takınan bir varlıktır; tavır takınmak demek, daima bir şeyden yana ve bir şeye karşı olmak demektir; bu şey, bizim çevremizde olup biten bir şey olabilir; karşılaştığımız ve içinde bulunduğumuz bir durumda karşımıza çıkan bir şey, büyük yahut küçük çapta bir şey olabilir... Eğer insan kıymet duygusuna sahip bir varlık olmasaydı, o zaman, aktiv ve yapıp eden bir varlık nasıl olabilirdi; çünkü kıymet duygusuna sahip olmayan bir varlık için her şey birbirinin aynı olurdu; böyle bir varlık içinde bulunduğu situationlardan yana veya ona karşı tavır takınmazdı... Ancak yapıp etme, kıymet-duygusu gibi niteliklerle donatılan bir varlık tavır takınabilir; aktiv olabilir (Mengüşoğlu, 1971: 130).

Vicdanıyla, değerleriyle hareket eden ve bunun bilincinde olan tek varlık insandır. Bu türsel özelliği onu diğer varlıklardan farklı kılmaktadır. Kant, insandaki bu özelliğin doğal ve evrensel bir nitelik olduğunu belirtir. Zamandan ve mekândan bağımsız olarak her insanın içinde akıl yoluyla işleyen bir mahkemenin var olduğunu belirten Kant'a göre bu mahkemede adaletin ve vicdanın tüm insanlardaki evrensel özünün açığa çıkabilmesi ancak insanın kendi iradesi ile düşünerek ve sorgulayarak eylemlerini gerçekleştirmesiyle mümkündür. (Kant'ın eksik bıraktığı tek nokta vicdanı ve adalet istencini sadece akla mal etmesidir). Bu yönüyle Kant, belli bir toplumda bireyin iradesi dışında boyun eğerek uyduğu ahlaki kurallarla gerçek ahlakı birbirinden ayrı tutar.

Kant'a göre ahlak insanlarda, doğal ve evrensel olarak bulunan ortak bir niteliktir. Ahlakın ortama, koşullara, zamana göre değişmeyen, ortak ilkeleri, kuralları, yasaları vardır. Bu nedenle güncel ya da geçmiş örnekler, ortak ilkelere, kurallara, yasalara uymaz ise ahlaklı olarak değerlendirilemez. Örnek olarak gösterilemez. Başka bir deyişle, örnekleri ahlak açısından değerlendirmek, yargılamak gereklidir. Bilişsel

süreç içinden aklın ürünü olan istencin, (irade) etkisi altında yapılan seçimler ahlak değerlerini oluşturur. Ahlaki davranmak için bu seçimin bireysel çıkarlar, güncel ve geçmiş olumsuz deneyler örnekler dışında yapılması gerekmektedir. Kant'a göre "ahlaklı davranmak" ile "ahlaka uygun davranmak" birbirinden farklıdır. Bir davranışı, eylemi benimseyerek, inanarak, yapmak ahlaklı davranmaktır. Erdemli davranışı oluşturan bu yaklaşımdır (Köknel, 2005: 77, 78).

Kant, insanın içinde doğuştan gelen bir iç mahkeme olduğunu ve yeryüzünde adaleti mümkün kılacak olan tek şeyin ancak insanın buna göre hareket ettiğinde ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu aynı zamanda sadece insanda olan ve insanı insan kılan temel özelliştir. Aynı zamanda evrensel olan ve her insanda bulunan temel adalet istencinin de temelidir.

Eğer doğru dürüst ararsak, övülmeye değer bütün eylemlerde, buyuran ve düşkünlüklerimizin hoşuna gidebileni keyfimize bırakmayan bir ödev yasası buluruz. Ruhu ahlakça biçimlendiren tek sunuş tarzı budur, çünkü yalnız o, sağlam ve tam belirlenmiş ilkeler sağlayabilir... Ödevin ne olduğu herkes için kendiliğinden açıktır... (Kant, 2014: 64 94).

Kant'ın vicdan yetisi olarak adlandırdığı adaleti mümkün kılan bu yeti insanın kendini gerçekleştirme anlamına da gelir. Zira bu yeti en yüksek iyinin, mutluluğun, özsaygının ve özgürlüğün gerçekleşmesi için geçerlidir.

Vicdan adını verdiğimiz, içimizdeki şu şaşırtıcı yetinin yargulamaları... İnsan anımsadığı bir yasaya aykırı bir davranışını... İsteddiği kadar süslemeye ve kendini suçsuz ilan etmeye uğraşırsa uğraşsın, yine de farkındadır ki, savunmasını yapan avukat, içindeki davacıyı bir türlü susturamamaktadır... İnsan yaşamaktadır ve kendi gözünde yaşamaya layık olmamaya katlanamaz. Bu iç rahatlama [...] kişinin durumunun değeri kişi tarafından büsbütün gözden çıkarıldıktan sonra, kişisel değerinin de düşmesi tehlikesinin durdurulmasıdır. Bu rahatlama, yaşamdan çok farklı olan bir şey için duyulan bir saygının da etkisidir; bununla karşılaştırıldıkça bütün rahatlıklarıyla yaşamın hiçbir değeri yoktur [...] Ahlaklılık ve ben sevgisinin sınırları öylesine açık ve kesin bir şekilde çizilmiştir ki, en sıradan göz bile bir şeyin hangisine girdiğini ayırt etmede yanılmaz... Kendisini bize ilk gösteren, doğrudan doğruya ahlak yasasıdır; ve akıl onu hiçbir duyuşal koşul tarafından alt edilemeyen, hatta koşullardan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğundandır ki, ahlak

yasası bizi doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür...(Kant, 2014: 34 41, 97, 107).

İnsanın davranışını ortaya koyarken sorgulayan aklı ve bilinci ile seçim yapan tavrı Kant'ın evrensel olarak nitelendirdiği ödev ahlakı ve yasasını işaret eder. Bu çerçevede insanın içindeki adalet duygusunu ön plana çıkararak içinde bulunduğu atmosferden bağımsız şekilde içindeki sesi dinlemesi ve bu yönde eylemesi etik davranış olarak nitelendirilir.

Birey olarak insan ahlaki hayatı şahsen yaşar, içinde bulunduğu toplumun ahlaki ilke ve değerlerini eylemleriyle cisimleştirir. Fakat o, bunula da kalmayıp taşıyıcısı olduğu ve hayata geçirmeye çalıştığı değerlerin anlamı üzerinde düşünmeye başladığı, kullandığı ahlaki kavramların gerçekte ne olduklarını ve anlam ifade ettiklerini araştırmaya hissettiği şeyleri dile getirmeye, başkalarına aktarmaya başladığında normal ahlaklılık düzeyini aşır “etik” yoluna girmiş olur... Ahlaki fail, eylem sırasında öncelikle özgürlüğünün mahiyeti üzerinde durur, kendisine açık olan alternatif eylem tarzları herkes gibi davranmak mı yoksa kendi gerçek potansiyelini hayata geçirerek tamamen kendisine ait olan bir tarzda mı eyleyeceği, genel ve yerleşik kalıplara göre mi yoksa sahici bir biçimde mi davranacağı soruları üzerinde düşünür. O yine eylem sırasında kendi eyleminin etkilenmek durumunda olan öteki üzerindeki etkilerini hesaba katarak, “etik” diye nitelediğimiz adaleti şu ya da bu şekilde cisimleştirmek zorunda olan davranışı gerçekleştirilmeye çalışır (Cevizci, 2002: 4).

Kant'ın tüm insanlarda evrensel ve doğal olarak nitelendirdiği adalet istencini ve vicdanı ortaya çıkaran özün kendisi ancak insanın özgür iradesi ile karar vermesi yani duyarlılık hissiyle harekete geçmesi sonucunda açığa çıkabilir. Bu özelliğin silikleşmesi, yani etik sorumluluk ve vicdan duygularından uzaklaşma durumu insanın insanlığından uzaklaşması ile aynı anlama gelmektedir. Söz konusu gerçeklik, insanın kendi türsel özelliğinin silikleşmesi veya yok oluşu ise insan ilişkilerinde yabancılaşma ve duyarsızlaşma olarak tanımladığımız gerçekliğe tekabül etmektedir. Marx'ın da belirttiği gibi söz konusu gerçeklik en çarpıcı ve yoğun şekilde kendini modern kapitalist dönemde göstermiştir.

Toplumsal yapının modernite süreci içindeki hızlı değişimine uyum sağlama çabası, insanların çoğunluğunu temel insani değerlerden farkında olmaksızın

uzaklaştırdı. Modern yaşamın temposu içinde ve özellikle kitle iletişim araçlarının yönlendirilimiyle edilginleşen kişinin düşünme, bilme, öğrenme, eğlenme bilincinin payı en aza indirgendi ya da yok edildi. Bundan hareketle hemen her alanda genelgeçer sağ basmakalıp yönelimler, kitleler üzerinde egemenliğini kurmakta gecikmedi. Sonunda insan onur, erdem, cesaret, sevgi, hoşgörü, vicdan gibi insani yönlerini yitirmeye başladı (Kızıltan'dan aktaran Sazyek, 2008: 28).

Mengüşoğlu'nun "etik nötrleşme" olarak tanımladığı bir duyarsızlaşma şekli olarak yabancılaşma, özellikle günümüz toplumunun karşı karşıya olduğu en derin sorunlardan biridir. Hatta sosyal problemlerin oluşumunda en büyük etkiye sahip fenomen olduğu söylenebilir. Bu yönüyle, yabancılaşma, insanın onu insan kılan etik değerlerden kopması, insani sorumluluğunu unutması sürecini ifade eder. Erich Fromm'un da vurguladığı gibi yabancılaşma olgusu, özünde eskiden akıl hastalarını tanımlamak için kullanıldığı gibi, insanın kendini insan kılan değerlerden uzaklaşması, *insanın kendi kendisinden kopması* durumudur.

Yabancılaşma dediğimizde, kişinin kendisini bir yabancı gibi duyduğu deneyim biçimini anlatmak istiyoruz. Bu durumda diyebiliriz ki insan kendisine yabancı birisi olmuştur. Kendisini dünyanın merkezi, edimlerinin yaratıcısı olarak görmez, tersine edimleri ve bu edimlerin sonuçları, onun boyun eğdiği, hatta taptığı efendileri olmuştur. Yabancılaşmış insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi kendisinden de kopmuştur. Herkes gibi o da, kendisini nesnelere algıladığı gibi beş duyusu ve sağduyusuyla algılar; ama bunu yaparken kendisiyle ve dış dünyayla üretici bir ilişki içinde değildir (Fromm, 1996: 116).

Yabancılaşma insanın onu insan kılan temel özden kopuşudur. En genel anlamda bu biçimiyle tanımlanan söz konusu gerçeklik en belirgin şekilde insanın gündelik ilişkilerinde ve davranışlarında ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gerçekliği bu temelde ele alan ve tartışan farklı düşünürler bulunmaktadır. Yabancılaşma olgusunu insanın kendi beninden ve temel değerlerinden kopması bağlamında ele alan düşünürlerin bu gerçekliğin oluşumuna ve oluşum sürecinde etkili olan temel nedenlerine ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır. Bazı düşünürler sürecin oluşumunda psikolojik ve bireysel faktörlere eğilirken, bazıları çevresel etkenler üzerinde durmuştur.

1.3. YABANCILAŞMA KATEGORİLERİ ve YABANCILAŞMAYA İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR

1.3.1. Melvin Seeman

Yabancılaşma konusunda psikolojik faktörlere dikkat çeken Seeman, insanın yalnızlık hissi, benlik algısı, davranışları ile düşünceleri arasındaki çelişkiler gibi bireysel etmenlere eğilir.

Melvin Seeman “*Yabancılaşmanın Anlamı*” adlı makalesinde, beş ayrı yabancılaşma kategorisinin varlığını vurgular. Bireyin kendini algılaması ve davranışları açısından oluşturulmuş bu kategoriler şunlardır:

Güçsüzlük Duygusu:

Bu kavram kişinin duygusal anlamdaki ruh halini anlatmak için kullanılmıştır. Daha çok bireyin içinde bulunduğu durumla baş edebilecek gücü bulamaması, kendinde bu yeterliliği görememesi olarak tarif etmek mümkündür (Tolan, 1980, 127).

Kişinin yaşamını etkileyen koşullar üzerinde hâkimiyet kuramaması, davranışlarının, beklentilerinden farklı olarak bir sonuç meydana getirmek için yetersiz olduğunu düşünmesi ve dolayısıyla yaşamı üzerindeki denetimini kaybetmesi” (Seeman’dan aktaran, Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 6).

Anlamsızlık Duygusu:

Anlamsızlık kişinin belli bir duyguya bağlanmaması, neye inanacağını ve bağlanacağını bilememesi durumudur. Bireyin kendi kararlarının verirken bunların toplumsal doğrularla çakışmaması halinde daha net şekilde belirginleşen durumlarda ortaya çıkar (Tolan, 1980: 128).

Birey, doğru ve yanlış arasında bir ayrım yapamamakta, hangi doğrulara inanacağını ve bağlanacağını bilememektedir. Toplumsal düzen karşısında tamamen tarafsız ve kararsız olarak durmaktadır. Anlamsızlık, bir bakıma bireyin çevresinde olup bitenleri ve toplumu anlayamaması şeklinde tanımlanmaktadır (Seeman’dan aktaran Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 7).

Normsuzluk Hali:

Toplumsal normların belirlediği başarı hedeflerine ya da olumladığı değerlere ulaşmak için toplum tarafından onaylanmayan yolların yöntemlerin denenmesi ve bu yönde davranışlar sergilenmesi durumlarında ortaya çıkar (Tolan, 1980: 128).

Seeman (1959:787–788)'a göre kuralsızlık genel olarak, kabul gören toplumsal standartların kaybolması ve bireyde çıkarıcı, kendi yararına olan davranışların artması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 7).

Tecrit Edilme Duygusu:

Toplumun kültürünün bireysel beklenti ve hedeflerle çelişmesi durumunda gerçekleşir. (Tolan, 1980: 127, 128).

Kendine Yabancılaşma:

Seeman (1959:789–790) ise kendine yabancılaşmayı “kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması, kişinin beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranması” olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle yabancılaşmanın bu boyutu, kişinin eylemlerinin kendi dışındaki doyumlar için bir araç durumuna gelmesidir. Kendine yabancılaşan birey, kendi varlığının ve potansiyel gücünün farkında değildir (Seeman'dan aktaran Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 8).

Barlas Tolan'ın da belirttiği gibi Seeman'ın kuramının eksikliği duygusal ve davranışsal düzeye çözümleme olanağı tanırken, sosyal tarihsel boyutu ele almamasıdır. Kuramı bu yönüyle eleştiren Scott, yabancılaşmanın psikolojik boyutundan çok sosyal nedenlerine dikkat etmiştir.

1.3.2. Marvin B. Scott

Yabancılaşma konusunda bireysel etkenlerden çok sosyal etkenlere dikkat çeken bir diğer kişi ise Marvin B. Scott'tur. Scott aynı zamanda Seeman'ın yabancılaşma nedenlerini belli yönleri ile eksik bulmakta ve eleştirmektedir.

Scott “Yabancılaşmanın Toplumsal Nedenleri” adlı makalesinde kavramın sosyolojik bir analizine girişir. Ancak daha hemen başlarda yabancılaşmanın zihinsel bir durum olduğunu ve bu duruma yol açan toplumsal koşulları araştırdığını

söyleyerek, hangi açıdan diğer araştırmacılardan ayrıldığını belirtir. Scott için yabancılığın dört temel nedeni;

1-) Çoğunluk tarafından benimsenmiş değer yargılarına ilgisizlik

2-) Toplumca belirlenmiş normlara uymama

3-) Başkalarının kendisinden beklediği rollerin gerektirdiği sorumluluğu yerine getirmeme

4-) Toplumca gösterilen hedeflere ulaşmak için sahip olunması gereken araç ve olanakları elde edememe

Seeman'ın tersine, psikolojik durum yerine eylem kavramından yola çıkan ve bu bağlamda Weberci ve Parsonsçı kuramsal çerçevede görüşlerini oluşturan Scott yabancılığın, bu eylemlerin rol, statü, değer ve norm sistemleri gibi toplumsal belirleyicilerle olan ilişkileri açısından ele alır. Sonuç olarak kendi savını şöyle özetler:

Toplumsal eylemin belirleyicileri kendi içerisinde hiyerarşik bir özellik gösterir. Bu hiyerarşi içerisinde önce değerler, sonra normlar, ardından roller ve en sonra da olanak ve araçlar yer alır. İşte bu etkenlerin hiyerarşi içerisindeki konumu ile yabancılığın arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. En önemlisinden en önemsizine doğru gidildikçe, yabancılığın etkisi ve tehdit edici niteliği artacaktır (Tolan, 1980: 135, 136).

Bu noktada yabancılığın temelindeki en önemli şeyin değerlerle içselleştirilen tutumların ve bunların kalıcılığı olduğunu belirten Scott, değerlerle temellenmeyen normların, normlarla içselleştirilmeyen rollerin ve roller gerçekleştirilirken istenen / beklenen olanakların ve araçların elde edilememesinin yabancılığın ile sonuçlanacağını vurgulamaktadır. Toplumsal ilişkilerimizde ortaya çıkan bu yabancılığın temellerini açıklama biçimi Adorno'nun insanın topluma, kendi ilişkilerine ve dolayısıyla kendi değerlerine yabancılığın yönündeki görüşlerle belli noktalarda bir paralellik göstermektedir.

1.3.3. Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno

Scott'ın yabancılaşmanın nedenleri konusundaki vurguları Adorno'nun görüşleriyle belli noktalarda paralellik göstermektedir. Ancak Adorno Scott'tan farklı olarak bu gerçekliği sistem ile bağı temelinde ele alır ve çözümler. Adorno topluma / insani değerlere yabancılaşma olgusunu daha çok kapitalist sistemin işleyişiyle birlikte nasıl gerçekleştiğini şu şekilde yorumlamaktadır:

Bireysel yarışmaya; toplumu değiştirmek yerine, üst sınıf ve tabakalardaki insanlara özenmeye, onlara öykünmeye [...] erişilmesi güç olan doyumların sürekli olarak ertelenmesine; buna karşılık ertelenen bu önemli doyumlar yerine, kitlesel üretimle ucuzlaştırılmış, kitleselleştirilmiş, frapanlaştırılmış biçimlerin ikame edilmesiyle yetinmeye; her şeye karşı duyulan doyumsuzlukların ve ezikliklerin ise, çeşitli narsistik ve sado mazoşistik davranışlarla sistemin lehine bireyin aleyhine [...] dayanan bir yaşam (Oskay, 2001: 107).

Adorno'nun yabancılaşma konusundaki görüşleri özellikle kapitalist sistemin eleştirisinde köklerini bulur. Ona göre, sistem içinde derinleşen eşitsizlik, tek tipleşme, doğayı egemenlik altına alma ve bunun sonucunda insanın doğal bir varlık olduğunu unutarak ilişkilerine ve kendine yabancılaşması, bunun doruk noktası faşizmin yükselişi yönünde bir seyir izler. Yabancılaşma süreci ona göre öncelikle insanın doğaya egemen olma isteği ile başlamıştır. İnsan, doğal bir varlık olduğunu unutmuş ve doğa ile bir güç mücadelesi içine girmiştir. Bundan sonra insanın çöküşünü gerçekleştiren süreç başlamıştır. Doğayı sömürme, insanın sömürülüşünü beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede insanın yabancılaşma süreci kendi oluşturduğu sistem içinde derinleşen sömürü ve eşitsizlik ile daha da belirginleşmiştir. Ancak doruk noktasına kitlesel kıyımın yaşandığı faşizm ile ulaşmıştır.

Ona göre, doğayı egemenlik altına alarak sürekli tüketim için manipüle edilebilecek ya da üzerinde egemenlik kurulabilecek bir nesne olarak tasarlamak, insanın ürettiği ürüne, yani emeğine yabancılaşması dolayısıyla ilişkilerine ve kendi öz değerlerine yabancılaşmasını beraberinde getirmektedir.

Adorno aynı zamanda doğayı, üzerinde araştırma yapılabilecek cansız bir nesne olarak gören pozitivistin, üzerinde egemenlik kurarak tüketilebilecek bir şey olarak

gören vahşi kapitalizmin ve modern dönem içinde batıda yükselişe geçen totaliter rejimlerin birbirleriyle paralellik gösterdiği ve bunların ortaya çıkışının yabancılaşmanın doruk noktası olduğu görüşündedir.

Aklın, yani Aydınlanma felsefesinin üzerine büyük ümitler inşa ettiği yetinin, çağdaş toplumda kendisini kendi eliyle yıktığını; aklın gelişmesine, rasyonelliğin yerleşmesine, özellikle de bireyin ahlaki ilerleyişiyle maddi zenginliğin artışına büyük bir güçle inanan Batı toplumlarının, yaklaşık yüz elli yıl içinde akli, toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekliği kendi çıkarları doğrultusunda örgütleyen bir sınıfın öznel ölçütü haline getirdiğini söyleyen Adorno, bu durumun açıklanmasının, insanın doğaya egemen olma süreci ile insanın insana egemen oluşunun aynı şey olarak görülmesi ve bu iki farklı anlayışın teknokratik bir bilincin doğuşuna yol açması olduğunu iddia etmiştir.

Aklın, başlangıçtaki hedeflerinden uzaklaştığını, hümanist ideallerin yaşama geçirilmesini engellediğini, yabancılaşmanın temel aracı haline geldiğini belirten Adorno'ya göre, şeyler üzerindeki egemenlik insanlar üzerindeki egemenliğe dönüşmüş ve toplum egemenlik, güç ve baskıyla bir şekilde özdeşleştirilmiştir (Cevizci, 2005a: 18, 19).

“Adorno'ya göre modern dönemde “insanlar, egemenliklerindeki artışın bedelini, egemenlik altına aldıkları şeylerden yabancılaşarak ödemektedirler. Aydınlanmanın şeylere karşı tutumu diktatörün insanlara karşı tutumu gibidir” (Adorno /Horkheimer'dan aktaran; Veysal, 2009: 319).

Adorno, yaşamın her alanına sızan egemenlik biçimlerini insanın doğaya egemen olma süreciyle paralel bir şekilde ele alarak çözümler. Buna göre, insanların doğayla ilişkisi, üretim sistemleri ve süreçlerinde, tüketim alanında ve birbirleriyle ilişkilerinde kendini gösterir. Adorno modern dönemde gerçekleşen yabancılaşma sürecini, özellikle kapitalist üretimle bağlantılı olarak kaçınılmaz şekilde ortaya çıkan kitlesel tüketim olgusu ile açıklar. Modern dönemde kitleler tüketime yönlendirilerek tek tipleşmektedir. Yani kendi manevi dünyaları ve iç zenginliklerine uzak kalarak doğayı hoyratça tükettiklerinin farkına bile varmamaktadırlar. Çünkü ona göre tüketim, kapitalizmin bireyleri uyuşturma ve kendi devamlılığını sağlama sürecinde en önemli olgudur. Adorno'nun kültür endüstrisi diye tanımladığı bu durum, insanları gerçek

anlamda kültürel yaratımdan uzak tutan sahte bir dünya yaratır ve bireylere sürekli tüketimi empoze eder.

Kültür endüstrisinin en önemli yasası, insanların arzuladıkları şeylere kavuşmalarını ve bu yoksunluk içinde gülerek doyuma ulaşmalarını sağlamaktır. Endüstriyel kültürün ilkesi, bir yandan tüm tüketici gereksinimlerinin kültür endüstrisi tarafından giderilebileceğini göstermek, öte yandan da bu gereksinimleri insanın hep bir tüketici, sadece kültür endüstrisinin bir nesnesi olarak yaşamasını sağlayacak biçimde düzenlemektir. Kültür endüstrisi bu aldatmacayı tüketiciye doyum diye yutturmakla kalmaz, bunun da ötesinde, tüketicinin zihnine, kendisine ne sunuluyorsa onunla yetinmesi gerektiğini kazır... Kültür endüstrisi gündelik yaşamı cennet gibi sunar... (Adorno, 2011: 75).

1.3.4. Karl Marx

Yabancılaşma konusunda en önemli yaklaşımlardan biri de Karl Marx'a aittir. Marx, insanın yabancılaşmasını yani türsel olarak kendine, ilişkilerine ve insani niteliklerine yabancılaşması olgusunun kapitalist dönemde insanın kendi emeğine yabancılaşması ile gerçekleştiğini savunur. Marx yabancılaşma olgusunu üretim temelinde ele alırken, insanın türsel özelliği olan doğayı emekle özgürce dönüştürerek ortaya koyma sürecinden uzaklaşma olarak tanımlar.

Emek bireyin kendi toplumsal varlığını yarattığı, kendini toplumun ortak yaşamının bir yaratıcısı olarak gösterdiği etkinlik değildir; dolayısıyla bu emeğin ürünü de bizzatıhi toplumsal bir varlık, bireyin toplumsal katkısını ve toplumsal gücünü oluşturan bir varlık değildir. Toplumsallık, bu emeğe ve ürüne yabancı ve dışsal bir olgu olarak, piyasanın bağımsız dinamiklerince belirlenmektedir. Bireyin toplumsal varlığını belirleyen emeği değil, bunun piyasada çevrileceği paradır. Toplumsal güç bireyin değil, paranın gücüdür.

Varlığı emeğinin toplumsal varlığına (satışına) bağlı olan piyasa bireyi, şüphesiz üretimini yaparken bu piyasa dinamiklerini hesaba katmak, bir başka deyimle emeğini, kendisi kadar toplumsal karşılık getirecek biçimde harcamak zorundadır... Toplumsal ihtiyaçların karşılanması bu zorunluluk sayesinde gerçekleşir... Bu emek piyasa düzeninde özgür ve kontrollü bir yaratıcılık olarak değil, emeğin ve onu harcayan bireyin kendisine tamamen yabancı bir güce boyun eğme olarak gözüktür;

toplumu ve bireyin toplumsal gücünü yaratmaz, tersine toplumun tüm emeklerine yabancılaşmış “nesne” gücüne uyduğu ölçüce bu gücü edinir; Bireyi aktifleştirmez, pasifleştirir. İşlevi, belli ön varsayımları yeniden üretmekle, onların gereklerine uymakla sınırlıdır: Onları kendinin yarattığını göremez. Bu nedenle toplumun özgür yaratıcılığını bu önceden verili alana hapseden üretim tarzı sınırlı ve sınırlayıcı bir cenderedir (Marx, 2012: 166, 167).

Marx'ın yabancılaşma teorisi, emeğe yabancılaşma bağlamında ve üretim ilişkilerinde köklerini bulur. Ancak yabancılaşma Marksist terminolojide üretim temelinden tüm insan ilişkilerine sızan ve kapitalist toplumun özelliğini belirgin şekilde tanımlayan bir teori olarak karşımıza çıkar. Yabancılaşma teorisi kapitalist toplum üzerinden temellendirilse de Marx'a göre sadece bu döneme ait bir olgu değildir. Marx'a göre yabancılaşma insan dünyasına ait bir gerçekliktir ve her dönem ve toplumda vardır. Ancak bunun doruk noktasına ulaşması modern dönemle birlikte kapitalist sistemle gerçekleşmiştir.

Onun yabancılaşma araştırması kapitalizmin insanların duyguları ve benlik imgeleri üzerinde yarattığı sosyal, psikolojik ve kişisel etkilere ilişkin bir araştırmadır. Marx için, insan doğasının özü, onu hayvanlardan ayıran şey, bilinci, hayal gücü ve kendi çevresini kontrol kapasitesidir. Bu güç, ifadesini en açık biçimde, insanların işbirliği içinde doğayı dönüştürdükleri üretim sürecinde [...] bulur. Ancak bu kendini ifade ve toplumsal işbirliği sınırlandırıldığı veya engellendiği takdirde yabancılaşma ortaya çıkacaktır (Slattery, 2007: 125).

Marx, insanın (tür olarak kendine ve ilişkilerine) yabancılaşması olgusunun nedenlerini şu temellerde ele alır:

Marx için emek ve iş bölümü yabancılaşmanın birer göstergesi olmaktadır. Emek insanın doğa ile ilişkisi, yani elle zihinsel veya sanatsal faaliyetler yoluyla kendisini gerçekleştirdiği bir evren yaratmasıdır. Ancak özel mülkiyet ve iş bölümü geliştiği ölçüde emeğin, başlangıçta insan gücünü ifade etmek ve dışsallaştırmak olan temel niteliğini yitirdiğini görüyoruz. Emek ve emeğin ürünleri giderek insandan, onun irade ve arzularından farklılaşmış ve bağımsızlaşmış birer varlık oluyorlar... Emeğin ürettiği nesne, yani emeğin ürünü, emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üretenden bağımsız bir güç olarak dikilir. Yani çalışma işçinin dışındadır, onun özsel varlığına ait değildir... Böylece işçi, üretim eyleminde kendi faaliyetiyle olan ilişkisini, kendine ait

olmayan yabancı bir şey, edilgin ve isteksiz bir çaba, kendini yitirmiş bir güç olarak duymakta ve algılamaktadır. İnsan kendi özüne yabancılaşırken, emeğin ürünü olan insan üzerinde üstünlük sağlayan yabancı bir şey haline dönüşmektedir... (Tolan, 1980: 145).

Marx'ın teorisinde emek, insanın kendi türsel özelliğini ortaya koyduğu, kendini gerçekleştirdiği bir eylemdir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran yönü kendi varlığının bilincinde olmasıdır, aynı zamanda kendi varlığını anlamlandırma ve kendini gerçekleştirme potansiyeline sahip olmasıdır. İnsanın zihninde ortaya çıkan bu farkındalık ve türsel özelliğe bağlı potansiyel ise gerçekliğe ancak emek sürecinde ulaşır.

Yabancılaştırmayan bir iş yaptığında insan sadece birey olarak değil, türsel bir varlık olarak da kendisini gerçekleştirme olanağı bulur... Hegel ve Aydınlanma çağı düşünürlerinin birçoğu için olduğu gibi Marx da her bireyin, türü yani insanlığın tümünü, sonuçta insanın evrenselliğini ifade ve temsil ettiğini düşünmektedir. İnsanın gelişmesi tüm insanlığın gelişmesi anlamını taşımaktadır... Dolayısıyla emeğin amacı, insanın türsel hayatının nesnelleştirilmesidir. Çünkü kendini yalnızca bilinçte olduğu gibi ussal biçimde değil, aynı zamanda gerçeklikte, etkin olarak bir kere daha yaratır. Bu yüzden, insandan kendi üretiminin nesnesi koparılıp alındığında, yabancılaşmış emek insanı kendi türsel hayatından, kendi türsel nesnelliğinden koparıp almış olur...

Marx için yabancılaşmış emek, insan özünün ve doğanın yabancılaşmasından ayrı düşünülemez. Ona göre insanın kendi öz emeğinin ürününe, hayat etkinliğine, türsel varlığına yabancılaşması olgusunun dolaysız bir sonucu, insanın insana yabancılaşmasıdır. İnsan nasıl kendi kendisiyle karşı karşıya geliyorsa öteki insanla da karşı karşıya gelmektedir. İnsanın işiyle emeğinin ürünüyle ve kendisiyle ilişkisi için geçerli olan insanın öbür insanla ilişkisi, öbür insanın emeği ve emeğinin nesnesi için de geçerlidir. Aslında, insanın türsel özelliğinin kendisine yabancılaştırıldığı önermesi, bir insanın öbürüne ve her ikisinin de insanın öz doğasına yabancılaştırıldığı anlamına gelir... Marx'ın insan kavramı burada Kantçı görüşle birleşiyor. Bu görüşe göre insan, kendisinden başka bir ereğin aracı değil, kendi varlığının özünün bir ereğidir (Tolan, 1980: 145, 147, 149).

Marx, insanın kendi özüne yabancılaşmasının en belirgin şekilde diğer insanlarla ilişkilerinde ortaya çıktığını belirtir.

İnsanın kendisi ve doğa karşısındaki kendinin her yabancılaşması, kendisinden ayrı öteki insanlar ile kurduğu ve doğayı içine koyduğu ilişkide görünür[...] Pratik gerçek dünyada öz yabancılaşma, ancak öteki insanlar karşısındaki gerçek pratik ilişki aracılığıyla görülebilir” (Marx, 2007b: 31).

“Yabancılaşmış insan, insan topluluğundan, kendi türsel varlığından da yabancılaşır. İnsan başka insanlardan yabancılaşır... İnsanın kendi işiyle, kendi işinin ürünüyle ve kendisiyle ilişkisi için geçerli olan başka insanlarla ilişkisi için de geçerlidir... Her insan başkalarından yabancılaşır... Başkalarının her biri benzer şekilde insan yaşamından yabancılaşır (Marx’tan aktaran; Coser, 2010: 65).

1.3.5. Erich Fromm

“İnsan sadece madde ile yaşayamaz; mal ve güç, mutluluğu garanti edemez, aksine bir iç sıkıntısı doğurur” E. Fromm

Erich Fromm'a göre insan sadece madde ile yaşayabilen bir varlık değildir. Kendini gerçekleştirme itkisi insan için en güçlü itkilere biridir. Bu nedenle insan sadece maddi temelde bir yaşam anlayışı geliştirdiğinde yani sadece maddi değerlerle yaşamını donattığında yaşamında ciddi bir eksiklik duyar. Bu eksiklik insanda büyük bir iç sıkıntısına neden olur. Varoluşçu psikoterapistlerin çoğu gibi Fromm da, bu gerginliği insandaki varoluşsal tedirginlik ve boşluk temelinde ele alır. İnsan kendini gerçekleştirmek zorundadır çünkü ölümlü olduğunun farkında olan tek varlıktır. Bu nedenle kendinden uzun süre yaşayacak bir değere bir anlama kendini adama eğilimi içindedir. İnsan sadece tüketerek ve mülkiyetle yaşamını donatarak yaşamaya başladığında kendine yabancılaşır. Fromm, Marx'ın üretim temelinde ele aldığı yabancılaşma teorisini sahiplenir ancak bunun tüketim temelinde de görünümüne ağırlıklı olarak yer verir. Fromm'un Marx'tan farkı onun üretim temelinde yaptığı çözümlemeyi tüketim boyutuna da taşımasıdır. Fromm, artan tüketimle varoluşsal boşluk içindeki modern insanı çözümlemeye çalışmaktadır. Fromm'a göre, *“Ekmeğin nasıl pişirildiğini, kumaşın nasıl dokunduğunu, masanın nasıl yapıldığını, camın nasıl elde edildiğini bilmeyiz. Nesnelere herhangi bir somut ilişki kurmadan, ürettiğimiz gibi tüketiriz onları: nesnelere oluşan bir dünyada yaşarız; onlarla tek ilişkimiz de onları nasıl kullanacağımızı, nasıl tüketeceğimizi bilmektir...” (Fromm, 1996: 127)*

Fromm yabancılaşmanın üretim sürecinde gerçekleştiği gibi tüketirken de gerçekleştiğinden dolayısıyla edinilen nesnenin ardındaki emeği görememenin insan ilişkilerinde yarattığı tahribattan bahseder.

Eski tutumda insanla mülkü arasında bir anlamda malına sevgiyle sahip olma durumu vardı. Bu sevgi bağı kendiliğinden gelişirdi; insan kıvanç duyardı mülkünden; iyi bakardı ona; sonunda artık kullanılmayacak duruma geldiğinde malından ayrılmak acı verirdi insana. Bugün bu tür mülk bağıllığından çok az şey kalmıştır geriye. Şimdiyse insan aldığı nesnenin yeniliğine tutkundur; daha yenisi çıktığı zaman da eskisini bırakıvermeye hazırdır (Fromm, 1996a: 127, 129).

Üretim ve tüketim alanında ortaya çıkan bu durum insanın manevi değer ve bağlarını örseleyip parçalarken, ilişkilerini niteliksel değerlerden çok niceliksel, yani maddi temelde ve daha yüzeysel örüntülerle kurmasına neden olmaktadır.

İnsan ürünlerinin ve bireylerin nicel bakımdan birbirleriyle karşılaştırılabilir mallara / eşyalara dönüştürülmesi; insanlar arasındaki nitel bağlantıların yok olması; özel yaşam ile kamu yaşamı arasındaki mesafe; kişisel sorumluluğun kaybı ve insanların, rasyonelleştirilmiş bir sistemin onlara yüklediği görevleri yerine getiren kimselere indirgenmesi; bütün bunlar sonucunda kişiliğin uğradığı deformasyon, insani temasların yoksullaşması, dayanışmanın kaybolması... sahici kültürün kaybedilmesi... (Kolakowski'den aktaran, Bewes, 2004: 15).

Fromm, üretim ve tüketim alanında gerçekleşen bu durumun insan ilişkilerinde büyük yıkımlara yol açtığından bahseder. Ona göre bu geçicilik ve sürekli yenisini elde ederek tüketme hırsı insanın benliğinin ve ilişkilerinin de aynı şekilde yapay, geçici ve tüketilebilen bir özelliğe bürünmesi ile sonuçlanır. Söz konusu durum insan yaşamına özgü olan onur, kalıcılık, değer, bağlılık gibi unsurları silikleştirir ya da yok eder. Bu durum insan benliğinin, dolayısıyla ilişkilerinin nesneleşmesi durumunu beraberinde getirir ki bu da yabancılaşma ve duyarsızlaşma sürecini kaçınılmaz kılar.

Yabancılaşmış kişilikte, ilkel kültürlerin çoğunda bile insanların en belirleyici özelliği olan onur duygusu büyük ölçüde yok edilmiştir. İnsan bütünüyle benlik duygusunu, biricik, ikilenemez bir varlık olarak kendisini iyice yitirmiştir. Benlik duygusu, kendimi, benim yaşantılarımın, benim düşüncelerimin, benim duygularımın, benim kararlarımın, benim yargılarımın öznesi olarak algılamamdan doğar. Bu, ancak

yaşantılarının benim olması, yabancılaşmamış olması koşuluyla sağlanabilir. Nesnelerde benlik yoktur; nesneleşmiş insanlarda da benlik diye bir şey olmaz (Fromm, 1996b: 134, 135).

Fromm, her şeyi nicelliği ile değerlendiren ve daha fazlasına sahip olma duygusuyla hareket eden modern insanın, manevi dünyasının gittikçe zayıfladığından ve artan bir yalnızlık duygusundan bahseder. Modern insan duygusal ve yakın ilişkiler kurmaktan kaçmaktadır.

Maddi ihtiyaçlarının hepsini karşılayan tüketici bir insan oldu artık modern insan. Bu yaşama biçimi, insanların fizik ötesi dünyaya ait tasavvurlarını bile değiştirdi. Erich Fromm'un dediği gibi, artık modern toplumun insanı, cenneti her şeyin bulunduğu, kredi kartlarını kullanabileceği ve hatta sadece her istediğini değil, komşusundan biraz daha fazlasını alabileceği devasa bir süpermarket olarak hayal etmekte. Artık insan, kendi değerini, sahip olduğu şeylerle ölçmekte. Onun için kendisinin ne olduğu değil, neye sahip olduğu daha önemli bir hale geldi (Köse, 2004: 6).

Modern insanın değerlerinde gerçekleşen bu çözülme ve değişim yani kendini ve çevresini sahip olduklarıyla anlamlandırma durumu, insan dünyasının en büyük krizini, yabancılaşma olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bu yabancılaşma önce insanın doğa ile sonra diğerleri ile ilişkisine daha sonra kendi kendisiyle ilişkisine yansımakta, modern insanın kendi benlik algısını da biçimlendirmektedir. Yabancılaşmanın sosyal alanda en çarpıcı görünümü insanların birbirlerinin acılarına, sevinçlerine kısacası insan dünyasına ait olan paylaşımların çoğuna yabancılaşmalarıdır. “Artık sokakta insanlarla selamlaşmıyoruz; kapı komşumuzun isminin ne olduğu dahi bizi ilgilendirmiyor; sıkıntılarımızı ve dertlerimizi paylaşacağımız insanların sayısı giderek azalıyor” (Köse, 2004: 8).

İnsanın kendi benliğine de yabancılaşarak her şeyi bu şekilcilikle algılaması, insan ilişkilerinde beliren bu çözülme ve yalnızlık, bireyin kendi iç dünyasına da taşınmıştır. Modern dönemde ortaya çıkan patolojik vakaların çeşitliliğindeki ve sayısındaki artış, sosyal ilişkiler içerisinde başlayan çöküşün insanın iç dünyasına yansımalarının sonucudur.

Modernizmi doğuran endüstriyel süreç, insanların “sahip olma” ve “edinme” duygusunu geliştirmiştir. Hatta yalnızca yeteri kadarını değil, daha fazlasını elde etme duygusudur bu. Ama insanca yaşamının ve mutlu olmanın temel ilkesi “sahip olmak” değil, insanın kendisi olması, yani “olmak”tır. Batı insanının manevi bunalımının temelinde bu önemli ayrımın yattığını, insanın kendi varlığını anlamlandırması için alemin kozmik yapısında kendisine bir yer biçmesi ve maneviyatın göz ardı edilmemesi gerektiğini belirten psikolog ve psikoterapistlerin sayısı giderek artmaktadır. Onlara göre depresyonların ve iç sıkıntılarının temelinde bu gerçek yatar.

Modern insan tabiata, birlikte yaşayacağı varlık olarak değil, kendisinden mümkün olduğunca yararlanılacak bir nesne gözüyle bakmıştır. Bunu doğuran motivasyon da, şüphesiz insanın sahip olma duygusudur. İnsanın varoluşunun tabiatla ilgili bu hayati boyutunu kaybetmesi ile ortaya çıkan boşluk kimi zaman şiddet, kimi zaman da umutsuzluk şeklinde tezahür eder (Köse, 2004: 7, 8).

Fromm, daha fazlasına sahip olma duygusunun tüketim çağında doyurulamayacağından bahseder. Buna göre modern bireyler yeni çıkan ürünleri elde etseler bile her zaman elindekilerden daha yenisi üretildiğinden ve tüketimin kendisi yaşamın her alanında gerekliliği olan bir durum olarak kabul görmeye başladığından, tüketime yönelmiş bireyin mutlu olma ve bu gereksinimini doyurma şansı yoktur.

Zengin birisi bile, reklamların önüne sürdükleri bir yığın şeyi görünce kendisini fakir hissediyor [...] Bu ekonomik sistemde insanların çoğu, ihtiyaçlarından fazlasına sahip olsalar bile, tüketime ayak uyduramadıklarından kendilerini hala fakir hissetmektedirler. İşte bu durum pasifliği, kıskançlığı, hırsı ve sonuçta da içsel zayıflığı, güçsüzlük hissini ve aşağılık kompleksini beslemektedir (Fromm, 2004c: 44).

Fromm’a göre modern toplum insanı, ihtiyacı için veya kendini gerçekleştirmek için üretmez, aynı şekilde ihtiyacı kadar veya ihtiyacı için de tüketmez. Daha fazlasına sahip olmak için, daha ucuz, daha yeni, daha konforlu ya da daha gösterişli olduğu için tüketir. Bu durum, emeğiyle kendini ve bilincini ortaya koyamayan ve ihtiyacından fazlasını gereksiz yere tüketen modern insanın en büyük bunalımı olan anlamsızlık, doyumsuzluk, iç sıkıntısı, depresyon duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu durumlar insanın kendi benliğine, ilişkilerine, insani ve türsel özelliklerine ve manevi değerlerine yabancılaşmasını beraberinde getirmektedir.

İnsanlar iş yapmaktan ihtiyaçları olduğu için değil, bir şey yapmanın ve kendi kapasitelerini kullanmanın zevk verici ve tatmin edici bir şey olmasından dolayı hoşlanırlar... Ben bir insanın ancak kendisini ifade ettiği ve içindeki güçleri kullandığı takdirde kendisi olacağına inanıyorum. Eğer insan bunu yapmazsa ve eğer hayatı “olmak”tan ziyade “sahip olma”yı ve kullanmayı içerirse, o zaman kendisi olmaktan çıkar ve ancak bir “şey” olur. Hayat onun için anlamsız bir hale gelir ve bir acı kaynağı halini alır (Fromm, 2004c: 39).

Fromm bu durumu aşmanın yollarını tartışırken insanın içindeki kendi olma cesaretinin önemine değinir. Ona göre modern dönemde insan kendi olmaktan yani kendini gerçekleştirmekten kaçmaktadır. İnsanın içinde insan olmasından kaynaklı beraber olma, paylaşım, sevgi ve üretmek hayatı anlamlı kılan güdüsü vardır. Bu güdünün kendisi tarihin hiçbir döneminde modern dönemde olduğu kadar bastırılmamıştır. Bu bastırılmışlık kaçınılmaz olarak insanın eylemlerinde yıkıcılık ve patolojik rahatsızlıklar olarak tezahür eder. İnsan kendi olma cesaretini sevgiyle paylaşmayı ve kendini gerçekleştirme itkisini bastırdıkça kendi doğasına ve özüne yabancılaşır. Yabancılaşmış insan modern dönemin birçok maddi şeye sahip olan onlara tapınan ancak kendi olamayan insan tipidir. Ve insan bu patolojik durumdan ancak maneviyatını güçlendirerek kendi içindeki olma güdüsünü harekete geçirerek, severek, paylaşarak, kendini gerçekleştirip aşarak kurtulabilir. Bu da ancak insanın kendisini bir amaç olarak gören sevgi, sorumluluk, erdem gibi değerlere sarılan yeni bir yaşam anlayışı geliştirmesi ile mümkündür. Eğer bunu başaramaz ve değerleri ile kendini kurmaktan kaçmaya devam ederse çürüyerek yok olacaktır.

Her türlü etkinlik ekonomik amaçlara boyun eğmiş durumdadır araçlar amaç olup çıkmıştır insan bir otomattan başka bir şey değildir. Karnı tok sırtı pektir ama kendine özgü insanlık niteliğinin insandan beklenen işlerin onun gözünde büyük bir önemi yoktur. Sevebilmesi isteniyorsa insan en yüce yerine çıkarılmalıdır. İnsan ekonomi çarkı için çalışacağına ekonomi çarkı insana hizmet etmelidir. En yüksek ölçüde karı paylaşacağına yaşantıları işi paylaşmalıdır insan. Toplum öyle düzenlenmelidir ki insanın toplumcu sevecen yaradılışı toplumsal varlığından koparılmasın tersine onunla bütünleşsin... Sevginin insanın var olma sorununun en akla yatkın ve doyurucu çözüm yolu olduğu doğruysa az da olsa sevginin gelişmesini önleyen her toplum sonunda insanın yaradılışının temel gereksinimlerini hiçe saydığı için kendi kendini çürüterek yok olacaktır. Sevgiden söz etmek her insanda var olan gerçek bir

gereksinmeyi dile getirmektir. Bu gereksinmenin karanlıklara itilmiş olması hiç bulunmadığı anlamına gelmez. Sevginin ne olduğunu çözümlmek demek günümüzde genellikle sevgiye rastlanmadığını ortaya çıkarmak sevginin yok olmasına yol açan toplumsal koşulları eleştirmek demektir. Sevginin yalnız olağanüstü bir bireysel olgu olarak değil toplumsal bir olgu olarak bulunabileceğine inanmak insan yaradılışını iyi bilmekten doğan akla uygun bir inançtır (Fromm, 1995: 82).

1.3.6. Alvin Toffler

Yabancılaşma ve insanın kendi öz değerlerinden uzaklaşması konusunda etkili yaklaşımlardan bir diğeri de Alvin Toffler'a aittir. Toffler'ın görüşleri özellikle *geçicilik* ve *kalıcılığın ölümü* vurgularında Fromm'un görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Toffler, özellikle modern dönemde artan yabancılaşmanın kökeninde kapitalizmle birlikte artan hız faktörünü ön plana çıkarmaktadır. Toffler, daha çok hızlanan bir toplumsal zamandan bahsederek, hız, değişim, geçicilik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelecek korkusu, güvensizlik gibi faktörleri yabancılaşmanın temellerine yerleştirir. Ona göre sanayileşme ile birlikte teknolojik gelişim ve bunun yarattığı hız kalıcılığı değil, geçiciliği ön plana çıkarmakta ve bu durum psikolojik bir baskı yaratmaktadır.

Değişme hızı psikolojik bir baskı doğurur. Bireyin yaşamını sürdürebilmesi ve gelecek korkusuna kapılmaması için şimdi daha kolay uyum yapabilmesi gereklidir. Hızlanan bu süreç geçiciliği yaratmaktadır. İlişkilerin dönem hızı artmaktadır... Hızı artan bu değişme, uyum sorunları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü değişme nedeniyle insan ilişkilerinde geçicilik ortaya çıkmakta, ilişkilerin dönüş hızı da artmaktadır... Bireyin bu baskıya dayanabilmesi, yani gelecek korkusundan uzak kalabilmesi için uyum yapma yeteneğini zorlaması gerekir.

Geçiciliğin [...] görünümü insan ilişkilerinde belirginlik kazanmaktadır. Kent insanı çevresindeki insanlarla sınırlı ilişkiler kurar; bunlar belirli işlevleri olan ilişkilerdir. Çoğu kez karşımızdaki bireyin bütünüyle değil, onun sadece belli bir yönüyle ilgileniriz... İnsan ilişkilerinin parçalanması sonucu yabancılaşma artmaktadır... Geçicilik, bir yandan ilişkilerin çokluğu ve kesikliğinde, bir yandan artan mobilite ile birlikte daha çok sayıda ve gene aynı şekilde geçici ilişkiler kurulmasında, örgütlerde çalışanların sık sık yeni yerlere atanmasında, geçici personel istihdamında

da ortaya çıkmaktadır. Kısacası ilişkiler geçicidir, çabuk kurulmakta ve bozulmaktadır (Tolan, 1980: 229, 230).

Bireyler hızla akan sosyal yaşama uyum sağlarken sürekli yeni durumlar, yeni ilişkiler ve yeni seçimlerle karşı karşıya kalmaktadır. İlişkilerin hayatı her yönden saran hız faktöründen ötürü ömrü kısalırken, insanın, doğrulayıp onayladığı ya da hayatından çıkarmak durumunda kaldığı birçok olay yaşanmaktadır. İnsanın tüm bu değişim içinde ilişkilerinde kalıcılığı yakalaması ve içselleştirdiği değerlerle yaşamaya çalışması gittikçe daha zor olmaktadır.

Değişim, toplumda gürültüyle çağıldarken, inançlarımızla doğrular, kafamızdaki görüntülerle dayandıkları gerçekler arasındaki açıklık (uçurum) gittikçe genişlemektedir...

Gittikçe daha hızlı akan durumlar, bir durumdan diğer duruma yönelttiğimiz, karmaşık, dikkat yoğunlaştırıcı mekanizmamızdan daha çok çaba istemektedir. Sürekli olarak yeni durumlara yönelme zorunluluğu, sorunlara ve durumlara rahatça yaklaşma olanağını yok etmektedir... Her seferinde bir durum üzerine eğilebilecek yetenekte olan insanın, durumların hızlı akımı sonucu, oynaması gereken roller artmakta, yapmaya zorlandığı seçimler çoğalmakta, kısacası yaşamın tüm yapısı karmaşık bir hal almaktadır. Kişi çağdaş yaşamın karmaşıklığı içinde boğulma duygusuna kapılmaktadır (Toffler, 1996a: 39).

İnsan organizmasının günümüz toplumlarının çığırından çıkmış hızına dayanıklı olup olmadığı bilim adamları tarafından araştırılmış ve çoğu, insanın yenilikleri benimseme yeteneğinin sınırlı olduğu sonucuna varmışlardır. İnsanın, hızlı değişikliklere uyum gösterebilse de, bu değişiklikleri gerçekten özümseyebilmesi için, yeni olaylarla geçmiş arasında bir ilişki kurabilmesi, yaşamının denetimini elinde tutabilmesi ve nereden gelip nereye gittiğinin durum değerlendirmesini yapabilmesi gerekmektedir. Oysa çağımız insanının bunu gerçekleştirebilmesi giderek güçleşmektedir. Böylesi hızlı bir değişim içinde, bazı toplumlarda bir kuşakta benimsenen değerler bir sonraki kuşakta tümenden reddedilebilmektedir. Değişme hızı, insanları doğruyu yanlıştan ayırmalarına olanak bırakmadan karar vermeye zorlamaktadır. Dolayısıyla davranışlar çoğu kez geleceğe yönelik bir tasarının parçası olmaktan çok, o anda beklenmedik durumlara gösterilen yalın tepkilerden ileri gidememektedir (Gençtan, 1984: 21).

Toffler, hız faktörünün maddi yaşamdaki görünümünü ortaya sererken, bunun manevi dünyalarımızda ve sosyal ilişkilerimizde ciddi bir yıkımı ve patlamaya hazır büyük olumsuz bir enerjiyi barındırdığını özellikle vurgular. Çünkü hız büyük bir karmaşıklıkla artarken bunun insan dünyasında yarattığı tahribat artmaktadır. Bununla birlikte bu karmaşıklık içerisinde şu an gerçekleşmekte olandan çok daha büyük bir tehdit mevcuttur. Ve tüm bunların temelinde para, hız ve karmaşıklaşan sistem yer almaktadır.

Sürat sonucunda, para ile birlikte; kurumsal ilişkiler, planlar, insanlar da çok çabuk değişmeye başladı. Örneğin 1974'de Amerikan reklam endüstrisinde, bir ajanstan diğerine nakledilen para miktarında % 26'lık bir artış kaydedildi... İngiltere'de iş bulmadan sorumlu bakanlık; işsizler listesine, her gün 300.000 ile 350.000 arasında insanın girip çıktığını bildiriyor. Bu rakamın toplam çalışan nüfusla karşılaştırıldığında, çok fazla olduğu görülür. Değişimin bu hızı, her kesimden insanı etkileyen, sınırlı ve kısa süreli durumlar yaratıyor. Böyle bir durumda iki şey ortaya çıkar. Sistem çeşitlenmeden ötürü daha karmaşık hale gelir ve sistemin metabolik hızı çok artar. Bu iki faktörün birleşmesi ise –karmaşıklık ve hız- patlayıcı bir etkiye sahiptir (Toffler, 1991: 36).

Toffler'a göre sistemin içinde patlamaya hazır bu aşırı yüklülük, karmaşıklık ve tüketim ile sosyal dünyamızı gittikçe saran bir şekilde biçimlendirmeye başlamıştır. Aşırı yüklenme, geçicilik ve hızı da beraberinde getiren sistemle eklemlenirken bu durum, insan dünyasına özgü temel değerleri yerle bir etmektedir.

Ona göre, ilişkileri hızlıca tüketmek, kalıcı değerlerle ve ilişkilerle yaşamaya çalışmayı güçleştirirken, bu durum şimdi hissedilir olan ve gelecekte iyice şekillenecek olan bağlanma duygusunu daha fazla tahrib edecektir. Bağlanmadan kaçış ve sürekli devinime ayak uydurma ise kaçınılmaz olarak duyarsızlaşmayı beraberinde getirecektir. İnsan farkında olmadan hızla tüketmeyi, tükettiği her şeyi geride bırakmayı öğrenmekte ve belli değerlere yaşamı boyunca sarılmayı gereksiz görerek unutmaktadır. Toffler'a göre bu durum nesnelere ilişkilerimizdeki değişimden başlayarak sosyal ilişkilerimize kadar sızmaya başlamıştır.

İnsan yapısı nesnelere bireyin bilincine girmekte, onu renklendirmektedir... Nesnelere yalnızca yararlı işlerden ötürü değil, psikolojik etkileri açısından da büyük

önem taşımaktadırlar... Nesnelere süreklilik ya da süreksizlikle ilgili duygularımızı etkilemekte, durumların yapısı üzerinde etken olmaktadır... Nesnelere karşı takındığımız tavırlar, temel değer yargularımızı da yansıtır. Yeni geliştirilmiş modellere sahip olmak uğruna eski Barbie bebeklerini seve seve elden çıkararak yeni kuşak kız çocuklarıyla, bir çocukluk boyu tek bebeğe sevecenlikle sıkı sıkı sarılıp parçalanıncaya kadar saklayan anneleri ve büyük anneleri arasındaki farktan daha dramatik bir gerçek bulunamaz (Toffler, 1996b: 51).

Toffler, ekonominin işleyişi ile teknolojik üretimin yaşamımızda yarattığı değişimin değerlerimizi de etkilediğini vurgulamaktadır. Ona göre yeni dönemde bir ürünü onarıp dayanıklılığını arttırmak yerine onu hayatımızdan çıkararak yerine yenisini koymak, çok daha kolaydır, aynı zamanda bu durum bir zenginlik belirtisidir. Bir şeyleri değiştirmek daha güzel ve daha konforlu diğerine yönelmek, elde bulunanı kullanmaya direnmekten çok daha büyük bir zenginlik ve saygınlık göstergesi olmaktadır. Kendini eskisi ile sınırlamak ya da eski eşyayı onararak kullanmaya devam etmek yerine, yenisini elde etmek toplumdaki dikey hareketliliğin de bir belirtisidir. Toplumda saygınlık kazanmanın yolu maddi olanakları ile öne çıkma, yükselen değer de para ve parayla elde edilen yeni nesnelere olunca, nesnelere ilişkilerde gözlenen işlevsellik, insanlar arası ilişkilerin de yozlaşmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla hayatımızdaki nesnelere yeniliğine ve şekline göre şekillenmeye başlayan değerlerimiz zamanla insan ilişkilerimizi de biçimlendirmeye başlamaktadır.

Bilinçli ya da bilinçsiz olarak çoğu insanlarla olan ilişkimizi, işlevi açısından tanımlarız [...] Ayakkabı satıcısının evdeki sorunları ya da umutları, düşleri ve sıkıntılarıyla ilgilenmediğimiz sürece o, bizim için aynı yeterlikteki ayakkabı satıcısıyla değiş tokuş edilebilecek bir kişidir. Gerçekte modüler kuralını insan ilişkilerine uygulamaktayız. Elden çıkarılabilir insanı yaratmış durumdayız. Bu kişi "Modüler İnsan"dır. İnsanın tümüyle uğraşacağımıza, onun kişiliğinin modülüyle ilişki kurmaktayız (Toffler, 1996c: 86).

İnsanın daha çok maddi temelle ve işlevsel mantıkla kurduğu ilişkiler, daha mekanik ve duygulardan daha arınık bir sosyal örüntü yaratmakta, kent yaşamında birey bu duruma ayak uydurmaya çalışırken devrim içinde bu ilişkileri tekrar üretmektedir. Bunun en temel nedenini teknoloji ve teknolojinin hayatımıza kattığı hızla açıklayan

Toffler, ekonomik değişimin geçiciliği zorunlu kılmasının ilişkileri yapaylaştırdığını savunmaktadır.

Toffler, mekanikleşen ve yabancılaşan sosyal ilişkilerin temelinde hız faktörünü ele alırken bunu sadece kapitalist döneme özgü bir süreç olarak değerlendirmez. Bu durum insanlığın sanayileşme süreci ile başlayan ancak çok hızlı bir üretime ve en az onun kadar hızlı bir tüketim sürecine giren modern dönemin gerçekliğidir. Zaten denemesi yapılan sosyalist ülkelerde de karşımıza çıkmaktadır. Sosyalist veya kapitalist olsun Toffler'a göre sanayileşmeye bağlı hızlı üretim ve hızlı tüketimin gerçekleştiği her yerde benzer durumları görmek mümkündür. Çünkü üretim ve tüketim sanayi dönemi ile birlikte keskin bir şekilde birbirinden ayrılmış ve teknoloji ile süreç muazzam bir hız kazanmıştır.

Amerika'da tüketimci akımın gelişmesi, Polonya'da hükümet kararıyla fiyatların yükseltilmesi karşısındaki ayaklanmalar, İngiltere'de fiyatlar ve gelir politikasıyla ilgili sonu gelmez tartışmalar, Sovyetler Birliğinde ağır sanayiye mi yoksa tüketim malları üretimine mi öncelik tanınması konusundaki ideolojik mücadeleler, sosyalist olsun, kapitalist olsun bütün toplumlarda üretimle tüketimin birbirinden kopmasının neden olduğu asıl büyük çekişmenin görüntüleridir.

Bu bölünme yalnız politikayı değil, kültürü de etkilemiştir, çünkü aynı zamanda tarihin varsa yoksa para diye düşünen, ticarileşmiş, en hesabi uygarlığını da yaratmıştır... Kişisel ilişkiler, aile bağları, sevgi, dostluk, komşuluk, yerel topluluklara duyulan bağlılıklar [...] Artık bütün bunlar ticari çıkar hesaplarıyla kirlenmiştir.

İnsanlar arası ilişkilerin insancıl olmaktan uzaklaştığını iyi teşhis eden Marx, bundan ötürü kapitalizmi suçlarken yanılıyordu. Kuşkusuz, sanayi toplumunu sadece kapitalist şekliyle gözlemleyebileceği bir çağda yazıyordu. Ama şimdi sosyalizme ya da en azından devlet sosyalizmine dayalı sanayi toplumuyla ilgili elli yıllık gözlemlerimiz var ve artık biliyoruz ki, her şeyi elde etmek için o saldırgan telaş, o ticari ahlaksızlık bütün insan ilişkilerini katı ekonomik ölçülere indirgemek sadece kar sisteminin tekelinde değildir (Toffler, 1981: 68).

Üretim ile tüketimin keskin bir şekilde ayrılması ve kar mantığı ile işleyen bir yaşam organizasyonu sadece ekonomik ilişkilerde değil sosyal ilişkilerde de gözlenebilecek etkiler yaratır. Özellikle insanın manevi dünyasında ve yakın

ilişkilerinde gözlenebilecek durumlar ortaya çıkarmıştır. Söz konusu durumlar Toffler'a göre (ekonomik modeli kapitalist ya da sosyalist olsun) neredeyse her toplum yapısında bireyler, kâr odaklı ve hesaplı düşünen, duygularından çok akıllarıyla tepki gösteren, çıkarlarıyla doğru orantılı ilişkiler kurarak bu yönde davranma eğilimi içindedirler. Siteme eklenen hız da devreye girdiğinde insan ilişkilerinde yozlaşma ve yabancılaşma kaçınılmaz olmaktadır.

Toffler'a göre modern dönemdeki, üretim ve tüketimin piyasa odaklı bu kesin ayrımı modernizmin sağlıklı bireyini de yaratmıştır. Çünkü birey bu karışıklık, bölünmüşlük ve hız süreci içinde rol çatışması yaşayabilmekte veya kimlik karmaşası içinde girmektedir.

Üretimle tüketimin, sanayi ya da ikinci dalga toplumlarının tanımlayıcı bir özelliği haline gelen bu kopukluğu ruhumuzu kişilik hakkındaki görüşlerimizi bile etkilemiştir. Davranış bir dizi alışveriş biçiminde görülmeye başlanmıştır[...]

Tüketicilik ve üreticilik rolleri arasındaki bu ayırım, aynı zamanda kişiliği de ikiye bölmüştür. Aynı insana ailesi, okulu, patronu zevklerine tabi olmamasını, itidalli, disiplinli olmasını, ekip çalışması yapmasını öğretirken, öte yandan da tüketici olarak zevklerini hemen tatmin etmesi, hesabi olmayı bırakması, disiplinli olmaktan vazgeçmesi... Kısacası büsbütün başka bir insan olması öğretilmektedir. Özellikle Batıda reklamcılık tüm gücüyle tüketiciliğe göre ayarlanmış olup, tüketiciyi borç almaya, borçlanmaya, aklına geleni satın almaya, "Şimdi uç, sonra öde" formülünü benimsemeye ve bütün bunları ekonominin çarklarının dönmesini sağlayarak, ülkesine hizmet olarak yapmaya teşvik etmektedir (Toffler, 1981: 69, 70).

Toffler'ın geçicilik ve hız faktörünün, insanın kendi ilişkilerine ve değerlerine yabancılaşması arasında kurduğu ilişkiyi, benzer şekilde dile getiren Simmel'e göre en az hız faktörü kadar para da, bu süreçte çok büyük rol oynamaktadır. Simmel, kent yaşamının karmaşıklığı içinde, hız faktörünün insanda yarattığı güvensizlik kadar, paranın toplumda yükselen bir değer olarak, ilişkileri daha yüzeysel kılması olgusuna, insanın öz değerlerinde ve ilişkilerinde yarattığı yabancılaşmaya dikkat çekmektedir.

1.3.7. Georg Simmel

Toffler'ın geçicilik ve hız sonucunda insanın kendine yabancılaşması konusundaki görüşlerini belli yönleriyle paylaşan Simmel'e göre, modern dönemin en önemli açmazlarından biri, dış dünyanın müthiş hızı karşısında bireyin hissettiği huzursuzluk ve güvensizlik duygusudur. Bu güvensizlik ve huzursuzluğun kendini en belirgin şekilde gösterdiği yer kenttir. Kent yaşamı ona göre sınırsız bir hızla ancak yüzeysel ve maddi ilişkilerle örülü bir alandır. Bu alanın örüntüsünde en önemli belirleyici ise paradır.

Simmel, adeta bir modernite paradigması oluşturduğu tanımında, modernitenin özünü, "bilimsel teknolojik çağın görkemli tantanası" içerisinde betimler. Bireyin iç güvenliğinin yerini, "modern hayatın hercümercinden, heyecanından doğan" "belirsiz bir gerilim, hafif bir özlem duygusu, "gizli bir huzursuzluk", "çaresizce bir telaş" almıştır. Bu huzursuzluk kendini en açık biçimde kent hayatında gösterir...

Kent hayatında rastladığımız uç durumlar, para ekonomisinin uzanımlarının sonucudur. Buna eşlik eden rahatsız edici gerilim, "modern zamanlara, özellikle de son dönemlerine ait bir olgudur (Frısbıy, 2006 : 23).

Simmel, kent yaşamında paranın her şeyi nitel değerlerinden kopararak belli bir nicellekle ortak bir paydaya, satın alınabilir bir nesneye indirgemesi durumunun yabancılaşmanın ortaya çıkmasındaki öneminden bahseder. Çünkü ona göre, kalıcılığın yok olması, geçici kurulan ve çabucak bozulan ilişkiler ve daha çok kent yaşamına özgü olan bir yabancılaşma şekli olan duyarsızlaşmanın temelindeki en önemli faktör paradır. Para modern yaşam içindeki hızı, geçiciliği ve yabancılaşmayı tetiklemiş ve insan ilişkilerini yapaylaştırmış, insanlar arasındaki duygusal bağlardan manevi değerlerden uzaklaşmayı hızlandırmıştır. Simmel, yabancılaşmanın temelinde gördüğü bir faktör olarak paranın insanlar arası ilişkide satın alarak, hızlıca tüketerek hayatından çıkarabilme, kısa, duygusal anlamda bağlanma gerektirmeyen ilişkilerin kuruluşunda oynadığı role dikkat çeker.

Para hiçbir bağ kurmaz, hep el altındadır ve hep hoş karşılanır. Para kişiler arasındaki kalıcı olması istenen ve bağlayıcı kuvvetlerin samimiyetine dayalı bir ilişkide –mesela ne kadar kısa sürerse sürsün geçici bir aşk ilişkisinde- asla yeterli bir araç

değildir. Para, hem nesnel olarak hem de simgesel olarak ilişkiyi tensel tatmin ötesinde herhangi bir biçimde sürdürmeyi reddeden satın alınabilir hazza hizmet eder: Kişiden bütünüyle ayırır ve işleri fazla dallandırıp budaklandırmadan daha en başta kesip atar. Parayı ödediğinizde hesabı tamamen kapatmış olursunuz (Simmel, 2009: 129).

Para modern yaşamın en belirgin sembolüdür. Çünkü modern insan duygularından çok akıyla hareket eden ve soyutlamalarla düşünen insandır. Simmel duygulardan çok akılcılığın ön plana çıktığı ilişkilerin en iyi şekilde gözlenebileceği alan olarak nitelendirdiği metropol yaşamının para ilişkisi ile örtüşen temelini vurgu yapar. Simmel'e göre metropol yaşamı duygusal ilişkilerin çok daha az olduğu ve insanın yaşamını maddi temelde kurmaya yöneldiği, ilişkilerin yoğun olarak soyutlamalarla ve değişim değeri temelinde alışverişle dolayısıyla parayla biçimlendiği bir alandır. Simmel, zekânın duyguların önüne geçtiği bir çağda kaçınılmaz olarak zarar hesaplarının ve paranın da yaşamdaki birçok değerden üstün görülebileceği ve ilişkilerin de bu çerçevede biçimleneceği gerçeğine vurgu yapar. "Hayatın esasında zekâyı temel aldığı ve zekânın pratik hayatın içinde zihinsel enerjilerimizin en değerlisi olarak kabul edildiği düşüncesi para ekonomisinin büyümesiyle el ele gider. Zekâ aynı zamanda, ticaret ve özellikle mali işlemler alanında da kuşkuya yer bırakmayacak ölçüde egemendir" (Simmel, 2014: 124).

Simmel modern dönemde paranın insanlar arası ilişkide yarattığı etkiyi, parasal anlamda kurulan yapay ve geçici ilişkilerin yaygınlığını vurgular ve (özellikle kayıtsızlaşmayı vurgulayarak) fahişelik ilişkisine benzeterek şöyle tanımlar: "Tam bir kayıtsızlıkla her türlü kullanıma müsait oluşu, kimseye sadık olmayışı, kimseyle bağ kurmayı, her türlü duygusal bağı dışlayan ve onu salt bir araç olarak kullanmaya elverişli hale getiren katıksız nesneliliği – bütün bunlar onunla fahişelik arasında hayrete şayan bir benzerlik olduğunu ima eder" (Simmel, 2009: 130).

Simmel, kent yaşamının durmadan değişen ve daha çok maddi temelde şekillenen ilişkilerine bireyin kendini uyarlamaya çalışmasının zorluğundan bahseder. Kent yaşamı insanı, sınırsız bir şekilde duyularına saldıran binlerce uyarana baş başa bırakır. İnsan kendini bu kadar hızla değişen uyaranlara adapte edemez ve kaçınılmaz olarak çevresine karşı bir duyarsızlık geliştirir. "Hep yeni olan ya da sürekli değişen izlenimler doğuran kesintisiz duyu bombardımanı, en uç biçimde nevrastenik kişiliği

yaratır – kişi en sonunda, birbiri ardınca akın eden bu izlenimler, karşılaşmalar silsilesiyle başa çıkamaz hale gelecektir. Bu durum, bireylerin toplumsal, fiziksel çevreleri ile kendileri arasına bir mesafe koyma girişimleriyle sonuçlanır” (Frisby, 2006: 24).

Simmel’e göre bu duyarsızlık kaçınılmazdır zira kent yaşamı, kasaba ya da daha küçük yerleşim birimlerindeki hayata göre çok daha hızlı, karmaşık ve yoğun bir şekilde akar. Bu durum hem insanın kentte karşılaştığı nesne ve durumlar hem de sürekli kurup bozmak durumunda kaldığı kısa süreli ilişkiler için geçerlidir. Simmel bu durumu, duygusal bağların daha çok olduğu ve kent yaşamına göre daha yavaş bir yaşam biçiminin hâkim olduğu kasaba ile kent arasında bir kıyaslamaya giderek vurgular:

Şehir, caddeden her geçişle, ekonomik, mesleki ve toplumsal hayatın tüm temposu ve çeşitliliğiyle, ruhsal hayatın duygusal temelleri konusunda kasaba ve taşra hayatıyla kendisi arasında derin bir karşıtlık kurar. Metropol, farklılıklara bağımlı bir mahluk olarak insanı taşra hayatının gerektirdiğinden daha çok bilinçliliğe mecbur eder. Taşrada hayatın ve duygusal zihinsel imgelerin ritmi daha yavaş, daha alışılmış ve daha düzenli şekilde akar. Kasabalardaki duygulara ve duygusal ilişkilere dayalı ruhsal hayatın tersine, metropoldeki hayatın esasen düşünsel olduğunu görürüz. Kasabadaki ilişkiler ruhun daha bilinçsiz katmanlarına kök salmışlardır ve en rahat, kesintisiz alışkanlıkların düzenli ritmi içinde serpilirler.

Metropol tipi insan, dış ortamındaki onu köklerinden koparacak tehditkâr akıntılara ve uyumsuzluklara karşı kendisini koruyacak bir organ geliştirir. Tepkilerini kalbiyle değil, kafasıyla verir[...] Metropole özgü fenomenlere tepki verme işi, hassasiyeti en az olan ve kişiliğin derinliklerinden gayet uzak olan organa kaydırılmıştır (Simmel, 2009: 318).

Simmel, metropol hayatının yaşamı daha mekanik kılan ilişkilerini, para ekonomisinin, karmaşıklığın, mesleki farklılaşmanın ve tüm bunların temelinde yatan rasyonel düşünme ve davranma biçiminin varlığına dikkat çeker. Metropoldeki ilişkiler kasaba ya da daha küçük yerleşim yerlerindeki yaşam şekillerine ve ilişkilerine göre duygusal özelliklerinden sıyrılmış daha rasyonel ve oldukça mesafeli ilişkilerin hakim olduğu bir yaşam biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu durum metropolün kuruluş ve işleyiş mantığı gereği böyledir zira metropolü örgütleyen temel unsur paradır.

Modern zihin gittikçe daha hesapçı hale gelmiştir. Pratik hayatın para ekonomisi sayesinde ulaştığı hesapçı kesinlik doğa biliminin idealine tekabül eder: yani dünyayı bir aritmetik problemine dönüştürme, dünyanın her parçasını matematiksel formüllerle sabitleme idealine. Bu kadar çok insanın günlerini ölçüp biçmeyle, hesaplamayla, saymayla nitel değerleri, nicel değerlere indirgemeye dolduran tek şey para ekonomisidir [...] Dakiklik, hesaplanabilirlik, kesinlik, metropole özgü varoluş tarzının karmaşıklık ve kapsayıcılığı tarafından hayata dayatılır. Bu özellikler söz konusu hayatın para ekonomisiyle ve entelektüalist karakteriyle çok yakından bağlantılı olmazlar. Hayatın içeriklerine de renklerini verir[...] Akıldışı, içgüdüseli mütehakkim ilişkileri saf dışı ederler (Simmel, 2009: 319, 320).

Simmel'e göre insanın, diğer nesne ve insanlarla arasına mesafe koyması kent yaşamına özgü bir duyuşsal özellik olmaya başlamıştır. Bunun uç noktaları patolojik bozukluklardır. Daha sık rastlanan ve ilişkilerde görünen biçimi ise kayıtsızlık ve bıkkınlıktır.

İnsan eskisinden çok daha fazla insanla çok daha kısa süreli, daha yüzeysel ilişkiler kurma eğilimindedir. Bu soğuk bir günde karşılaşan bir grup kirpinin öyküsüne benzer. Kirpiler ısınabilmek için birbirlerine sokulurlar ama dikenleri birbirine batar. Birbirlerinden ayrıldıklarındaysa soğuktan rahatsız olurlar [...] Çağdaş toplumlarda incinmek ve diğerlerini incitmek eskiden olduğundan daha kolay. İnsanlar birbirleriyle eskisine oranla daha çeşitli biçimlerde ilişki kuruyorlar. Bunun sonucu kendimizi koruyacak savunma sistemleri geliştiriyoruz, incinmemek için diğer insanlara tereddütle yaklaşıyoruz. Diğer insanlara zarar vermemek ama onlarla ilgilenmemek, her insanın kendi başının çaresine bakmasını gerektiriyor. Bunun getirdiği yalnızlığa dayanamayan birçok kişi, alkol, uyuşturucu madde vb. araçlarla çevresine yabancılaşmanın verdiği acıdan kurtulmaya çalışıyor. Hiçbir şeye bağlanamamak insanın boşluk ve anlamsızlık duyguları yaşamasına neden oluyor (Gençtan, 1984: 23).

Modern yaşamın en belirgin özelliği hızla akan dinamizmi ve insanı sürükleyen, kısa süreli kurulduğundan anlam ve değer yüklemeye fırsat vermeyen ilişki örüntüleridir. İnsan, hem maddi hem de manevi anlamda büyük bir hız içinde farklı uyaranlara tabi kalmaktadır. Sürekli farklı uyaranlara tabi kalmak insanın sinirlerini çok zorladığı için, bir süre sonra ortaya çıkan durum kayıtsızlık ve tepkisizlik olacaktır. Ve

elbette bu tepkisizliğin temelinde sadece uyaranların hızla geçişi değil, bu uyaranları, ilişkileri ve genel olarak kent yaşamını örgütleyen temel unsurun paranın, etkisi vardır. Kent yaşamında en belirgin olarak görünen şeyin yani para ekonomisinin, insanın ortaya koyduğu her şeyi nitel özelliklerinden sıyrarak, nicellekle ortak bir paydaya indirgemesidir. Paranın nitel değerleri nicel – ekonomik bir ortaklıkla örtmesi Simmel’e göre kent yaşamına özgü yeni bir kişilik tipi de yaratır. “[Bu kişilik], değerler arası farkları algılamasını sağlayacak melekelerini bütünüyle yitirmiştir. Onun gözünde her şey, aynı donuklukta, aynı griliktedir – hiçbir şey, uğruna heyecan duymaya değmez... Hayatın sunup sunacağı bütün olanakların eşit miktarda parayla elde edilebileceği olgusunu içselleştirmiş bir kimse, mutlaka bıkkınlaşacaktır (Simmel’den aktaran, Frisby, 2006: 26).

Metropoldeki bu dünyadan bezme tavrına yol açan bu fizyolojik kaynağa, para ekonomisinin ürünü olan bir başka kaynak daha eklenir. Dünyadan bezmenin özünde ayırt etme yeteneğinin körleşmesi yatar... Burada söz konusu olan şey, şeylerin anlamlarının ve farklı değerlerinin, dolayısıyla bizatihi kendilerinin önemsiz şeyler olarak deneyimlenmesidir. Bezgin kişi her şeyi aynı yavan ve gri tonda görür; hiçbir nesne başkasından daha tercihe şayan değildir. Bu haletiruhiye, bütünüyle içselleştirilmiş para ekonomisinin sadık, öznel yansımasıdır. Çeşit çeşit şeyin eşdeğeri olan para en korkunç tesviyeci haline gelir... Para, olanca renksizliği ve kayıtsızlığıyla, bütün değerlerin ortak paydası haline gelir; şeylerin çekirdeğini, bireyselliklerini, özgül değerlerini ve kıyaslanamazlıklarını onmaz biçimde çıkarıp atar. Paranın sürekli hareket halindeki özgül akıntısında her şey özgül ağırlıkla sürüklenir (Simmel, 2009: 321).

Simmel, birçok uyaranla karşılaşmanın duyarsızlaşmayı, her şeyi parayla elde edebileceğine dair inancın ise bıkkınlık, kayıtsızlık, değersizlik hissini beraberinde getirdiğini savunur. Bireyler metropolde diğerlerine karşı kayıtsızlık içindedir ve belli bir mesafe ile yaklaşır. İlişkiler genel olarak, derin duygusal bağlarla değil, yapay, yüzeysel ve daha çok maddi temelde kurulur. Simmel, duygusal ilişkilerden çok maddi temelde ve belli bir mesafe ile kurulan ilişkilerin bireye daha özgür bir ortam sağladığını ancak bu durumun yabancılaşmayı, kayıtsızlığı ve yalnızlığı beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır.

Birey geniş çevrelerdeki zihinsel hayat koşullarını, karşılıklı mesafe ve kayıtsızlığı, kendi bağımsızlığı üzerindeki etkisi bağlamında en çok, büyük kentin kalabalığında hisseder. Çünkü bedensel yakınlık ve mekân darlığı, zihinsel uzaklığı daha da görünür kılmaktadır. Metropol kalabalığıyla kıyaslandığında insanın kendini böylesine yalnız, böylesine kaybolmuş hissettiği başka bir yer yoktur – bu açıkça, sözünü ettiğimiz özgürlüğün diğer yüzüdür. Başka durumlarda olduğu gibi burada da, insanın özgürlüğünün, duygusal hayatına huzur şeklinde yansımaları hiç de şart değildir (Simmel, 2006: 95).

Metropol birçok uyarının aynı anda insanın zihnine ve sinirlerine bombardıman edildiği bir yaşam alanıdır. Burada ilişkiler genellikle kısa süreli, hızlı ve duygusal bağlardan uzak şekilde kurulur. Çok fazla insan ve çok fazla uyarı ile örülür bu “entelektüalite”nin yani Simmel’in deyişiyle rasyonellik temelli bir yapılanmanın içinde birey yalnızdır. Bu yalnızlık, manevi hislerden çok rasyonel ilişkilerin yaygın olması ve birçok uyarı olmasına rağmen anlamsız bir kalabalıklar ve simgeler yığınının insanın zihnine sürekli saldırmasından ileri gelmektedir.

Dünyadan bezme tavrı öncelikle zıt sinir uyarımlarının hızla değişmesinden ve iyice sıkıştırılmış olmalarından kaynaklanır... Zararsız izlenimler bile, sırf değişimlerindeki sürat ve çeşitlilik yüzünden... Şiddetli tepkilere neden olabilir ve sinirleri öyle amansızca yıpratırlar ki... İnsan da aynı ortamda kalırsa yeni güç toplayacak vakit bulamaz. Böylece, yeni durumlara uygun enerjiyle tepki verme konusunda bir yetersizlik ortaya çıkar. Aslında daha sakin ve daha az değişen ortamlarda yaşayan çocuklarla kıyaslandığında, metropolde yaşayan bütün çocukların sergilediği dünyadan bezme tavrı da bunun sonucunda ortaya çıkar (Simmel, 2009: 321).

İKİNCİ BÖLÜM

2. EDEBİ METİNLERDE YORUMLAMA ve HERMENEUTİK

Hermeneutik en genel kapsamda, sosyal bilimlerin insan dünyasını anlama ve araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir. Hermeneutiğin, 19. yüzyılda ortaya çıkan doğa bilimlerinin yönteminin insan bilimlerinde de uygulanabileceği yönündeki pozitivist yönüme karşı alternatif bir yorumlama teorisi olduğunu söylemek mümkündür. Hermeneutik, pozitivistin kaba emprist yöntemine ve bu doğrultuda geliştirilen argümanlarına karşı, insan dünyasını araştırmak isteyen sosyal bilimlerde mutlaka anlama, yorumlama süreçlerinin devreye girmesi gerektiğini savunan bir araştırma yöntemidir. Hermeneutik teriminin kökenleri teolojik bir zemine uzanır ve antik Yunan'a kadar gider.

Antik Yunan'da, tanrıların sözleri ve mesajlarının insanlara, tanrıların habercisi olan Hermes tarafından iletildiği ve Hermes tarafından aktarılan bu sözlerde tanrıların, insan hayatı hakkında, insanların göremedikleri şeyleri anlaşılması kolay olmayan birtakım "sözel kalıplar" içinde aktardıkları, fakat bu sözlerin yalnızca lafzi anlamlarıyla dümdüz anlaşılacak yerine, açıklanmaları ve yorumlanmaları gerektiği için, tanrıların sözlerini yorumlama faaliyetine hermeneutik adı verilmiştir (Cevizci, 2005c: 828).

Hermes aynı zamanda dil ve konuşmayı yaratan tanrıdır. Buna ilişkin olarak Platon'un diyaloglarında Socrates sözcüklerin ikilemine dikkat çekmiştir. Sözcükler hem bir anlam açığa vurdukları hem de onu gizledikleri için çok güçlü bir gösterge (sign) sayılmış ve Hermes'in oğlu Pan'a benzetilmiştir. Pan, üst kısmı tanrısal ve mükemmel, alt kısmı ise keçiye benzeyen bir varlıktır. Pan gibi, dil de hem doğruları, hem de yanlışları içerir. Hermes, dil içindeki bu ikilemi ve belirsizlik durumunu çözümlemiş bir tanrı değildir. Bunun için de onun taşıdığı tanrı sözlerinin anlamı her zaman değişebilen yorumlara açıktır. Hermes'in yaptığı iş esasında bir tür çeviridir. Ancak antik Yunanlılar için buradaki çeviri kelimesi sadece ve basitçe bir tercüme işi değil, "açıklama", "açımlama", "açık kılma", ve "yorumlama" gibi anlamları da içermektedir (Yıldırım, 2009: 124).

2.1. YAŞANTININ İÇİNE SIZARAK ANLAMA, YORUMLAMA ve DILTHEY

İnsan dünyasının araştırılmasında kullanılacak yöntemin hermeneutik olduğunu vurgulayan en önemli düşünür W. Dilthey'dir. Dilthey'in görüşleri insana bakışında ve yaşam felsefesinde biçim kazanır. Ona göre;

Yaşam üzerine bütün düşüncüler, bütün moral, ilke ve değerlemeler, saf bilen bir zihnin değil, fakat münferit bir yerde, münferit bir zamanda yaşayan [...] etrafındaki görüş ve kanaatlerden etkilenmiş ve çağlarının ufukları tarafından sınırlanmış münferit bireylerin eseridir. Bütün bu dönüşüm ve değerlemeler, öyleyse görelilikle az ya da çok karışmış durumdadır (Cevizci, 2005: 499).

Dilthey, görelilik, dönemsellik, olumsuzluk gibi kavramlar kullanarak insan dünyasına yaklaşır. Özünde bu kavramları kullanarak, yaşam felsefesini ve yöntemini üzerine kurduğu bir şeye işaret eder. Bunlar da insan yaşamına özgü deneyim ve yaşantılardır. Buna göre hermeneutiğin yöntemi mutlaka yaşantının kendisinden, insan yaşamına özgü deneyimden beslenmeli ancak çağları ve dönemleri kendi olumsuzlukları ile ele alan bir yaklaşım içermelidir. Bu çerçevede Dilthey, insan dünyasını araştırma sürecinde yaşantı ve kültür kavramlarını ele almıştır.

İnsan kültürel bir varlıktır. Bu nedenle, Dilthey, bir kavramı, insan dünyasına ait bir durumu ya da eylemi anlamak için, içinde yaşanılan kültüre ve tarihsel bağlama bakmak gerektiğini vurgulamıştır. Kültürel yapı, tarihsel bağlam içinde değişkenlik gösterdiğinden kavramları veya insana ilişkin eylemleri anlayabilmek ancak dönemin sosyal ve kültürel dokusuna sızmak ile mümkündür.

Tin ya da insan bilimlerini yaşantı kavramından hareket eden anlam bilimleri olarak tanımlayan Dilthey, bu bilimlerin, yazılı metinleri önce filolojik bir anlam eleştirisinden geçirmek, daha sonra da sözcüklerin belli bir dönem ya da çağda söz konusu olan anlamlarını ortaya çıkarmak durumunda olduğunu öne sürmüştür. Çünkü belli bir dönemi ve kültürü anlamak için yazılı yapıtların lafzi ya da görünüşteki anlamını ortaya çıkarmak, yeterli olmaz; ayrıca, sözcüklerin belli bir dönem ya da çağın sahip olduğu manevi hayat veya kültürel boyutu altında kazandıkları anlamı da gün ışığına çıkarmak gerekir; Dilthey'a göre, bu yapıldığı zaman ancak, söz konusu

anlamlar sayesinde o dönem ya da çağa egemen olan tinsellik kavranabilir. Bu anlamları açığa çıkaracak olan yöntem de, bir tür anlama ve yorumlama sanatı olarak, hermeneutiktir (Cevizci, 2005: 829).

Dilthey'in her çağın ve her kültürün kendine özgü tinselliğini anlama ve içine girerek yorumlamaya çalışma yönündeki görüşleri Alman Tarih Okulu ve Herder'in etkilerini taşır. Alman Tarih Okulu ve bu geleneği besleyen Herder, Dilthey üzerinde en büyük etkiye sahip isimdir. Herder Aydınlanmanın tümellik ve evrensellik argümanları doğrultusunda insan dünyasını salt akılcı bir perspektifle açıklama girişimini eleştirmiştir.

Herder'e göre, tüm tarihi kavrayan zaman dışı bir evrensel akıl / tin yoktur. Tam tersine, her dönemde, her çağda, her kuşakta, tüm tarihi kavrama iddiasında olanlar, sadece ve sadece, o dönem ya da çağın kendi aklını / tinini tarihe taşımakta olduklarının farkında olmayanlardır... Ona göre aslında her çağ, her dönem, her kuşak, geçmişi kendi ölçüleri altında yorumlamaktan, geçmişi kendi tinine göre kavramaktan başka bir şey yapmamaktadır (Özlem, 2001: 73).

Herder'in tarihe kendi özgünlüğü içinde yaklaşması ve kendi tinselliği çerçevesinde yorumlanması yönündeki görüşleri Dilthey'in hermeneutiğinde temel vurguyu oluşturmuştur. Anlama sanatı olarak hermeneutik Dilthey'in yaklaşımında, insan dünyasına özgü olumsuzluk, tekillik, kültürel ve tarihsellik çerçeveleri anlaşılabilir bir yaklaşım ve yorumlama sanatıdır. İnsan dünyasının bu kendine özgü durumu nedeniyle, Dilthey, insan bilimlerinin, insan dünyasının tinselliğini, yani kendine özgü kültürel (tinsel) birliğini ve farklılığını anlayabilecek bir bilim olması gerektiğini iddia eder.

Dilthey'a göre insanlar, her zaman, insanlara özgü inanç, eğilim, değer, norm, ide, kural, tasarım türünden şeylerin, yani yine kendi yaşamlarının ürünleri olan bu şeylerin yönlendirdiği bir insani ilişkileri ağı içerisinde bulurlar ve her şeye bu yaşamın içinden bakarlar [...] Tinsel dünyayı yapan şeyler, bizim ekonomik düzenlemelerimiz, bizim geleneklerimiz, bizim hukuksal ve politik uygulamalarımız ve kurumlarımız, bizim boş inançlarımız, bizim ideallerimiz, bizim amaçlarımız, bizim soylu ya da düşkün karakterimiz, bizim aşağılık ya da yüce duygularımızdır (Özlem, 2000: 68, 78).

İnsanın içinde yaşadığı ve kurduğu bu bütünlüğü anlama çabası Dilthey'a göre Tin Bilimlerinin temel uğraşısıdır. Ve bu noktada anlama devreye girmelidir. İnsan dünyası anlamlarla örülüdür ve ancak açıklayıcı bir anlamayla ve yorumlamayla anlaşılabilir. Anlamanın gerçekleşebilmesi ise, tarihsel sosyal bağlama sızmakla mümkündür ki; bu da bağlamın içine girerek yeniden yaşama çabası ile gerçekleşebilir.

Tarihsel dünya, her dönemde değişen insan yapısı ekonomik düzenlemelerin, hukuksal ve politik uygulamaların, ilke, kural, norm ve idelerin yönlendirdiği bir dünyadır ve bu dünyadaki amaç – eylem ilişkisini bağıntı kurucu bir düşünmenin konusu yapabilmek için, işte tam da bu “amaç”ların önce empati yoluyla yaşanmaları, yani anlama yoluyla onların birer motif olarak saptanmaları gerekir... Bu anlama edimini yerine getirebilmek için ise, tin bilimlerinde özel bir yönelime ihtiyaç vardır ki, bu [...] geçmişi “yeniden yaşama” [...] ve onu “yeniden kurma”dır (Özlem, 2000: 83).

Tin bilimlerinin yöntemini böylelikle belirtmiş olan Dilthey, insan dünyasını anlaşılır kılacak olanın ve anlamların yorumlanacağı temel malzemenin de dil olduğunu belirtir. Ona göre insan dünyasını anlayabilmek için, dil; içinde geliştiği dönemin kendine özgü koşulları ve dönemin yaşantısı hissedilerek çözümlenmeye çalışılmalıdır.

Dilthey için dil, her tarihsel dönemde “anlamların taşıyıcısı” olmuştur [...] dil, her tarihsel dönemin kendini dışı vurduğu, nesnelleştiği ortamdır. Dilthey'a göre “her tarihsel dönemde yaşamının belli değerleri içerilmiştir ve tarihin tüm velvelesi bu değerler çerçevesinde dolanır” Bir tarihsel döneme damgasını vuran değerler ise, o dönemin anlamlarının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilirler. Bu yüzden tin bilimlerinin ana malzemesi, her zaman, dilsel ürünler olarak yazılı yapıtlar olur. Yazılı yapıtlar, insanların geçmişte nasıl bir tinsellik içinde yaşadıklarını anlamak için başvurmamız gereken temel malzemelerdir. Ama Dilthey, her dönemi kendine özgü bir bütünlük olarak görürken, bununla bizim herhangi bir dönemin başat değerlerini ve giderek o dönemin kendine özgü tinselliğini tam olarak anlayamayacağımızı da bu arada belirtmiş olur. Çünkü bizler [...]. bugün, belli bir tinsel donanım altında, geçmişin değerlerinden oldukça farklı değerler ağı içindeyizdir ve bize az çok yabancı olan geçmişin değerlerini tam olarak anlama olanağımız, bu nedenle kısıtlıdır. Yine bu nedenle yapabileceğimiz şey, geçmişi, dilsel ürünlerin, yazılı yapıtların dilini

yorumlayarak anlamak, yani hermeneutik yapmaktır... Tin bilimleri hermeneutik bilimlerdir (Özlem, 2000: 85).

2.2. YORUMLAMADA SEZGİSELLİK ve SCHLEIERMACHER

Hermeneutik köklerini antik Yunan'dan almıştır; ancak Tanrı sözlerini yorumlama yöntemi olarak ortaçağda da din açıklamaları için kullanılmıştır. Hermeneutiğin gelişiminde atılan en büyük adım F. Schleiermacher'e aittir. 18. yüzyılda yaşayan bir Alman düşünür olan Schleiermacher'e göre gerçekliği anlayabilmek için sadece akli tatmin edecek açıklamalar yetersizdir. Ona göre hem akli hem de yüreği tatmin edecek gerçeklik açıklamalarına ihtiyaç vardır. İdealist bir düşünür olan Schleiermacher, gerçekliği yakalayabilmek için dinsel duygular kadar sezgilerin de önemli olduğunu savunur. Yöntemin içine sezgiyi ve duyguları da katan düşünür, insan dünyasına ait her alanda anlama ve yorumlama için sezgilerin ve duyguların önemli olduğunu vurgular.

O, İlk ve Ortaçağda sadece Tanrı mesajlarındaki karanlık hususları açıklığa kavuşturmak, dini bir metindeki kimi pasajların tutarsız veya anlaşılmasız oldukları görüldüğü zaman karşılaşılan anlama başarısızlıklarını bertaraf etmek için geliştirilmiş bulunan hermeneutiğin genel bir yorum haline gelmesi sürecinde büyük bir katkı yapmıştır. Ona göre, hermeneutik ilkelere sadece güçlüklerle karşılaştığımız zaman değil, fakat anlama çabası içinde olduğumuz her seferinde başvurulmalıdır (Cevizci, 2005: 1464).

Schleiermacher, hermeneutik terimini metin ve konuşmaların daha derin anlaşılması bağlamında yorumlama yönünde kullanmıştır. O, bu şekilde metnin yazıldığı dille ilişkiye girerek hem gramatik hem de psikolojik açıdan incelenme durumunu tarif etmektedir. Ona göre insan söz konusu olduğunda anlama ve yorumlama süreci devreye girmelidir ancak, bu durumda her zaman yanlış anlama da söz konusudur. Çünkü kavram ve sözcüklerin farklı anlamlarla donandığı, farklı tarihsel bağlamlarda yazılmış bir metni anlama çabasında, her zaman yanlış anlama riski vardır. “Yanlış anlama, sözcük anlamlarında, dünya görüşlerinde, vb. yazarı yorumcudan ayıran zaman dilimi içinde vuku bulan değişimlerden dolayı, doğallıkla ortaya çıkar.

Araya giren tarihsel değişmeler anlamayı güçleştiren bir tuzak meydana getirirler” (Cevizci, 2005: 1464, 1465).

Schleiermacher’ın vurgusu yazarın yaratım sürecinde farkında olmadan psikolojik bir etkinin altında hareket ettiği yönündedir. Onun hermeneutik tavrı bu yaklaşımıyla bağlantılıdır. Bilinçsiz olarak yaratma potansiyelinin kendisi üzerinde kafa yoran Schliermacher, yazılı eserin anlaşılabilmesi için, eseri kendinde hissetmeyi, sezmeyi yazarın niyetine bağlı olarak anlayabilmek için gerekli görüyordu. Onun yöntemi metni bu ilke üzerinden gramatik ve psikolojik bir analize tabi tutarak yeniden okumayı gerekli kılıyordu.

Alman tını şiirsel üretimden hareketle tarihsel dünyanın açılımı yoluyla anlaşılmasına yönelmiş bulunuyordu [...] Welcker, Hegel, Ranke, Savigny [...] Bunların Grek şiiri Goethe Boccaccio üzerine parlak çalışmalarında kullandıkları kavramlar “eserin iç formu”, “yazarın gelişim öyküsü” ve “yazılı eserlerin kendi içlerinde eklenerek oluşmuş bütünüünün gelişim öyküsü” idi [...]

O, tüm bağlamı el yordamıyla dokunarak kavrar. Güçlüklere ışık tutar. Kompozisyona bakarak ve güvenilebilir tüm yerler üzerinde düşünüp taşınarak esere yön veren niyet üzerinde durur. Özgül yorumlama ancak bunlardan sonra başlar[...] Gramatik/dilbilimsel açıklama metin içinde bağıntıdan bağıntıya oradan eserin bütünündeki en yüksek bağıntılara kadar gider. Psikolojik açıklama, yaratıcı içsel süreçteki yer değiştirmeden hareket eder ve ileriye doğru eserin iç ve dış formuna yürür fakat bu formlardan tekrar eserin birliğinin kavramlığına yaratıcısının düşünce tarzı ve gelişimi içinden gider[...]

Hermeneutik yöntemin son amacı yazarı onun kendisini anladığından daha iyi anlamaktır. Bu ilke, bilinçsiz yaratım üzerinde bir öğretinin zorunlu ilkesidir (Özlem, 1999: 107, 108).

Psikolojik anlamamanın imkânı onda bireyin ruhsal süreçlerini tarihsel bağlam içine girerek hissetmesi şeklinde tanımlanır. Yani ruhsal süreçleri hissederek ve sezerek anlama, tarihsel ve sosyokültürel etkiden kopuk değildir, tam tersine ancak tarihsel bağlam içinden ruhsal ve psikolojik deneyimleri hissetmek mümkündür. Onun tekniği 20. yüzyılda ortaya çıkan psikanalitik yöntemden farklıdır. Psikolojik anlama tarihsel

bağlam içinden bireyin ruhsal durumunun yaratımına etkisini görebilmek olarak nitelendirilebilir.

O, yaşamayı etkileyen bir yazılı eserin meydana çıktığı yaratma sürecini kendinde hissetmeyi sezmeyi ve kavramayı [...] bir eserin bütününe yazılı işaretlerden ve yaratıcısının niyet ve düşünce tarzından hareketle anlamak dediğimiz diğer sürecin bilgisi için gerekli koşul saydı.

Fakat böyle ortaya konulmuş olan problemi çözmek için yeni bir psikolojik-tarihsel kavrayışa ihtiyaç vardı [...] Orada, bir eseri nasıl oluşturup biçimlendirdiğini bilmeyen ama birlikli bir yaratı ortaya koyan bir potansiyel karşımızdadır. Bu potansiyel esere ilk saiklerini verir ve onu geliştirir. Her şeye karşı duyarlı olma ve kendiliğinden biçim verme onda birbirinden ayrılmazlar. Tekillik ve tekilleşme orada en uç noktaya ve tek tek sözcüklere kadar etkindir. Onun en yüksek nesnelleşmesi yazılı eserin iç ve dış formudur. Ve artık bu eserle yüz yüze kalındığında doyumsuz bir ihtiyaç insanın kendi tekilliğini bir başkasının kavrayışı aracılığıyla bütünleme ihtiyacı ortaya çıkar. Öyle ki anlama ve açıklama daima bizzat yaşamdan etkilenirler. Anlama ve açıklama, mükemmelliklerine, yaşamı etkileyen eserlerin ustalıkla açıklanmasında olduğu kadar bu eserlerin onları yaratanların tinleriyle bağıntısının açıklanmasında ulaşır. Bu Schleiermacher'in düşüncesinde kabul gördüğü özel formuyla yeni kavrayışı (Özlem, 1999: 102).

Bu bağlamda Schliermacher'in hermeneutiği uygulayanın yaratıcı gücü ve sezgileriyle tanımlanan bir boyut taşır. Buna göre insanda yorumu oluşturacak bilinçdışı yaratıcı güç vardır.

O, metinlerin yorumunda uygulanması gereken ya da uygulanabilen bütün kuralları insanda aşağı yukarı bilinçdışı var olan tranzendenal felsefede bulduğu bir temele indirir... O zamana kadar birbirleriyle uyumsuz bir kurallar demeti olan şey Schleiermacher tarafından insanlardaki bilinçdışı yaratıcı güçten doğan bir şey olarak anlaşıldı ve kurumlaştırıldı. O, bir metni üreten şartlardan hareketle o metnin nasıl okunması ve anlaşılması gerektiğini ifade eder. Metnin gelişiminde kelimeler düzeyine inen bir bireysellik vardır. Bu yüzden, bireyselliğin en yüksek ifadesi edebi eserin iç ve dış formunda mevcuttur ve eser gerçekte ne ise öyle anlaşılmalıdır (Arslan, 2002: 296).

2.3. MAX WEBER ve ANLAMA

Weber'in sosyal bilimler için geliştirdiği anlamacı yöntemin kökleri Rickert'e dayanır. Yöntem ana hatlarıyla sosyoloji ve kültür bilimlerinde anlamaya dayalı ve doğa bilimlerinden farklı bir yaklaşımın gerekliliği üzerinde durur. Yaklaşımını geliştirirken Weber'in Alman Tarih Okulu'nun tarihin tikelliği ve bireyselliği vurgusu kadar Rickert'ten aldığı pozitif bilimler ve kültür bilimleri ayırımıdan oldukça etkilendiğini belirtmek gerekmektedir. Yöntemin ana hatlarına değinmeden önce Rickert'in doğa bilimleri ve kültür bilimlerinin yöntemine ilişkin yaklaşımına vurgu yapmak gerekmektedir.

Rickert'e göre;

Her şeyden önce doğa ve tarih kavramlarının karşıtlığında kendisini gösterir. Doğa, genelliğin ve yasallığın kavramı iken; tarih, bireyselliğin ve yasadışıluğun kavramıdır. Ama Rickert'e göre, doğa ve kültür, doğa ve tarih kavramları, tek başlarına da anlamlı değildirler. Bu kavramlar, karşıtının düşünülmesiyle anlamlıdırlar. Doğa kendiliğinden oluşmanın, kendi kendine gelişmenin ve değişimin, tekrar ve sürekliliğin kavramıdır. Buna karşıt olarak kültür, eyleyen insanın kendi değerleri doğrultusunda ortaya koyduklarının kavramıdır. Kültür insanın kurduğu bir gerçekliktir ve insan bu gerçekliği değerlere bağlı olarak kurar. Değerlerin hiçbir empirik gerçekliği yoktur, onlar salt ve düşünülmüş şeyler, idelerdir; "iyi", "adalet", "eşitlik" vb. gibi. Bunlara verilen anlamlar, çağdan çağa, dönemden döneme, gruptan gruba, insandan insana boyuna değişir. Ama her dönem ve çağda, toplumsal yaşam, insanların, grupların bu değerlere kendilerince verdikleri anlamlara göre şekillenir. Dolayısıyla kültür gerçekliği bir değer gerçekliği olmaktan çok, değere bağlı gerçeklik olarak adlandırılmaktadır. İşte doğa bilimi, boyuna değişen, her dönem ve çağda bireysellikler halinde kendini gösteren bu değere bağlı gerçeklik alanını, kültürü doğrudan inceleme konusu yapamaz... Rickert için, kültür bilimlerinde aracı olarak kavranabilecek bir nesne yoktur. Doğa değerden yoksundur. Kültür ise ancak değerlere yükletilen anlamlar aracılığıyla kavranabilen, yani anlaşılabilir bir gerçekliktir [...]

Kültür bilimlerinde kavram kurma, Rickert'e göre, ancak ve ancak, insan eylemelerinin motifleri durumundaki "kültürel "anlamlar"dan, "değerler"den hareketle olanaklıdır. Kültür nesnesi, değerlere ilişkin nesnedir. Değerler kültür nesnelerinin taşıyıcılarıdır. Tarihsel/ toplumsal/ kültürel gerçeklik adıyla

adlandırdığımız gerçeklik değerlerin motivasyonu altında, insan eliyle kurulan yapay bir gerçekliktir (Özlem, 2001: 40, 41, 51).

Rickert'in vurgusu insan dünyasının değerler ve anlamlarla örülü olduğu dolayısıyla, değişken ve sürekli inşa edilen yönüne işaret eder ki; bu da Weber'in kültür bilimlerinde anlama ve değerler üzerine olan yöntemsel yaklaşımının köklerini meydana getirir.

Kültür bilimci değerlerle insan eylemleri arasındaki ilişkiyi, değer ilişkisini, değerlere verilen anlamlar boyuna değiştirdiğinden, ancak belirli bir tarihsel kesit, belirli bir çağ, dönem veya toplumu ele alarak inceleyebilir. Bireyselleştirici kültür biliminin ilgisi de buna yöneliktir... Şüphesiz, kültür bilimcinin kendisi değer koyan bir tutumla çalışamaz. O, örneğin kendi "sosyal eşitlik" değeri açısından tarihe yönelip tarih boyunca sosyal eşitliğin gerçekleşmediğine lanetler yağdıramaz. O, belli bir dönemde insanların sosyal eşitlik gibi bir ideden ne anladıklarını saptamaya çalışır ve aynı insanların böyle bir ide altındaki eylemlerini, bu ideye göre gerçekleştirdikleri hukuk düzenlerini, politik rejimleri vb. kavramaya çalışır. Kültür bilimlerinde değer yargısı ile değer ilişkisini birbirine karıştırmamak büyük önem taşır. Kültür bilimci değer yargularıyla konusuna yönelen bir teolog, ideolog veya vaiz değildir; o insan eylemlerinin motifleri olarak değerler ile bu eylemler arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışan bir bilim adamıdır (Özlem, 2001: 52).

Weber Dilthey'in insan eylemleri söz konusu olduğu zaman, izlenecek yöntemin mutlaka doğa bilimlerinden ayrı, anlamaya dayalı bir yöntem olması gerektiği görüşünü benimser ve Rickert'ten etkilenimleri ile bunu temellendirir. Rickert, tarihin ve insan bilimlerinin tikellikleri üzerine eğilir. Bu çerçevede insan dünyasının biricikliği ve tarihin tekrar edilemezliği insan dünyasını doğa dünyasından ayıran en önemli noktadır. Bu doğrultuda insan bilimlerinde uygulanacak yöntem de aynı kalmaz.

Weber, insan eylemini şekillendiren temel şeyin kültür ve tarih olduğunun farkında olarak ele alınacak sosyal olgunun tarihsel gerçekliğine eğilmenin önemini vurgular. Eyleyen bireyin eyleminin arka planında anlamalar vardır. Bu anlamalar içinde yaşadığı sosyal kültürel yapının etkilerini taşır. Dolayısıyla anlama tarihsel biricikliği ele alırken insanın inşa ettiği bir dünyada eylemlerinin arkasındaki toplumsal biriciklik kadar sosyokültürel dokuyu da görmek zorundadır.

Weber son çalışmalarından birinde yeni gelişmekte olan sosyoloji disiplinini şöyle tanımlar: Sosyoloji [...] toplumsal eylemi yorumlayıcı tarzda anlamaya ve böylece onun yönünü ve sonuçlarını nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilimdir. Eyleyen birey davranışına- açık veya örtük bir biçimde farkında olmadan veya bilinçli olarak- öznel bir anlam yüklediği sürece “eylem” den söz edebiliriz. Eylem öznel anlamında başkalarının davranışları dikkate alındığı ve onun yönüyle ilgili olduğu sürece “toplumsal”dır (Weber’den aktaran Turner, Beeghley, Powers, 2010: 213).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ERICH MARIA REMARQUE'IN YAŞAMI ve ESERLERİ

E. Maria Remarque, Almanya'nın Osnabrück şehrinde 22 Haziran 1898 günü doğdu. Basımevi ustası olan babasının adı Peter Remark'tı. Osnabrück arşivlerinde bulunan nüfus kayıtlarına göre, bu dar gelirli ailenin on yedinci yüzyılda Fransa'dan buralara göç ettiği tahmin edilmektedir. Göç etmelerinde en büyük etkenin o dönemde Katoliklere yapılan baskı olduğu ve bu yüzden önceleri soyadlarını Remarque diye yazdırdıkları düşünülmektedir. Ancak sonraları bu soyad değişmiş ve Alman imlasına göre Remark olmuştur.

Erich Remark'ın Elfrie ve Erna adında iki kız kardeşi vardı. 1903 doğumlu olan Elfrie'de (sonradan evlenip Scholz adını aldı), 1943'de Naziler tarafından politika suçlusu diye (Nazi yargıci Freissler'in kararına göre) idam edilmiştir.

İlkokulu bitiren Erich Remark'ın, babasının mesleğinden ve çevresinden sıyrılabilmesi için, tek bir yol vardı: Dar gelirli bir Katolik ailesinin kabiliyetli oğlu olarak Katolik papaz-öğretmen okluna girmek. O da bunu yaptı ve Osnabrück Katolik semineri hazırlık bölümüne yazıldı (1912).

[...] Erich Remark, zeki ve kabiliyetli bir öğrenciydi. Anlatılanları hemen kavıyor ve evde çalışması gerekmiyordu [...] Müzikte bütün arkadaşlarından ilerdeydi, çok iyi piyano ve org çalıyordu. Hatta arkadaşlarına ders verip biraz para kazanıyordu [...]

Knut Hamsun, Jack London, R. M. Rilke, Franz Werfel, Schopenhauer, Nietzsche, Balzac, Romain Rolland, Flaubert, Stendal, Marcel Praust'un eserlerini okuyordu (Arpad, 1972a: 19, 20).

1916'da Katolik öğretmen okulunun ikinci sınıfında askere alındı. Okuduğu okulda bütün sınıf askere alınmıştı. Acemi er olarak başladığı askerliğini Klloterberg'de Caprivi kışlasında sürdürdü ve kısa bir askeri eğitimden sonra cephe gerisine gönderildi.

Remark, 25 temmuz 1917 günü istihkamcı olarak dikenli tel döşerken Flander cephesinde yaralandı. Arkadaşlarından Middendorf Remark için şöyle yazıyor:

“Remark, cephede en yakın arkadaşlarımdan biriydi. Soğukkanlılığını hiç yitirmezdi. Birlikte bir çok defa dikenli tel döşemiştik. Öteki arkadaşlar da ona pek değer verirdi. Piyano çalar, ipnotizmacılık oyunları yapardı. Birlikte yapılacak işlerden hiçbir zaman kaçınmazdı”

1917 temmuzunda sol diz kapağının üstünden ve sağ bileğinden oldukça ağır yaralanınca cephe hastanesine kaldırıldı. 1918 başlarında annesi öldü [...] Aynı yılda ilk şiirlerini yayınlamaya başladı. Osnabrück'te: “Die Schönheit: Güzellik” adlı dergide çıkan şiirlerinden biri şöyle başlıyordu:

“Yolumda sessizce yürüyorum

Karanlık, kapkaranlık gecede...

Ne yakınıyorum ne de bir şey soruyorum.

Gecenin karanlığında tek başıma yol alıyorum.

Karanlık yol acı vermiyor değil;

Yüreğimin içi sıcacık ...

Yine de başım önüme düşmüş ve sessiz,

Yoluma devam ediyorum...

[...]Cephe hastanesinde kaldığı aylarda yazmış olmalıydı. Zira bol bol zamanı olmuştu. Çok okumuş müzik ve sanat çalışmalarına vakit bulabilmişti.

1918 ekiminde “Garnizon işlerinde kullanılabilir” raporuyla taburcu edildi. Yeniden eğitim gördü ve sağlık durumu hekimlerce yeniden gözden geçirildi. Fakat az sonra mütareke oldu ve askerlik de böylece sona erdi.

Remark yeniden okul sıralarına döndü[...] Hayata atılması için gerekliydi bu. Ne var ki, o da, arkadaşları da eski uysal öğrenciler değillerdi. Cephe, savaş ve ölüm onları çok erken yaşlandırmıştı. Dünyadan habersiz öğrencilerle bir sırada oturamazlardı. Bir sürü çekişme, gösteri ve pazarlıktan sonra özel durumlarını ilgililer de kabul ettiler (Arpad, 1972a: 19, 20, 21, 22).

Yazarın "*Dönüş Yolu*" adlı eseri bu savaşın altında ezilen genç neslin bir portresi aynı zamanda bu nesle yakılmış bir ağıt gibidir. Roman savaşta sağ kalmış ancak ruhen ciddi anlamda hırpalanmış gençlerin yurda döndüklerinde yaşadıkları iç çatışmaları anlatır. "*Dönüş Yolu*" savaş çağında harcanmış gençliğin acı bir çığılığı olarak nitelendirilebilir. Bu romanında ana karakterin iç sesi adeta bir neslin harcanması karşısında acıyla kıvrınmaktadır. Bu yönüyle roman biyografik özellikte bir eserdir. Zira ana karakter ile Remarque'ın yaşamı büyük ölçüde benzerlik göstermekte ve romanın ana karakteri Remarque'ın cepheden döndükten sonra hissettiklerini de anlatmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın kanlı boğuşmalarından sağ kalabilmiş bir avuç genç, sakat ya da ruhça çökmüş olarak yurda döndüklerinde tedirgindiler. Giderken arkada bıraktıkları dünya parçalanmış ve yıkılmıştır. Savaşta yenilgiye uğramış Almanya'da değer ölçüleri kökten değişmiştir. Savaştan dönebilmiş olan gençler, ancak yirmi yaşlarındadır ama çoktan "Yaşlanmış gençlik"tirler. Köklerinden kopmuş, hayalleri yıkılmış, ülkelerini yitirmişlerdir. Savaşı cephe gerisinde geçirmiş olan yetişkinler de onları yadırgarlar. Körpecik yaşta cepheye gönderdikleri gençlerin dönüşten sonra da kendilerine aşırı saygı beslemesini, büyük sözü dinlemesini isterler. Oysa bu gençler, dört yıl süreyle öldürülmüş, öldürülmeyenleri de karşı tarafın gençlerini boğazlamış, en yakın arkadaşlarının değilmiş karınlarından bağırsaklar fırlamasını diye elleriyle bastırıp haykırarak haykırarak can verdiğini görmüştür. Hastane köşesinde ölen arkadaşlarının yatağı başında çizmeleri ele geçirmek için çekişmişlerdir.

"Dönüş Yolu", hayatta kalmış, fakat her şeyini yitirmiş bir avuç gencin panoramasıdır... Çıkarıcı grupların kışkırtıcılığıyla boğazlanmış ya da her şeyini yitirmiş bir neslin savaş sonrası destanıdır (Arpad, 1972c: 67).

İşte bu şartlar içinde kursları bitirdi ve öğretmen diplomasını aldı [...] Öğretmen olarak ilk görevi, tutsaklıktan henüz dönmemiş bir öğretmen yerine gönderildiği Klinglen'deydi. Ağustos 1919'dan mart sonuna kadar süren bu görev sırasında, okula yüz metre ötede bir aile yanında pansiyon kalıyordu... 1919 aralık ayında onu Osnabrück makamlarına curnal ettiler. Öğretmen yardımcısı Remark'ın, Kızıl ayaklanmalara katıldığını ileri sürüyordu. Curnalı veren, papaz okulu direktörü Wess: "Remark'ın konuşmalarına bakılınca Spartakislerden olduğu anlaşılıyor" diyordu. Durumu incelemek için kurulmuş bir komisyonda savunmasını yapan Remark:

“Spartakist harekete asla katılmadım. Bunu belgeleriyle ortaya koyamazsınız” dedi ama dinleyen olmadı.

Okulun asıl öğretmeni tutsaklıktan dönünce, Remark, Osnabrück’e döndü ve bir ay kadar işsiz kaldı. Sonra Prusya’nın çok yoksul bir bölgesi olan Hümmling’in Klein – Berssen’de bir öğretmenlik buldu. Daha doğrusu bir süre izinli giden bir öğretmen yerine çalıştı. Orada da okul işlerine pek fazla karışan bir papazla çatıştı [...]

Asıl öğretmenin gelmesi üzerine köyden ayrılan Remark (31. 7. 1920) öğretmenlikte tutunamayacağını düşünmeye başlamıştı[...]. Mesleği bırakmaya iyice kararlıydı. Hükümete başvurdu ve bundan böyle öğretmenlikte kullanılmamasını istedi. İsteddiği hemen kabul edildi.

Babası durumu öğrenince tasayla sormuştu: Ne yapacaksın şimdi? Cevabı şuydu: “Cephe arkadaşlarımdan birinin iş yerinde çalışacağım”

1929 yılında üne kavuşunca yapılan bir röportajda şunları söylemişti:

“Öğretmenlik yaptım, diplomamı almıştım. Çocuklarla aram pek iyiydi. O günleri tatlı anılar olarak hep hatırlarım. Fakat yaşımda yirmi birdi ve köy öğretmenliği bana yetmiyordu. Öğretmenliği bıraktıktan sonra bir süre elde çanta, kumaş satmayı denedim. Daha sonra bir mezar taşı dükkânında çalıştım. Daha bir sürü iş. Hatta bir ara bir akıl hastanesinde org çaldım (Arpad, 1972b: 23, 24, 25).

Yazarın "*Kara Anıt*" eseri yaşamının bu bölümünde başından geçenleri anlatır. Eserde ana karakter bir mezar taşı dükkânında çalışmakta ve enflasyon baskısı içinde çırpınan Almanya'da yaşamını sıkıntılar içinde sürdürmeye çalışmaktadır.

Öğretmenliği bıraktıktan sonra oldukça sıkıntı çekti. Çünkü geçim derdi ve yoksulluk yakasını bırakmıyordu. 1922’de Osnabrück hükümeti ona yeni bir öğretmenlik vermek üzereyken yeni bir işe girdi. Remarque artık büyük bir lastik firmasının reklam ve yayın işlerini sürdürmeye başlamıştı. Bu yeni işinde oldukça iyi para kazanıyordu... Bir yandan da edebiyat çalışmalarını sürdürüyordu. Remarque yeni işine başladıktan sonra Hannover’e taşındı. Bu yeni başlangıcın ilginç bir yanı daha vardı. Erich Remark imzasının yerini Erich Maria Remarque almıştı. İlk olarak 1928’de Garp Cephesi adıyla basılan ilk romanı büyük zorluklar ve çekişmeler sonrasında çıktı. Zira Remarque’ın cephe gerisinde harcanan gençliği anlattığı bu romanı hiç kimse

basılmak istemiyordu. Remarque elliye yakın yayınevi ile görüşmüş ve hepsine birer kopya göndermişti, ancak yayınevlerinin tümü onu geri çevirmişti. Neredeyse hepsinin ortak gerekçesi savaştan beri geçen on yıldan sonra bu konuyla artık kimsenin ilgilenmediği yönündeydi.

Sadece tek bir yayınevi daha doğrusu Berlin Ullstein yayınevinin genel direktörü Franz Ullstein romanla ilgilenmişti [...] Yayınevinin yöneticiler toplantılarından birinde: “Bu gece gözüme uyku girmedi” demişti, söze başlarken. Aynı yayınevinin dergiler işletme müdürü F. Ross: “Benim de...” diye cevap verdi. Konuşmalar ilerleyince, her ikisinin de o gece sabaha kadar aynı kitabı okudukları anlaşıldı [...] Direktör: “Önce gazetede tefrika edelim” diye başlamıştı. Bir deneyeceklerdi. Kısaltılmış olarak. İyi gitmezse yarıda da kesilebilirdi.

10 Kasım – 10 Aralık 1928 arasında kısaltılmış olarak “Garp Cephesi” romanını yayımlayan “Vösischer Zeitung’un baskısı birkaç kat yükseldi. Her gün yüzlerce okur mektubu, Remarque’in yazdıklarını doğruluyor ve savaşın tıpkı böyle olduğunu söylüyorlardı. Roman, 1929 Ocak ayında bütünüyle kitap olarak basıldı ve kısa sürede satış rekorlarını kırdı. Satış yarım milyonu aşmıştı [...] Bir yıl sonra yalnız Almanca basımının sayısı bir milyondur ve hemen bütün dünya dillerine çevrilmişti”

[...] “Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok” ve “Dönüş Yolu” romanlarının yayınlandığı 1928 – 1931, Almanya’nın toplum yapısında tedirginliklerin iyiden iyiye arttığı bir dönemdir. Birinci dünya savaşından yenik çıkan Almanya’da İmparator işbaşından uzaklaştırılmış ve cumhuriyet yönetimi getirilmişti. Bir ara baş gösteren Spartakist kızıl ayaklanması da ordunun yardımıyla bastırılmıştı. Sosyal Demokratlar, Komünistler, Merkezçiler ve daha birçok politika örgütünün toplandığı Almanya Millet Meclisi her gün çekişmeler gösteriyor ve toplum yapısını bir türlü düzene kavuşturamıyordu. Batılı galiplere yığınla savaş tazminatı ödeyen, sömürgeleri ve bütün dış pazarları elden giden Alman para babaları ve büyük endüstri çevreleri, tedirginlikleri ve çatışmaları el altından ya da açıkça destekliyor ve körüklüyorlardı. Remarque adının ve romanlarının büyük gürültüyle karşılanmasında bu olağanüstü tedirginliklerin payı epeycedir.

1933’lerin kahverengi gömlekli iktidarı Naziler, Remarque ve romanlarını kendi açısından büyük engel sayıyordu. Bu genç yaşta büyük ünlü yazar, yüzyıllardır Cermen efsaneleri ve masalımsı yiğitlik örnekleriyle yetiştirilmiş sıradan Alman halkına

savaşın yetersizliğini, kötülüklerini herkesin anlayacağı apaçık gerçekler olarak haykırmaktaydı. Edebiyatçılar dudak bükseler de, halk Remarque'ı okuyor ve savaşın ne olduğunu, savaştan kimlerin yararlandığını anlamaya başlıyordu. "Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok" filminin Berlin'de ilk gösterilişi sırasında Naziler ilerde propaganda nazırı olacak Göbbels'in önyak olmasıyla salonu basıp pis kokular yayan bombalar attılar ve seyirciler arasına beyaz fareler saldırdılar. Filmin gösterilmesini kendi açılardan büyük tehlike sayıyorlardı. Dediklerini elde ettiler de. Hükümet, filmin gösterilmesini yasakladı. Gereğesi kargaşalıklar çıkmasına yol açmasıydı... Nazilerin 10 Mayıs 1933 günü Berlin üniversitesi önündeki alanda ateşe verdikleri arasında "Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok" ve "Dönüş Yolu" romanları da vardı. (Arpad, 1972b: 27, 28, 29).

Remarque, Naziler iktidara gelir gelmez Almanya dışına çıktı ve otuz yıla yakın bir süre bir daha Almanya'ya dönmedi. 1929'da İsviçre'nin Büyük Göl kıyısında Porto Ronco'da satın aldığı bir villaya yerleşti. Fakat zamanının çoğu Fransa'da geçiyordu. Almanya'dan ayrılmadan yazmaya başladığı yeni romanı "Üç Arkadaş"ı çok uzun bir süre bitiremedi. Memleketinden koparılmak, yükselişe geçen faşizm, Almanya sınırları dışına taşmaya başlayan Naziler, ilk çizgileri beliren ikinci dünya savaşı, yazarın çalışmalarını uzun süre yarıda bıraktırdı. Birinci ve ikinci romanlarında ağırlıklı olarak kendi yaşantısını bütün içtenliğiyle anlatan yazarın bu üçüncü eserinde romancı yanını geliştirme çabası ve kaygısı da ağır basar. "Üç Arkadaş" romanı 1938 yılında Hollanda'da basıldı. Yazar üçüncü romanını "Üç Arkadaş" on yıllık bir sessizlikten sonra yayınladı. Bazı eleştirmenler bunu onun verimsizliği ile yorumlasalar da asıl neden soykırımın politik bir güç olarak Almanya'daki yükselişi ve yazarın ülkesinden ayrı yaşamak zorunda oluşuyla ilgiliydi.

Yazar, 1962'de bir gazetede çıkan konuşmasında: "Hitler yüzünden Almanya'dan uzaklaşmak zorunda kaldığımda üçüncü romanım "Üç Arkadaş" bitmiş gibiydi. Fakat Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmak beni öylesine sarsmıştı ki, yeni romanımı son bir kez gözden geçirip baskıya verebilmem için dört yıl beklemem gerekti"

"Üç Arkadaş"ın konusu yine Almanya'da ve birinci savaş sonrasında çalkantıları ve tedirginlikleri arasında geçer. Ekonomik bunalıma yakasını kaptırmış,

binlerce Alman arasında üç arkadaş yakın arkadaşlığın verdiği güçle ayakta durmaya çabalar (Remarque, 1972e: 93).

Bu arada Üçüncü Reich Almanya'sı yöneticileri Naziler, Erich Maria Remarque'ı büyük bir tehdit olarak gördüklerinden Alman yurttaşlığından çıkarırlar. Remarque, İkinci Dünya Savaşı başlamadan kısa bir süre önce Birleşik Amerika'ya gider ve barışa kadar orada kalır. 1947 yılında ise yazar artık Birleşik Amerika yurttaşı olur.

Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan binlerce insan vardı. Çoğu bütün varını yoğunu geride bırakmak zorunda kalmış, hatta çoluk çocuğunu ve hayat arkadaşını bırakarak sınır dışına canını zor atmış on binlerce Alman vardı. Çoğunun pasaportu yoktu, ya da pasaportlarının süresi geçmişti. Sınır çizgilerinin ve damgalı belgelerin büyük değer kazandığı bir dönemde bu on binlerce insanın durumu yürekler acıydı. Sınırlar arasında sıkışıp kalmışlardı. Bir sınırdan ötekine kovalanıyorlar, izinsiz sınır geçmek ile suçlanıp ceza evini boyluyorlardı. Mesleklerini yapmalarına izin yoktu. Anadilleri Almanca, yazdıkları eserlerini basacak yayınevleri yabancı ülkelerdeydi ve Almanca okur sayısı pek sınırlıydı. 1933 – 1946 yılları Alman kültürü için engellerle dolu kara bir dönemdir. Oysa dil yurdun ta kendisiydi (Arpad, 1972c: 30, 31).

Erich Maria Remarque, Garp Cephesi romanının sağladığı kıtalararası başarı sayesinde dünya çapında ünlü ve bol paralı bir yazardı [...] Öteki mülteci Almanlardan çok daha değişik ve mutlu bir durumdaydı. Fakat yurttaşlarını ve Almanya'yı romanlarında ele almaktan vazgeçemedi. 1941'de İsveç'te yayınladığı dördüncü romanı "İnsanları Seveceksin" bu yolda başarılı bir adımdı. Mültecilerin yürekler acısı durumları, yepyeni bir Remarque anlatımı ve tekniğiyle veriliyordu. Remarque'ın anlatım ve üslup olarak ilk olgun eseri sayılması gereken bu eser, 1941 Avrupa'sına çöken Nazi karabasanı yüzünden önce pek ilgi görmedi (Arpad, 1972c: 31, 32).

Bu sırada Hitler ve ortakları Almanya'da yönetimin başına geçmiş, Çekoslovakya ve Avusturya'yı da ele geçirmiştir. Modern dönemin utanç ve lanetle anılan toplama kamplarında on binlerce insan öldürülmektedir. Binlerce insan sınırlar arasında dolaşmakta, bir ülkeden ötekine yüz geri çevrilmektedir. Pasaportları yoktur ya da pasaportlarının süresi dolmuştur. Çoğu kimliklerini almadan kaçmak zorunda kaldığından kimliksizdir. Bu dönem yani insanın var olabilmesinin, resmi makamlarca

var sayılabilmesinin sadece belirli kâğıtlara ve damgalara bağlı olduğu çağın en karanlık dönemi başlamıştır.

Remarque, 1942'de İsveç'te yayınladığı yeni romanına bu durumlarla acı bir alay gibi, İsa'nın bir sözünü ad diye seçmiştir: "Yakınlarını Sev!" Oysa insanlar yakınlarını sevmek şöyle dursun, en küçük çıkarlar için birbirlerine türlü kalleşlikler etmekte, gerektiğinde birbirlerinden bucak bucak kaçmakta, çocuklar babalarını polise haber vermektedir (Arpad, 1972f: 105).

Aynı konuyu, daha hareketli bir teknikle ele alan "Zafer Abidesi" yazarın beşinci romanı olarak önce İngilizce çevirisiyle Amerika'da yayınlanınca Ayın Kitabı seçildi ve yüz binlerce basıldı... Remarque'ın "Zafer Abidesi" romanıyla başlayan bu dönemi, 1946 1962 yılları arasında beş roman daha getirdi (Arpad, 1972c: 31, 32).

Remarque'ın bu yirmi yıllık süre içinde yazdığı beş roman "Zafer Abidesi", "Hayat Kıvılcımı", "Tanrının Gözdesi Yok", "Karataş (Kara Anıt)" ve "Lizbon'da Gece" adlı eserleridir.

Her ne kadar Remarque, dünyada "Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok" adlı eseriyle tanınmış olsa da, en çarpıcı eseri Nazi Almanya'sında yapılanların anlatıldığı, "Hayat Kıvılcımı" eseridir. Bu eseri Alman faşizmine kendi içinde yetişmiş bir yazarın ayna tutması, bunu dünyaya duyurarak eleştirmesi dolayısıyla da ayrıca çok özel bir yapıttır.

Remarque'ın 1952'de yayınladığı "Hayat Kıvılcımı" eseri Almanya'yı toplama kampları açısından ele alıyor ve kamplarda yaşanan vahşeti betimlemelerle en ince ayrıntısına kadar işliyordu. Toplama kampları kendini Üçüncü Reich olarak adlandıran Nazi Almanya'sının katliamlarının tarihidir. Toplama kamplarında insanlar önce en kötü şartlar içinde çalıştırılıyor ve verimsiz duruma gelince de zehirli gaz odalarında toptan yok ediliyorlardı. Öldürülenlerin çoğu Yahudi asıllı Almanlardan ve savaştan yenik çıkmış ülkelerin esirlerinden oluşsa da, aralarında Führer'e başkaldırmaya cüret etmiş yürekli Almanlar vardı.

Savaş bitip Alman toplama kampları dünya insanlarını yıllarca ilgilendirmeye başlayınca, bütün öfkeler ister istemez Almanya'ya yöneltildi. Oysa Almanlar bu konuyu unutmak ve unutturmak istiyorlardı. Bir çeşit yığın suçluluğu ruh hali

içindeydiler. Remarque'ın “Hayat Kıvılcımı” romanını böyle bir Almanya’da yayınlaması, çok ilginçti. Nitekim “Hayat Kıvılcımı”, bazı çevrelerde kötü karşılandı. Savaşı Newyork’taki apartmanında keyif sürerek geçiren ve şimdi de İsviçre’deki villasında yumuşacık Acem halılarında dolaşan bir yazarın büyük insanlık faciasını hissedemeyeceği ileri sürüldü. Remarque ise, bu konuda yaptığı toplantısında özetle şöyle dedi:

“Bir edebiyatçı, gazete muhabiri değildir. Yangın olayını canlandırmak için yangın yerine ille de gitmesi gerekmez. İsviçrelilerin milli kahramanı Wilhem Tell’i yazan Friedrich Schiller, veremden yattığı bir odada başarmıştı trajedisini; şunu da söyleyeyim ki, Nazilerin baskısı altında yaşayan ailem vardı. Kızkardeşim Elfiede Remarque’ı Naziler politika suçlusunu olarak astılar. Nazilerin Almanya ve kamplarda işlediği korkunç cinayetler üzerine geniş bir arşive sahiptim.

[...] Almanya’da bazı olayları ve durumları tenkit etmenin Almanya düşmanlığı demek olmadığını, Almanya’yı sevmenin ve tenkit etmenin bağdaşmaz bir yanı bulunmadığını Almanlara anlatmak çok zor”

Remarque’ın 1954’te yayınladığı “Yaşamak Zamanı, Ölmek Zamanı” romanında, “Hayat Kıvılcımı”nın bazı Alman çevrelerinde uyandırdığı tepkiyi gidermek ister gibi bir hava vardır. İkinci dünya savaşında ve Nazi baskınında Almanlar da çok çekmişti bu romana göre. Sonra yeni bir roman yayınladı 1956’da. Konu, birinci dünya savaşı sonrası Almanya’sında paranın değerini hızla yitirdiği yıllardı. “Karataş (Kara Anıt)” adını taşıyan romanında bir mezar taşı dükkanı işleten eski savaş arkadaşlarının serüvenleri ve politika olayları veriliyordu. Beş yıllık bir aradan sonra 1961’de yayınladığı “Tanrıların Gözdesi Yok” ta ise, bütün eserlerinde ilk olarak Almanya ve politika olayları dışına çıktı. İsviçre’de bir sanatoryumda yatan güzel bir kadınla ünlü bir otomobil yarışçısının umutsuz aşkı ele alınıyordu [...] 1962’de yayınladığı onuncu romanı “Lizbon’da Gece”, Remarque’ın yakından tanıdığı mülteci çevreleri ve sorunlarını ele alıyordu (Arpad, 1972c: 34, 35).

Remarque’ın “Lizbon’da Gece” adlı eseri biyografisinden doğrudan izler taşımaz; ancak içinde yaşadığı dönemde soykırım ve savaş çağı içinde birbirinden koparılan hayatları ve yarım kalan bir aşkı anlatır. Diğer eserlerinden farklı olarak anlatım tekniği değişiktir bu eserinde.

Remarque, yaşamının büyük bir kısmını ülkesinden ayrı geçirdi. Yazdıkları ve yaşamıyla Almanya'daki şovenist milliyetçilerin, başarısını çekemeyen edebiyat çevrelerinin ve elbette parasal sıkıntı içindeki kendi gibi birçok mültecinin dikkatini çekti. Almanya'dan kaçan ve parasal sıkıntı çekmeden yaşayan bir yazar olarak şüphe çekse de asla doğrularından vazgeçmedi. Söyleyeceklerini özgür kalemi ile ortaya koydu, yapacaklarını ise sessiz sedasız ve ilkelerinden ödün vermeden gerçekleştirdi. Mültecilere yardımlarını her zaman sessiz bir şekilde yapmaya devam etti. Kaçma fikri ve yer değiştirme onu sürekli rahatsız eden bir şey olsa da çaresizce yalnızlığı seçti.

Servetini ulu orta saçması parasal sıkıntı içindeki birçok politik göçmenin de ona şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur. Bununla beraber yüksek sosyetenin parıltılı dünyasındaki zarif varlığı aslında politik bir protestodur: Remarque Nazi'lerin mücadeleyi henüz kazanmadıklarını göstermek istemiştir. Ne zaman ki insan kendini bırakır, bir mülteci, ezik biri gibi davranır, işte o zaman gerçekten yenmiş olurlar, der. Ortalara dökülmeden birçok mülteciye sessizce yardım etmiş, yazar Theodor Plievier'e ve şair Albert Ehrenstein'a ömür boyu kredi tanımıyla "mavi çekler" göndererek bakmıştır (Fuld ve Schneider, 2003: 12).

On bir romanın dokuzu Almanya'ya, insanları ve sorunlarıyla ele alan toplumcu romanlardır. Yazar politikadan uzak kalmak istediğini belirtse de, kişilerinin ve olaylarının özelliği bakımından faşizme karşı diktatörlüğün her çeşidine karşı yanıyla politika olaylarının içindedir [...]

Erich Maria Remarque, romanları üzerine şöyle diyor:

"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok", bir röportaj bir panorama değil, çağın belgeselidir; kendi izlenimlerimden çıkarılıp kendi tecrübelerimle biçimlendirilmiş çok şahsi bir sorumluluk belgeselidir. Bir sorumluluğu yüklenmenin belgeselidir. Benim yazı tarzım ve üslubum budur ve hep böyle kalmıştır. Tarih konulu romanlar yazmaktan belki de bundan ötürü hoşlanmıyorum. Benim alanım çağın romanıdır ve böyle kalacaktır (Arpad, 1972c: 39).

Remarque'ın romanları sadece Almanya'da değil başka birçok ülkede yasaklanır. Yazarın romanları hem çok okunmakta hem de sık sık yasaklanmaktadır. Almanya'da ve İtalya'da 1945'lerde, 1949'larda ise Sovyetler Birliği'nde yasaklanmıştır.

Yazar, ülkesini sevmekte ve ona özlem duymakta aynı zamanda işlenen insanlık suçları karşısında bir insan ve bir yazar olarak sorumluluk hissetmektedir. Remarque, ülkesine özlemi ile yazarlığı dolayısıyla hissettiği sorumluluk hislerinin arasında kalışını verdiği röportajlarda dile getirir. Özünde rahatsız olduğu bu soykırım ve savaş çağını yazarken istediği şey, ülkesinin bu insanlık trajedilerini unutmaması ve bu savaş çağının her daim hatırlanmasıdır. Zira ona göre insanların bu sorumluluktan kaçması daha büyük trajedilerin de hazırlayıcısı olabilir.

Eski nesilden olanların bazıları yakın geçmişin lafını bile etmeye yanaşmıyorlar ve o günleri unutmak istiyorlar Genç nesil ise, o günler beni ilgilendirmez, zira ben katılmadım ve bunda hiçbir suçluluğum yok diyor. Bu durum tehlikeli bir görüştür. Zira bu görüş, unutmak ve sorumluluktan kaçmak arası bir boşluğa götürebilir Almanları [...]

1933'te Almanya'dan ayrılmam, canımı tehlikede görmemden dolayı. Ne yahudiydim, ne de politik anlamıyla bir solcuymdum. Sadece aşırı bir barışseverdim. Bugün de yine böyleyim. 1933'de kitaplarım Almanya'da yasaklandı ve yakıldı. Alman yurttaşlığımdan çıkarıldım. O tarihte bu durum benim için büyük bir onurlandırmaydı. Fakat yazarlık mesleğim için ağır bir sarsıntıydı [...] Doğup büyüdüğü yerlerden yoksun olan yazar, yiyeceğini yitirmiş bir yaratıktır [...]

Bütün romanlarımda savaş yılları Almanya'sının Birinci ve İkinci savaş Almanya'sının, enflasyon yıllarının ve toplama kamplarının ele alınmasının nedenine gelince, yakından bildiğim, izlediğim konular olmasından. Zira benim yakından tanıdığım ve "kişilerim" yaptığım Almanlar, çetin durumlarda yaşayan Almanlardır. Militarist Almanya'nın böğürenleri değil [...]

1948'de Almanya'ya ilk dönüşümde herkesin hep "zavallı Almanya", dediğini duymuştum. Fakat hiç kimsenin, zavallı Rotterdam, zavallı Conventry, zavallı Lidice dediği yoktu. Batağa batmış birisinin bataktan kurtulmaya çalışmasını elbette olağan karşılarım. Ben bugün de Almanya'ya karşı eskiden olduğu gibi ve her zaman iyi duygular besliyorum. Fakat bu, orada olup biten her şeyi kabul edeceğim anlamına gelmez. Bunun tam tersine, insan gerçekten sevdiği bir memlekete önce saygı duyar. O memleketi tenkit etmek, yenilemek, doğru yola sokmak ister. İşte bu açıdan baktığım günümüz Almanya'sında iktisat, politika ve hukuk alanında önemli yerlerde eski

Nazilerin bulunmasını aklım almıyor. Bu gibilerin bulunması beni rahatsız ediyor. Eski pislikler örtmekle yok edilmez, hemen pis kokmaya başlayıverirler.

Hemen her hafta yeni bir skandal haberi okuyorum. Yabancılar bu haberler yüzünden Almanya'ya kuşku duyuyor. Almanların Nazi rejimi altında ayaklanmalarının kolay olmadığına anlaşılacak bir şey yok. Fakat Almanya adını kirletenlere karşı adeta anlayış göstermesi akıl alır gibi değil.

Politika adamı değilim. Okurlarımı inandırmak ya da inandırmaya zorlamak niyetim de yok. Ben beni heyecanlandıran şeyleri anlatıyorum ve normal bir insan olarak beni heyecanlandıran olayların daha başkalarını da heyecanlandıracağını umuyorum. Tanıdığım, dilini konuşarak büyüdüğüm ve alinyazısıyla heyecanlandığım Almanya benim için büyük önem taşıyor.

Evet ben uydurmuyorum, her normal insanın hissettiklerini duyuyor ve bunları dile getiriyorum. Almanları suçladığımı sanmak kadar ters bir yargı olamaz. Zira Naziler zamanında bile suçluların bir azınlık olduğunu ve bir milyondan aşkın Almanın toplama kamplarında yaşadığını biliyorum. Fakat bu ülkeyi daha geniş bir açıdan gözden geçirebildiğim içindir ki, suçluları korumakla o kötü günlerin unutturulamayacağını da söylemek zorundayım. Zira elini kolunu sallayarak dolaşabilen suçlular kötü örnek olurlar ve başkaları da ilerde günahattan ve suç işlemekten çekinmezler. Ne var ki, eski nesil yavaş yavaş ölüyor ve suçsuz genç nesil alıyor onların yerini. Fakat bu gençlerin ana babalarının bir zamanlar ne suçlar işlediğini çok iyi öğrenmesi de gerekir. Yoksa kötü günler sadece boş birer yiğitlik masalı olarak kalır anılarda.

Eskiden bir ara öğretmenlik yapmıştım. Eski bir öğretmen olarak gözden geçirdiğim 1948 sonrası Alman okul kitapları beni kaygılandırıyor. Zira geçmişte olup bitenler için bu kitaplarda yazılı şeyleri pek yetersiz buluyorum. Almanya ve geçmişin kötü olaylarını sık sık romanlarımda ele almamın nedenlerinden biri de bu durum. Bu memleketi seviyorum ve Alman gençliğinin gerçeği öğrenmesini istiyorum.

Bu yürekli sözleri söyledikten sekiz yıl sonra öldü. Yetmiş iki yaşındaydı. Arkasında on bir roman, bir oyun ve yirminci yüzyıl Alman edebiyatında hiçbir yazarın ulaşmadığı bir ün bırakarak (Arpad, 1972d: 40, 44, 45, 46, 47).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1914- 1950 TARİHLERİ ARASINDA ALMANYA’NIN SİYASİ TARİHİ

4.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ve HITLER ÖNCESİ ALMANYA

Büyük Savaş olarak da adlandırılan 1. Dünya Savaşı Avrupa’nın yayılmacı sömürge arayışının 1914’te başlayan ve 1918’de biten savaşlar tarihinin genel adıdır. Dünyayı bölüşme ve kolonileştirme sürecinde Avrupa’nın bloklara ayrılarak giriştiği bu paylaşım savaşında, dönemin en büyük silah teknolojileri kullanılmış ve milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Eric Hobsbawn’ın deyiimiyle savaş, bittikten sonra da dünyayı etkilemeye devam etti. “19. Yüzyıl evinin uygarlıklarının dayanakları çöktü ve her yanı dünya savaşının alevleri içinde kaldı. Savaş bu yüzyıla damgasını vurdu. Silahlar sustuğunda ve bombalar artık patlamadığında bile dünya savaşının şartları içinde yaşanıldı ve düşünüldü” (Hobsbawn, 2008: 26).

Avrupa merkezli bu küresel savaş Avrupa’da birleşen zamanın büyük güç bloklarının sömürge arayışları sonucunda dört yıl boyunca devam etmiştir. Bu savaş sürecinde 60 milyon Avrupalı savaşa sürülmüştür.

Almanya tarihi açısından savaşın ortaya çıkış sebebi ve sonuçlarına bakıldığında;

1. Dünya Savaşının ortaya çıkışına zemin hazırlayan en önemli sebep olarak, Bismarck’ın Alman İmparatorluğunu korumak için uyguladığı barış düzenlemelerinin sonuçları itibariyle, Avrupa’yı bloklaşmaya itmiş ve bloklar arasında rekabet ve silahlanma yarışına götürmesi olmuştur.

Almanya savaşa girmeden anlaşma yapmak istediği devletlerle uzlaşamayınca ilk önce bunlara savaş açtı. Almanya Belçika’yla anlaşamayınca bu devlete savaş açtı. Almanya’nın buradaki hedefi Belçika ile anlaşarak bu devleti Fransa’ya karşı kullanmaktı; fakat düşündüğü olmayınca önce Belçika’ya girdi ve Fransa’ya doğru ilerlemeye başladı. Fransızlar bu ilerlemeyi durduramayınca geri çekildi; fakat bu çekiliş Paris’e kadar oldu. Daha ileriye gidemeyen Almanlar başarısızlığa uğradı.

Almanlar bu sefer Rusya'ya ilerlemeye başladı ve Rusları iki kez yendiler. Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın açık denizlere inme düşüncesiyle boğazlardaki etkinliğini düşünerek savaşa katılması, İtalya'nın Avusturya'ya karşı savaşa girişi (İtalya 1. Dünya Savaşında herhangi bir zafer kazanmış değildir sadece Avusturya'ya karşı yeni bir cephe açmıştır) savaşın boyutlarını değiştirmiştir. Cepheler artmış ve diğer devletleri (Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Birleşik Amerika'nın savaşa girmesi) savaşın içine sokmuştur[...] Birleşik Amerika'nın kontrolör devlet olarak savaşa girişi ve savaşın sonunu getirmesi (Brest Litovsk Barışı) devletlerin yavaş yavaş savaştan çekilmelerine neden olmuştur.

1918 yılında müttefiklerin ağır taarruzları karşısında Almanya daha fazla dayanamayarak barış teşebbüsünde bulundu. Bu barış görüşmeleri hemen sonuç vermedi ve Almanya'da iç isyanlar çıktı. Sosyalistler birçok yerde isyan çıkardılar. Berlin'de çıkan sosyalist ayaklanma sonucunda başbakan Max de Bade, İmparatora danışmadan 2. Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etmiş ve başbakanlığı sosyalist olan Ebert'e bırakmıştır. Ebert Alman Cumhuriyeti'ni ilan etti ve 2. Reich'i tarihe gömdü. 11 Kasım 1918'de Almanya mütarekeyi onaylayarak yenilgiyi kabul etti ve 1. Dünya Savaşı sona erdi [...] Savaş sonunda İmparatorluğun yıkılmasıyla, Müttefikler Alman milletini cezalandırmak istemişler ve Almanya'nın savaş sonrası kuvvetler dengesinde bıraktığı boşluk Versay Barışını kin ve intikamın bir belgesi haline getirmiştir.

Almanya'nın savaştan yenik çıkması ve savaşın tüm suçlusunun kendileri olması nedeniyle ilk barış Versay Barışı oldu. 28 Haziran 1919'da imzalanan antlaşmaya göre; sınır ve toprak olarak Almanya savaştan sonraki tüm yerleri geri verdi ve hatta Fransa'yla savaştığı Alsace Lorraine'i de geri verdi. Siyasi açıdan ise Almanya Belçika'nın tarafsızlığını kabul etti ve Ren bölgesini silahsızlandırma kararına da uymak zorunda kaldı. Avusturya ile birleşmemeye söz veriyor ve Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Almanya tüm deniz aşırı topraklarından vazgeçiyordu ve savaş tamirat borcu olarak da Almanya'nın ödeme dirayetinin çok üstünde (1921'de 33 milyar dolar) bir ekonomik yük altına sokuyorlardı (Crowe, 2011, 18, 19, 20).

Savaş sonrası Almanya ekonomik anlamda ilerleyen dengesiz durumu nedeniyle siyasal yönden de gittikçe daha karışık bir hal almaya başladı. Almanya yeni anayasası (Weimar) ile demokratik bir düzene kavuşmuşken Versay anlaşması ile zor bir durum içine girmiş ve bu durum halk arasında tepkilere yol açmıştır.

Bu süreçten sonra etkisini göstermeye başlayan Dünya ekonomik bunalımı (29 Bunalımı) ülkede Yahudi iş adamlarının ekonomik çöküşten kazançlı çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte Yahudi kökenli Almanlar ülkede ekonomik anlamda en güçlü kesim haline gelirken, Almanya içinde siyasi, sosyal ve ekonomik olarak da kilit noktalara gelerek önemli konumları daha fazla işgal etmeye başlamışlardır. Bu durum bir Alman milliyetçisi olan ve ilerde ülkede ve dünyada adı hiç unutulmayacak bir askeri çok rahatsız ediyordu. Bu kişi Adolf Hitler'di. Hitler, ülkesinin imzalamış olduğu Versay Antlaşması'nı bir ihanet olarak yorumlamaktaydı. Ülkenin içine girmiş olduğu bu dağılma ve ekonomik zorluk sürecinin sorumlusu olarak da gittikçe güçlenen Yahudileri, onların siyasi kanadı olan sosyal demokrat ve liberalleri görüyordu.

1929 Ekonomik Buhranı Almanya'daki ekonomik yapıya değişik bir yön getirerek ekonominin Yahudilerin eline geçmesine neden oldu [...] 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması nedeniyle ödediği savaş tazminatı ve işsizlik sigortası yüzünden artan ekonomik çıkamaz 1930'da koalisyonun dağılmasına neden olmuştu. Yeni bir koalisyon hükümeti kurulamadığı için de parlamenter sistem son bulmuştu. Almanya 1. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan ekonomik bozulmanın 1929 Ekonomik Buhran'la daha da ilerlemesi ve artık buna hiç kimsenin dur diyemeyecek güçte olması nedeniyle buhran Alman ekonomisini iyice yıpratmış, parlamenter demokrasinin son bulmasına neden olmuş ve Alman ekonomisi artık Almanların elinden çıkıp Yahudilerin eline geçmesine zemin hazırlamıştır. Yahudilerin eline geçen Alman ekonomisi bir Alman milliyetçisi olan Adolf Hitler'in de tepkisini çekmiş ve ilerde düşündüğü Alman politikasını bu yönde kullanmaya sevk etmiştir. Hatta hapishane yıllarında yazdığı "Mein Kampf" kitabında şöyle diyor: "Herhangi bir sosyal ve özel hayatta ne biçimde bir pislik ve karanlık olmasın ki, ona bir Yahudi parmağı bulaşmamış olsun (Crowe, 2011 23, 24).

Hitler, Almanya'nın içinden geçtiği zor ve sarsıntılı günlerde, bu yaşananlardan öncelikle Yahudileri daha sonra Marksistleri sorumlu tutmuştur. Özünde bu genç milliyetçi askerin rahatsızlık duyduğu temel nokta Almanya'nın imparatorluk dönemindeki saygınlığının ve muhafazakâr köklerinin silikleşmesi, aynı zamanda ülkenin kilit noktalarına gelen Yahudilerin Almanlardan daha çok söz sahibi olmaya başlamasıdır. Kuşkusuz bu dönemde, Sovyetlerde gerçekleşen Bolşevik Devriminin

etkisiyle Almanya’da gittikçe seslerini yükselten Marksistlerin varlığı bu katı milliyetçi duygular içindeki askeri çok fazla öfkelenmiştir.

Hitler, ırkçı milliyetçi görüşlerini temellendirdiği ekonomik ve sosyal bir anlayış da geliştirmiştir. Buna göre zayıf olan ve kavgadan kaçanlar, yani cesur ve güçlü olmayan halklar, yaşama hakkına da sahip değildir. Dolayısıyla dünyayı kaçınılmaz olarak üstün ırk ile ona tabi olan ve hizmet etmesi gereken etkisiz varlıklar olarak gruplandırmıştır.

Kavga, mücadele her şeyin yaratıcısıdır ve evren kadar eskidir. İnsanlık, ancak devamlı mücadeleler sayesinde bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Milletlerin kaderi de buna bağlıdır. Yaşamak, kuvvetli olmakla mümkündür. Yaşamak isteyenler dövüşmek ve amansız mücadelelerle yollarını açmak zorundadırlar. Halk denen şey, kuvvetle korunabilirse vardır. Kendilerinde dövüşmek cesareti bulamayanlar, yaşama hakkına da sahip değildirler [...]

Tarih boyunca üstün ırkın izleyeceği yol açıkça gösterilmiştir. Üstün ırk, bayağı ırkları yönetecek ve onu eğitecektir. Zaferler üstün ırkın hakkıdır ve dünyanın en kuvvetli milleti onlar olacaktır. Aşağı ırklar, yönetilmek için yaratılmışlardır. Dünyamızda üstün ırka mensup olmayanlar, bir saman çöpü gibi etkisiz ve hükümsüzdürler (Hitler’den aktaran Artuç, 1984: 7, 18).

Bu fikirleri ile hem ırkçı görüşlerini temellendiren hem de sömürgeyi meşrulaştıran Adolf Hitler’e göre dönemin en güçlü sınıfı olan Yahudi kökenlilerin olduğu sınıf dünyanın kanını emen ve üstün ırkı zayıflatarak yok eden bir parazitidir. Bu paraziti temizlemek, üstün ırkın kurtuluşu için gereklidir.

Hitler, Yahudileri de bir din topluluğu olarak değil, temiz ırka köstek olan ne idüğü belirsiz bir ırk topluluğu olarak görür. Kendisine göre bu kötü ırk, temiz ırka mensup toplumların üstüne çıkmaya çalışan, onların sırtına binmiş zehirli bir parazittir [...]

Hitler, Fransa başta olmak üzere işgal ettiği Batı Avrupa ve Balkanlar’da Yahudi kıyımının büyük bölümünü tamamladığı sıralarda ve Rusya’da zafer türkülerıyla ilerlerken, 1942’de halkına şöyle seslenecekti: “Savaş, Yahudilerin toptan ortadan

kalkmalarıyla son bulacaktır. Milletlerin bu azılı düşmanının, bu hilekârın son saati çalacak ve onların yüzlerce yıldır oynadıkları iğrenç oyun sona erecektir.

İrkçılığa gelince: Zaten harp, bu üstün Alman ırkını komşu devletlerin topraklarında kalanlarını bir bayrak altında toplamak ve dünyanın efendisi millete yepyeni hayat sahaları kazandırmak için başlamayacak mıydı? (Artuç, 1984: 18, 19, 20).

4.2. NAZİZM FİKRİNİN DOĞUŞU, NASYONEL SOSYALİZM ve HITLER'İN İKTİDARA GELİŞİ

Katı milliyetçi fikirlere sahip olan Adolf Hitler'in Yahudilere ve Marksistlere öfkesi, gün geçtikçe etkinliği artan bu grupları temizlenmesi gereken bir leke, Almanya'nın kurtuluşu ve milletin refahı için tasfiye edilmesi gereken birer unsur gibi görmesine neden olmuştur. Hitler'in katı ırkçı temeldeki milliyetçi fikirlerinin Fransız teorisyen Maurice Barres'in düşünceleriyle buluşması ise Almanya'da yükselişe geçecek olan Nasyonal Sosyalizm köklerinin ilk tohumlarıydı. Nasyonal Sosyalizm, en genel hatlarıyla ırkçı temelde, sosyalist ekonomik bir yapılanma zemininde, tüm sorumluluğun siyasi anlamda parlamentoda değil, liderde toplandığı bir görüştür.

Barrès, milliyetçi bir sosyalizm fikrini, yabancı egemen Almanya'ya karşı, seçmenleri kazanmak amacıyla yaymıştı. Barres sosyalizmin "liberal bir zehir" olduğunu vurguluyor ancak nasyonal sosyalizmin, kolektif milliyetçiliği gerçekleştirmenin aracı olduğunu savunuyordu. Ona göre, işçiler kendi uluslarındaki işverenlere karşı değil, yabancı işverene ve Yahudi sermayesine karşı mücadele etmeliydi. Barrès'in bu düşünceleri Adolf Hitler'i oldukça etkilemişti ve nasyonal sosyalist ideolojinin oluşmasına katkısı büyüktü.

Nasyonal sosyalizm, doktrinsel olarak faşizmden ayrı bir ideoloji olsa da faşist bir hareket ve görüş olarak tanımlanmaktadır. Günümüz bilimsel değerlendirmeleri tarafından aşırı sağ fraksiyon içinde sınıflandırılmış olsa da milliyetçi ve ırkçı görüşler ile sosyalizmi birleştirmiş bir ideoloji olduğu söylenebilir.

Nasyonal sosyalist hareket, radikal Alman milliyetçiliği öğelerini kullanan bir ideoloji olarak I. Dünya Savaşı sonrası komünist devrimcilere karşı savaştan bir görüş

olarak örgütlendi. Nasyonal Sosyalist hareket Nazilerin Alman işçi sınıfını komünist fikirlerden uzaklaştırıp milliyetçi saflara çekmeyi amaçlamaktaydı. Aynı zamanda anti-komünist hedefleri vardı. Anti-komünist tavır Yahudi sermayesine karşı cephe almayı ve burjuvaziyi aşağılamayı içeriyordu.

Nasyonel Sosyalistler anti-kapitalist görüşler ileri sürüp, dönemin Marksist fikirlerinin yanında siyasi bir alternatif sunarak ortaya çıkmıştı. Genel olarak bu görüş totaliter, şovenist, militarist ve popülist bir zemine yaslanır ve tek bir milletin yüceltilerek kendi içinde sosyoekonomik eşitliğinin sağlanması esasını hedefler. Karl Marx'ın evrensel enternasyonalist sosyalizm öğretisinin tek ulusa uygulanışını temel alır. Nasyonel Sosyalizmin Marksizmin nasyonalist bir modeli olduğu da söylenebilir. Diğer faşist sistemlerde olduğu gibi nasyonal sosyalizmde de anti-komünist, anti-kapitalist bir duruş vardır ve lidere itaat gibi savunuları mevcuttur ancak bunlardan farklı olarak ırkçıdır.

Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nin sonlarına yaklaşıldığında Komünizm'e yönelik derin endişeler vardı ancak aynı zamanda Weimar'ın getirdiği özgürlükleri reddeden ve eski değerlerin geri getirilmesini isteyen belirgin bir anti liberal dalga da bulunmaktaydı. Birçok vatandaş suçun artması ve toplumun çözülmesi olarak gördükleri özgürlükler nedeniyle endişeliydi. Bu şartlar altında Naziler kanun ve düzen platformlarıyla başarılı bir strateji yarattılar. Politik açıdan başlamaya en uygun yere karar verilmesinde Hitler'in şahsi fikirleri, Nazi ideolojisi ve birçok insanın istek ve umutları olarak gördüğü şeyler etkili oldu. Naziler başka birçok Almanla ortak olan yönlerini biliyordu ve hedeflerinin çoğu uzun zamandır yabancı, bela veya "sorunlu vaka" olarak görülen bireyler ya da gruplardı [...]

Nazilerin "halk topluluğu" ideali toplumsal uyumu çatışmaya tercih eden ve bunun yanı sıra çok çalışmaya, namuslu yaşamaya ve kanun ile düzene değer veren Alman geleneklerine dayanıyordu. Nazilere göre bu idealize edilmiş topluluk ırksal saflığı temel almadıkça asla gün yüzü göremeyecekti. Bu amaçla yeni bir rejim ulusu barışı bozan veya iyice yerleşmiş Alman değerlerine uymayanların yanı sıra beyaz "Ari" ırka dahil olmayan toplumsal tiplerin de yok edilmesini kapsayan çeşitli görevler etrafında harekete geçmekle işe başladı. "Biz" ve "onlar" "halk topluluğu" ile "toplumun düşmanları" arasındaki çatışmanın Nazi versiyonu yalnızca düşmanca olmakla kalmıyordu sertti ve savaş dolu bir dille ifade ediliyordu. Nazilerin kullandığı

savaş retoriğinde tüm düşmanlara karşı duyulan acıma ve merhamet bir kötülük olarak gösterilirken hoşgörüsüzlük ve fanatiklik erdem haline getirilmişti (Gellately ve Stoltzfus, 2002: 2, 3).

Hitler'in Alman milletini Yahudilerden temizlemek için giriştiği bu hareket; kimilerine göre Darwinizm ile ırk arındırılması arasında benzerlik taşır, hatta Darwinist teorinin tüm topluma uygulanacak geniş çaplı ve bilinçli bir girişim olduğu belirtilerek, Nazizm, Darwinizm'le çok yakın bir ilişki temelinde ele alınmıştır.

Hitler ne olursa olsun milletin ırkının bir an önce temizlenmesi gerektiğini ve ne pahasına olursa olsun tüm dünya buna karşı gelse bile artık bunu, bir vatan görevi sayıp yola çıkmanın gerekliliğini öne sürmüştür. Hitler'in düşüncesi; Alman milletin siyasi bakımdan tekrar canlanması, yaşama iradelerinin tekrar dirilmesi ve güçlenmesi ve iradeyi yaşatmak içinde milletin milli duygularına karşı olan sınıfı millileştirmek olduğu kanaatindeydi. Bunun için de genç bir hareket, büyük halk topluluklarını toplamak için amansız mücadeleye girmesinin zorunlu olduğunu hiçbir zaman söylemekten geri durmamıştır (Crowe, 2011: 27, 28).

Hitler'in başına geçtiği Alman İşçi Partisi, 1920'li yılların başında, ekonomik bunalımın etkisi ile fazla güçlenememiş; ancak 1930'larda ve sonrasında muazzam bir yükselişe geçmiştir. Partinin yükselişinde dönemin sosyal ve ekonomik koşullarının etkisi büyüktür. Bu dönem Almanya'da orta sınıf çok daralmış, alt sınıf ise çok fazla şişmiştir. Böyle bir dönemde Nasyonal Sosyalist Parti'nin toplumdaki tüm bunalımın günah keçisi olarak gösterdiği zengin Yahudi üst sınıfının Parti taraftarları ve Hitler yandaşları tarafından nefretle dışlanması şaşırtıcı değildir.

Hitler [...] Birinci Dünya Savaşı'nın sorumluluğunu Yahudi zenginlerine yükliyordu. Kısa sürede isim yaptı. Fakat 1923'te hapse atıldı. Hapiste iken "Kavgam" adlı eserini yazdı. Bu eserinde Almanlar'ın üstün ırk olduğunu, dünya egemenliğini kuracaklarını ileri sürüyordu. Bir yıl sonra hapisten çıktı. Artık bütün Almanlar'ca tanınan bir adam olmuştu (Tarih Ansiklopedisi, 1979: 186).

Nazi Partisi iktidarı ele geçirinca parlamentoyu feshedip yeni bir seçime gitti. 1933 Martında yapılan seçimlerde çoğunluğu elde edemeyince olağanüstü yetkiler elde etti. Birçok partiyi kapatarak Nazi Partisi üstünlüğünü kurdu ve Nazi Almanya'sına

Hitler 3. Reich adını verdi. Artık Hitler'in önündeki engeller kalkmıştı ve bir an önce hedeflerini gerçekleştirmeye başlamıştı bile (Crowe, 2011: 29, 30, 31).

Hitler'in, iktidara geldiğinde yaptığı ilk büyük hamle, parlamentodaki diğer partileri kapatmak olmuştur.

Kelime anlamı "koruma timi" olan SS'lerin doğuşu Hitler'in siyasi partileri kapatan darbesi ile aynı döneme rastlar. Başlarda az bir sayı ile özel olarak seçilen bu korumalar zaman içinde artarak Hitler'in de isteği üzerine ülke içinde parti üstü bir teşkilat haline gelmiş ve ülkenin iç güvenliğinden sorumlu bir birim olarak işlev görmeye başlamıştır. Bu kişilerin seçimine bazı prensiplere dikkat edilmiştir. SS'ler 25 – 35 yaşları arasında sağlıklı, iyi huylu, sabıka kaydı olmayan, fiziksel anlamda güçlü ve Hitler'in koşulsuzca emrine girecek gençler arasından titizlikle seçilmekteydi.

Toplama kampları kurulmaya başlandığında Himmler yönetimde sorumluluğu SS'lere verdi. SS'ler iki ana gruba ayrıldı. Bunların ilki silahlı örgüttü. Waffen-SS ya da Silahlı SS örgütü olarak tanımlanan bu örgüt askerî bir yapı almıştı. Genel olarak bu grup özel olarak ordudan geçmiş subaylar tarafından yönetiliyordu. 1942 yılından sonra askerlik yükümlüsü gençler de burada görev yapmaya başladı. Gençlerin bu örgüt içinde yer alışı ile birlikte örgüt "parti muhafızı" vasfını kaybetmiş oldu.

SS birliklerinin gönüllülerden ve Avrupa'nın her yanından zorla görevlendirilenlerden oluşan gruplarının sayısı, savaşın sonlarına doğru yaklaşık 900.000'i buluyordu. SS'lere insanların acı çekişi karşısında soğukkanlı kalmaları ve başka ırktan nefret etmeleri en belirgin özellikleriydi. Bu grupların en önemli özellikleri "Onurun Sadakatidir" ilkesinden sapmadan Führer'e kesin boyun eğerek kayıtsız şartsız itaatidir.

Hitler'in 1933'te iktidara gelişi ile Nazi partisinin hem iç sınırlar içinde hem de sınır dışı alanlarda politikası şekillenmeye başladı. Ulusal sınırlar içinde partinin amaçları en genel anlamda üç madde içeriyordu. Birincisi, bir millet bir devlet ilkesinin gerçekleşmesi, ikincisi, Versay Antlaşma'sının kısıtlamalarından bir an önce kurtulmak, üçüncüsü, "hayat sahası" yani, Alman milletine yaşam alanı oluşturmak.

Bu dönemde Alman dış politikası hedeflerini Hitler şu sözlerle ifade etmiştir:

Nasyonal Sosyalist akım, [...] onu bugünkü dar yurdundan çıkarıp yeni topraklara doğru yürümek cesaretini göstermek zorundadır... Nasyonal Sosyalist akım, bugünkü nüfusumuzla toprak düzeyimiz arasındaki dengesizliği ortadan kaldıracak tarihsel geçmişimizle bugünkü güçsüzlüğümüz arasındaki dengesizliği yok etmeye çalışacaktır. Dünya üzerinde insanlığın bekçileri olarak en yüksek ödevlerin bize düşüğünü bilecektir (Okur, Sever, 2009: 28).

Nazi partisinin iç politikası ve icraatları ise şu şekildeydi:

Nazi Partisi, düşüncelerini herkese kabul ettirmeye çalıştı. Endüstri, savaş sanayisine kaydıka büyük şirketlerin de kasalarına milyarlarca mark girecekti. Alman generallerin rütbe, yeni görev, yüksek maaş ve madalyalara kavuşarak toplum içinde saygınlığı artacaktı. Toprak sahiplerine Avrupa'da yeni topraklar vaad ediliyordu. Bu yeni toprakların işsizliği de ortadan kaldıracağına inanılıyordu. Şimdiye kadar önemsenmemiş toprak sahipleri, ufak bürokratlar öğretmenler ve çeşitli meslek erbabı itibar kazanacaktı.

Toplumun tüm kesimine hitap etmeye çalışan Hitler'e başlangıçta en büyük destek büyük iş çevrelerinden geliyordu. İktidarı Nazi Partisine verme kararı da 16 Ocak 1933'te Hitler'in büyük iş adamları ile yaptığı ortak toplantıda alındı. Sahte bir birlik havası ve saldırı ile genişleme ideali oluşturuldu. Buna karşı sessiz ve kör bir disiplin istendi. Ekonomi denetim altına alındı. Nazi ileri gelenleri şirketlerde söz sahibi oldu. Hiçbir özgürlük gösterisi hoşgörü ile karşılanmadı. Gestapo (Alman Gizli Servisi) kişi ve gruplar üzerinde sınırsız bir yetki kurmuştu. Herhangi bir mahkeme kararı olmadan tutuklayıp alıkoyabiliyorlardı (Okur ve Sever, 2009: 28).

Nürnberg Yasası ile yeni Nazi hükûmeti çingeneleri, eşcinselleri ve özellikle Yahudileri fişliyordu. Aynı zamanda değişik etnik yapıdan gelen kişilerin evliliğini yasaklıyor ve bu kişilerin ticaret yapmasını engelliyordu.

Kristal Gece olarak bilinen (Kristallnacht) 9 Kasım 1938 gecesi Naziler, Yahudiler'e ve Polonyalılar'a ait işyerlerin, evlerin ve sinagogların yağmalandığı gecedir. Yağmalanın gerekçesini de Propaganda Bakanlığı'nı kullanarak hükûmete karşı bir ayaklanma girişimi gibi gösterdi. 1938'de Almanya ülkede yaşayan 17 bin Polonyalı

yahudiyi sınır dışına sürdü. Polonya tarafından da ülkeye kabul edilmeyen bu kişiler iki ülke arasında sıkışıp kaldı, sürülenlerin birçoğu soğuk, açlık ve hastalık nedeniyle yaşamını yitirdi. Pek çoğu da toplama kamplarına gönderildi. Holokost'a (6 milyon yahudinin öldürülmesi / Nazi katliamı) giden yolun ilk adımı atıldı.

Nazizm, disiplin, emirlere bağlılık, görev anlayışı, düzen, cesaret vb. özelliklerin sadece Alman ırkında olduğunu iddia ediyordu. Bu nedenle başka ırklarla karışarak bu özelliklerin kaybedilmemesi gerektiğini savunuyordu. 1934'te kurulan "Adolf Hitler Okulları" parti için propagandacı yetiştirmekle görevlendirilmişti. Bu okullarda gençlere eksik bilgi verilmekle kalınmıyor, kütüphaneler taranıyor bazı kitaplar meydanlarda yakılıyor. Bir grup bilim insanı, yazar ve sanatçıya yasaklamalar konuyordu. Naziler okunur veya okunmaz diye yazarlar listesi ilan etmekteydiler. Nazi ideolojisiyle uyuşmayan her şey zamanla okul kitaplıklarından çıkarıldı. Tarih, ırkçı ve şoven şekilde yeniden yazıldı.

Naziler bu rejime "halk toplumu" dediler. Bunu yerleştirip sürdürmek için de 10 – 15 yaş grubu ile 15 – 18 yaş grubundakileri farklı yerlerde topladılar. Savaş çıkmadan önce bu gençlik örgütlerinde 9 milyona yakın çocuk vardı. Onları topluca sinemaya, konsere, tiyatroya, dansa götürüyorlardı [...] Böylece Naziler Almanya'da hedeflerine ulaşmayı amaçladılar (Okur ve Sever, 2009: 28).

Hitler, kurduğu yeni partinin amaçları ve genel dünya görüşü çerçevesinde iktidara geldikten sonra Avusturya ve Çekoslovakya'da yaşayan Almanların sayısının fazla olması nedeniyle öncelikle buralara girdi. 12 Mart 1937'de önce Avusturya ile başlayan ilhak girişimi hiçbir devlet tarafından tepki gelmeyince Çekoslovakya'da yaşayan Alman halkını kurtarma amacıyla bu bölgeye girdi. Hitler, daha sonra Polonya'ya da girerek, Tek Millet Tek Devlet hedefine doğru yürümeye devam etti. Ancak Polonya'nın Batılı devletlerin desteğini almış olması Hitler için planlanmamış bir durumdu. 1 Eylül 1939 günü Polonya'ya girmeye başlayan Almanlar karşısında Polonya, İngiltere ve Fransa'dan destek aldı. İngiltere, Fransa ve Polonya ile karşı karşıya gelen Almanya'nın içine girdiği süreç dünyadaki ikinci büyük savaşın da başlangıcıydı. Hitler'in Fransa ve İngiltere'nin uyarılarına cevap bile vermeden Polonya'ya girmesi 2. Dünya Savaşı'nın da başlangıcı olmuştur.

1 Eylül 1939 sabahı Almanların Polonya'yı işgale başlaması karşısında daha fazla dayanamayan, ittifaklara ve garantilere rağmen İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımı gidememesi nedeniyle Polonya Alman ordularına boyun eğmek zorunda kaldı [...] Hitler Polonya meselesinden sonra hedefini batıya çevirerek İngiltere ve Fransa'ya yönelmiştir. Artık geriye Hitler için iki sorun kalmıştır; denizlerden İngiltere'yi çevreleyip saldırmak, Fransa'yı ele geçirmek [...] Hitler İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünü fark etmesiyle o işi sonraya bırakıp öncelikli olarak Fransa'ya doğru ilerlemeye başladı. 9 Nisan 1940 günü harekete geçen Almanlar bir günde Danimarka ve Norveç'i işgal etti. Almanya doğu ve kuzeyi güvenlik altına almış ve batıya ilerleme zamanı gelmişti. 10 Mayıs günü sabahın erken saatlerinde buralara çoktan girmişti bile (Crowe, 2011: 42, 43).

Sıra İngiltere'ye geldiğinde üstünlüğünü kaybedeceğini fark eden Hitler, İtalya ve Japonya ile bir antlaşma yaptı. Almanya bu pakta Rusya'yı da sokabilseydi bütün üstünlüğü ele geçirecekti ancak istediği olmadı. Rusya'nın pakta girmemesi sonucu 22 Haziran 1941'de Almanya Rusya'ya saldırdı. Almanya'ya karşı Batı ile işbirliğine giren Rusya, hiç hesapta olmayan Amerika'nın da askeri yardımını ve desteğini alarak üstünlüğü ele geçirmiştir. Amerika'nın savaşa girmesi beklenmiyordu, onun savaşa girmesiyle Almanya saldırı konumundan savunma konumuna geçmiş, Stalingard'da sağladığı üstünlükten sonra Rusya Almanları geri püskürtmüştür. Bu aşamadan sonra Almanya her taraftan kuşatılmış ve kurtuluş çarelerini de yitirmiştir. Batıdan Doğuya müttefik ülkeler Almanya'yı çevirip kuşatmışlardır. Müttefikler 30 Nisan 1945 günü Berlin'e girdiklerinde Hitler, sevgilisi Eva Braun ile ortadan kaybolmuştur. Savaş sonucunda Almanya Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Nazi soykırımı yaklaşık 11 milyon insanın ölümüne neden oldu. Bunların 6 milyonu Yahudi, 3 milyonu Polonyalı idi. Geriye kalan 2 milyon insan ise II. Dünya Savaşı sırasında öldürülen sivillerden meydana geliyordu. Savaş bittiğindeyse toplamda 35 milyon insan ölmüştü.

4.3. HITLER DÖNEMİNDE ALMANYA'NIN SOSYAL ve EKONOMİK KOŞULLARI

Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın ortalarına kadar genel siyasi, sosyal ve ekonomik tüm atmosferini etkisi altına alan Nasyonal Sosyalizm veya diğer adıyla Nazizmdir.

1. Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü büyük toplumsal altüst oluşlara, savaşta yenik düşmenin yol açtığı maddi baskılar ve manevi eziklikler de eklenince, Almanya'da kendiliğinden gelişen toplumsal tepkiler ve kitle hareketliliği artmıştı. Naziler kitlelere iş, ekmek, adaletli gelir dağılımı, güçlü ve büyük bir Almanya vaad ederken, onların içinde bulunduğu koşulların sorumluluğunu da Yahudiler'e, sosyal demokratlara, komünistlere ve diğer ülkelerin halklarına yükleyerek iç ve dış "düşmanlara" karşı "milli birlik ve beraberliğin" ırkçı bir biçimde bayraktarlığını yapıyorlardı.

Hitler, belirsizliğin kitlelerde terk edilmişlik ve çaresizlik duyguları uyandıracağına inandığından Nazi Partisi'nin programını olabildiğince yalın ve değişmez 25 madde içinde toplamıştı. Partinin hemen her şeye karşı çıkan ideolojisi küçük esnaf, zanaatkâr, çiftçi ve memurların oluşturduğu Alman orta sınıfına çekici geliyordu. Savaş sonrası yıkım ve enflasyon ortamında mal varlıklarını yitirme tehdidi altında bulunan bu sınıf, savaşta yenik düşen imparatora, ateşkes antlaşmasını imzalayan Sosyal Demokratlar'a, üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı çıkan Marksistler'e, büyük sermayeyi denetleyen Yahudiler'e ve kendisini yutan düzeni simgeleyen kiliseye düşmandı. Yahudi düşmanlığı orta sınıfın kızgınlıklarının ve doyumсуuzluğunun yönetilebileceği kolay bir hedef oluşturabiliyor, "güçlü Alman ırkı"nın bireyleri olmak, ezilmişlik duyguları içindeki bu sınıfa güvence veriyordu. Sosyalist sözcüğü partinin adına partiyi işçiler için çekici kılmak üzere eklenmişti...

20.yy başında İngiltere'nin en büyük rakibi durumuna gelen Alman sanayisi 1. Dünya Savaşı'nda dış pazarlarını yitirmiş, ağır savaş tazminatları ödeme yükümlülüğü altına girmiş ve yeni yatırımlar için ABD kredilerine muhtaç duruma gelmişti. 1920'ler boyunca yalnızca büyük sanayicilerden Tbyesen tarafından maddi olarak desteklenen Nazi Partisi'ni 1929 Dünya Bunalımı'nı izleyen derin iktisadi ve toplumsal bunalım yıllarında öbür ağır sanayiciler de açıkça desteklemeye başladı. Nazizim bu kesimlerin kendi sorunları için çözüm olarak gördüğü bir iktidar biçimi olarak ortaya çıktı (Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, 1983: 2777).

Alman halkının günlük ihtiyaçlarını ve aktivitelerini genel anlamda parti düzenliyordu. Genç Alman erkekleri için Hitler Gençliği, Alman kızları için ise Genç Bayanlar Birliği kurulmuştu. Almanya'da gençlerin bu kulüplere üye olması zorunlu tutuluyordu. Almanya'da kurulan Volkswagen gibi firmalar ise üretilen malları ihraç etmek yerine Alman halkına ucuz bir biçimde satıyordu. Sportif faaliyetler için ülkenin

tümüne, neredeyse her kasabaya bir yüzme havuzu açılmış, atletik sporlar desteklenmiştir. 1936'da Yaz Olimpiyatları ise Almanya'da yapılmıştır. Savaş başladıktan sonra ise toplumun manipülasyonu yani Alman kamuoyunun istenilen doğrultuda yönlendirilmesi için Joseph Goebbels tarafından Propaganda Bakanlığı kurulmuştur.

Nazi Almanyası'nın para birimi Weimar Cumhuriyeti döneminde de kullanılmış olan Reichsmark idi. Alman Ekonomisi, Hitler tarafından bazı özel programlar ile oldukça hızlı bir şekilde dengelendi. Büyük Buhran'dan etkilenen Almanya'da %15'lerde olan işsizlik, Hitler'in girişimlerinden sonra %0'lara çekildi. Ayrıca Fransa, Belçika ve Danimarka'dan milyonlarca işçi Almanya'da istihdam edildi. Hitler sermaye sahiplerine gerektiğinde döviz ve ucuz hammadde sağlıyor, buna karşılık politik desteklerini alıyordu. Savaş başladıktan sonra ele geçen esirleri işgücü olarak yine belli başlı sermaye sahiplerine verdi.

Hitler Gençliği genç erkekleri Nazi ilkelerine göre eğitmek ve yetiştirmek amacıyla Baldur von Schirach'ın 1922'de kurduğu bir örgüttür ve nasyonal sosyalizmin sosyal alanda en çarpıcı yapılanmalarından biridir. Örgüt Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin alt kuruluşu olarak işlemekte ve doğrudan Adolf Hitler'e bağlı olarak hareket etmekteydi. Alman gençlerinin yaklaşık yarısından fazlası, Hitler Gençliği içinde örgütlenmiştir. 1 Temmuz 1936'da ise örgüt gönüllülük esnasından çıkarak bütün genç ari Almanlar'ın katılması mecburi tutulan bir devlet kurumu haline gelmiştir.

Yine aynı dönemlerde kurulan Nazi toplama kampları 3. Reich Almanya'sı tarafından II. Dünya Savaşı döneminde Almanya'da ve işgal edilen bölgelerde, istenmeyen kişileri zorunlu çalıştırmak üzere ortaya çıktı. Aynı zamanda terim Yahudiler başta olmak üzere Nazilerin siyasi ya da ideolojik düşmanlarını kitlesel şekilde imha etmek amacıyla kurulan imha kamplarıdır.

3. Reich'in Yahudi düşmanlığı çeşitli evrelerden geçti. 1939'a kadar Nazi rejiminin Alman Yahudilerine yönelik resmi çizgisinde, sosyal ve hukuki ayrımcılık (1935 Nürenberg yasaları), toplu şiddet eylemleri ve Yahudileri Almanya'dan sürmeyi amaçlayan bir göç politikası yer alıyordu. 1939'da Polonya'nın işgaliyle Generalgouvernement'e doğru transferler ve zorunlu göç başladı. Artık geçerli olan

proje, Yahudileri sonradan atılmak üzere Lublin bölgesindeki bir kampta toplamaktı [...] “Madagaskar Plan”ında Hint Okyanusu’nda milyonlarca Yahudinin bir SS valisinin yönetiminde geniş bir bölgede toplanması öngörülmüyordu. Bu arada zorunlu göç ve Getto politikası izlendi. İlk büyük getto 1940 ilkbaharında Polonya’da Lodz’da kuruldu (150.000 kişi). Sonbaharda bunu, en önemlisi Varşova Gettosu (440.000 kişi) izledi.

1941 yılı bir dönüm noktası oldu. İlkbahar ve yaz aylarında üç önemli karar alındı. İlki [...] “müdahale” grupları adı verilen özel harekât kuvvetlerinin oluşturulmasıydı. Bu kuvvetlerin görevi, işgal bölgelerinde Komünist Parti kadrolarını ve Yahudileri, erkek, kadın ve çocuk demeden yakalayıp yargılamadan kurşuna dizmekti. Bu kıyım başladıktan sonra altı ayda 750.000 kurban verildi. Öte yandan, muhtemelen Ağustos 1941’de, Hitler, Göring ve Himmler tarafından verilen bir talimatla Reich’in denetiminde bulunan topraklardaki tüm Yahudilerin yok edilmesiyle Avrupa’da Yahudi sorununun kesin çözüme kavuşturulması emredildi. Birkaç ay sonra Wannsee Konferansı’yla (1942 Ocak) bu talimatın tüm Avrupa’da uygulanmaya konmasına ilişkin düzenlemeler yapıldı.

Son olarak 1941’de yaratılan ölüm kamplarıyla katliam planlarının en uygun teknik yöntemi buldukları görülmüyordu. Bu, kurbanların öldürülmesi için en çabuk ve gizlenmesi en kolay yöntem; yani gaz odalarıydı. Bu tarihten itibaren “ölüm kampları”nda, Alman ordularının yenilgisine kadar kesin çözüm aralıksız uygulandı (Thema Larousse, 1994: 267).

Almanya’da bulunan on kamptan en ünlüleri Sachsenhausen ve Austchwitz Toplama Kampları’dır. Berlin’e 35 km uzaklıkta bulunan bu kamp 1935’te kurulmuş ve yaklaşık 9 yıl faaliyette kalmıştır. Nazi toplama kamplarının hem idari merkezi hem de SS eğitim merkezi olan kamp, 1936 yılında kurulmuştur. Oldukça geniş bir alanda inşa edilmiş olan kampta halen ziyaretçilere kapalı tutulan bölümünde gaz odasının yanı sıra, çeşitli ameliyatların yapıldığı bir patoloji laboratuvarı vardır.

Sachsenhausen toplama kampının girişinde "Arbeit Macht Frei" (Çalışma özgürlük getirir) sözü yazmaktadır. 1945’te kampta yaklaşık 200,000 insan tutsak edilmiş, bunlardan yaklaşık 100,000’i hastalık, yetersiz beslenme, tifo, sarılık ve donma tehlikesiyle nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Kampta birçok insan, tıbbi alandaki deneylerde kobay olarak kullanılmış ve öldürülmüştür. Kampın girişindeki içtima

alanında ateşli silahlarla ve asarak idam etme yöntemlerini izletmek diğer esirler için bir "ders" niteliğindedir. Bu kamp, Hitler tarafından “tamamen modern” olarak tanımlanmıştır. Kampın inşası tamamlandıktan sonra ilk olarak homoseksüeller, sendika üyeleri ve belli dini grup mensupları kampın ilk esirleri olmuştur. Ünlü “Kristal Gece”nin (Kristallnacht) hemen ardından binlerce Yahudi bu kampta tutsak edilmiştir. II. Dünya Savaşı patlak vermeden önce, Alman polisi, Berlin sınırlarında yaşayan ve çoğu Polonya vatandaşı ve vatansız olan 900 Yahudiyi tutuklayarak bu kampa getirmişlerdir. Çoğu açlık, bitkinlik, kötü muamele ve tedavi edilmemeleri nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. 1940 yılına gelindiğinde, Alman işgali altındaki Polonya topraklarındaki eğitimli aydın tabakayı eritmek amacıyla, çoğu öğretmen, doktor, kamu görevlisi ve Alman işgaline muhalif olan ve çoğunlukla halk içinde lider konumunda olan diğer Polonyalılar da yine bu kampa getirilmişlerdir. Eichberg Akıl Hastalıkları Hastanesi başhekimisi olan Friedrich Mennecke adlı Nazi doktoru, “14f13” kod adıyla tarihe geçmiş ve hem fiziksel hem de zihinsel özürlü ve güçsüzlere ötenazi uygulanması için bu kamptan kobay seçimi yapmıştır. Kobay olarak kullanıldıktan sonra hayatta kalan hasta ve güçsüz olan bu insanların hayatları diğer Alman doktorları tarafından buradaki gaz odalarında sona erdirilmiştir.

Kamp muhafızları, müttefik kuvvetlerin Almanya’ya doğru ilerleyişi başladıktan sonra bu kamptaki yaklaşık 30,000 tutukluyu kuzeybatı istikametinde “ölüm yürüyüşü” adını verdikleri zorunlu yürüyüşe tabi tutmuşlardır. Bu yürüyüş esnasında özellikle hasta ve güçsüz olanları dolayısıyla yürüyüşün temposuna ayak uyduramayanları vurarak öldürmüşlerdir.

Austwitz toplama kampı Sachsenhausen kampından esirlerin çalıştırılması ve işe yaramayanların direkt imha edildiği bir kamp olmasıyla ayrılıyordu. Austwitz aynı zamanda Almanya’nın en büyük toplama ve imha kampı olması itibariyle de diğer kamplardan ayrılmaktadır.

1940’ta kurulan ilk kampa, Polonyalı siyasal tutuklulardan oluşan ilk grup 14 Haziran’da getirildi. Austwitz olarak da bilinen bu kamp daha sonra başta Polonyalılar ve Almanlar olmak üzere siyasal tutuklular için kullanıldı. Ekim 1941’de yöredeki Brzezinke köyünün hemen dışına Austwitz 2 kuruldu. Gaz odası olarak da kullanılan hamamlar (Bodeanstalten) cesetlerin depolandığı kadvra mahzenleri (Leichenkeller)

ve yakma fırınları (Einascberingsöfen) kuran SS'ler burayı giderek çok büyük bir imha kompleksine dönüştürdüler. Sonradan Austwitz 3 olarak adlandırılan Pwory köyü yakınlarındaki bir başka kamp, Mayıs 1942'de yöredeki IG Farben'a ait büyük kimya ve sentetik lastik fabrikalarına işgücü sağlayan bir tutsak-işçi kampı haline getirildi. 1940-1945 arasında tüm Austwitz kamplarının komutanlığını SS yüzbaşısı (Hauptsturmführer) Rudolf Franz Hoess yürüttü.

Yük arabalarıyla kampa getirilen Yahudi tutuklular önce "ayıklama" (selection) işleminden geçirildi. Çalışabilecek durumda olan erkekler ve kadınlar zorunlu çalışma kampına gönderilirken yaşlılar ve güçsüzler ile çocuklar ve anneleri öldürüldü. Zorunlu çalışma kamplarında da aşırı çalışma, hastalık ya da açlık nedeniyle güçten düşenler belirli aralıklarla "ayıklama"ya tabi tutuldu. Ayrıca birçok tutuklu tıbbi deneyler için ayrılırdı. Örneğin bazı erkekler kolay ve ucuz kısırlaştırma yöntemleri bulmak için kullanılırken, ikizler de öldürülerek Ari soyunu çoğaltmaya yönelik araştırmalarda kullanılmak üzere üzerinde otopsi yapılırdı. Kampın ünlü doktoru Josef Mengele, ikizler üzerindeki deneyleri yürütmenin yanı sıra, "ayıklama" işlemlerinde de gözetim görevi yapıyordu [...] Austwitz'de çeşitli biçimlerde ölenlerin toplam ayısına ilişkin tahminler, 1 -2,5 milyon arasında değişir. Bazı tahminler 4 milyona kadar çıkar (Ana Britannica, 1986: 564).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ERICH MARIA REMARQUE'IN ESERLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

5.1. “GARP CEPHESİNDE YENİ BİR ŞEY YOK”: KOLLEKTİF NEVROZ, SAVAŞ ve YABANCILAŞMA

Yazar bu eserinde ana karakterin (Paul) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan savaş gerçekliğini betimlemiş ve eleştirmiştir. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında savaş içinde yabancılaşmış olan kimliği romanın sonunda dönüşüme uğramıştır. Simgenin anlam yükündeki savaş gerçekliği tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaşma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Erich Maria Remarque'ın bu romanı hem onu Remarque yapan en ünlü romanı hem de Almanya'dan tamamen uzaklaşmasına neden olan eseridir. Zira bu eser, savaş içinde yitmiş bir gençliğin çılgınlığı olduğu kadar, savaş alanlarında yok olan insanlığın kendi vicdanıyla yüzleşebilmesi için muazzam bir mirastır. Bu miras, yayımlandığı ilk dönemlerde bile büyük ilgi görmüş, halkın savaş gerçeğinin altında yatan çıkar ilişkilerini anlamasında büyük etki yaratmış, insanlığın vicdanına seslenmesi dolayısıyla da dünyayı sarsmıştır. Bu yönüyle romanın dönemin savaş kışkırtıcılarını, savaşı haklılaştıran şovenist milliyetçilerini ve Almanya'da yıllarca haklı bir savaş içinde olduklarına inanan Nazileri oldukça rahatsız ettiğini de söylemek mümkündür.

“Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok”, okul sıralarından zorla koparılıp Birinci Dünya Savaşının kanlı boğuşmalarına sürüklenen gençlerin romanıdır [...] Alman gençlerinin korkunç gerçeklerle karşılaşmasını, bocalamalarını, boşuna direnmelerini [...] çöküntülerini anlatır... Yetişkinlerin korkunç yalanlarıyla itildikleri savaş alanları acımasız ve kanlıdır. Yetişkinlerin yapmacıklı demeçlerinde “Demirden

Gençlik” diye göklere çıkarılmış bütün bir nesil, çamurlar içinde boğazlamakta ve boğazlanmaktadır [...] Remarque, bu ilk ve en ünlü romanında, savaşın pis, utanç verici ve yüz karası yanlarını ortaya koyar. Alışlagelmiş savaş edebiyatının “Kahraman, yiğit, yürekli kişilerini değil, istemeye istemeye öldürülen gencecik insanları dümdüz bir anlatımla verir (Arpad, 1972: 51).

Roman, cephe gerisindeki askerlerin içinde yaşadıkları sığınakların betimlenmesi ve cephe gerisindeki yaşam koşullarının anlatımı ile başlar. Romanın ana karakteri Paul, cepheye gelişlerini ve onları cephede savaşmaya teşvik eden öğretmenlerini anımsar. Özünde bu durum Almanya’da milliyetçiliğin yükselişi ve milliyetçilik duygularıyla cepheye gönderilen gencecik insanların kendi vatanları için savaşıklarına dair nasıl aldatıldıklarını ortaya koyar. Zira cepheye büyük bir vatanseverlik ve coşkuyla giden bu gençlerin hiçbiri gerçekten ne adına savaşıklarını bilmemektedir. Tanımadıkları onca insanı öldürürken ve onlarca ölüme şahit olurken Paul’un cepheye gitmek için gençleri teşvik eden lise öğretmeni anımsayışı, bir dönemin betimlenişi olduğu kadar vatanseverlik adı altında Almanya’da verilen eğitim biçiminin de bir eleştirisidir. Zira bir eğitimcinin tavsiyesiyle gençlerin vatanseverlik adı altında ölüme gönderilişi, savaşa ve ölüme gidişin betimlenişi, yabancılaşmanın da betimlenişidir. Ana karakter Paul, okul yıllarını anımsarken sadece öğretmenlerini değil, onları ölüme seve seve gönderen aile büyüklerini ve o dönemki tüm yetişkinleri yargılamaktadır.

Kantorek bizim okulun müdürüydü [...] Okuldayken Kantorek bize uzun uzun nutuklar çeker dururdu. Sonunda bizim bütün sınıf, onun çobanlığında bir koyun sürüsü gibi gönüllü yazıldık [...] Bu öğretmenler bütün duygularını portatif ve işler durumda yelek ceplerinde taşırlar; günün her saatinde gereken duyguları çıkarıp çıkarıp kullanırlar. Ama o zaman biz bunu bilmiyorduk [...] O dönemde insanın ana – babası bile insana “korkak” damgası yapıştırmaya hazırды. Hem zaten dövüşmenin ne demek olduğundan hiçbirimizin zerrece haberimiz yoktu ki! Onlar savaşın bir felaket olduğunu bal gibi biliyorlardı. Hali vakti yerinde olanlar ise sevinçten şıkır şıkır oynar gibiydiler [...] Bu adamların bizim gibi on sekiz-yirmi yaşında delikanlılar için başka türlü birer kılavuz olmaları gerekirdi [...] Bizim gözümüzde birer yetke örneğiydiler. Yetke sahibi olanların da bizlerden daha derin ve keskin kavrayışa sahip, olgun, anlayışlı kimseler olduklarına inanırdık. [...] Ansızın korkunç bir biçimde yapayalnız bulduk kendimizi. Bu ateşten gömleği yapayalnız taşıyıp, bu çileyi yapayalnız çekmekten başka çaremiz

yoktu. Dünyadaki yüz binlerce Kantorek! Demirden gençlik ha! Hiçbirimizin yaşı yirmiden yukarı değil. Ama gençlik mi? Ta, gerilerde kaldı o. Biz ihtiyar adamlar olduk (Remarque, 2006: 10, 11, 12, 16).

Paul, vatanseverlik yanılığısıyla cepheye savaşmak üzere gitmeye hazır olan ve askere yazılan gençlerin cepheye gönderilmeden önce aldıkları eğitimle birçok şeye nasıl duyarsızlaştırıldıklarını anlatır. Aynı zamanda okulda aldıkları eğitim sürecinde öğrendikleri ile burada tanık olduğu sürecin birbirine benzemediğinden bahseder. Burada öğretmenlerin anlattıkları anavatan kavramı yoktur. Çünkü cephe gerisindeki eğitimde vatanseverlik, duygularından arınarak söylenen her şeye itaat anlamına geliyordu.

Askere yazılmak üzere Bölge Komutanlığına gittiğimiz gün yirmi gençten ibaret bir sınıftık... Kafamız hala dereden tepeden düşüncelerle doluydu ve bu düşüncelerin etkisiyle hayat ve hatta savaş gözümüze romantik görünüyordu. Orduya katılınca on haftalık bir eğitim kursu gördük. Bu on haftanın etkisi bizim üzerimizde on yıllık okul etkisinden daha güçlü ve derin oldu. Apulet üzerindeki parlak bir yıldızın dört ciltlik Schopenhauer felsefesinden daha ağır bastığını öğrendik. Önemli olanın düşünme gücü değil de pabuç fırçası olduğunu, zekanın değil, sistemin söktüğünü, dünyanın özgürlük değil, eğitim üzerinde durduğunu fark ettik.

Önce şaştık bunlara, sonra çok acı bir düş kırıklığına uğradık, daha sonra da umursamaz hale geldik. Coşkun bir hevesle asker olmuştuk. Hevesimizi kırmak için ellerinden geleni yaptılar. Aradan üç hafta geçtiği zaman birçok şeyi şaşkınlık duymaksızın kabul etmeye başladık [...] Yeni açılmış gözlerimizle, eskiden öğretmenlerimizin kafamıza yerleştirmiş oldukları (Anavatan) kavramının da duman olup gittiğini gördük, çok geçmeden. Burada vatan-severlik demek, insanın değersiz bir uşaktan bile isteyemeyeceği kadar mutlak bir şekilde, kişiliğini yitirmesi demektir... Selam çakmalar, hazır-ollar, resmi-geçitler, silah çatmalar, sağa marş, sola marş, topuk vur, hakaret, küfür ve binlerce küçük adi ayrıntıdan ibaret kartasiyecilik.

Oysa bizler askerliği bambaşka hayal etmiştik! bizleri kahraman birer fedai olarak hazırlamaları, sirkteki terbiyeli atları yetiştirmeye benziyordu. Ama buna da çabuk alıştık [...] Sırtımızdan çıkardığımız her şeyi bir taburenin üzerine katlayıp koyardık. Bir seferinde iç donum taburenin kenarından beş, altı santim sarkmış diye, gece yarısından sonra saat ikide yatağımdan kaldırıldım ve sırtımda yalnızca gecelikle

tam sekiz kez, yatakhane katından avluya koşa koşa inip çıkmaya zorunlu tutuldum. Himmelstoss da (As- subay) birlikte beraber koşuyor ve bile bile ayaklarımı çiğniyordu. Durmadan cila yapmak yüzünden birçoğumuz hastalanıyordu. Hatta Wolf, akciğer iltihabından öldü. Böylece az zamanda katı yürekli, kuşkucu, merhametsiz, zalim ve dayanıklı olup çıktık [...] Tam yaşamayı ve dünyayı sevmeye başlamıştık. Bizi bu dünyayı mahvetmekle görevlendirdiler. İlk bomba bizim yüreğimizin içinde patladı. Çalışma, çaba, ilerleme dünyasıyla ilişkimiz kesildi. Böyle şeylere inanmaz olduk. Biz yalnızca savaşa inanıyoruz artık (Remarque, 2006: 18, 19, 21, 23, 71).

Romanın ana karakteri genç asker Paul, savaş gerçeğini, hayatta kalabilme mücadelelerini de anlatır; ancak sorun hayatta kalanların baş etmek zorunda kaldıklarıdır aynı zamanda. Zira on sekiz yaşında ölümle tanışan gençlerin, sadece cephe gerisinde kurşunlardan korunmak, gazdan veya açlıktan ölmek için neler yaptığını değil, tüm bu vahşetin içinde cephe gerisinde hayatta kalanların gördükleri karşısında dayanamayıp delirdiklerini anlatmaktadır.

Bundan birkaç ay önceydi. Yine böyle bir sığınakta oturmuş kâğıt oynuyorduk. Biraz sonra ben kalktım, başka bir siperdeki arkadaşlarımın yanına gittim. Döndüğüm zaman kendi siperlerimin izini bile bulamadım. Tam üstüne bir bomba yemişti... Bu gün yaşıyorsam tamamen kaderin işidir[...] Bomba geçirmemek üzere yapılmış bir sığınakta paramparça olmam her zaman olasıdır...

Bir adam elinde bir süngüyle karşı tarafın eline geçerse hemen öldürüyorlar. Bir seferinde bizimkilerden birkaçı, burunları kendi süngüleriyle kesilmiş, gözleri oyulmuş bir halde bulundu. Ağzlarıyla burun deliklerine de talaş doldurulmuştu [...]Sipere bir mermi isabet ettiği zaman kudurmuş bir canavarın pençe vuruşu gibi kof, bir ses çıkarıyor. Acemilerden birkaçı daha şimdiden yemyeşil kesildiler, kusuyorlar. Hiç deneyimleri yok gariplerin...

Mayın patlamalarıyla makineli tüfeklerin tıktırtısı birbirine karışıyor. En cehennemi patlamaları mayınlar çıkarıyor. Onların patladığı yerde koskoca bir saha yekpare mezarlık haline geliyor [...] Bekliyoruz [...] Öğle zamanı çoktandır korktuğum şey başımıza geldi: Acemilerden biri kriz geçirmeye başladı. Uzun zamandır gözüm ondaydı. Dişlerini gıcırdatıp duruyor, yumruklarını kah sıkıp kah açıyordu. Bu tuzağa düşmüş bir hayvanı andıran yuvalarından fırlamış gözleri bizler çok gördük. O ilk saatler çocuğun sakin görünüşü tümüyle yalancıymuş. Çok geçmeden için için çürümüş

bir ağaç gibi çökmeye başladı. Şimdi de ayağa kalkmış sinsi bir tavırla ilerliyor. Bir an duraladı, sonra yine kapıya doğru yollandı. Hemen yolunu kestim...

Çocuk sayıklar gibi, “Bırakın beni, bırakın çıkayım! Çıkmak istiyorum!” diyor.

Laftan filan anlamıyor. Etrafına saldırıyor. Ağzı salya içinde. Boğuk boğuk, saçma sapan bir şeyler haykırıyor. Dar yerlerde kimilerinin başına gelen bir durum bu. Çocukcağz boğulacak gibi oluyor ve her ne pahasına olursa olsun kendini dışarı atmak istiyor. Bırakırsak çıkacak, nereye gittiğini bilmeden koşuşacak. Bu hale düşen ilk asker değil bu! Sayıklıyor gözlerini devirip duruyor. Başka çaresi yok: Kendine gelsin diye temiz bir dayak atmak zorundayız. Çabucak acımasızca dövdük onu. Nihayet duruldu ve hiç ses çıkarmadan bir köşeye oturdu.

Ötekiler sapsarı kesilmişler. Umarım bu onlara ders olmuştur. Bu bombardımana dayanamıyorlar, zavallılar! Hiç eğitim görmeden doğru cepheye gönderilmişler. Talihlerinden öyle bir curcunaya rastladılar ki kırk yıllık askerlerin bile saçlarını ağartacak korkunçlukta! Bu olaydan sonra sığınağın havası sinirlerimizi büsbütün germeye başladı. Sanki daha şimdiden mezarlarımıza girdik. Üzerimize toprak örtsünler diye bekliyoruz. Ansızın korkunç bir çatırdı oldu, bir şimşek çaktı, bir ulumadır koptu [...] İçeriye sülfatlı dumanlar doluyor ... Deminki çocuk yine çıldırma belirtileri göstermeye başladı. İki tanesi daha fenalaştı. Bir tanesi fırladığı gibi dışarı koştu. Öteki iki tanesini zapt etmekte güçlük çekiyoruz.

Ben dışarı fırlayanın arkasından seğirttim. Acaba ateş edip ayağından vursam mı?

Derken bir uluma daha. Kendimi yere atıverdim. Tekrar ayağa kalktığı zaman siper duvarının dumanı tüten şarapnel parçaları, et parçaları ve üniforma parçalarıyla sıvanmış olduğu gördüm [...]

O ilk er şimdi tam manasıyla çıldırma benziyordu. Kafasını duvara vurup duruyor. Nihayet tutup bağladık [...] Ama bir saldırı olursa tekrar çözebilecek şekilde (Remarque, 2006: 80, 83, 87, 89).

Paul, çatışma içinde karşılıklı öldürmelerin gerçekleştiği anları anlatırken, insanın yok etme gücünü ve duygularından arındığında ortaya çıkabilecek korkunç durumu betimler. Remarque, romanının ana karakterinin iç sesiyle insanın insanı

hayatta kalabilmek için hiç sorgulamadan katlettiği bu anları bir tür cinnet durumu olarak resmeder.

Saldırı başladı. Bu uğultu dolu ıssızlıkta hala insan yaşadığına inanılmaz [...] Vahşi birer hayvan haline geldik. Dövüşmek değil, yaptığımız... El bombalarımızı insanlara fırlatmakta olduğumuz aklımıza bile gelmiyor. İnsan diye bir şey bilmiyoruz şu anda! Başı miğferli yüzlerce ölüm var karşımızda! Üç gün bekledikten sonra nihayet ölümle yüzyüze gelmişiz... Delice bir öfke içindeyiz! Nihayet pinekleyip durmaktan, elimiz-kolumuz bağlı darağacında beklemekten kurtulduk [...] Biz de vurup kırabiliriz artık [...] Mahvedip öldürebiliriz [...]

El bombalarının patlayışını ellerimizde ve kollarımızda hissediyoruz [...] Dehşet dolduruyor içimizi [...] Her birimiz birer haydut, birer cani, Şu anda, gelen düşmanların arasında kendi babanız olsa, hiç gözünüzü kırpmadan üzerine el bombanızı fırlatırsınız! [...] Şu anda birer makine haline gelmiş olmasak herhalde takatsiz, iradesiz durumda siperde yatar kalırdık. Ama elimizde değil! Çılgınlar gibi vahşet ve öfke içinde ileri atılıyor. Öldürüyoruz, çünkü bizim can düşmanımız onlar. Tüfeklerini, bombalarını bize yöneltmişler. Biz onları yok etmezsek onlar bizi yok edecekler. Ölü askerler, yaralı askerler yerlere uzanmış... Artık birbirimizi biz bile tanımaz olduk. Aslında hissiz, duygusuz ölülerimiz [...] Kat, tüfeğinin dipçiğiyle makineli tüfek başındakilerden birinin yüzünü ezdi, ezdi, pıhtı haline getirdi. Biz de ötekileri, el bombalarına davranmalarına fırsat vermeden süngülüyoruz. Sonra topu soğutmak için kullandıkları suyu lıkır lıkır içiyoruz. [...] Hail, önüne çıkan dev yapılı bir Fransızın boynunu küreğiyle ikiye ayırıyor ve el bombasını atıyor [...] Kaygan et yığınlarının, cesetlerin arasından sendeleyerek koşuyoruz. Bir seferinde ayağım bir cesedin deşilmiş karnı içine kaçtı (Remarque, 2006: 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93).

Cephedeki şiddetli çarpışmadan sonra on beş gün için eve izin yapmak üzere gönderilen Paul'un ailesiyle karşılaşması kadar cephe gerisindeki yaşama alışması da bir o kadar zordur. Paul, cepheye tanık olduğu ölümler ve yaşadığı korkunç süreçten sonra cephe gerisinde gündelik yaşam içinde insanların savaştan son derece olağan bir şeymiş gibi bahsetmelerine inanmamaktadır.

Cephe gerisinde nasıl kahramanca vuruştüğünü ayrıntısıyla anlatmasını isteyen babası, daha önce arkadaşlık ettiği kişiler ve özellikle yolda karşılaştığı Almanca öğretmenin soruları ve savaştan söz ediş biçimi Paul'u şaşırtır. Zira burada yaşayanlar

ölümden, öldürmekten, savaştan bu ölçüde doğal ve olması gereken bir şeymiş gibi bahsetmektedirler. Remarque, romanın bu kısmında karakterler arası diyaloglarda yabancılaşmanın duyarsızlaşma temelinde başka bir boyutunu da gözler önüne serer.

İnsanlara pek dayanamıyorum [...] Annem soru sormuyor. Babam ise tam tersi illa cepheden söz etmemi istiyor. Gösterdiği merakı çok aptalca buluyorum. Beni sıkıyor ve üzüyor[...] Böylece babama ufak tefek komik olayları anlatarak geçiştirmeye çalışıyorum. Ama o ille benim düşmanla yüz yüze dövüşüp dövüşmediğimi öğrenmek istiyor.

“Hayır!” diye yanıtlayarak kalkıp dışarı çıkıyorum [...]

Sonra da bir gün birisi omzuma vurdu. Eski Almanca öğretmenim. O da hemen koluma yapıyor: “... Orası nasıl anlat bakalım?[...]” Beni tutuyor, zorla daha bir sürü öğretmenin yanına götürüyor[...] Nereleri istila etmemiz gerektiği konusunda tartışıyorlar. Saat zinciri çelikten olan müdür bey en azından bütün Belçika’yi, Fransa’nın kömür bölgelerini ve Rusya’nın bir dilimini istiyor. Buralarını niçin almamız gerektiği hakkında nedenler sayıp döküyor. İsteklerinin hiçbirinden dünyada vazgeçmiyor. Sonunda ötekiler de ona hak vermek zorunda kalıyorlar.

... Sesli sesli burnunu sümkürüyor, sakalını siliyor:

“Sonra da düşmanı olduğu gibi geri püskürtmek gerek[...] Baştan aşağı ta, Paris’e kadar sürmeli!”

Bu püskürtmeleri, sürmeleri gözünün önünde tam olarak nasıl canlandırdığını öyle bilmek isterdim ki! [...] Ama şimdi kendim farkına varmadan ezilmiş, çökmüş olduğumu anlıyorum. Artık bu evin, bu kentten adamı olmadığını görüyorum [...] Yabancı bir ülke burası [...] Nasıl yaşayıp durabilirler böyle [...] Cephede mermi parçaları siperler üzerinde vınlayıp geçerken, hem bombalar patlar, yaralılar muşamba çarşafları içinde taşınır, kardeşlerimiz sığınaklarda can verirken? Buradakiler bambaşka insanlar[...] Doğru dürüst anlayamıyorum onları. Onlara hem imreniyor hem de hor görüyorum onları (Remarque, 2006: 132, 133, 134, 135, 136).

Paul, izinde bulunduğu süre içinde çevresindeki insanların savaşı olağanlaştırması ve haklılaştırmasını şaşkınlıkla karşılar. Söz konusu durum genç askerde bunca ölümü olağanlaştıran ve sorgulamayan bu insanlara karşı öfke

uyandırmaktadır. Ancak yine de onların sürdürdüğü ölümden uzak bu sıradan hayata özenmektedir. Çünkü savaşın içinde yüzlerce kişinin ölümüne tanık olmuş, yüzlercesini kendisi öldürmüş ve şans eseri hayatta kalanlardan biri olarak izne gönderilebilmiştir ve ölümlere tanık olmaktan bitkin bir haldedir.

Paul'ün, savaşa gitmeden önceki hassas benliği savaş içinde ve cephe gerisinde katılaştır. Ancak izne gidip geldikten sonra karakterin benliğinde bir çözülme ve duygularında yeniden bir canlanma görülür. İznini tamamlayıp cepheye tekrar döndüğünde esir kampıyla, buldukları kamp arasında gördüklerini anlatırken, katılmış benliğinde zaman zaman yüzeye çıkan duyguları fark etmek mümkündür. Romanda Paul'ün sesiyle resmedilen savaş esirlerine karşı muameleler, onların içinde bulunduğu insanlık dışı durum yabancılaşmanın farklı görünüşlerinden biri olarak sunulur.

Bizim kampın yanında Rus esirlerinin bulunduğu kamp var. İki kamp arasında tel örgü yükseliyor ama buna karşın esirlerin bizim tarafa geçtiği çok oluyor. Çekingen ürkek bir halleri var... Bizim kampın çevresinde dolanıp çöp kutularımızı karıştırıyorlar. Neler bulduklarını tasavvur edebiliyorum[...] Verilen her şeyi, ne kadar kötü olursa olsun, yiyoruz. Birimizden birisi hastalanıp da yemeğini bitiremezse, onun yerine bitirmek için bir sürü adam bekliyor.

Pis kokulu tenekelerin içinden bulabildiklerini iştahla çıkarıyor ve gömleklerinin altına sokup götürüyorlar. Bu can düşmanlarımızı böyle yakından görmek doğrusu çok tuhaf. Yüzleri insanı düşündürüyor – dürüst köylü yüzleri bunlar. Alınları geniş, burunları basık, ağızları yayvan, elleri iri, saçları gür. Bu adamların çift sürmesi, ekin biçmesi, harman dövmesi, elma toplaması gerekir bu sırada. Bunlar da bizim köylülerimiz gibi iyi kalpli dürüst kimselere benziyorlar.

Esirlerin hepsi dizanterili. Gömleklerinin arkasında kan lekeleri görünüyor. Sırtları, omuzları iki büklüm olmuş. Dizleri tutmuyor. Başları önlerine düşmüş durumda ellerini uzatarak bildikleri birkaç kelimelik Almancayla dileniyorlar [...] Arada bizlerden birinin onları tekmeleyerek devirdiği oluyor ama böyleleri az. Çoğumuz onlara hiçbir şey yapmıyoruz. Onlar orada değilmiş gibi davranıyoruz... Bir tek buyruk bu sessiz karaltıları bizim düşmanlarımız yapmış; yine tek bir buyruk onları dostlarımız haline getirebilir. Bir masa başında, hiçbirimizin tanımadığı bazı adamlar bir kağıt imzalıyorlar. Ve sonra, önceden dünyanın en büyük suç saydığı ve şiddetle

cezalandırıldığı suç, bizim en yüksek amacımız haline geliyor ve bu yıllar yılı böyle sürüyor. Ama bu çocuk yüzlü, havari sakallı, sessiz adamalara bakarken, kağıt üstündeki buyruklar insan vız geliyor. Düşman mı? Bu adamların bize ne düşmanlığı var? (Remarque, 2006: 152, 153, 154).

Paul'ün iç sesi romanın sonuna doğru savaşın anlamsızlığını gittikçe daha fazla sorgulamaya başlar. Bu sorgulamalarla yazar ana karakter aracılığıyla cephe içinde yabancılaşmanın boyutlarına dikkat çeker. Paul, cephede yaralanır ve yaralandıktan sonra götürüldüğü hastanede çok daha farklı insan trajedilerine tanık olur. Bu süreç içinde savaşa, ölüme ve öldürmeye ilişkin sorgulamaları sürmektedir. Hastanede, yaralı olarak getirilen askerler üzerinde deney yapan doktorların varlığı anlatılır. Bedenlerinin herhangi bir yerinden yaralanmış olanlara operatörlerin ameliyat denemeleri yaptığını anlatan Paul, aynı zamanda hastaneye yaralı olarak getirilen bedenleri parçalanmış savaş gazilerinin bir kısmının intihara kalkıştıklarına da tanık olur. Hastanede tanık olduklarını anlatırken yazar, ana karakter Paul'un konuşmalarında savaşlar çağını ve modern dönemi eleştirir ve bu dönemin harcadığı gençlerden biri olarak bu süreci hazırlayanları yargılar.

[...] Aynı şeyi kaç kişiden duydum! Ama oraya bir kez giden bir daha asla çıkmıyor[...] Yeni gelenlerin arasında düztaban olan iki genç er var. Baş operatör koğuşları gezerken bunları keşfetti. Sevincinden neredeyse oynuyordu.

“Biz bunun hemen çaresine bakarız” dedi. “Ufacık bir ameliyata bakar. Ondan sonra siz de sağlam ayak sahibi olursunuz. Hemşire yazın bunları.”

Operatör çıkar çıkmaz her şeyi bilen Josef düztabanlara uyarıda bulundu:

Bu adam üzerinde deneme yapacak deney fareleri arıyor. Savaş onun için şahane bir fırsat! Zaten bütün operatörler için de öyle. Hastabakıcılarla memurlara şöyle bir baksanız görürsünüz [...] Bu herifin ameliyat ettiği on, on iki kişi var. Topallayıp duruyorlar. İçlerinden bir tanesini bile iyi etmiş değildir. Çoğu ancak koltuk değnekleriyle gezebiliyorlar. Her altı ayda bir zavallıları tekrar doğrar, kemiklerini kırar. Her seferinde nihayet başaracağından emindir[...].

Yeni bir kafile getirdiler. Bizim odaya iki tane kör düştü. Bir tanesi çok geç bir müzisyen. Rahibeler ona yemek yedirirken hiç bıçak kullanmıyorlar. Çünkü daha ilk

seferinde hemşirenin elindeki bıçağı kapıp intihara kalkıştı... Çocuk çatalı el yordamıyla buldu. Aldığı gibi var gücüyle kalbine sapladı. Sonra da yerden pabucunun tekini alarak çatalın sapına vurmaya başladı. Bizler bağıştık. Üç kişi çatalı onun kalbinden zor alabildiler. Çatalın uçları hiç de sivri olmadıkları halde epey derine gitmişler. Gece sabaha kadar bize lanetler savurup durdu. Hiç uyuyamadık. Sabahleyin çeneleri birbirine kenetlenmiş durumdaydı [...] Bunun gibi Almanya'da yüz binlercesi var, Fransa'da yüz binlercesi, Rusya'da yüz binlercesi... Böyle şeyler yeryüzünde var oldukça, yazılan, yapılan, düşünülen her şey ne kadar anlamsız! Hepsi yalan, hepsi sıfır demek... Bin yıllık bir kültür bu kanların dökülmesini önleyemezse, bu yüz binlerce işkence odasının kurulmasına engel olamazsa neye yarar?

Savaşın ne demek olduğunu ancak hastane belli ediyor. Gencim ben, yirmi yaşındayım. Ama hayatta bildiğim tek şey umutsuzluk, ölüm, korku. [...] İnsanların birbirine nasıl düşman edildiğini, nasıl ses çıkarmadan, bilmeden, aptalca, uysalca, masumca birbirlerini öldürdüklerini biliyorum. Yeryüzündeki en keskin zekaların bu işkenceyi büsbütün inceltmek ve uzatmak için silahlarla sözler icat ettiğini biliyorum. İnsanlığın bütün bir kuşağı, benimle birlikte aynı deneyimleri yaşıyorlar. (Remarque, 2006: 204, 205, 206).

Romanın sonunda ana karakter Paul, savaşı tüm gerçekliğiyle anlamış, sorgulamış ve yargılamıştır. Sadece kendisinin ruh halini değil savaş sürecinde öldürmeye güdümlenmiş koskoca bir gençliğin sesi olarak, hem modern dönemin insanı ulaştırdığı barbarlığı betimlemekte, hem de kendi ülkesinde savaşa gönderilen gençlerin hesabını eski kuşaklardan sormaktadır. Paul'un iç sesiyle (Paul karakterinin iç sesiyle konuşan Remarque'tır) modern dönemde olağanlaştırılan savaşın eleştirisi yapılırken, romanın sonunda eleştiri, Paul'ün ölümüyle verilen çarpıcı mesajla noktalanır. Onca ölüm ve kıyım gazetede kısa bir cümle ile verilmiştir. O günkü ordu bildirisindeki haberde şu cümle göze çarpar: “*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*”

Savaş da kanserle verem gibi, zatürree ve dizanteri gibi öldürücü bir afettir [...] Hayat elimize içgüdüsinin silahını verebilmek için bizleri bilinçsiz hayvanlara dönüştürdü. Duygusuzlukla takviye etti bizi. Bu sayede çevremizdeki dehşet manzaraları karşısında perişan olmuyoruz. Yoksa bilinçli ve açık olarak düşünebilseydik çoktan mahvolmuştuk [...] Böylece son derece sığ ve sert, kapalı bir yaşantımız var. Hiçbir şey içimizde bir ışık uyandırmıyor, artık [...] Bizi bombalayan topları göremiyoruz.

Saldırıya geçen düşman piyadeleri bizler gibi birer adam olabilir. Ama bu tanklar insan değil, makine. Tirtulları, savaş gibi, ardi arkası kesilmeksizin dönüyor. Bir sıra ateş püsküren, zırhlı tank; kurşun işlemez çelik canavarlar. Ölü yaralı tanımdan ezip geçiyorlar [...] Parçalanmış gövdeler, açlık, ölüm. Dizanteri, zatürree, tifüs, cinayet, yangın. Siper, hastane, mezarlık çukuru [...] Başka bir olasılık yok!

[...] 1918 yılının ekim ayında vuruldu. Bütün cephe boyunca öyle sakin, hareketsiz bir gündü ki! [...] O günkü ordu bildirisini bir tek cümleye sığdırabildiler:

“Batı cephesinde yeni bir şey yok.”

Yüzükoyun düşmüştü ve yerde uyur gibi yatıyordu. Sırt üstü döndürdükleri zaman çok acı çekmemiş olduğunu gördüler. Yüzünde, öyle dingin bir ifade vardı ki, bu sonuçtan adeta memnun kaldığı sanılırdı (Remarque, 2006: 210, 211, 217, 225, 226).

5.2. “DÖNÜŞ YOLU”: FAŞİZM, KİTLE NEVROZU ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (Ernst) eylem çizgisi üzerinden yabancılaştırmanın doruk noktası olan savaş gerçekliğini, savaşın sonuçlarını, savaştan dönmüş askerler üzerindeki etkisi temelinde betimlemiştir. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında savaş içinde yabancılaştırılmış olan kimliği romanın sonuna doğru vicdani muhasebe ile dönüşüme uğramıştır. Simgenin anlam yükündeki savaş gerçekliği tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Aynı zamanda çözümleme yapılırken biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi göz önünde tutulmaya çalışılmıştır. Simgenin anlam yükü tüm bu teknikler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaştırma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yazar kendisinin de katılmış olduğu savaştaki askerler için olağanlaşan ölüm ve şiddet gerçeğine dikkat çekerken, savaş esnasında askerlerin yaşadıkları travmalara yer verir. Remarque savaş sürecini, cephede yaşananları, savaş sonrası eve dönenlerin

yaşadıklarını bu kez ana karakter Ernst aracılığıyla aktarır. Eser, savaş askeri Ernst ve arkadaşlarının cepheden dönüşlerini ve sonrasında yaşam sevinci bitmiş, hayata küsmüş, yirmili yaşlarında gençlerin vicdani muhasebelerini konu alır. Romanın ilk satırları savaş biterken cepheden eve dönen askerlerin durumunu betimleyen ifadeler ile başlar. Romanında neredeyse tümünde olduğu gibi bu satırlar da ana karakterin iç sesiyle sunulur.

İkinci mangan kim kaldıysa geride, cephe ardında darmadağın siperlerin dibine üşümüş çoğu uyukluyor [...] Önümüz karanlık. Uzaktan uzağa uçuldayan top seslerinden, mermilerin tiz çığlıklarından başka bir şey duyulmuyor. Sağda makineli tüfek takırtısı. Arada bir, insan haykırışı. Fakat kaç yıldır alıştığımız şeyler bunlar artık, önemsenecek bir yanı kalmadı [...] Sıkılan mermilerin cızırtısı, silahların takırtısı, ölümün mide bulandırıcı kokusu yine ansızın topraktan suratımıza çarpıyor. Biz de sandıydık ki artık temelli kurtulduk ondan. Barış düşüncesi tıpkı bir roket gibi süzülüp gözümüzü almıştı. Daha inanmamıştık tabi, ne olduğunu da anlamış değildik. Yine de o ufacık umut ışığı, söylentinin yayıldığı o birkaç dakika içerisinde bizi, geçen yirmi ayın getirdiklerinden daha çok değiştirmeye yetmişti [...] Birbirmize yakın, ardı ardına yürüyoruz. Bir küme gölge. Acınacak bir manzara. 2. Numaralı mangan kala kala bu bir avuç adam kaldı [...] (Remarque, 1972: 7, 12, 13).

Ernst, savaş dönüşü gittikçe uzaklaşan silah sesleri eşliğinde arkadaşları ile birlikte cepheden dönerken savaşa katılan Amerikan askerleri ile karşılaşmalarını anlatır. Amerikalılar cepheden döndüklerinde savaş döküntülerini zaferlerinin ve savaşta bulduklarının kanıtı olarak Alman askerlerinden satın alırlar. Bu durum savaş içinde ölüm ile burun buruna gelmiş yaralı askerlerle savaşa yeni katılanlar arasında ilginç bir alışverişe neden olur. Alman askerleri açtır ve yaralıdır. Amerikan askerleri ise savaşa yeni katıldıklarından son derece heyecanlıdır ve ellerine geçirdikleri tüm savaş döküntülerini ilaç, yemek ve para vererek satın almaya çalışmaktadırlar. Savaş esnasında birbirinden çok farklı durumda olan iki manganın ilginç değiş tokuşu ana karakter Ernst'ın gözüyle aktarılır.

Bizden bekleneni anladık: Amerikalılar değiş tokuş meraklısı. Besbelli savaşa yeni katılmışlar, daha hala yadigar topluyorlar: omuz kayıştıydı, kokarttı, tokaydı, madalya ya da düğmeydi, ne bulurlarsa. Karşılığında çantalarımızı, sabun, cigara, çikolata ve konserve etle dolduruyoruz. Hatta köpek için de avuç dolusu para vermeye

kalkıyorlar... Bu arada yaralılar da işe yaradı. Bir Amerikalı var, sanırsın suratı pirinç dökümhanesi, dişler öyle silme altın ağzında. Kana bulanmış birkaç sargı parçasında gözü kaldı. İlle de istiyor. Amerika'ya dönünce sargıların kağıttan olduğunu oradakilere ispat edecekmış. Karşılığında nefis bisküviler verirmiş, üstüne de bir top sahici sargıbezi diyor. Yüzünde son derece hoşnut bir ifadeyle kağıt parçalarını not defterinin arasına dikkatle yerleştiriyor. Ludwig Breyer'in sargılarına daha bir ihtimam gösteriyor: malum ya teğmen kanı. Ludwig sargının üzerine kalemlle bulundurduğumuz yeri, kendi adını ve alayını yazacakmış ki adam Amerika'da herkese gösterdiğinde sahte sanmasınlar. Ludwig önce razı olmadı ama Willy dayatınca ses çıkarmadı. Doğru düzgün sargı bezine ihtiyacımız var çünkü. Hem o bisküviler dizanterisi için birebir (Remarque, 1972: 29, 30).

Askerlerin aralarındaki bu alışveriş sürerken, içinden geçtikleri köyün betimlemesi de yaşamış oldukları ve hala içinde buldukları korkunç durumu gözler önüne serer.

Sahra hastaneleriyle levazım depolarının olduğu bölgeye vardık... Ağaçların altında sedyeler ve yaralılar var[...] Bir zehirli gaz hastanesi. Taşınamayacak kadar ağır yaralı var burada. Asidin yediği mosmor yüzler, balmumu gibi yeşil yüzler, ölü ölü bakan gözler. Hırıldılar içinde tıkanan, can çekişen insanlar. Hepsi de kaçmak istiyor. Esir düşmekten korkuyorlar [...] Sanki nerede öldükleri önemliymiş gibi (Remarque, 1972: 31).

Remarque, ana karakter Ernst'ın gözüyle savaş alanlarını ve savaştan dönen askerlerin durumunu betimlerken askerlerin kendi iç muhasebelerini de aktarır. Mangasında hayatta kalan arkadaşları ile eve dönen Ernst ailesiyle ilk karşılaştığında kendindeki büyük değişimi fark eder. Ailesinden ayrıldığında on sekiz yaşlarında hayatı merak eden bir gençtir. Ancak savaştan döndüğünde bambaşka bir insana dönüştüğünü fark eder. Annesine bakar ve cephedeki ilk cinayetini hatırlar. Özünde annesinin, kendisini yetiştirmiş, emek vermiş olan bu kadının ellerine ve yüzüne bakarak vicdani bir muhasebeye girişir.

Gözüm onun ellerinden kendi ellerime kaydı. Dokuz yüz on yedi Mayıs'da bir Fransız'ı bu ellerle bıçaklayıp öldürdüm. Kan parmaklarının üstünden aktıydı. Öyle sıcağı, midem bulandıydı. Korkudan ve öfkeden paniğe kapılıp hababam indirdiydim

bıçağı. Soluğu kesilip tıkanan Fransız ellerini yarasının üzerinden kapattıydı da kendimi alamayıp ellerinin üzerinden vurdum bıçağı. Sonunda havası kaçan lastik bir boru gibi çöktü kaldı oracıkta. Sonradan kustum. Ve bütün gece ağladım [...] On sekizime daha yeni girmiştım. Katıldığım ilk hücumdu.

Ağır ağır çeviriyorum ellerimi. Temmuz başındaki büyük saldırıda bu ellerle üç adamı vurdum. Adamlar sabahtan akşama kadar dikenli telin üstünde asılı kaldılar. Mermiler patladıkça, sarkık kolları sanki hala bizi tehdit edermiş gibi havaya savruluyordu. Birinin kar gibi bembeyaz saçları vardı. Dili ağzından dışarı fırlamıştı [...] Daha sonraları, on metreden salladığım bir yüzbaşısının iki bacağını birden aldı götürdü. Adama canhıraş bir çığlık kopardı. Başını arkaya attı, ağzı bir karış açık, kaskatı kollarına dayanıp kalkmaya çabaladı. Gövdesi tıpkı bir fok balığını andırıyordu o anda. Kan kaybindan çabucak öldü (Remarque, 1972: 123).

Ernst, savaştan dönen askerler gibi savaşın anlamsızlığını ve korkunç yüzünü görmüştür. Dönen arkadaşları arasında intiharı düşünmeyen çok az kişiden biridir. Zira askerler yaşadıkları travmaları bir türlü unutamamakta ve bu nedenle yaşamak istememektedirler. Romanda bu travmaların en korkuncu Giesecke'nin yaşadıklarıdır. Giesecke, barışın geldiğine bir türlü ikna edilemeyen, vücudu sağlam kalan ancak ruhsal yönden iyileşme göstermeyen ve tedavisi süren bir askerdir.

Giesecke başka hastalarla birlikte büyücek bir odadaydı. Tam biz içeri girerken cırlak bir ses, “Siper alın! Siper alın” diye haykırdı ve hemen bir masanın altına sindi. Ötekiler aldırış bile etmediler. Giesecke bizi karşılamaya geldi. Yüzü dar, uzun ve sarı [...] Eskisinden çok daha genç görünüyor. Yalnız gözleri huzursuz ve yaşlı [...] Hepimizle el sıkıştı [...]

- “Sapasağlamsın yahu!” dedim. “Neyin var ki senin?”

- “Baş ağrıları” dedi. “Başımın gerisinde çelikten bir kemer var sanki. Sonra Fleury [...]”

Fleury’de savaşırken yıkıntı altında kalmış. Yanında bir başkası varmış. Arkadan ensesine dayanan bir kiriş yüzünü öbür adamın kasıklarına yapıştırmış, orada öyle saatlerce sıkışmış kalmış. Adamın kasığı ta karnına kadar yarıkmış. Başu serbestmiş. İkide bir haykırdıkça Giesecke'nin yüzüne kan fışkırtıyormuş. Sonra yavaş yavaş adamın bağırsakları dışarı dökülemeye başlamış. Giesecke boğulmamak için

durmadan bağırsakları adamın karnının içine itelemek zorunda kalmış. O iteledikçe öbürü böğürüyormuş. Bütün bunları açık seçik, derli toplu anlattı.

“Şimdi her gece yeniden başlıyor. Tıkanyorum. Odanın içi beyaz beyaz yılanlarla, kanla doluyor hep [...] Ne yaparsam olmuyor. Uyanık olsam da faydasız. Karanlık basar basmaz ordalar” Ürperdi. “Siz göremezsiniz ama ben görüyorum. Evde pencereden attım kendimi, bacağım kırıldı. Onun üzerine alıp buraya getirdiler beni (Remarque, 1972: 136).

Remarque, savaşta yaşanan travmaların askerlerde geri dönüşü olmayan büyük tahribata yol açtığını, vücudu sağlam olarak dönenlerin ruhsal tedavilerinin sürdüğünü anlatır ve tedavileri sürerken bile intihara yeltendiklerine dikkat çeker.

Almanya’da vatanseverlik yanılışıyla savaşa giden gençlerin yaşadığı ruhsal çöküntü eserde ağırlıklı olarak işlenir. Bununla birlikte eserde askerlerin savaşın anlamsızlığını sorgulamaları da oldukça önemlidir. Remarque, askerlerin diyaloglarında savaşın yarattığı korkunç tablonun altında yatan gerçeği de yansıtır. Savaştan önce idealist bir asker ve vatansever olan Ludwig’in ağızından sistemin acımasızlığı ve savaşa neden olan asıl gerçek okuyucuya sunulur.

Ludwig ayağa kalktı. Kaşları çatılmıştı. Gözleri çakmak çakmaktı. Dosdoğru Rahe’nin yüzüne baktı. “İyi ama niçin, Rahe niçin? Çünkü aldattılar bizi! Öyle bir aldattılar ki, biz hala farkında değiliz. Çünkü kötüye kullandılar bizi, korkunç kötüye kullandılar! [...] Anavatan için dediler bize, akılları fikirleri aç gözlü bir sanayinin toprak kapma planlarıydı... Şeref haysiyet için dediler, bütün düşündükleri bir avuç muhteris diplomatla beyzadenin post kavgası ve iktidar hırsından başka bir şey değildi... Millet için dediler bize, işsiz güçsüz generallere iş çıkacaktı da ondan! [...] Oysa biz hiç bilmeden kendi kendimizle savaşıyorduk... Hedefini bulan he kurşun aslında bizden birini vuruyordu [...] Bütün ülkelerin gençleri özgürlük uğruna savaştığını sanıp ayaklandı! Bütün ülkelerde aldatıldı, harcandı [...] Bu dünyada savaş tektir: yalana karşı, yarı-gerçeğe karşı, uzlaşmaya karşı, kurulu düzene karşı savaş! [...] Biz sadece nasılsa hayatta kalanlarız. Harabeyiz, harabe! Ama öbürleri hala yaşıyor [...] Şişkolar, karınları tok, sırtları pek olanlar, onlar yaşıyorlar [...] Koca bir kuşak yok oldu. Yüreği umut dolu, iman dolu, iradeli, güçlü, yetenekli, bir kuşak durup dururken öyle bir büyülendi ki, hep birbirlerini öldürdüler. Oysa bütün yeryüzünde hepsinin amacı birdi (Remarque, 1972: 183, 184).

Roman ağırlıklı olarak askerlerin savaşı sorgulaması ile sürer. Bazıları yarıda bıraktıkları lise öğrenimlerine devam eder. Bunlardan biri de ana karakter Ernst'tır. Ernst, öğrenimini bitirdikten sonra küçük bir köyde öğretmen olarak göreve başlar. Savaşın tüm yıkıntılarını içinde hissetmeye devam etmektedir. Ernst, göreve başladığı ilk gün çocukların masumiyeti karşısında şaşkın bir şekilde yine vicdanını sorgulamaktadır. Ernst bu sorgulama ile modern dönemin, bilimin, kültürün savaşla nasıl anlamsız hale geldiğini ve yok edildiğinin altını çizer. Bunu yaparken yine sistemin ve yaşanan korkunç trajedinin özetini sunmaktadır. Zira Ernst savaşta tanık olduğu onca ölümden sonra, kendi benliğine, geçmişine, ülkesine ve sıkıca sarılmış olduğu insanlık, vatan sevgisi gibi ideallere yabancılaşmıştır. Remarque, burada savaşta ruhen de yiten kayıp bir gençliğin varlığına dikkat çeker.

Çocuklar karşımda kollarını kavuşturmuş oturuyorlar. Gözlerinde çocuk yaşlarının olanca utangaç şaşkınlığı. Bana öyle bir güven, öyle bir inançla bakıyorlar ki[...] birden yüreğim burkuldu. Karşınıza geçmiş duruyorum burada. Bütün inançlarımı ve hemen bütün gücünü savaşın çökettiği yüz binlerce mahvolmuş adamdan biriyim ben de [...] Ne öğreteyim ben size? Yirmi yıla varmadan içinizin kuruyup sakatlanacağımızı, en serbest içgüdülerinizin güdük kalacağını, amansız bir baskı altında hep birbirinin aynı kalıplara sokulacağını mı söyleyeyim? İnsanlar Tanrı ve insanlık adına zehirli gazla, demirle, patlayıcı maddelerle ve ateşle birbirini öldürdüğü sürece bütün bilginin, bütün kültürün, bütün bilimin korkunç bir sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını mı? Size, bu korkunç yılların bozmadığı yegâne kimseler olan siz küçük yaratıklara ne öğretemliyim ben o halde?

El bombası bir insanın üzerine en iyi nasıl fırlatılır, onu mu söylesem? Bir insan nasıl süngülenir, sopayla nasıl yere yıkılır, kürekle nasıl öldürülür, onu mu anlatsam? Soluk alıp veren bir göğse, yaşayan bir yüreğe en iyi nasıl nişan alınır? Tetanos nedir? Kırık belkemiği, dağılmış kafatası nasıl olur? Oraya buraya saçılan beyin parçalarını, ezilen kemikleri, dışarı dökülen bağırsakları tarif mi etsem? Karnından yaralı bir adam nasıl inler[...] bunları mı göstersem? Başka bir şey bilmiyorum ki! Başka ne öğrendim ben? Şurdaki şu yeşil- gri haritaya götürsem de sizi, sevginin boğazlandığı yerleri bir bir işaret etsem mi? Ellerinizdeki kitapların, sizin saf gönüllerinizi pusuya düşürmek, sizi güzel cümlelerin çalılıklarına ve sahte fikirlerin dikenli tellerine sürüp sıkıştırmak için insanların elinize tutuşturdukları tuzaklardan başka bir şey olmadığını mı anlatsam mı? İşte karşınızda kirlenmiş, suçlu bir adamım

ben [...]Ben nasıl aranızda girebilirim? Önce yeniden insan olmam gerekmez mi?
(Remarque, 1972: 215, 216).

Remarque, bu eserinde ana karakter Ernst'ın duygularıyla aslında o dönem savaştan dönen askerlerin yaşadıklarına ayna tutmuş, savaşın acımasızlığını Ernst'ın hafızasında canlanan savaşın korkunçluğu ile çocukların masumiyeti arasında bir zıtlık kurarak ortaya koymuştur. Aynı zamanda bu durum ana karakter Ernst'ın vicdani muhasebesidir.

Ernst, şans eseri kurtulan askerlerden biridir. Uzun bir süre yaşadıklarıyla ve geçmişiyle cebelleşir. Romanın sonunda arkadaşlarının bir kısmı ülkede devam eden iç savaş nedeniyle ölür, bir kısmı yaşadıklarını unutamadığı ve onlarla baş edemediği için intihar eder. Remarque, bu eserde kendi ülkesinin kayıp gençliğinin de resmini çizer. Ernst ve arkadaşları ruhen ve bedenen iyileşmeye gayret ederler; ancak bunu başarabilen sadece Ernst'tır. Bu süreçte Almanya içinde iktidarın eleştirilmesine yönelik gösteriler, savaş karşıtlığının dile getirilmesi hala yasaktır ve faşizm tüm ağırlığıyla ülkede hakimdir. Bu gösterilerden birinde Ernst'ın arkadaşı Weil öldürülür. Yazar Almanya'nın içinde bulunduğu karanlık dönemi betimlerken Weil'in ölümüyle bunun doruk noktasına ulaştığının altını çizer. Zira eyleme katılanlar bu ülkeyi seven vatansever askerler ve gazilerdir. Remarque, bunların öldürülmesi ile kendi gençliğini yutan faşizmin yabancılaştırmanın doruk noktası olan bu gerçekliğin görüntüsünü ortaya koyar.

Barış özlemiyle ülkesine dönen Ernst, ülke içinde devam eden insan hakları ihlallerine ve arkadaşının ölümüne tanık olur. Ernst, arkadaşının ölümünden sonra bir süre durumun gerçekliğini algılayamaz. Ancak yaşanan bu korkunç olayın şokunu atlattıktan sonra yaşama daha sıkı sarılır. Ve büyük bir dönüşüme uğrar. Yazar, ana karakterin dönüşümünde bir gerçekliğe daha dikkat çeker. Yabancılaştırmanın doruğa ulaştığı ve son derece umutsuz görünen bu süreçte umut yine insandadır. Ernst, Almanya'nın savaşa katılan, bu karanlık döneme farkında olmadan katkıda bulunan yüzüdür. Ancak aynı zamanda tüm bu yıkıntıları yaratan yanılığın fark eden ve vicdaniyle hesaplaşan geçmiştir de. Zira Ernst, yaşananlara tanık olmuş, bir kısmına farkında olmadan ortak olmuş, vicdaniyle hesaplaşmış, bu süreçten sonra ülkesini, savaşı ve geçmişi yargılamıştır. Bundan sonra Almanya korkunç geçmişi ile her zaman

yüzleşecek, savaşın anlamsızlığını sorgulayacak, vicdanıyla hesaplaşacaktır. Ancak tüm bu yabancılaşma ve karanlık geçmiş içinden, umut ışığı kendini, vicdanıyla hesaplaşarak kendini iyileştirmeyi başaran Ernst ile gösterir. Remarque, bunu Ernst'ın son sözleri ile açıkça ortaya koyar.

Hayatımın bir kısmı yıkıma adanmıştı. Nefrete, düşmanlığa öldürmeye aitti. Fakat hayat kaldı elimde. Bu dahi bir başına yeterlidir. Bu dahi, bir yerde, başlı başına bir amaç ve bir yol demektir. Kendimle uğraşmalıyım, hazırlamalıyım kendimi. Ellerim işlesin artık, düşüncem harekete geçsin. Yeniden ortaya konulacak o kadar çok şey var ki! Ve hemen her şey onarıma muhtaç. Bir ağacın hücreleri, damarları öz suyunu alıp götürüyorsa bunun sonu güneşin altında hışırdayan dallar, yapraklar ve özgürlüktür. Başlayacağım o halde ben de [...] Omuzlarım yorgunken de yükümü sırtımda taşımak zorunda kalabilirim [...] Karanlık gelişme sesleriyle dolu. Odanın içinde gece var. Odanın içinde hayat var [...] Elimin altında pencerenin pervazı çatırıyor ve kapının önünde yükselen ıhlamur ağacının yol yol yarılmış köhne kütüğü bile kahverengi, şişkin tomurcuklar atıyor. Birkaç haftaya kadar o da küçük küçük ipeksi yeşil yapraklar çıkaracak, yani başındaki yüce çınarın yaygın dalları gibi (Remarque, 1972: 286, 287).

Roman kahramanın duygularının verildiği iç monologla sunulur. Bu satırlar içinde yaşanan tüm acılardan ve felaketlerden doğacak olan yeni Almanya'nın müjdelendiğini söylemek mümkündür.

5.3. “ÜÇ ARKADAŞ”: ÖLÜME DUYARSIZLAŞMA, BİREYSEL NEVROZ ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (Bob) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan savaş gerçekliğini, savaşın sonuçlarını, savaştan dönmüş askerler üzerindeki etkisini betimlemiştir. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında savaşın yabancılaştırdığı bir asker kimliği üzerinden yabancılaşma gerçekliğinin eleştirisinin yapıldığı görülür. Bob'un ölüme alışkın kimliği savaş gerçekliğinin acımasız yüzü olarak resmedilirken, ölüme giden sevdiği kadının hastalığını farkedemeyişi yabancılaşmanın duyarsızlaşma temelinde farklı bir boyutu olarak ortaya konmuştur. Simgenin anlam yükündeki savaş gerçekliği ve eleştirisi tarihsel ve sosyal eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği

vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın etkilenimlerinin ve savaş tanıklığının izleri anlaşılmalı çalışılmıştır.

Remarque'ın “*Üç Arkadaş*” adlı eseri bir aşk romanıdır. Eser savaştan dönmüş, manevi dünyaları tahrip olmuş askerlerin başıboşluk içinde her şeye karşı inançlarını yitirmiş bir halde yaşamaya devam edişlerinin anlatımı ile başlar. Cepheden dönen üç arkadaşın, (üç askerin) umutsuz, sarsılmış, yorgun, işsiz ve yoksul üç gencin hayatta kalma mücadeleleri anlatılır. Bu, umutsuzluk içinde birbirine büyük bir sadakatle bağlı güçlü bir dostluk geliştiren Köster, Lenz ve Bob'un hikâyesidir. Olağan yaşamlarına devam etmek isterken sürekli cephe gerisinde yaşadıkları travmalarla ve ölüm korkusuyla yüzleşmekte ve bununla baş etmeye çalışmaktadırlar. Remarque, askerlerden biri olan Bob'un iç dünyası ve yaşadıklarından bir kesit sunar. Bob'un anımsadıkları ve iç diyalogları aynı zamanda cephe gerisinde yok edilmiş bir neslin de iç sesi ve resmidir.

Gözlerimi kapadım ve boylu boyunca uzandım. Dalgaların kırılırken çıkardığı ses kulaklarımda hışırdıyordu. Bu bana başka bir şeyi, tıpkı kumların üstünde bu şekilde uzanıp yattığım başka bir günü hatırlattı [...] 1917 yaz aylarıydı. Bölüğümüz Flander'de bulunuyordu. Ostend'e gitmek için birkaç günlük ummadığımız bir izin koparmıştık. Çoğumuz daha önce denizi görmemiştik. İki ölüm arasındaki bu inanılmaz ara içinde kendimizi, güneşe, kuma ve denize adamıştık. Bütün günümüzü çıplak bedenlerimizi güneşin ışıkları altında kavurarak plajda geçiriyorduk. Sadece çıplak olmak, silah, kumanya ve üniforma taşımamak bile içimizi sonsuz bir barış duygusuyla dolduruyordu. Sahil boyunca yarış ediyor, tekrar suya dalyorduk. Bu zaman içinde olsun her şeyi unutuyor, daha doğrusu unutmak istiyorduk. Sadece çıplak olmak, silah, kumanya ve üniforma taşımamak bile içimizi sonsuz bir barış duygusuyla dolduruyordu. Sahil boyunca yarış ediyor, tekrar suya dalyorduk. Bu zaman içinde olsun her şeyi unutuyor, daha doğrusu unutmak istiyorduk. Ama gece olup da güneş batınca, kırmızı renkteki gölgeler solgun suların üstünü kaplıyordu. O zaman ağır ağır dalgaların sesine başka bir ses daha karışıyordu; donuk ve acı bir ses. Bu cephenin top uğultusu idi. İşte o zaman aniden ortalık sessizleşir, konuşmalar kesilir, başlar yukarı kalkar ve dinlerdi. Neşeli ve ümit dolu genç yüzler derhal askerlerin o sert hatlı ifadesini kazanırdı. Cesaret, acı, yaşamak için duyulan açlık, verilen görevi yerine getirmek isteği, ümitsizlik ve genç ölmeye mahkum kişilerin anlaşılmalı acısı bu yüzlerde okunurdu.

Sonra birkaç gün içinde büyük harekete girişildi. Haziranın üçünde bölüğümde sadece otuz beş kişi kalmıştı (Remarque, 1974: 221).

Savaştan dönmüş üç arkadaşın yaşam kavgaları ve güçlü dostluklarının anlatımı ile başlayan eser, manevi dünyasında büyük bir sarsıntı yaşayan ve umutsuzca alkole yönelen Bob'un aradığı manevi zenginliği Pat'te bulması ile devam eder. Roman genel olarak üç arkadaşın dostluğunun ve yaşam savaşının içinde Bob ile Pat arasında başlayan büyük bir aşkı konu alır. Bob, arkadaşları içinde manevi yoksunluğu en derinden hisseden kişidir. Pat'i tanıyana kadar sevgiye ve aşka dair hiçbir beklentisi ve umudu yoktur. Ancak onu tanıdıktan sonra insana ve yaşama dair tüm umutları tekrar yeşerir ve Pat onun hayattaki tek arzusu ve yaşam sevinci haline gelir.

Yazar romanda daha çok Pat ile savaş askeri Bob'un aşkını ve savaştan dönmüş üç askerin yaşam kavgasını ve sarsılmaz dostluğunu işler ancak olay akışı içinde savaştan dönmüş askerlerin umutsuzluğuna ve ülke içinde gittikçe artmaya başlayan intihar olaylarına da yer verir. Savaş süresince ve sonrasında Almanya'da artan intihar olaylarının gittikçe derinleşen yoksullukla bağlantısına dikkat çekilir.

Ölü ciğerlerine girip çıkan havanın çıkardığı gürültülü seslerden başka bir şey işitilmiyordu.

Genç polis,

-“Bir hafta içinde bu ikinci olay” dedi.

-“Aynı nedenle mi” diye sordum.

-“Hayır. Çoğu işsizlikten. İki aile de gitti. Bir tanesi üç çocuğuyla beraber. Gazla tabi. Aileler hep gazı seçiyorlar” (Remarque, 1974: 331).

Romanda olay örgüsü içinde karakterlerin yaşam kavgası ve diyaloglarıyla ülkede devam eden derin yoksulluk ve yoksulluğun yarattığı trajediler anlatılır. İntihar vakaları, işsizlik, savaştan dönen askerlerin alkole bağımlılıkları da bu trajedilerden bazılarıdır. Bu gerçeklikler romanın olay akışı içinde karakterlerin diyaloglarında satır arasında verilir. Romanın ana teması aşktır. Bob ile Pat'in aşkı. Bu aşk romanında

Almanya'nın acı çeken yüzü anlatılsa da bunlar bu büyük aşkın etrafında anlatılan ayrıntılar olarak görünürler.

Pat ile Bob'un aşkı zamanla büyük bir tutku ve bağlılığa dönüşür. Ancak Pat hastadır. Yazar, Pat'in hastalığı dolayısıyla ölüme giden bedeniyle, Pat'ı tanıdıkça manevi zenginliği tadan ve ruhunu iyileştiren Bob'un hikayesini anlatır. Bu aşk Pat'in ölüme giden cılız bedeni ancak sevgi dolu yüreği ile Bob'un yaşam sevincini yitirmiş, ölümü defalarca görmüş yorgun kalbi arasında bir tezatla sunulur. Zamanla bu tezatlıkla başlayan büyük aşk, iki karakter için de vazgeçilmez bir manevi zenginliğe, büyük bir sevgiye dönüşür. Bob uzun bir süre Pat'in vücudundaki hastalığın ciddiyetini kavrayamamıştır. Bunun nedenini açıklama gerçeği ise savaşa ilişkin ayrı bir trajediyi gözler önüne serer.

Zamanında o kadar ölüm görmüştüm ki, benim için hastalık hayat ve ümit demektir. Bir yaranın insanın ölümüne sebep olabileceğini biliyordum... Bende bunun pek bol örneği vardı [...] Bunun için dıştan hiçbir eksiklik göstermeyen bir hastalığın ölüme sebep olabileceğine inanmak benim için pek güçlü (Remarque, 1974: 317).

Romanın sonunda Pat ölür, bu ölüm Bob için büyük bir sarsıntı olsa da Pat ile yaşadığı kısa süreli aşk, savaştan çıkmış olan bu askerin ruhundaki yaraları iyileştirmeyi de başarmıştır. Bir askerin ruhunu iyileştirirken bedeni yavaş yavaş ölüme giden Pat ve ruhunu iyileştiren bu mucizenin (Pat) ölebileceğine bir türlü inanamayan Bob'un hikâyesini konu alan roman Pat'in Bob'un gözünden ölüm tasviri ile sonlanır.

Pat'in kanını yıkadım. Odun gibiydim. Saçlarını taradım. Gittikçe soğuyordu. Kendi yatağıma yatırdım [...] Yanına oturdum. Düşünemiyordum. Sandalyeye oturup onu seyrettim... Yüzünün değişimini seyrettim. Bomboş oturup onu seyretmekten başka bir şey yapamazdım. Sabah oldu. Artık Pat yoktu (Remarque, 1974: 454).

5.4. “İNSANLARI SEVMELİSİN”: SOYKIRIM, BARBARLIK ÇAĞI ve YABANCILAŞMA

Yazar birbirini tamamlayıcı nitelikte kurguladığı iki karakterin (Kern ve Steiner) eylem çizgisi üzerinden mültecilerin sorunlarını ele almıştır. Mültecilerin yaşam savaşı içinden duyarsızlaşma temelinde yabancılaşmanın farklı boyutları olan, polis

işkenceleri, ırkçılık ve insan hakları ihlalleri gibi gerçeklikler ağırlıklı olarak işlenmiştir. Göstergibilimsel teknik ışığında birbirini tamamlayan nitelikte kurgulanan iki simgenin anlam yüküne ve olay örgüsü içindeki eylem çizgilerine bakılarak yabancılaşmanın duyarsızlaşma temelindeki görünümleri ortaya konmuştur. Simgelerin anlam yükleri tarihsel ve sosyal eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının da etkisi göz önünde tutulmuştur.

Remarque'ın bu eseri, savaş ve soykırım çağında ülkesinden sürülmüş, vatansız bırakılmış mültecileri konu alır. Eserde, kendi ülkesinden sürülerek pasaportsuz ve kimliksiz kalan, çalışma izni de alamayan mülteciler, sınırlar arasında sürüklenen yaşamlar anlatılır. Mültecilerin hiçbir yere ait olamayışları, ailelerinden ve vatanlarından kopararak yoksullukla geçen serüvenleri anlatılırken, özünde bu serüvenler savaşlar çağında cephede ve toplama kamplarında harcanan hayatların arkasında kalan, ilk etapta hiç fark edilmeyen insan trajedileridir. Remarque, soykırımla faşizmin doruğa ulaştığı bir ülkenin vatandaşı olmaktansa bu süreçte vatandaşlıktan çıkarılmayı bir onur addettiğini vurgular. Bu eser adeta onun gibi vatansız kalanların hayatlarına tutulan bir aynadır.

Önce Nazi'lerin hışmına uğrayıp göçe zorlanmış, ardından vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Yazarı bu olayların derinden yaraladığını biliyoruz. "İnsanları Sevmelisin", bu bağlamda onun vatandaşlıktan çıkarılmaya karşı verdiği bir cevaptır. Romanın içerdiği düşünceler, kuşkusuz Gestapo'nun ondan duyduğu kuşku ve korkuyla onu vatandaşlıktan atmasını "anlaşılır kılacak" türdendir: Roman, kahverengi gömleklilerin hak, hukuk ve adaletten uzak (faşist) rejimine bir savaş ilanı, ama aynı zamanda devlet aklının ve bürokrasisinin keyfi icraatlarının hışmına uğramış ve haklarından olmuş insanlara, göçmenlere sürgünlere, sığınmacılara, izlenenlere yönelik insancıl bir savunmadır, bir methiyedir [...]

"İnsanları Sevmelisin" adı, hala ütöpik bir insancılık umudu taşıyan bir metafordur. İnsancılığa kurtuluşa atılan adımlar geride atılanların karşısında devede kulak da olsa, umut umuttur" (Atayman, 2005: 9, 13).

Romanın ana karakteri Kern adlı mülteci bir gençtir. Kern'in vatanından sürgün edilen babası bir Yahudi, annesi ise Katoliktir. Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak büyümüş, ancak ülkesindeki faşizmin yükselişe geçişiyle birlikte sınır dışı edilmiştir. Bu nedenle, tıp eğitimini yarıda bırakarak kimliksiz ve pasaportsuz sınırlar arasında yaşam savaşı vermektedir. Babası ülkesinden sürülmeden önce bir kolonya fabrikası işletmektedir. Nazizim çağında Hitler Almanya'sında o dönemde sık rastlanan bir duruma maruz kalır. Devlet aleyhinde konuşan bir Yahudi olarak, Alman asıllı rakibi tarafından ihbar edilir. Bu süreçten sonra hapse atılır ve sonrasında sınır dışı edilir. Babasının etnik kökeni dolayısıyla Kern de vatandaşlıktan çıkarılır ve sınır dışı edilir. Sınırlar arasında yaşam savaşı veren bu genç, sınırdan sınıra kovulurken kendisi gibi mülteci olan Steinner ile tanışır. Josef Steiner, karısına büyük bir sevgi ile bağlı orta yaşlarda Yahudi asıllı bir adamdır. Eşi Katolik bir Almandır. Steiner faşizmin yükselişe geçmesiyle birlikte Almanya'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Roman, bu iki karakterin sınırlar arasında verdikleri yaşam kavgasını, yoksullukla mücadelelerini, yarım kalan aşklarını, vatan ve aile özlemlerini işler. Elbette bu iki karakterin mücadeleleri anlatılırken içinden geçtikleri süreçler, uğradıkları haksızlıklar gözler önüne serilir, dolayısıyla tüm mültecilerin mücadelesi ve yaşam kavgası da iki karakter üzerinden betimlenir.

Roman Kern'in yaşam çizgisi üzerinden ilerlese de, yaşananlar romanın tümünde ana karakterin gözünden anlatılmaz. Olay örgüsü içinde bile sık sık Remarque'ın sesi duyulur. Roman, Viyana sınırına girmiş olan Kern'in, Steiner ve diğer mültecilerle kaldığı pansiyonda polis tarafından basılması ve gözaltına alınması ile başlar. Remarque, bu süreçte polisin tutumu ve kendi yetkilerini açacak şekilde, gözaltına almak üzere götürmeye geldiği tutukluları darp edişine ve hakaretine dikkat çekmeye çalışmıştır. Aynı zamanda tutuklular götürülürken aralarında bulunan üç çocuk sahibi bir mültecinin kaçma girişimi ve bu sırada geçen diyalog kanunların bazı polisler tarafından salt şekilsel olarak benimsendiğini ve bu şekilde verdikleri değer insan hayatına verdiklerinden çok daha önemli olduğu gerçeğini gözler önüne serer ki; bu da yabancılaşmanın insan ilişkileri içinde farklı bir görünümü olarak sunulur.

Karanlıkta birisi kıpırdama! Eller yukarı! diye emretti!

Kern'in eşyaları elinden kayıp yere düştü. Dirseğine rastlayan darbeden sol kolu uyuşmuştu. Gecelikli adam bir an karanlıktaki sese saldıracak gibi oldu [...] Tabancanın namlusu gözüne ilişti ve kollarını ağır ağır yukarı kaldırdı.

Ses "Dönün! Pencerenin önüne dizilin!" diye emretti.

İkisi de boyun eğdiler [...]

Tabancalı polis, "Pasaportlarınız nerede?" diye sordu. Kern, "Benim yok" diye cevap verdi.

"Tabi olmaz." Polis bu defa tabancasını gecelikli adamın sırtına dayayarak, "Ya senin?" dedi. "Sana da ayrıca sormak mı lazım, orospu dölü."

İki polis bakiştılar. Tabancasız gülmeye başladı. Ötekisi dudaklarını yaladı. Ağır ağır, "Ah bakın hele," dedi. "Ne kadar da kibar bir beyefendi bu. Ekselans serseri! Pis kokulu general hazretleri."

Birden kolunu kaldırıp adamın çenesine bir yumruk yapıştırdı. Adam sendelerken, "Eller yukarı" diye bağırdı. Adam polise baktı. Kern o ana kadar böyle bir bakış hiç görmemişti.

Polis, "Sana diyorum ulan, bok herif!" dedi. "Yola gelecek misin, yoksa beynini bir daha silkeleyeyim mi?" Adam, "Pasaportum yok" dedi. Polis, "Pasaportum yok," diye adamın taklidini yaptı. "Sayın orospu dölünün pasaportu olmaz tabi. Bunu anlaması zor değil" [...]

"Kelepçe takın". Gecelikli adam, "Birisini tutuklarken dayak atmaları için Viyana polisine izin verilmiş midir?" diye sordu. Subay ona döndü:

"Adınız nedir?"

"Steiner, Josef Steiner."

Tabancalı polis, "Pasaportu yok, üstelik bizi tehdit etti." Diye durumu açıklamak istedi. Subay kısaca, "sizin düşündüğünüzden daha fazla şeylere izin verilmiştir" dedi [...] Yakalanan otuz kadar insan arabalara bindirildi [...] Aynı anda ikinci kamyondaki tutuklulardan biri arabanın kenarına çıktı ve yere atladı. Önce

kamyonun çamurluğuna tosladı, ardından pardösüsü ayağına dolaştı ve tok bir sesle kaldırıma yapıştı.

Kafile başı, “Durun! Yakalayın! Diye bağırdı. “Durmazsa ateş edin!”

... Adam sırtüstü yatıyordu. Başının arka tarafını taşlara çarpmıştı [...]

Subay, “Kaldırın şunu” diye bağıdı.

Polisler adama doğru eğildiler. Sonra bir tanesi doğruldu: “Bir yerini kırmış olacak, kalkamıyor.”

“Bal gibi kalkar dikin ayağa!”

Steiner’e vurmuş olan polis isteksizce, “Vurun şuna bir tekme de keyfi yerine gelsin” dedi [...]

Yaralının başının altında yavaş yavaş bir kan birikintisi meydana gelmeye başladı[...]
Dudakları aralandı [...]

Subay [...] Yüzü yemyeşil olmuş. Belkemiğini kırmışsa çok yaşamaz.”

Steiner’e vurmuş olan polis, “İyi ya bir Yahudi eksilir” dedi. (Remarque, 2005: 10, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28).

“İnsanları Sevmelisin” eserinde Remarque sık sık ana karakterin iç sesi veya karakterler arası diyaloglarla hem mültecilerin yaşamlarının trajedisini özetler hem de içinde yaşadığı çağın eleştirisine girişir. Kern ve Steiner’in, Almanya’dan sınır dışı edildikleri ve pasaportsuz oldukları için gözaltına alındıktan sonra aralarında geçen diyalog da bu eleştirilerden biridir.

İlk defa mı deliğe giriyorsun, küçük? Kern başını evet anlamında salladı. “E, ne haber? Kendini katil filan gibi mi hissediyorsun? Kern dudaklarını büzdü. “Aşağı yukarı cezaevinin ne demek olduğunu daha önceden biliyorum”

“Burası cezaevi değil” diye bilgelik tasladı Steiner. “Nezarethane. Cezaevi daha sonra.”

“Sen hiç girdin mi?”

“Evet. İlk seferinde insana çok dokunur. Ama sonraları alışsın. Hele kışları hiçbir şey hissetmezsin. Şu zamanda hiç olmazsa biraz rahata kavuşmuş olursun. Pasaportsuz insan tatil yapan cesede benzer. Kendine kıymaktan başka yapacak hiçbir işi yoktur.”

“Ya pasaportla? Pasaportla da yabancı ülkelerin hiçbirinde çalışma izni alamazsın ki.”

“Tabii alamazsın. Ama hiç değilse o zaman dilediğin gibi açlıktan gebermeye hakkın vardır. Böyle kaçarak değil. Bu kadarı hayli fark eder.”

Kern önüne bakıyordu. Steiner omzuna vurdu. “Başını dik tut, yavrum. Yirminci yüz yılda yaşamak mutluluğuna erişmişsin. Kültür, gelişme ve insanlık yüzyılı bu.”
(Remarque, 2005: 31).

Romanın bu iki karakteri arasındaki diyalog içinde üstü örtük olarak yirminci yüzyıl çağında bunca gelişimin ardındaki insanlık dramı gözler önüne serilir. Gelişen insanlık, değerlerini yitirmektedir. Yığınla insan işsiz, yoksul, vatansız ve mahkûm bir halde hayatını tüketmekte ve gelişen çağ bu trajediyi izlemeye devam etmektedir. Steiner’in ağzından bu ilerleme yüzyılında, insanların birbirlerinin hayatlarında bu ölçüde büyük acılara neden olmaları, birbirlerine yabancılaşmaları eleştirilir. Bir mültecinin ağzından, unutulmuş ve acılar içinde yaşamak durumunda kalan insanların korkunç dramına dikkat çekilir.

Kern, hapisaneden çıkar, Avusturya dışına tekrar sürülmek ve tekrar buraya ya da başka bir sınıra girip yaşayabilmek için mücadelesine devam eder. Bu sınırdan çıkarılırsa, başka bir sınırdaki tekrar yakalanacak ve yine hapse girecektir. Pasaportu ve oturma izni yoktur, bu nedenle onun gibi mülteciler yaşamlarını sınırlar arasında, polisten kaçarak, yoksulluk içinde geçirmektedir. Kern, hapisten çıkarken, polis memuru ile arasında geçen diyalog, bu diyalogun arka planında Kern’in iç monoloğu dikkat çekicidir. Zira burada Remarque, sık sık ortaya çıkar.

On dört gün sonra Kern yukarı çıkarıldı [...] Odada yaşlı bir adam oturuyordu [...] Adam umursamaz bir edayla bir kağıda bakarak, “Ludwig Kern, 30 Kasım 1914’te Dersden’de doğmuş, öğrenci, vatani yok, tamam mı?” diye sordu.

Kern başını eğdi. Konuşamıyordu. Birden boğazı kurumuştı. Adam ona baktı. Kern, kısık bir sesle “Evet” dedi.

“Polise haber vermeksizin ve gerekli belgeleriniz olmadan Avusturya’da ikamet ettiniz” Adam önündeki evrakı yukarıdan aşağıya hızla okudu. “On dört gün hapis cezasına mahkum oldunuz. Bu ceza süresini doldurdunuz. Avusturya’dan sınır dışı edileceksiniz. Yeniden dönüp gelerseniz cezalandırılırsınız. Mahkemenin verdiği sınır dışı kararını ve döndüğünüz takdirde cezaya çarptırılacağınızı öğrenmiş oluyorsunuz, şurasını, sağ tarafını imza ediniz.”

Adam bir sigara yaktı. Kern adamın kibrit çöpünü tutan iri damarlı, bir parça da şiş eline büyülenmiş gibi baktı. İki saat sonra yazı masasını kilitleyecek ve akşam yemeğine gidecekti. Sonra da belki bir parti tarok oynayıp birkaç bardak taze şarap içecekti. Saat on bire doğru esnemeye başlayacak, ayak parmaklarının varlığını fark edecek ve “Yorulmuşum, eve gidiyorum” diyecekti. Uyumak, eve gitmek, uyumak. Karanlık aynı saatlerde sınırdaki ormanların, tarlalarının tam üzerine çökerdi. Karanlık, gurbet, korku ve bunların içine yorgun, yapayalnız, sendeleyerek kaybolmuş insanlardan ürkmek, aynı zamanda insanları özlemek. Titrek küçücük bir kıvılcım olan Kern’in hayatı buydu. Bütün bunlar nedendi? Şurada, masanın arkasında canı sıkılarak oturan memurdan kendisini ayıran, adına pasaport denilen bir kağıt parçası yüzündendi. Onun da kanının sıcaklığı ötekinden farklı değildi. Düşünceleri de aynı yoldan gidiyordu. Ama buna rağmen ikisini ayıran bir uçurum vardı. Hiçbir şeyleri benzemiyordu. Birisindeki rahatlık ötekine ıstırap oluyordu. Birisi bir şeye dahip olmuş, öbürü her şeyden uzaklaştırılmıştı. Ve onları ayıran uçurum ise küçücük bir kağıt parçası, üzerinde bir isimle, önemsiz birkaç tarih yazılı olan bir kağıt parçasıydı.

Memur, “Şuraya, sağ tarafa” dedi, “Adınızı, soyadınızı yazın” Kern kendine geldi ve imzaladı. “Hangi sınıra bırakılmak istersiniz?” diye memur sordu.

“Çek sınırına”

“Peki oraya kadar sizi birisi götürecektir” (Remarque, 2005: 42, 43).

Romanın ana karakterinden çok daha güçlü bir diğer simge Steiner’dir. Steiner, Kern’in yaşadıklarını tüketmiş ve faşist Almanya’nın tüm acımasızlığını görmüş, çılgınca sevdiği karısını bırakmak zorunda kalmış ve kaçmış bir mültecidir. Steiner ile delicesine sevdiği karısının izlenme ve yakalanarak öldürülme ve tutuklanma

korkusuyla son kez uzaktan vedalaşmaları bile başlı başına bir trajedidir. Zira ülkeden sürülen mültecilerin arkada kalan yakınları izlenmeye devam etmektedir. Bu durum mültecilerin dramının yanı sıra, geride bırakmak zorunda kaldıkları insanların da dramıdır. Parçalanmış aileler, ailesiz kalan çocuklar, birbirini sevmesine rağmen ayrılmak zorunda kalan çiftler bu dönemin farklı hikâyeleri içinde aynı dramın örnekleri olarak betimlenir.

Pazar yerine yürüdü. Bir saat sonra karısını görmüştü. O anda Steiner, titremeye başladı. Karısı önünden geçti fakat onu göremedi. Karısını son kez görüşünden beri tam iki yıl geçmişti. Ardından gitmeye başladı, iyice yanına yaklaşınca “Arkana bakma!” diye fısıldadı. “Benim! Yürümeye devam et! Devam et!” Kadının omuzları sarsıldı. Başını geriye doğru atıp yoluna devam etti. Bütün varlığıyla geriye doğru kulak kesilmiş gibiydi. Arkadaki ses, “Sana bir şey yaptılar mı?” diye sordu.

Kadın hayır dercesine başını salladı.

“Seni gözetliyorlar mı?”

Kadın başını önüne eğdi.

“Ya şu anda?”

Kadın bir an kararsız kaldı. Sonra başını salladı.

“Az sonra gidiyorum. Kurtulmaya çalışacağım. Sana mektup yazmam. Başını derde sokabilir”

Kadın başını eğdi.

“Benden boşanmalısın. Benden boşanman gerek. Yarın hemen bu işe başlamalısın. Fikirlerimden dolayı benden boşanmak istediğini söylersin. Anladın mı?”

Kadın başını kıpırdatmadı. Dimdik yürümeye devam etti.

Steiner’in gözleri heyecandan çakmak çakmak olmuştu, dişlerinin arasından yavaşça “Seni seviyorum Marie” dedi. “Seni seviyorum ve bana söz vermeden gitmeyeceğim buradan. Bana söz vermezsen geldiğim yere dönerim. Beni anlıyor musun?”

Steiner'e sonsuzluk gibi uzun gelen bu andan sonra kadın peki dercesine başını eğdi [...]

“Şimdi yolunu değiştirip sağdaki yoldan yukarıya gideceğim. Sen de soldan dolaşıp bana doğru yürü. Hiçbir şey söyleme, hiçbir şey yapma [...] Son bir defa görmek istiyorum seni. Sonra gideceğim. Eğer hiçbir şey işitmezsen kurtulduğumu anlarsın.” [...]

Ona bir kez daha görünmeye cesaret edemedi. Kendisine koşup geleceğinden korktu. Bir süre sonra karısı ellerini kaldırıp göğsünün üstüne koydu. Kocasına doğru döndü. Acılarla dolu, boş, kör bir kucaklayıştı bu [...] Sonra yavaşça dönüp uzaklaştı [...] Üç gün sonra Steiner sınırı geçti. Steiner yürekli insandı ama soğuk terlere bulanmış durumda sınırı geçtiği zaman dönüp geldiği yöne doğru karısının adını çığlıklar gibi tekrarladı (Remarque, 2005: 51, 52, 53).

Romanın iki karakteri Steiner ve Kern, mültecilerin sınırlar arasında sürüklenen yaşamlarının bir başı ve bir de sonu gibidir. Kern yirmili yaşlarda sınır dışına sürülmüş ve daha hayatı tanırken vatansız ve ailesiz kalmıştır. Steiner ise orta yaşları geçmiş, ülkesindeki vahşeti yaşamış, savaşa katılmış, sınır dışına sürülmüş ve yıllarca bu mücadele içinde mutsuzca sürüklenmiştir Kern'den farkı daha fazla trajediye tanık olması ve içine girdiği yaşam kavgasında daha tecrübeli olmasıdır. Özünde iki karakter mültecilerin yaşamındaki dramın iki ayrı yarısıdır.

Hayatları kesişen iki karakter, mültecilerin çektiği ıstırapların toplamını anlatmak için sunulmuş ve romanda yaşamları kesiştirilmiş iki simgedir. Aralarındaki diyaloglar yazar tarafından, mültecilerin yaşam trajedilerinin farklı görünümleri olarak sunulurken yabancılaşma ve onun yarattığı tahribat karakterler aracılığıyla eleştirilir.

Steiner bir sigara daha çıkardı. Kern ateşini uzattı.

“Kaç yaşındasın?” diye sordu Kern'e.

“21. Yakında 22 olacağım.” [...]

Steiner bir süre sustu. Sonra, “Ben 21 yaşındayken savaştaydım. Flander cephesinde. O işin şakası yoktur. Şimdi gördüklerimiz o işten yüz kere daha iyidir. Anlıyor musun?”

Kern arkasını dönerek, “Evet,” dedi. “Pek tabii ölmekten daha iyi. Bunu biliyorum.”

“Öyleyse çok şey biliyorsun demektir. Savaştan önce pek az kimse biliyordu bunu [...] 22 yaşındayken cephe gerisinde hastanede yatıyordum. İşte orada bir şeyler öğrendim [...] Benim pek bir şeyim yoktu. Fazla ağrı vermeyen bir kurşun yarası almıştım. Ama yanımdaki yatakta arkadaşım yatıyordu. Öyle herhangi bir arkadaş değil, gerçek bir arkadaşım dostumdu benim. Karnı şarapnelle parçalanmıştı. Yanı başımda öylece yatıyor ve durmadan bağıırıyordu. Morfin filan yok ortada anlıyor musun? Varsa bile ancak subaylara yetecek kadar. İkinci gün sesi öylesine kısıldı ki, sadece inleyebiliyordu. İşini bitirmem için bana yalvarıyordu. Bunun nasıl yapılacağını bilseydim, hiç çekinmeden yapardım. Üçüncü gün öğle yemeğinde bezelye çorbası vardı. Domuz yağıyla pişirilmiş koyu bir borç çorbasıydı. Daha önceleri içtiklerimiz ise bulaşık suyuna benzerdi. Çorbayı içmeye koyulduk. Ben açlıktan gözü kararmış bir davar gibi, kendimden geçmiş bir durumda çorbayı tıknırken birden tabağın kenarında arkadaşımın yüzünü gördüm. Dudakları patlamış yer yer yarılmıştı. Acılar içinde can çekişmekteydi. İki saat sonra da öldü. Bense tıknıp durmuştum, ömrümde içtiğim en lezzetli çorbaydı.

Bir süre sustu.

Kern, “Çok acıkmıştın da ondan,” dedi.

“Hayır ondan değil. Başka bir şeyden. Yanı başında birisi geberebilir, senin ruhun bile duymaz. Ya acıma duygusu diyeceksin [...] İyi ama o acıları sen duymuyorsun ki, senin karnın sapasağlam. Bütün mesele burada. Yarım metre ötede bir başkası acılar içinde öteki dünyaya geçiyor ama sen bunu fark etmiyorsun bile. Dünyanın aşâğılık yanı bu işte. Bu noktaya dikkat et, yavru. İşte ileriye gidişler bu yüzden yavaş yavaş, geriye dönüşler ise hızlı oluyor” (Remarque, 2005: 54, 55).

Kern, yoksulluk içinde sınırlar arasında birkaç günlük izinlerle yaşamaya çalışırken çengelli iğne, kolonya gibi küçük, hafif ve herkesin işine yarayabilecek şeyleri satarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Romandaki en çarpıcı noktalardan biri de bu şekilde geçinmeye çalışan mültecileri aldatarak geçinen insanların varlığının betimlenişidir. Mültecilerin çalışma izni olmadığından yasal yollarla bir işe girmeleri olanaksızdır. Hiçbir ülkede uzun süre barınamayan ve çalışma izni olmadan küçük şeyler satarak geçinmeye çalışan mültecileri ihbar etmekle korkutarak elindekilere el

koyan insanların varlığına dikkat çekmekle Remarque, yabancılaşmanın sınıflar üstü ve uluslar üstü bir gerçeklik olduğuna da dikkat çekmiştir. Yazar yabancılaşmayı ağırlıklı olarak ırkçı yaklaşım çerçevesinde ortaya koyarken söz konusu gerçekliğin sınıflar üstü ve uluslar üstü yönüne dikkat çeker. İnsanın vicdanının bir milliyeti ya da bir dini yoktur. İnsan sadece insan olmasından kaynaklı ahlaki değerlerle hareket edebilen tek varlıktır. Bu yönüyle katı şovenist algı ve buna bağlı eylemler haricinde de yabancılaşmanın varlığına işaret eder. Bu çerçevede insanların birbirini dışlamaları, aşağılamaları ve birbirlerinin çaresizliğinden de yararlanmaları yabancılaşmanın farklı görünüşlerinden biri olarak olay örgüsü içinde betimlenmiştir.

Üçüncü katın zilini çaldı. Şişman güleç yüzlü bir kadın kapıyı açtı. Kadın onu görünce içten bir yakınlıkla, "İçeri gelsenize," dedi. Almansınız değil mi? Mülteci misiniz? Gelin içeri, gelin."

[...] Prag'da ilk defa bir sandalyeye buyur ediliyordu [...] Şişman kadın ellerini karnının üstünde kavuşturmuş olduğu halde karşısında duruyor ve keyifli keyifli bakıyordu. Küçük bir şişeyi göstererek, "Bu esans mı?" diye sordu...

Kern şişeyi açarak kadına koklattı [...] Kadın koklayıp başını evet anlamında salladı. "İyiye benziyor. Ama şişeleriniz hep böyle küçük müdür? [...] "Fiyatın önemi yok. Şu büyük şişe tam bana göre, onu alıyorum."

Kern kulaklarına inanamıyordu. Net 18 kron kazanç demekti bu. Kendinden geçerek, "Eğer bu büyük şişeyi alacak olursanız size bir de tuvalet sabunu veririm." dedi.

"O da güzel, sabun her zaman işe yarar."

Kadın şişeyle sabunu alıp yandaki odaya gitti. Bu arada Kern'de öteberisini çantaya doldurdu. Aralık kalmış kapından içeri bir et yemeğinin kokusu geliyordu. Karar vermişti, buradan çıkınca kendisine birinci sınıf bir akşam ziyafeti çekecekti. Wenzel Meydanı'ndaki kantinin çorbasıyla doyulmuyordu.

Kadın dönüp geldi. Canayakın bir tavırla, "Çok teşekkür ederim, güle güle." Dedi [...]

Kern duruyor ve bekliyordu. Kadın, "Bir isteğiniz mi var?" diye sordu.

Kern gülümsedi, "Pek tabii. Parayı henüz vermediniz de."

“Para mı? Ne parası?”

Kern şaşırmişti. “40 kronu,” dedi.

“Ah öyle mi?” Kadın yandaki odaya seslendi. “Anton! Gelsene buraya! Birisi burada para lafı ediyor”.

Odadan pantolon askılı bir adam çıktı... Adam Kern'e yaklaştı [...] “Gel bakalım benimle, evlat”. Yürüyüp odanın kapısını ardına kadar açtı. “bunun ne olduğunu biliyor musun?” Sandalyenin üzerine asılmış bir üniforma ceketini gösteriyordu. “Şimdi bunu giyip seninle polise gideyim mi?”

[...] Kern kapıyı kapatıp çıktı, merdivenleri hızla indi. Bu şekilde kaçışından sonra arkasından kopan kahkahaları duymadı bile.

Kadın gülmekten kırılıyordu. “Aman ne güzeldi Anton; tüyüşünü gördün mü? Donuna arı kaçmış gibiydi. Bugün öğleden sonra gelen ihtiyar Yahudi'den bile çabuk kaçtı. Seni besbelli polis komiseri falan sandı. Gözünün önüne kodes gelmiş olacak.”

Anton keyifle sırttı. “Bir üniforma gördüler mi, hepsinin ödü patlıyor. Postacı üniforması olsa bile. Bizim üstünlüğümüz de burada. Şu mülteciler sayesinde hayatımız hiç de kötü değil, ne dersin?”

[...] Kadın adam yaslandı. “Esans güzel doğrusu. Bugün öğleden sonra gelen ihtiyar Yahudi'nin saç suyundan daha iyi.”

Adam pantolonunu yukarı çekti. “[...] Tencerede daha et var mı?” (Remarque, 2005: 109, 110, 111).

Kern'in yaşam mücadelesi sınırlar arasında sürerken kendisi gibi bir mülteci olan Ruth ile tanışır. Samimi bir arkadaşlıkla başlayan ilişkileri zamanla büyük bir bağlılık ve tutkulu bir aşka dönüşür. Ruth, Kern için yaşamında kaybettiği her şeydir. Kaybettiği vatani, ailesi, sınırdan sınıra koşarken uzun süre boyunca kuramadığı dostlukları ve insanlarda aradığı temiz vicdan ve gerçek iyiliktir. Tüm manevi zenginliği ve hayatta sahip olabildiği en değerli şeydir. Ruth bir pasaport sahibidir ve sınır dışı edilmesi dolayısıyla yarıda bıraktığı kimya öğrenimine devam etmektedir. Üniversite girişinde Ruth'u almaya giden Kern'in tanık olduğu manzara ile romanda

insanın insana yabancılaşmasının en çarpıcı örneklerinden biri betimlenirken Remarque'ın sesinden ırkçılığın eleştirisi yapılmıştır.

Yaklaşık otuz kişilik bir öğrenci grubu kurtulmaya uğraşiyor, birbirlerine sınımsız sokulmuş olarak merdivenden aşağı inmeye çalışıyorlardı. Ama dört bir yanlarını çevirmiş olan yüz kadar başka öğrenci grubu üzerlerine saldırıp durmaktaydı. Saldırıya uğrayanların çoğundan daha fazla Yahudi'ye benzeyen uzun boylu siyah saçlı bir öğrenci, "Dağtın şunları! Teker teker tepeleyin!" diye bağırdı.

Sonra bir bölük öğrencinin başına geçti. Yahudilerin grubunda gedik açmak için hep birlikte korkunç çığlıklar atarak saldırdılar. Gruptan ayırdıklarını birbiri ardına öteki arkadaşlarına savuruyor, onlar da yumrukla, kitap paketleriyle, sopalarla işe koyuluyorlardı... Merdivenin üst sahanlığında iki profesör durmaktaydı. İmparator Franz Joseph biçimi kırçıl sakallı ve pancar suratlı olanı gülümseyerek ellerini ovuşturuyor, zayıf olan ötekisi ise yüzünün kılını bile oynatmaksızın sert bir bakışla aşağıdaki kargaşayı seyrediyordu.

Meydanın öte yakasından birkaç polis yaklaştı. En öndeki Kern'in yanına gelince durdu. Diğer iki polise, "Durun!" dedi. "Karışmayın."

Öteki iki polis de durdu. Bir tanesi "Yahudiler, değil mi?" diye sordu.

Birinci polis evet dercesine başını salladı... Polisler kollarını kavuşturarak dövüşü merakla seyre koyuldular.

Küçük bir Yahudi öğrenci, kargaşadan sıyrıldı. Bir an gözleri kamaşmışçasına olduğu yerde durdu. Sonra polisleri görerek onlara doğru seyirtti.

"Gelin!" diye haykırdı. "Çabuk! Yardıma koşun! Öldüresiye dövüyorlar!"

Polisler öğrenciyi ender rastlanan bir böceğe bakar gibi süzdüler. Hiçbiri ağzını açıp cevap vermedi. Küçük Yahudi hiçbir şey anlamayan gözlerle polisleri baktı. Sonra tek kelime söylemeden geri dönerek dövüşenlere doğru yürüdü. Daha on adım atmadan, büyük kitleden bir öğrenci ayrılarak üstüne saldırdı. Önce koşanı, "Hınzır Çifti!" diye bağırdı. "Hınzır Çifti adalet istiyor ha! Al sana adalet!" Suratına indirdiği şakırtılı bir tokatla Yahudi öğrenciyi yere yıktı. Küçük yerinden kalmaya davrandı. Bu sefer öteki, karnına bir tekme atarak tekrar yere yuvarladı. Sonra iki öğrenci, onu bacaklarından yakalayıp bir el arabası gibi kaldırıda sürümeye başladılar. Küçük

öğrenci boş yere kaldırım taşlarına tutunmaya çalışıyor, kireç gibi olmuş yüzüyle bir dehşet maskesi gibi geriye, polislere bakıp duruyordu. Ağzı, açık duran boş bir oyuğu andırıyordu. Ve bu oyuktan akan kan çenesine doğru sızıyor ama ağzında en küçük bir feryat bile çıkmıyordu [...]

İki üniversiteli kurbanlarıyla birlikte önünden geçiyorlardı. Dişleri parlıyor, durmadan gülüyorlardı. Yüzlerinde ise kötülüğün izi bile yoktu. Bu yüzler sanki kendileri kanlar içinde bir insanı sürüklemiyorlar da, herhangi bir spor yapıyorlarmışçasına, dürüst ve masum bir eğlencedeymişler gibi parıldamaktaydı (Remarque, 2005: 217, 218, 219).

Remarque'ın, ırkçı söylem ve olayların temelinde, vatandaşları korumakla görevli polislerin tavrında, olaya seyirci kalan ve hatta hoşnut olan profesörlerin tavırlarında, işaret ettiği temel nokta, yabancılaşmadır. İnsanı insan kılan şey, değerleri, vicdanı ve manevi dünyasıdır. Bunlardan uzaklaşması, ırkçı söylem ve buna yönelik eylemlerde olabileceği gibi, karşısında haksızca tartaklanan bir insanın durumuna seyirci kalmak ve hatta bundan hoşnut olabilme şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu gerçeklik aynı zamanda, geçmişten günümüze kadar gerçekleşen tüm insan hakları ihlallerinin temelindeki en önemli olgudur.

Remarque, yabancılaşmanın ve duyarsızlaşmanın, toplumda çözüm bekleyen birçok problemin çözümsüz kalışındaki etkiye de dikkat çeker. Diğerlerinin acılarına duyarsızlaşma özellikle toplumsal problemlerin çözümü için görevlendirilmiş kişilerin eylemlerinde kendini gösterirse, dünyada acılar, yoksulluk ve adaletsizlik de bitmeyecektir. Yazar, bu gerçekliğe Milletler Cemiyeti binasının ihtişamı önünde hayretler içinde kalan Kern ve arkadaşının diyaloglarında dikkat çeker.

Cenevre'ye girip yol kıyısındaki yoldan yürümeye başladılar. Bir süre sonra Vogt durdu. “Şuraya bir bak” dedi.

“Nereye?”

Vogt, büyük bir parkın içinde saraya benzeyen binayı gösteriyordu. Koca bina, iyi geçen bir hayatın ve güvenliğin sarayymış gibi, güneşin altında pırıl pırıl yanıyordu. Görkemli park sonbahar yapraklarının kızıl ve altın renklerinin ışıltısı

içindeydi. Binanın giriş ön avlusunda sıra sıra otomobiller duruyordu. Keyfi yerinde bir sürü insan içeri girip çıkmaktaydı.

Kern, “Ne güzel!” dedi. Görünüşe bakılırsa İsviçre’nin imparatoru burada otursa gerek”

“Burasının ne olduğunu bilmiyor musun?”

Kern, hayır dercesine başını salladı.

Vogt, üzgün ve alay dolu bir sesle, “Burası Milletler Cemiyeti sarayıdır.” dedi.

Kern şaşkın gözlerle ona baktı.

Vogt başını eğdi. “Yıllardan beri alinyamız üzerinde tartışılan yer işte burası. Bize kimlik belgesi verip vermemeyi, bizi yeniden insan yapıp yapmamayı hala görüşüyorlar.”

Üstü açık bir Cadillac, otomobil dizisinden ayrılıp çıkış kapısına doğru kaydı. İçinde şık giyimli genç bir erkekle sansar kürklü, çok güzel bir kız vardı. Gülerek başka bir arabaya işaret ettiler ve onlarla göl kıyısında kahvaltı etmek için sözleştiler.

Bir süre sonra Vogt, “İşte böyle” dedi. “Görüşmelerin niçin bu kadar uzun sürdüğünü artık anladın mı?”

Kern, “Evet,” diye karşılık verdi.

“Umut yok değil mi?”

Kern omuzlarını kaldırdı. “Pek aceleleri olduğunu sanmıyorum” (Remarque, 2005: 369, 370).

Eserde olay örgüsü içinde yan karakterlerle de yabancılaşmanın değişik görünümlerine dikkat çekilir. Ve romanın bütününde mültecilerin sorunları, acı içinde geçen yaşamları ile çözümsüz kalan vatansızlıkları işlenir. Ancak temel olarak romanın simgesi genç mülteci Kern’dir. Remarque, genç mülteci Kern ve sınırlar arasında yaşamını sürdürmeye çalışırken tanıştığı Steiner’i birbirini tamamlayan iki farklı simge olarak çizmiştir. Biri yeni vatansız kalmış ve mücadele etmeyi öğrenmeye başlamıştır, diğeri ise savaş dahil olmak üzere, sürülme ve sınır dışı edilme gibi yaşamın tüm ağır

sınavlarından geçmiş ve mücadeleyi öğrenmiştir. Kendini nasıl daha çok koruyarak sürekli kaçmadan ve iyi gizlenerek yaşayabilmeyi öğrenmiş olan Steiner aynı zamanda mülteci sorunun çözümünde yazarın işaret ettiği noktanın merkezinde duran karakterdir de.

Romanın sonunda çılgıncasına sevgiyle bağlı olduğu karısından gelen mektupla Steiner, Almanya'ya dönmeye karar verir. Karısı ağır hastadır ve Steiner, yakalanıp öldürüleceğini bile bile Almanya'ya gitme kararı alır. Hastaneye varır varmaz polisler tarafından ele geçirilen Steiner, daha önce kendisine işkence yapmış olan polisin eline geçer. Yabancılaşmanın simgesi olan polis ile Steiner karşı karşıya gelir. Steiner, polise yakalandığına dair karısı Marie'ye hiçbir şey belli etmemeleri ve huzur içinde ölmesine izin vermeleri durumunda arkadaşlarını ihbar etmeyi kabul eder. Karısı ile vedalaştıktan ve onun huzur içinde öldüğüne emin olduktan sonra Steiner, polislere teslim olur. İşkence tehditleri altında götürülürken Steiner'in, onu tehdit eden polis memurunu camdan iterek ardından atlaması romanın ana mesajını da verir.

Steiner, mültecilerin, savaş alanlarındaki insanların, ayrımcılığa uğrayanların, yoksulluk içinde sınırlar arasında ömür geçirenlerin simgesidir ve hayatına anlam katan tek varlık olan eşinin ölümünden sonra kendini öldürür. Kendini öldürürken yabancılaşmanın en çarpıcı görünümü olan ırkçılık ve onu simgeleyen polisi öldürmesi yazarın vurgulamak istediği ana noktayı bizlere sunar. Yoksulluk, savaş, ölüm, insan hakları ihlalleri, ırkçılık ve buna benzer insan dünyasına özgü trajediler ancak yabancılaşma ortadan kalktığı zaman yok olacaktır. Steiner'in, intihar ederken polisi öldürmesi ve elinde kalan tüm parayı Kern'e bırakarak, büyük uğraşlar sonunda mülteciler komitesinden vize çıkarıp Kern'i kurtarabilmesi ise romanın mesajını tamamlar niteliktedir. Yabancılaşma ortadan kalktığında insanlığın acıları yok olacaktır. İnsan, barış içinde bu dünyayı daha güzel kılacak ve şekillendirmeye başlayacaktır. Zira Kern, yabancılaşmaya kurban giden yaşamların simgesi ve Steiner'in kaybolmuş gençliğidir. Steiner, ırkçılığın simgesini yok edip, Kern'i sınırlar arasında ömür geçirmekten kurtarmakla gençliğini ve insana dair umudu da kurtarmıştır.

Steiner, "Benim Marie" dedi. "Ben geldim".

Kadın, “Seni bulurlarsa,” diye fısıldadı [...] “Burada kalamazsın sen. Gitmek zorundasın. Burada olup bitenleri bilmiyorsun. Hemen gitmelisin. Git, Josef”.

“Artık istediğim kadar burada kalabilirim Marie [...] Genel af çıktı, ben de yararlanıyorum. Artık korkmana lüzüm yok. Hep burada hep senin yanında kalacağım.”

... Steiner, sessizce duran yüzün üzerine eğilip tekrar doğruldu [...] Koridora çıktı [...]

Kapının sağında solunda, tabancaları ellerinde üniformalı iki adam duruyordu. Steiner olduğu yerde durdu. Kılı bile kıpırdamamıştı.

“Adınız ne?” [...] “Bizimle pencereye doğru gelin!” [...] “Yuvaya hoş geldin! Seni gördüğüm için gerçekten sevinçliyim. Şimdi biraz yanımızda kalırsın değil mi? Hayran olunacak derecede güzel, yepyeni bir kampımız var. Bütün konforu da tamam.

“Bir zamanlar sizi dördüncü grupta birlikte sorguya çekmiştik. O zaman tek ad bile söylememiştiniz. Geri kalanların adlarını bize söylemek ister misiniz? [...] Eğer iki gün daha karınıza gitme imkanını size sağlayacak olursam adlarını bize söylemek ister misiniz?”

“Söylerim” [...]

Dışarıda kapının önünde arada bir Steinbrenner’in meydan okurcasına öksürdüğü duyuluyordu [...] Marie’nin soluğu yavaşladı [...] Sonunda kesildi.

Steiner, ellerini soğuyuncaya kadar bırakmadı. Dışarı çıkmak üzere ayağa kalktığı zaman, artık bütün hislerini kaybetmiş bir yabancı, bir insanın hareketlerini yapan boş bir kalıp olmuş gibiydi.

Steinbrenner, “Tam üç saattir seni bekliyoruz” diye homurdandı [...] Seninle uğraşmak için öyle çok zamanım var ki?” [...]

[...] Steiner, düşünceli bir tavırla başını salladı. Eğik duran açık pencere gittikçe büyüdü, yaklaştı, daha yaklaştı, Steinbrenner’i pencereye doğru hızla itti, üstüne atladı ve onunla birlikte boşluğa doğru uçtu (Remarque, 2005: 502, 509, 511, 512, 513, 514).

5.5. “LİZBON’DA GECE”: ALMANYA’NIN HASTA VİCDANI, İRKÇILIK ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (Schwarz) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan savaş gerçekliğini, savaşın sonuçlarını, vatanlarından sürülmüş mültecileri ve parçalanmış aileler içindeki insan trajedilerini işlemiştir. Simgelerin (Schwarz, Georg, Helen) anlam yükleri kırılma noktaları ve birbirleri üzerindeki dönüştürücü etki tarihsel ve sosyal eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaşma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Remarque’ın bu eseri, savaştan kaçan mültecilerin yaşadığı dramı, savaş sürecinde gittikçe güçlenmeye başlayan Hitler Almanyası’nı anlatır ve bu dönemde hem Almanya’da hem de savaşın yayılma sürecinde diğer ülkelerde gerçekleşen korkunç kıyımları gözler önüne serer. Romanın hareket noktası savaşın vahşeti içinde yaşatılmaya çalışılan bir aşk olsa da, özünde temel karakterler ve onların dönüşümü ile dönemin Almanya’sından bir kesit sunulur. Roman, hiç adı verilmeyen karaktere yaşadıklarını anlatan Schwarz’ın anıları ile başlar. Olayların akışı içinde romanın tüm dönüşümü Schwarz’ın yaşamındaki üç karakter etrafında şekillenir: Dönemin korkunç tarihine tanık olan Schwarz, kendisinden zorla koparılan eşi Helen ve Helen’in erkek kardeşi aynı zamanda çok katı bir Hitler hayranı olan genç Nazi askeri George.

Roman, Alman olmayan ana karakter Schwarz’ın Almanya’dan kaçışını ve bir Alman olan eşine tekrar kavuşabilmek için Almanya’ya dönüşü sonrasında yaşadıklarını anlatır. Bu süreç içerisinde yaşananlar hem savaşın hem de Nazi dönemi Almanya’sının tarihine tanıklıktır. Ve aynı zamanda savaştan kaçan mültecilerin yaşadıkları dramın da özeti gibidir. Schwarz ile hiç adı geçmeden romanı okuyucuya aktaran karakter arasındaki diyalog (burada adını vermeden tüm bunları anlatan Remarque’ın kendisidir) romanı hem özetler hem de savaştan kaçan mültecilerin dramını gözler önüne serer.

Schwarz:

O 1939 sonbaharında insan hayatı yeniden bir armağan gibi ele geçirdiğini sanyordu” dedi. “Öylesine dikkatsizleştim ve kendimi öteki insanlardan farksız sanmaya başladım ki, polis yakama yapışıverdi. Sonra hep bilinen oyun başladı. Hapishanemi bitirince Basel yakınlarında sınıra bırakıldım [...] İsviçreli sınırin yanında beni geri çevirdiler. Fransızlar bir başka yerden yine sınırın ötesine bıraktular[...]

Bilirim. Kışın hiç de hoş değildir. Bir tek gecede tam dört defa bir oraya bir öteye sürüldüm. Sonunda İsviçreli daha iyi yürekli davranıp ön dört günlüğüne hapse tıktılar. Hapishane sıcacıktı. Mülteciler için İsviçre hapishaneleri otel yerine geçirdi. Schwarz : “Fakat sonunda İsviçreli, bir daha yakalarsak Almanya sınırının ötesine bırakacağız seni, deyince bir düşüncedir aldı” diye anlatmasını sürdürdü. “Böyle bir duruma hazırlıklı olmak için ne yapmalıydım? Uyuyakalmaktan bile korkar olmuştum. Rüyamda Alman sınırının ötesine bırakıldığımı ve SS’lerin peşime düştüğünü görüyordum. Bunun ne demek olduğunu bilir misiniz?

“Bir süre sustu. Almanya’dan ne diye ayrıldığını sormadım. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan hiçbiri ilginç değildi. Zira hiçbirinin haklı bir yanı yoktu. Haksızlığa kurban gitmenin ilgi çekici bir yanı olmazdı. Ya bir yahudiydi, ya da yasak bir partinin üyesi. Yahut konuşulmaması gereken bir söz etmiş, ya da fazlaca sesini yükseltmişti. Belki hepsinden biraz! Bir toplama kampına tıkilmanın birkaç düzine nedeni vardı ve bunlardan bir teki olsun hak ve hukukla ilgili değildi (Remarque, 1963: 13, 14).

Schwarz Almanya’nın zulmüne tanıklık eden ve zulme uğrayan yüzünü simgeler. Bir sanatçı olan Schwarz’ın Almanya’dan kaçma nedeninden romanın hiçbir yerinde bahsedilmese de Schwarz’ın Naziler tarafından sevilmediği ve eşinin kardeşi George tarafından ihbar edilerek uzun süre toplama kampında işkenceye maruz kaldığı anlatılır. Schwarz, Almanya’nın muhalif kesimini temsil ederken, George ise Almanya’nın o dönem içinde Hitler yönetimindeki genel görünümünün özetidir. George, vatana ihanet edenlerin kendisi gibi düşünmeyen ve üstün Alman ırkından olmayanlar olduğuna inanmıştır. Ve yaptığı tüm insanlık dışı eylemleri bu inancı doğrultusunda meşrulaştırır. Romanın en yabancılaşmış karakteridir. Kendi vicdanına ve insanlık değerlerine en uzak karakterdir ve dönemin Hitler gençliğinin prototipi olarak çizilmiştir.

George'un kız kardeşi, aynı zamanda Schwarz'ın eşi olan Helen ise Almanya'nın vicdanının simgesi gibidir. Yapılan tüm insanlık dışı uygulamaları görmekte; ancak tek başına hiçbir şey yapamamaktadır. Helen yapılanları izlerken acı çekmektedir ve iyileştirilemeyecek çok ilerlemiş bir hastalıkla cebelleşmektedir. Yazar Almanya içinde yapılanlara ses çıkarmayan, ancak yapılanları asla haklı bulmayan, acı içinde kıvranan hasta bir vicdanı Helen karakteri ile simgelemektedir.

Schwarz, Almanya'dan kaçmış; ancak eşi Helen'i görmek için ölümü göze alarak tekrar Alman sınırına girmiştir. Zira eşine büyük bir sevgi ile bağlıdır, ondan ayrılmak zorunda bırakıldığı için çok üzülmemektedir ve onsuz kendini eksik hissetmektedir. Schwarz yıllar sonra Almanya'ya döndüğünde Alman gazetelerinde yazılanlar karşısında dehşete kapılır.

Almanca okumayalı yıllar geçmişti [...] Gazetelerin başyazıları korkunçtu. Yalan, kan kokan ve küstahlık taşan satırlardı. O yazılara göre, Almanya'nın çevresindeki dünyada kanı bozuklar, korkaklar ve budalalar vardı. Böyle şeylerin yazılabileceğini aklım almıyordu. Gazetelerin ikisi de [...] bir zamanların çok ünlü gazeteleriydi. Şimdi yazıların sadece sözleri değil, yazılışları da berbattı (Remarque, 1963: 25).

Schwarz, Almanya'ya yıllar sonra döndüğünde insanların vatan sevgisi adı altında yarattığı vahşete tanık olur. Eşi Helen'i bulmaya çalışırken karşılaştığı en trajik manzaralardan biri de, katedralin önünde dua eden yığınların dini inançları ile örtüştürdüğü vatan sevgisi adına cinayet işlemeye hazır bulunuşluklarına tanık olmasıdır.

[...] Katedralin önündeki alanda yine askerler gördüm [...] Bir ses duyunca, konuşanı aradım. Az sonra bir kürsüye yerleştirilmiş kara bir hoparlör gözüme çarptı. Kürsüde tek başına duran bu çıplak ve çirkin makine haykırıyordu. Bütün Alman topraklarını yeniden ele geçirmenin bir hak olduğunu, büyük Almanya'nın gerçekleşmesini, Almanya'nın bir hak olan isteklerini dünya kabul ettiği gün dünyada güvenliğin kurulacağını bangır bangır bağıırıyordu... Dinleyicilerin yüzleri gergin ve aydınlıktı. Kendilerini görüp işitmeyen şu makineyi insanmış gibi alkışlamaları benim için çok ilginçti. Bomboş ve karanlık çağımız için karakteristik bir sarhoşluktu; korku ve

isteri nöbetleri içindeki çağımız, hangi yandan gelirse gelsin, yığınların sorumluluk duygusunu yükleneyecek bir böğürtü duydu mu, hemen kendini bırakıyordu [...]

Mihraptaki rahibe ve ayine yardım eden papazlara baktım[...] Dışarda gördüklerimin tıpkı tıpkısı yüzlerle karşılaştım. Tatlı bir uykuya kendini vermiş gözlerde güvenlik, barış ve sorumsuzluk özlemi vardı [...] Fakat sonra tanrıya sevgi ve yakınlarını seveceksin dininin her zaman öyle pek yumuşak olmadığını, epeyce kan dökülmelere yol açtığını hatırladım. Helen'in erkek kardeşinin bana kampta söylediklerini hatırladım. "Bizim yaptıklarımız kilisenin metodlarını kullanmak" demişti. "Sizlerin o kutsal engizisyonun tanrı adına yaptığı işkenceler, inanç düşmanlarına nasıl davranmak gerektiği konusunda yol gösterdi

Jürgens bunları söylerken ben çarımhta asılıydım; ağzımdan laf almak için kullandıkları en hafif metotlardan birini bana uygulamaktaydı [...]

Kalabalık katedralden çıkmaya başlamıştı. Daha on beş dakikam vardı. Bir köşeye usulca kaydım. Kubbeyi tutan sütunlardan birinin yanında durdum. İşte tam o sırada Helen'i gördüm (Remarque, 1963: 45, 46, 47).

Schwarz, dini inanç ve milli değerler adına yapılan işkenceleri hatırlarken bu dönemde insani değerlerdeki çöküşe dikkat çekmiş, ortaya çıkan yabancılaşma olgusunu da betimlemiştir. Kendi gibi düşünmeyenleri işkenceyle öldürmenin vatan ülküsüyle ve dini değerlerle meşrulaştırılmasının örneği betimleme içinde sunulmuştur. Toplumun genelinde meşru görülen ve gittikçe yükselişe geçen bu değerler, insanın duyarsızlaşması ve diğerine karşı sorumluluk duygusunun yok olması, insanın temel insani değerlerden uzaklaşması sürecini yani yabancılaşma gerçekliğini ortaya koymaktadır. Ancak trajik olan, bu gerçekliğin yeni yükselen değer haline gelmesi ve toplumun bu cepheden bakmaya başlamasıdır. Tüm bu korkunç manzara içinde yazar hala toplumun içinde acı çeken bir vicdanın varlığına yani Helen karakterine dikkat çeker. Helen, tüm bu olanlara ne karşı çıkabilmekte ne de bunlar arasında mutlu hissedebilmektedir. Ve bu yüzden acı çekmektedir, zaten Helen adım adım ölüme gitmektedir. Almanya içerisinde tüm bu gerçekleşen insanlık dışı uygulamalar onu mutsuz ve hasta biri haline getirmiştir.

George, Helen'i devamlı kontrolü altında tutmaya çalışmakta; ancak Helen George'dan kaçmaktadır. Georg'un varlığı, onu sürekli yanında tutmak istemesi ancak

onu hiç dinlememesi, sevgisiz ve gaddarca tutumu Helen'i hasta etmektedir. Eşini tutuklayan ve yurt dışına süren kardeşinden, ona işkence eden bu Nazi askerinden nefret etmektedir. Almanya'nın iki farklı yüzü olarak çizilen iki kardeştir Helen ve George; Almanya'nın milliyetçilik adı altında faşizme giden yüzü ile bunun karşısında vicdanen rahatsız olan, acı çeken ve tüm bu olanların gerçekleşmesini istemeyen Almanya'nın diğer yüzü ve vicdanı olarak resmedilir. George kız kardeşi olmadan yaşayamayacağını düşünmekte; ancak onu sadece kontrol altında tutmaya çalışmakta ve hissettikleriyle ilgilenmemektedir. Faşizmin yükselişe geçtiği Almanya, (George) vicdanını dinlemeden yol alırken ona (vicdanı simgeleyen Helen'e) her yaklaşım kontrolü altında tutmaya çalıştığında (Helen'i) onu öldürdüğünün farkına varamayan genç bir Nazi askeridir.

Roman iki sevgilinin Schwarz ve Helen'in savaşlar ve toplama kamplarından kaçmaya çalışırken bir arada olma serüvenini işleyen bir aşk romanıdır aynı zamanda. Ancak simgelerin konumlandırılışına ve kimliğine bakıldığında savaş sürecindeki Almanya'nın farklı yüzleri olarak çizilmiş karakterler oldukları göze çarpar. Roman boyunca acımasız bir Nazi olan kardeşi George, Helen'i önce ikna ederek yanına almaya ve eşinden koparmaya çalışır ancak buna her yeltendiğinde Helen eşine daha büyük bir aşkla koşar. Onu hasta edenin, hastalığının ilerleyişine neden olan asıl sebebin kardeşi ve kardeşinde simgeleşmiş Faşist Almanya olduğu her diyalogda okuyucuya hissettirilir.

Schwarz eşine ulaşmaya ve onunla birlikte olmaya gayret eder. Bu süreçte sürekli yakalanma korkusu içerisindedir. Onu bulmaya çalışan George'dan kaçmaya çalışırken yakalanır. Bu süreç içinde SS subaylarının kendisine zevkle yaptığı işkenceler yabancılaştırmanın en çarpıcı görünümü olarak betimlenir.

George'un peşimizi bırakmayacağını biliyordum [...] Yüzüklerin dudaklarımdan akıtığı kanı sildim ve sustum. Odada iki sivil daha vardı. Gülümseyen genç adam:

-“Adresi kendiniz vermek istemez miydiniz? diye sordu.

Sağukkanlılıkla: “Adresi ben de bilmiyordum” karşılığını verdim. “Karımı ben de arıyorum. Bir hafta önce atıştık ve yanımdan kaçtı.

Genç adam yüzüme bir yumruk daha yapıştırdı:

-“Atışmak mı? Ne çirkin bir olay bu sevgilim! İşte cezasını gördün!”

Sağ göz kapağım yırtılmıştı. Adam öyle yakınımdaydı ki, sürdüğü koku genzimi tıkadı. Ama hiç kıılmadım. Bunun yararsızlığını biliyordum. Karşı koymak ve kahramanlık taslamak boşunaydı. Bu düşünceyle, yumruğun arkasından bir de cop yiyince, inleyerek yere yığıldım. Gülüşmeler yükseldi. Genç adam arkadaşına, kibar bir sesle:

-“Müller, şunu indirsene! dedi.

Müller, sigarasından bir nefes çekti ve yanan tarafını yırtık gözkapığıma yapıştırdı. Acı öyle korkunçtu ki, gözümün içine ateş dökülmüş sandım. Üçü de kahaahayı bastı. Gülümseyen herif:

-“Kalk ayağa adamım!” dedi.

Sendeleyerek kalktım. Kalkmamla bir yumruk daha yemem bir oldu.

Herif: “Bunlar alıştırma denemeleri!” diye açıkladı. “Daha çok vaktimiz var. Schwarz’ın ömrü boyunca vaktimiz var. Yeni bir düşme numarası yaparsan sana harikulade bir sürprizimiz var; Dört ayağının üstünde ayağa fırlarsın![...]”

Kendimi tutmaya çalıştım:

-“Numara yapmıyorum. Kalbimden ağır hastayım. Fakat belki yine de ayağa kalkabileceğim, ne yaparsanız yapın [...].”

- “Delikanlımız kalp hastasıymış! İnanalım mı?”

Sonra yeni bir yumruk indirdi [...] Herif yoruluncaya kadar beni tekmeledi. Yerde boylu boyunca yattıyor ve yüzümü korumaya çalışıyordum. Sonunda:

-“İşte böyle!” dedi “Şimdi delikanlımızı mahzene kapayalım. Biz de akşam yemeğimizi yeriz. Sonra, esaslı bir girişiriz. Güzel bir gece oturumu olur!”

[...] Ellerimi arkamdan ayaklarıma bağladıktan sonra bir iki tekme daha yapıştırdılar ve yeniden geleceklerini söyleyip gittiler [...] (Remarque, 1963: 241, 242).

Romanın en çarpıcı betimlemeleri, SS subaylarının hiç tanımadıkları insanlara öldüresiye işkence etmeleri ve bundan haz almaları, değişik işkence tekniklerini deneyebilmeleridir. Bu durum yabancılaşma olgusunun, insanın kendi insanlığına yabancılaşmasının yarattığı uç boyuttaki patolojik durumun açık bir örneği olarak Remarque'ın diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da resmedilir.

Hitler Almanya'sının bir prototipi olan George, romanın sonunda Schwarz tarafından öldürülür. Bu durum faşizmin sonunda yenik düşeceğinin öngörüsüdür. Almanya meydan okuduğu ve temizlenmesi gerektiğine inandıkları tarafından yenilgiye uğrar. İki simgenin zıt konumlandırılması ve Schwarz'ın Georg'u öldürmesi faşist Almanya'nın bozguna uğrayan sonunu anlatmaktadır. Schwarz, Almanya'nın diğer yüzünü ve vicdanını simgeleyen tutkuyla bağlı olduğu Helen'in iyileşmesi için çabalasa da Helen sonunda ölür. Kendini zehirlemiş ve iyileşmeyi reddederek ölmüştür. Bu ölüm Almanya'nın muhalif olan ancak yükselişe geçen faşizm karşısında hiçbir şey yapamadan sessiz kalan vicdanının acılar içinde ölümünün simgelenmesidir.

Schwarz ana karaktere başından geçenleri anlattıktan sonra Almanya'da yaşanan bu vahşetin ancak özellikle Helen'in mutlaka bir bellekte yaşaması gerektiğine inandığı için tüm bunları anlattığını belirtir. Çünkü Helen Almanya'nın tüm bu vahşet ve kıyım arasında acı çeken yüzüdür. Aynı zamanda hasta, iyileşmeyecek olan ve kendini yok eden vicdandır. Bu nedenle hep hatırlanmalıdır. Almanya sadece faşist uygulamalarıyla değil kendi değerlerinden ve vicdanından koparken acı çeken halkıyla da hatırlanmalıdır. Remarque bunun altını çizmeye çalışır. Schwarz'ın ana karaktere söyledikleri bu durumu betimler niteliktedir.

Shwarz:

- “[...] Her şeyi size bıraktım. Tüm ömrümü size emanet ettiğimi unutmayın! Olup bitenleri alıkoyamadım. Ama onların unutulup gitmesini de istemiyorum. Birisinin bunları saklaması gerekiyor! Şimdi kafanızın içindeler... Benim kafamda ölüme gitsinler istemiyorum! Helen bundan böyle yaşamalı! Hep yaşamalı!” (Remarque, 1963: 264).

5.6. “KARA ANIT”: TOPLUMSAL ŞİZOFRENİ ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (Ludwig) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan savaş gerçekliğini, savaşı olağanlaştırılması temelinde toplumsal duyarsızlaşmayı eleştiriye tabi tutmuştur. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında savaş ve soykırım çağında toplumsal duyarsızlaşmayı sorgulayan bir kişi olarak Ludwig’in eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın eleştirisini yapmıştır. Toplumun duyarsız kimliği betimlemelerle ortaya konulurken şizofreni tedavisi gören ve duyarlı bir kişi olan Isabelle’nin simgesel konumlandırılışı dönemsel olarak toplumun içinden geçtiği şizofrenik (yabancılaşmış) bir sürecin eleştiriye tabi tutulmasıdır. Simgenin anlam yükü tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmasına ve yabancılaşma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Remarque’ın bu eseri de biyografisinden izler taşır. Ana karakterin başından geçenler ve ülkesinde tanık olduğu olaylar yazarın hem yaşamından hem de dönemin Almanya’sından kesitler barındırmaktadır. Roman Almanya’nın savaşın en hareketli günlerini geride bıraktığı ve yenilgiye uğramaya başladığı dönemde geçer. Almanya siyasal sosyal ve ekonomik yönden büyük bir çöküntü içindedir. Ancak en belirgin çöküntü romanda ısrarla üzerinde durulan ahlaki değerlerde belirginleşmiştir. Ahlaki değerlerin gittikçe silikleştiği, insanların yalnız ve mutsuz olduğu, genel olarak gelir adaletsizliğinin oldukça derinden hissedildiği bir dönemde romanın ana karakteri Ludwig tüm bu yabancılaşma içinde çıkarları peşinde koşmadan değerleri ile yaşamaya çalışır. Ludwig aynı zamanda savaşa katılmış bir askerdir. Savaştan döndüğünde ülkesinde geriye kalanların savaş alanlarında gördüklerinden çok da farklı olmadığını fark eder.

Ludwig, çok iyi bir eğitim almış olmasına rağmen eğitimiyle alakalı işler yapmamakta birbirinden farklı işlerle uğraşarak emeğiyle kazancını sağlamaya gayret

etmektedir. Bir dükkanda yakınları için mezar yaptırmak isteyenlere mezar taşı satmaktadır. Aynı zamanda kilisenin akıl hastaları için düzenlediği ayinlerinde piyano çalarak yaşamını kazanmaya çalışan Ludwig, ülkesinin içinden geçtiği karanlık dönemi de hissetmektedir. Ludwig, savaş sonrası geri döndüğü ve içinde yaşadığı insani değerlerine yabancılaşmış toplumu buradaki hastalara ve savaş alanında karşılaştığı ölümlere benzetmektedir.

Korkunç bir yaşla kaplanmış gibiydiler. Etraflarını kuşatan sadece boşluktu. Belki de bambaşka bir dünyadaydılar[...] Bu dünyada her şey umursamazlık içindeydi. Geçmişleri yoktu, hatıraları yoktu [...] Karşılarında çalan org ise sadece kaba ve anlamsız bir yankılanıştı. Ve onlar bu müziğin anlamını kavrayacak durumda değillerdi. Belki de hiçbir şey düşünmüyorlardı, sessiz, deniz gibi, hayat ve ölüm gibi kayıtsızdılar[...] Sanki onlar Babil Kulesini yapanlardan arta kalmış son nesildirler. Dillerini unutmuşlar ve kulenin tepesinde gördüklerini söyleyemez olmuşlardı [...] Çoğu sessiz sedasızdı [...] Birçoğu da tek başına, başları öne eğik, güneşin altında taşlaşmış gibi kıpırdamadan çömelmiş duruyorlardı [...] Hücrelerine götürülecekleri ana kadar da öyle duracaklardı [...]

İlk ölüyü gördüğüm zaman 12 yaşındaydım [...] Daha sonraları savaşta sayısız ölü gördüm. Ve bir mezbahada bulunduğumu sanmaktan daha fazla bir şey hissetmedim [...] Şu anda delilerin ışığı sönmüş gözlerinde bakan aynı ölümdü. Canlı bir ölümdü bu; ötekinden, sessiz olanından çok daha anlaşılmasız, çok daha sırlı bir ölümdü. Yalnız Isabelle’de bu hal bambaşkaydı (Remarque, 1970: 52, 53, 54, 55).

İsabelle akıl hastanesinde yatan şizofren bir hastadır, aynı anda birden çok kimlikle ortaya çıkabilen genç kız romanın en ilginç karakteridir. Romanda verilmek istenen mesajı tüm zıtlıkları ile kimliğinde simgeleyen karakter odur. Çok gençtir ve kimliğinde gerçekleşen parçalanma annesinin sevgisizliği, çevresinin ilgisizliği, aşık olduğu adam tarafından aldatılması sonucunda ortaya çıkmıştır. İsabelle sevgi, ilgi ve dürüstlük arayan benliği, içinde yaşadığı çağın çürümüşlüğüne farkındadır. İsabelle’nin şizofrenik durumu (diğer hastaların benzetildiği gibi), toplumun parçalanmış ve hasta yönünü simgelemektedir. Ancak şizofrenik hastanın içine girdiği kimliklerden birinin çok duyarlı oluşu, sevgiyi arayışı ve toplumun genelinde görülen yozlaşmanın farkına varması paradoksal olarak toplumun geneline sirayet etmiş olan duyarsızlığın zıddı olarak ortaya konur. İsabelle hastadır ancak hastalığı içinde sağlıklı

bireylerden daha duyarlı bir kimlik de barındırmaktadır. Isabelle'nin birbirinden kopuk diyaloglarında savunuları ve sorgulamaları, söz konusu dönem içinde az rastlanabilecek duyarlı ve acı çeken bir kimliğinin olduğunu göstermektedir.

-“ Her şey koşuyor, hızla geçip gidiyor, her şey batıyor ve batıyor. Sıkı tut bırakma beni. Onları görmüyor musun?[...] İşte orada uçuyorlar! Aynaların ölmüş görüntüleri bunlar! Geliyorlar ve kan istiyorlar. Onları duyuyor musun?[...]

-“[...] Çocuklar niçin ölür Rudolf? Tekrar hemen ölecek olduktan sonra ne diye doğuyor çocuklar? Niçin insanların hepsi mutlu değil Rudolf? ...

-“[...] İnsanın sözlere ihtiyacı vardır [...] Korkuya karşı Rudolf. Onlar lambalar gibidir. İnsana yardım ederler. Görmüyor musun, her şey nasıl da kül rengine bürünüyor? Şu anda kan bile artık kırmızı değildir[...] Bana yardım et [...] Sev beni”

-“ Sen beni yeteri kadar sevmiyorsun” dedi[...]

-“Evet” dedim. “Belki sevmek denilen şey hiçbir zaman yeterli olamıyor. Ne hayatta yeterli sevgi var, ne de bir kimse yeterince sevebiliyor. Herhalde sevginin böyle az oluşudur ki, dünyada bunca yoksulluğu ortaya çıkarıyor” (Remarque, 1970: 137, 243, 244, 296).

Ludwig, Isabelle'in bu acı içinde birbirine karışan aniden ortaya çıkıp sonra kaybolan şizofrenik kimliklerinde savaş sonrası toplumun ve savaştan sağ kurtulananların resmini görür.

1914'ten bu yana önce bir hayat parçasını, sonra ikinci ve üçüncü hayatın parçalarını yaşamıştık. Bu parçaların birbiriyle bağlantısı yoktu ve onları bir araya getirmeye bizim de gücümüz yetmiyordu. Bu bakımdan Isabelle'yi çeşitli hayatıyla birlikte anlamak hiç de güç olmamıştı. Yalnız onun durumu bizimkinden çok daha iyiydi. Hiç değilse o bir hayatı yaşarken diğerlerini unutabiliyordu. Bizde ise bunların hepsi birbirine karışmaktaydı. Savaşın koparıp götürdüğü çocukluk çağı, açlık ve palavra çağı, piyade siperleri ve yaşama tutkusu çağı [...] Bunların hepsinden bir şeyler arta kalmıştı ve insanı huzursuz yapıyordu. Onlardan bir çırpıda sıyrılıp kurtulmak imkansızdı. İnsanı gafil avlarcasına ikide bir durmadan ortaya çıkıyor ve uzlaşmaz bir edayla karşımıza dikiliyorlardı. Çocukluğun berrak gökleri ile insan

öldürme bilgileri, kaybolmuş gençlik çağı ile zamanından önce öğrenilmiş şeylerin yarattığı şüphecilik yan yanaydılar (Remarque, 1970: 74, 75).

Romanın sonunda Isabelle tedaviye yanıt verir ve iyileşme gösterir. Parçalanmış kimliği artık yoktur. Isabelle'in hastalıktan kurtulup sağlıklı bir kişiliğe bürünmesi, Ludwig için çok değerli bir şeyin yitimi anlamına gelir. Zira hastalıklı haliyle Ludwig'in onda bulduğu samimiyet, masumiyet, sorgulama ve duyarlılık kaybolmuştur. Isabelle'nin hastalıklı hali duyarlıdır, çarpıklıkları ve çelişkileri sorgulamaktadır. Ancak iyileşmiş halinde çelişkileri olağanlaştırmış daha duyarsız bir kimlik öne çıkar.

Yazar simgeleştirdiği karakterde (Isabelle) toplumun içinde bulunduğu durumu hastalıklı ve duyarsız olarak resmederken, hasta olarak nitelendirilen ve tedavi edilmeye çalışılan Isabelle'in şizofrenik kimliğinde ise gerçek duyarlılığın ve sevgi arayışının varlığına dikkat çeker. Isabelle, yani bu sevgiyi arayan kimliği parçalanmış hasta kadın iyileştiğinde duyarsızlaşmıştı ancak Ludwig'in gözünde asıl şimdi hastaydı. Ludwig hasta olan bu kadına aşık olmuştu. Bu nedenle iyileştikten sonraki soğuk, mesafeli ve uzak kadını gördüğünde büyük bir şaşkınlık ve umutsuzluk içine düşer.

Isabelle iyileşmişti [...] Artık hiçbir şey hatırlamıyordu. Her şeyi unutmuştu [...] Onu kaybetmiştim, hem de öyle korktuğum gibi değil, aksine daha kötü, daha kökten ve bir daha asla düzeltilemez bir biçimde kaybetmiştim. O ölmüştü. Gerçi yaşıyor ve soluk alıyordu güzeldi ama hastalığın yabansılığı üzerinden kalktığı anda ölmüş, ebedi olarak boğulmuştu. Kalbi daldan dala uçan Isabelle, kalbi salkım salkım çiçek açan Isabelle, Genevieve Terhoven'in içinde boğulmuştu. Kibar çevrelerin iyi eğitim görmüş kızı, günün birinde zengin kocaya varıp, iyi bir anne olacak olan Genevieve Terhoven'in içinde gömülüp kaybolmuştu [...] ”

Genevieve'ı gözden geçiriyordum. Sanatoryumun modern tesisleri hakkında konuşuluyordu. Strassburg'da ve Hollanda'da bulunan çeşitli amcalardan, zamanın bunalımlarından, inanç sahibi olmanın zorunluluğundan, Loren şarabının kalitesinden ve güzel Alsas ilinden söz edildi. Beni bir zamanlar şaşkına çevirmiş ve etkilemiş olan şeyden tek kelime olsun konuşulması. O şey hiçbir zaman var olmamışçasına yok olup gitmişti [...] (Remarque, 1970: 589, 593, 594).

Yazar, bu eserde Isabelle karakterinde şizofrenik bir duruma benzettiği toplumun özellikle içinden geçtiği süreçte değer anlayışındaki çarpıklığa dikkat

çekmeye çalışır ve bunu en çarpıcı şekilde intihar vakalarının artışıyla ortaya koyar. Almanya’da savaş sonrası yoksulluk, enflasyon ve borç batağında sürüklenen yığınla insan vardır. Ve bu dönemde intihar vakaları son derece artmıştır. Oysa aynı dönemde herkes vatan sevgisinden, dinine ve ülkesine bağlılıktan, vatan sevgisi için ölmekten bahsetmektedir. Ülke için ölmeye hazır olan ve ülkesine büyük bir sevgi ile bağlı kişilerin yalnızlık, yoksulluk ve çaresizlik içinde yaşamlarını sürdürmeleri, birbirine yardım etmemeleri, son çare olarak intihara yeltenmeleri yabancılaştırmanın bir başka boyutu olarak dikkat çekicidir.

Sabahın nemli serinliği hala ağaçların tepesinde asılı duruyordu. Kuşlar cıvıdamaktaydı. Onlar için sadece başlamakta olan yaz vardı, sadece yuvalar ve yeni gelişen hayat vardı. Doların gevşek dokulu çirkin bir mantar gibi elli bine doğru şişmesi onları hiç ilgilendirmiyordu. Sabah gazetelerinin üç tane intihar olayını bildirmesi de umurlarında değildi. İntihar edenlerin hepsi küçük gelir sahipleriydi. Hepsi de fakirlerin en sevdiği usulle hava gazını açarak işlerini görmüşlerdi. Gelir sahibi bayan Kubalke’nin başı havagazı ocağının fırını içinde bulunmuştu. Emekli hesap uzmanı Hopf ise sinek kaydı traş olmuş, kıcı yamalı tek elbisesini tertemiz fırçalayarak giyinmiş, elinde cennete girişi bileti gibi dört tane kırmızı değersiz damgası basılmış bin marklık banknotla bulunmuştu. Dul bayan Glass da mutfağının koridorunda bulunmuştu. Yanı başında içinde elli bin marklık bir hesap yazılı banka cüzdanı parça parça edilmiş bir halde yatıyordu (Remarque, 1970: 161, 162).

Remarque, insanların enflasyon karşısında mağdur duruma düşmesiyle gittikçe artan intihar olaylarını ve sistemin derinleştirdiği yoksullukla açıklar ancak bunların temelinde yatan önemli bir noktaya da parmak basar. Sistem acımasızdır, ekonomi gittikçe kötüleşmekte ve yoksulluk içinde insanlar intihardan başka bir çare düşünmemektedir. Ancak bu süreçte ülkesini sevdiğini söyleyen onca insan nerededir? Remarque, bu sorunun cevabını ana karakter Ludwig’in iç diyalogları ve yarattığı betimlemeler ile ortaya koyar. İnsanlar birbirlerinin acılarını ve sorunlarını umursamadığı sürece sistem tüm acımasızlığıyla felaketler yaratmaya devam edecektir. Savaş gazilerinin gösteri yürüyüşünde Remarque, birbirlerinin acılarına ve sorunlarına karşı duyarsızlaşmış bireylerin bir resmini sunar.

Büyük caddeye çıktım. Bir gösteri alayı ağır ağır Pazar meydanından bu yana doğru akıyordu [...] Çok düşük emekli aylıklarını protesto eden savaş sakatlarının

gösteri yürüyüşüydü bu. En önde küçük bir arabanın üstüne konulmuş sadece başı bulunan bir vücut geliyordu. Kolları ve bacakları yoktu [...] Bir zamanlar uzun boylu mu kısa boylu mu olduğunu kestirmek imkansızdı[...] Kolları öyle yukardan kesilmişti ki takma kol takmak için bile yer kalmamıştı [...] Arkasından bacakları kesik üç sakatın tekerlekli koltukları geliyordu [...] Arkalarından körlerle tek gözlüler yürüyordu. Yolun taşlarını yoklayıp duran beyaz bastonluların sesleri duyuluyor ve kollarında üzeri üç noktalı sarı bazubentleri görülmüyordu [...] Bunlar enflasyonun en acınacak kurbanlarıydılar [...]

Dolar vahşi bir hayvan gibiydi [...] İşçiler artık günde iki defa para alıyorlardı [...] Her seferinde yarım saat paydos veriliyor, bu şekilde çarşıya koşup bir şeyler almaları sağlanmış oluyordu. Çünkü sabah aldığı parayla öğleden sonrayı bekleyecek olursa, pek çok şey kaybediyorlardı. O zaman aldıkları şeylerle çocuklarının açlığını yarı yarıya bile gideremiyorlardı. Söz konusu olan açlıklarını gidermekti, iyi beslenmek değil[...] Alay diğer gösteri yürüyüşlerinin hepsinden daha ağır bir tempoyla ilerlemekteydi. Arkalarında Pazar gezmesine çıkmış olanların otomobilleri yığılmıştı. Bu görüntü çok garip bir tezat meydana getiriyordu. Önde sessizce adımlarını sürükleyen isimsiz boz insan kitlesi, arkada homurdanıp oflayıp duran, sabırsızlanan savaş vurguncularının üst üste yığılmış otomobilleri. Bu otomobiller çocuklarıyla birlikte alayın sonunu oluşturan, aç, sıksa, gamlı ve ürkek savaş dullarının hemen arkasındaydı. Bu otomobillerin içindeki ipeklilerin ve ketenlerin yaz renkleri, şişkin yanaklar, tombul kollar dikkat çekiyordu. Yüzlerinde böyle bir rahat kaçırır duruma düşmüş oldukları için bir sıkıntı ifadesi vardı. Kaldırımdaki yayaların durumu onlarınkinden çok daha iyiydi; başlarını başka tarafa çevirebiliyor ve yolun kenarında durup sakatlar hakkında bir şeyler sormak isteyen çocuklarını kollarından çekip götürebiliyorlardı. İmkânını bulan yan sokaklara dalıp kaybolabiliyordu [...]

Güneş tepede duruyor ve ortalığı yakıyordu. Sakatlar terlemeğe başlamışlardı. Yüzlerinden akan kansız insanların o hastalıkla, o peynirimsi teriydi. Arkalarında ansızın bir otomobil klaksonu yankılandı. Birisi daha fazla dayanamamış olmalıydı. Birkaç dakika kazanacağını sandığından otomobilini kısmen kaldırımın üstünden sürerek ilerlemeye kalkışmıştı. Savaş sakatların hepsi birden arkaya baktılar. Hiç biri tek kelime söylemedi ama saflarını seyrekleştirerek caddeyi büsbütün kapattılar. Yoluna devam etmek isterse otomobilin onları çiğnemesi gerekecekti. Hasır şapkalı açık renk elbise giymiş genç bir adam direksiyon başındaydı. Yanında da genç bir kız vardı. Genç adam can sıkıntısını gösteren aptalca jestler yaparak bir sigara yaktı. Yanı başından

geçen savaş sakatlarının hepsi bir defa yüzüne bakıyordu. Bu bakışlarda içerleme yoktu. Genç adam ise gözlerini keskin kokusu caddeye yayılan sigarasından başka yana çeviremiyordu. İçtiği çok cins bir sigaraydı. Sakatların hiçbirinin böyle bir sigara içmesine imkan yoktu. Onun için yanından geçerken sigaranın dumanını mümkün olduğu kadar içlerine çekmeye çalışıyorlardı (Remarque, 1970: 416, 417, 418, 419, 420).

Yabancılaşmanın ve insan ilişkilerinde ortaya çıkan duyarsızlaşmanın altını çizen yazar, savaş süresince vatan, ülke sevgisinden bahsedenlerin vatan için savaşanlara karşı nasıl bu kadar umursamaz davrandığını güçlü betimlemelerle tasvir etmiştir.

5.7. “HAYAT KIVILCIMI”: IRKÇILIK, KOLLEKTİF NEVROZ ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (509 - Koller) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan ırkçılığı ve nazizmi eleştirmiştir. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında yabancılaşmanın doruğa ulaştığı toplama kamplarında ırkçılığa, işkencelere, ölüme karşı umudun ve yaşamın sembolü olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Irkçılığa, nazizme tanıklık ve bunun eleştirisini içeren simgenin anlam yükü tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaşma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Remarque'ın bu kitabı, çıkış yaptığı “*Garp Cepesinde Yeni Bir Şey yok*” adlı romanından sonra en çok yankı uyandıran eserdir. Roman, Almanya'nın yenilmeye başladığı süreci ele alır. Almanya'da toplama kamplarında uygulanmaya devam eden işkenceleri, SS subaylarının dehşet verici öldürme teknikleri, öldürülünceye kadar çalıştırılan, mülküne el konularak siyasi suçlu olarak işkenceye maruz bırakılan ve sonra gaz odalarında boğularak veya kematoryumlarda yakılarak öldürülenler anlatılır. Eserde korkunç Nazi vahşetinin uygulamaları tüm gerçekliğiyle işlenirken özünde

modernizmin en trajik dönemine ayna tutulur ve kapitalist dönemde yabancılaşmanın doruk noktası olarak tanımlanan sürece dair muazzam tespitler yer alır.

Remarque, kendi ülkesinde yaşanan bu insanlık dramını, toplama kampında öldürülen yakınlarına, tanıdıklarına ve kız kardeşine bir vefa borcu olarak yazdığını belirtir. Yazar, bunların unutulmaması gerektiğinin altını çizerken, yazdığı bu eserle Almanya'yı geçmiş ve vicdanıyla hesaplaşmaya da çağırılmaktadır.

Roman toplama kampının ilk suçlularından biri olan ana karakter 509'un gözüyle anlatılır. Eskiden gazetecilik yapan Friderich Koller içeri atılan her muhalif gibi sadece bir numara ile çağrılmaktadır. Koller, kurtuluş umudunu ilk hissedeceği ana kadar insanların hayvanlar gibi boğazlandığı bu kampta adının 509 olduğunu kabullenmiştir.

Olaylar ana karakterin gözünden aktarılsa da, tasvirlerde ve olay örgüsü dışındaki karakter duygu durumlarında anlatıcı Remarque'tır. Roman Mellern toplama kampının yazarın gözünden tasviri ile başlar:

SS'lerin alay eder gibi dans yeri adını verdikleri yoklama alanı, hemen hemen boştu. Yalnızca büyük giriş kapısının sağındaki kalın sıriklarda, elleri arkalarına bağlanmış dört kişi sallanmaktaydı. İple o derece yukarıya çekilmişlerdi ki, ayakları yere değmiyordu... Ölülerin yakıldığı fırının ateşçilerinden ikisi, pencerenin önünde durmuş, bu zavallılara küçük kömür parçaları atarak eğleniyorlardı; oysa, dörtlerden artık hiçbirinde en ufak bir kıpırdanma yoktu. Haç biçimindeki sıriklarda yarım saatten fazla bir zamandan beri sallandıkları için bayılmışlardı [...]

509 numara, kampın öteki yanında, bir tel örgüyle büyük iş kampından ayrılmış olan bir sürü tahta barakaların yanında ve yere boylu boyuna uzanmıştı. Bu barakaların genel adı küçük kamptı. Çalışamayacak derece zayıf olan mahkumlar oraya yerleştirilirdi. Orada ölüme bırakılırlardı. Çoğu çabucak da ölürdü ama daha ötekiler ölmeden yenileri getirildiği için olacak, bu barakalar her zaman ağzına kadar dolu bulunurdu. Ölümler çoğu koridorlarda üst üste yığılı kalırlardı ya da barakaların dışında bir köşede geberirlerdi. Mellern kampında zehirli gaz hücreleri yoktu. Kamp komutanı bundan dolayı gurur duyardı ve Mellern kampında olağan ölünür demekten çok hoşlanırdı [...]

Ölülerin yakıldığı fırının dumanı kara kara o yana doğru savruluyordu. Barakaların damını yalarcasına alçaktan geçen dumanlar, yağlı yağlı ve iç bayıltıcı bir koku salıyor ve bulantı veriyordu. 509 numara buna bir türlü alışamamıştı, kampta geçirdiği 10 yıldan sonra bile bu durum değişmemişti. Kampın kademlilerinden ikisinin, saatçi Jan Silbeski ve üniversite profesörü Joel Buchsbaum'un kalıntıları da, şu anda savrulan dumanlara karışmış bulunuyordu. Her ikisi de 22 numaralı barakada ölmüş ve cesetlerin yakıldığı fırına öğle üzeri teslim edilmiştiler. Buchsbaum'un tamamı teslim edilmiş denilemezdi. Üç parmağı, on yedi dişi, ayak tırnakları ve cinsel organının bir bölümü eksikti. Yararlı insan olması için uygulanan eğitim yöntemleri dolayısıyla bunlar eksilmişti. Cinsel organ konusunda SS kışlasında düzenlenen kültür gecelerinde çok gülmüşlerdi. Buluş kampa yeni gelmiş olan NS başçavuşu Günther Steinbrenner'indi. Bütün büyük buluşlar gibi basitti; dozu yüksek bir kezzap şiringasını uygulamaktı. Yalnızca Steinbrenner bu yolla arkadaşları arasında kendisine hemen bir saygı sağlamıştı (Remarque, 1992: 5, 6, 7).

Romanda toplama kampının hemen altında uzanan şehrin görüntüsü 509'un gözünden tasvir edilirken, şehrin onun için ne anlam ifade ettiği özünde yazarın çarpıcı bir gerçekliği gözler önüne serme amacını taşır. Yıllardır buradaki tutukluların yer aldığı şehrin hemen altında günlük yaşantılarını olağan şekilde sürdüren, konforlu yaşamları içinde yapılanları sorgulamayan ve sorumluluk hissetmeyen insanların varlığı, yabancılaşmanın genel bir görünümü olarak sunulur.

509 numara bakışlarını, gördüğü korkunç manzaradan bir türlü ayıramıyor, her türlü korunma önlemini bir yana bırakmış, durmadan aşağıları süzüyordu. Kenti yalnız şu dikenli tellerin arkasından tanırdı ve orada hiç bulunmamıştı.

Başlangıçta kent onun gözünde, kaybolmuş özgürlüğün simgesiydi. Toplama kampının bulunduğu tepeden aşağıya günlerce ve günlerce, hep oraya, hep bu kente bakmıştı. Kamp şefi Weber'in uyguladığı özel işkence yönteminden, yerde sürüne sürüne dönerken, bu kentin tasasız ve sakin yaşamını seyrederdi. Kollarından çarmıha gerildiği zamanlar bu kenti kiliselerini ve evlerini görmüştü. Dayaktan patlamış böbreklerinden kanlar akarken bu kentin ırmağındaki beyaz mavnaları ve ilkbahar gezmelerine açılan otomobilleri seyretmişti. Kente bakarken gözleri yanardı ve 509 numara için bu kente bakmak bir işkence, toplama kampının her türlü işkencelerine eklenmiş yeni bir işkence halini almıştı.

Ve sonra kentten nefret etmeye başlamıştı. Zaman geçmiş ve yukarıda olup bitenlere karşın kentin yaşamında hiçbir şey değişmemişti. Ölülere yakma fırınının bacasından savrulan kalın ve kara dumanlara karşın kentin ocakları tasasız tasasız tütmeyle sürdürmüştü. Kampın yoklama alanında yüzlerce zavallı güçlkle solurken, kentin spor alanları ve parkları neşeli insanlarla dolup taşardı. Tatilin tadını çıkaran yığın yığın insan bu kentte her yaz ormanlara ve kırlara giderken tutuklu sürüleri, ölülere ve öldürülen arkadaşlarını, taş ocaklarından kampa taşırlardı. Kendisi ve öteki tutukluları sonsuza dek unutmışa benzeyen bu kentten nefret etmişti.

Ama sonunda nefret duygusu da sönmüştü. Bir ekmek kırıntısı için savaşım vermek her şeyden önemliydi [...] Bu kentin 509 numara için ilgi çekici hiçbir yanı kalmamıştı ve hiç değişmeyen manzarası, artık hiç değişmeyecek olan kendi alinyazısının da simgesi olmuştu.

Kent şimdi yanıyordu. 509 numara kollarının titrediğini hissetti. Buna engel olmaya çalıştı ama beceremedi [...]

509 numara olduğu yerde dönüp doğruldu. Kente artık bakmıyordu. Toplama kampına bakıyordu ve ilk kez olaraktı ki oraya bir yardım gelir ümidiyle bakmaktaydı [...] yoklama alanında çarmıha gerilmiş olan dört tutuklunun cesedi hala aynı yerde duruyordu [...] Ölülerin yakıldığı fırının dumanı tütüyordu. Buna bakarak, o sırada ya çocuk cesetleri yakılıyordu, ya da paydos emri verilmişti (Remarque, 1992: 14, 15, 16, 17).

Romanda tutukluların kaldığı barakaların yani içinde yaşamalarına izin verilen alanın tasviri sık sık tekrarlanır. Remarque, bu tasviri insanlık dışı uygulamalardan kurtulabilecek dayanıklılığa sahip olanların nasıl ölüme terk edildiğini anlatabilmek için yapar. Bu uygulamalardan nasibini alan tutukluların arasında küçük çocuklar da vardır. Küçük Karel bunlardan biridir.

Eski tutukluların bulunduğu köşede şu sırada canlı yüz otuz dört iskelet yaşamaktadır. Oysa, buraya ancak kırk insan sığabilir. Karyola işini gören ranzalar üst üste dörder dörder konulmuştu. Bunlar ya büsbütün çıplaktı ya da bir miktar kuru ve çürümüş ot vardı. Yorgan denilen kirlili örtülerin sayısı birkaçı geçemezdi ve birinin sahibi öldüğü zaman büyük bir çekişme konusu olurdu. Har yatakta en azından üç dört insan uzanırdı. Bu derecesi bu iskelet örneği insanlar için bile fazlaydı. Çünkü ne kadar

zayıf olurlarsa olsunlar sonunda omuz ve kaburga kemikleri ufalanmazdı. Gerçi istif edilmiş sardalyalar gibi yanlamasına yatılınca yer biraz serbestliyordu ama yine de geceleri uykuda ranzadan yuvarlananların çıkardığı boğuk gürültüler sık sık duyulurdu. Çoğu çömeli uyurdu. Şansı olanın da yatak komşusu akşamdan ölürdü. Böyle olunca ceset hemen dışarıya götürülürdü ve gerideki de, ertesi sabah bir yenisi gelinceye kadar, daha rahat bir uyku çekerdi.

Eskiler, sol köşeyi kapıya karşı güvene almışlardı. Buradakilerin sayısı ancak on iki kişiydi. İki ay önceyse kırk dört kişiydiler. Kış sayılarını bu derece eksiltmişti. Kalanlar da, yaşamın en alt basamağında bulduklarını biliyorlardı. Yiyecek sürekli olarak eksiltildi ve bazı zamanlar birkaç gün hiçbir şey verilmiyordu. Böyle hallerde kapının önünde ceset yığınları yükselirdi.

[...] Bir tanesi aklını kaçırmıştı ve kendisinin bir Alman çoban köpeği olduğunu sanıyordu. İki kulağı da yoktu. SS'ler köpeklerine eğitim yaptırırken kesmişlerdi. On ikilerin genci Karel adlı bir Çekoslovak çocuğuydu; anası babası ölmüştü, Westlage köyünde dindar bir köylünün patates tarlasında gübre olarak kullanılmaktaydılar. Krematoryum'da yakılan cesetlerin külleri, bilindiği gibi, torbalara doldurulup yapay gübre olarak satılırdı. Bol miktarda kalsiyum ve fosfatları vardı. Karel'in giysisinde siyasal tutukluların kırmızı işareti takılıydı. Karel on bir yaşındaydı (Remarque, 1992: 18, 19).

Yazar bu eserde Hitler yönetiminin acımasız uygulamaları kadar, bu dönemde, iktidar yanlısı kesimin birdenbire artan malvarlığına da ayrıntısıyla yer verir. Hitler Almanya'sı SS'lerin zulmü ve toplama kamplarında öldürülen binlerce muhalif ve yahudiye uygulanan bu şiddetin arka planını ve gerçek nedenini Mellern kampının komutanı Neubauer'in geçmişinde ve iç diyaloglarında açıkça ortaya koyar.

Neubauer'in ticarethanesi [...] köşedeydi. Alt katında bir moda kurumu ve üst iki katında yazıhaneler bulunan büyük bir yapıydı. Naubauer arabayı durdurtup yapının çevresini dolaştı. İki vitrin camı parçalanmıştı [...] Bir süre durup baktı iki yüz bin mark diye düşündü. Daha fazla etmese bile, en azından değeri bu kadar vardı. O ise bu binaya beş bin mark ödemişti. 1933'ten evvel Yahudi Josef Blank'ın malıydı. Adam yüz bin istemiş ve bu fiyata bile çok zararı olacağını, daha aşağıya veremeyeceğini yana yakıla anlatmıştı. Toplama kampında on beş günlük bir yaşamdan sonra ise beş bin marka vermişti. Neubauer, ben namuslu bir insanım diye düşündü. On para vermeden

de alabilirdi. SS'lerin şakalarını tattıktan sonra armağan etmeye razı olurdu... Oysa Neubauer ona beş bin mark ödemişti. Temiz para beş bin mark, elbette ki parayı hemen vermemişti; o tarihte o kadar parası yoktu. Fakat ilk kiraları toplar toplamaz ödemişti. Blank bu biçimde de razı olmuştu. İsteğe isteye yapılan resmi bir satış işlemiydi. Noterce de onaylanmıştı. Josef Blank'ın kampta bir şanssızlık eseri düşerek bir gözünü yitirip kolunu kırması ve bunlar yetmiyormuş gibi şurasını burasını parçalaması üzümlenecek bir rastlantıdan başka bir şey değildi. Ayakları düztaban olanların çabuk düştüğü de bir gerçektir. Neubauer'in bütün yaptığı, işgüzar SS'lerden bir zarar gelmemesi için Blank'ı geçici bir süre tutuklamaktı yalnızca. Öteki işler kamp şefi Weber'in başının altından çıkmıştı.

Neubauer, geriye döndü. Bu eski defterleri niye yoklamıştı? Ne olmuştu ona? Bütün bunları çoktan unutmuştu. Yaşamak gerekliydi. Bu binayı o satın almasaydı partililerden bir başkası aynı işi yapacaktı. Hem daha ucuz, hatta belki de on para vermeden alırlardı! Oysa o pazarlık etmişti. Yasaya uygun davranmıştı. Führer de kendisine bağlılık gösterenlerin ödüllendirileceğini söylemişti. Hem büyüklerin çevirdikleri işlerin yanında Bruno Neubauer'in yaptığı şu önemsiz şeyin sözü mü olurdu? Örneğin Görüng'ler, örneğin şu kapıcılıktan milyonerliğe yükselen Gauleiter Springler'ler aynı işi yapmamışlar mıydı? Naubauer kimsenin malını elinden almamıştı. Yalnızca ucuz almıştı (Remarque, 1992: 46, 47).

Komutan Neubauer, Naziler iktidara gelmeden önce bir posta memurudur ve onun gibi yığınla vasıfsız kişi iktidara yakınlığı ya da Nazi askeri olması dolayısıyla sapkın addedilen ve toplama kamplarına gönderilen binlerce varlıklı insanın malvarlığını gasp etmiştir. Varlıklı hale gelen bu kişilerin yaptıkları haksızlıkları meşrulaştırma biçimi kadar dönem içinde değer yargılarında ortaya çıkan manzara korkunç bir gerçeği de gözler önüne sermektedir. Naziler, bu vatan hainlerini yaşatmanın gereksizliğine inanırken malvarlığına el koymakta hiçbir sakınca görmemektedir. Onları güçten düşünceye kadar karın tokluğuna çalıştırmakta, malvarlıklarına el koymakta, daha sonra ölüme yaklaşınca gaz odalarında yok etmekte ya da bahçelerinde verimli gübre olarak kullanmak üzere yakmaktadır. Komutan Neubauer'in büyük bir özenle baktırdığı bahçesi de bununla bakılan bahçelerden biriydi.

Neubauer [...] neler neler yapabileceği düşünülürse, evine bağlı deyimi belki de daha doğrudu. Yalnızca birkaç kez kaçamak yapmıştı. Hele o dul kadını hesaba katmak hiç doğru olmazdı. Birkaç yıl önce kocasını kamptan kurtarmak için kızıl saçlı bir kadın başvurmuştu; kadıncağz o büyük korku ile neler yapmamıştı ki! Oysa kocası çoktan ölmüş bulunuyordu. Fakat kadın bunu elbette bilmiyordu. Ama sonra kocasının küllerini bulunduğu puro kutusu eline tutuşturulunca, aptallaşmıştı. Sonunda hapse atılması yine kendi suçuydu. Neubauer'in rütbesinde bir Nazi komutanı yüzüne tükürtmezdi elbette [...]

Neubauer Naziler iktidara geçmeden önce ayda ancak iki yüz lira kazanabilen bir posta memuruydu. Bu parayla ne yaşanabilirdi ne de ölünebilirdi. Ama şimdi işte bir parça bir şeyi vardı. Bunları yeniden yitirmek niyetinde değilim diye aklından geçirdi... Ay elma ağaçları kümelerine vurmuştu [...] Kışın camlı yerde korunmuş olan bir kiraz ağacı, çekingen çekingen açan çiçekleriyle pembe beyaz duruyordu. Rus tutsaklar, arazinin öteki ucunda çalışıyorlardı. Neubauer'in bulunduğu yerden, tutsakların öne doğru eğik silüetleri ve süngüsü gökyüzünde saplanacakmış gibi duran nöbetçi görüliyordu. Nöbetçi yalnızca yöntem gereği orada bulunuyordu. Çünkü Rusların kaçacağı yoktu. Sırtlarındaki üniformalarıyla, üstelik dil, de bilmeyen nereye kaçabilirlerdi? Ruslar, ellerindeki kağıt torbalara kampın ceset yakma fırınından doldurdukları külleri, tarlalara serpiyorlardı. Neubauer'in çok sevdiği kuşkonmaz ve çilek yataklarında çalışıyorlardı. Neubauer kuşkonmaza ve çileğe bir türlü doymak bilmezdi. Bir kağıt torbada, on ikisi çocuk olmak üzere altmış insanın külleri bulunurdu (Remarque, 1992: 50, 52, 377).

Remarque'ın bu eserinde dönemin belli başlı özellikleri, karakter simgelerle ortaya koyulur. Ancak SS'lerin acımasız işkenceleri ve bu süreçte yabancılaşmış ilişkilerin ortaya çıkardığı korkunç yaşam anları romanda neredeyse her sayfada betimlenir.

Yoklama bir saatten fazla bir zamandan beri sürüp gittiği halde bir türlü sonuç alınamamıştı. Bunun böyle olmasının nedeni şu bombardımandı. Bakır fabrikalarında çalışan tutuklular arasında can kaybı vardı. Düşen bir bomba bir bölümünün ölmesine ya da yaralanmasına neden olmuştu. Bu yetmezmiş gibi bazı nezaretçi SS'ler de saklanmaya çalışan korkunun verdiği bir şaşkınlık eseri olarak, ateş açmışlardı. Fırsattan yararlanıp kaçacaklarını sanmışlardı. Bunun sonucu yarım düzine kadarı daha ölmüştü.

Bombardımandan sonra tutuklular enkaz arasında ölülerini ya da ölülerinin kalıntılarını aramaya başlamışlardı. Yoklama için bu işin önemi vardı. Bir tutuklunun yaşamına ne derece az değer verilirse verilsin ve SS'lerin gözünde bunun ne kadar az değeri olmazsa olmasın, yoklamadaki sayı doğru çıkmalıydı. Kırtasiyecilik, cesetlere karşı bile değişmezdi.

İş bölükleri, ne buldularsa büyük bir titizlikle beraberlerine almışlardı. Kimisi kol, bazısı bacaklar, bir bölümü de kopmuş kafalar getirmişti. Yetiştirilebilen birkaç sedyeye, vücutlarının şu ya da bu organı kopmuş ve bağırsakları patlamış tutuklular yatırılmıştı. Yararlıların geri kalan bölümü arkadaşlarına dayana dayana ya da arkadaşlarınca sürükleneye sürükleneye yürütülmüşlerdi. Yaralarını sarmaya olanak yoktu, çünkü ortada sargı diye bir şey yoktu... Sedyelere uzatılan patlamış karınlı yaralılar; bağırsaklarını elleri ile bastırmak zorundaydılar. Bu perişan insan artıkları, tepeyi bin güçlükte inebilmişti. Yolda aralarından ikisi daha ölmüş, fakat ölüler de kafayla sürüklenmişti. Bu sırada geçen bir olay yüzünden de NS başçavuşu Steinbrenner'in saygınlığı hayli sarsılmıştı.

Kampın dış kapısı önündeki bando her zaman olduğu gibi Friedericus Rex'i çalıyordu. Geçit töreni duruşu emri verilmişti. Bakışlarını sağa çevirmiş olan tutuklular, bacaklarını ileri doğru atarak, kamp SS şefi Weber'le adamlarının önünden geçiyorlardı. Sedyelerdeki ağır yaralılar bile, ölüm halinde de hazır ol durumunu korumak kaygısından, başlarını sağa tutmuşlardı. Yalnızca ölüler selam durmamıştı. İşte bu arada Steinbrenner, iki tutukluca sürüklenen bir adamın başını dik tutmadığını gördü. Steinbrenner, adamın ayaklarının da yerde sürüklendiğine dikkat bile etmeden hemen üstüne atılıp tabancasını iki gözünün arasına indirdi... Telaşından dikkat etmediği için adamı yalnızca baygın sanmıştı. Tabanca darbesinin etkisiyle ölünün kafası arkaya doğru düşmüş ve çene bölümü de aşağıya sarkmıştı. Bu kanlı ağzın son bir çabayla tabancaya uzanması gibi gülünç bir manzaraydı. Öteki SS'lerin kahkahalarla güldüğünü gören Steinbrenner, hiddetinden köpürmüştü. Joel Buchbaum'a uyguladığı kezzap yöntemi sayesinde kazandığı bir bölümünü şu anda yitirmiş bulunuyordu. İlk fırsatta bunu düzeltmeliydi (Remarque, 1992: 54).

Romanda SS'lerin acımasızlığından ve toplama kampındaki insanlık dışı uygulamalardan, Nazi yönetiminin muhaliflerin malvarlığına el koymayı nasıl meşru hale getirdiğinden bahsedilir. Olay örgüsü içinde karakterler arası diyaloglarla bu gerçekliklere sık sık dikkat çekilir. Aynı zamanda romanda bahsedilen sarsıcı

gerçekliklerden bir diğeri de Nazi Almanya'sında bilimsel araştırmalarda kullanılan canlı insanlar, anestezi yapılmadan denek olarak kullanılan toplama kampındaki mahkûmlardır. Bu dönemde Almanya'da bunu bilimin gelişimi adına etik hiçbir kaygı duymadan gerçekleştiren bilim adamlarının varlığına dikkat çekilir. Yabancılaşmanın en korkunç örneklerinden biri olan bu durum romanda ayrıntısıyla işlenir.

Neubauer, yazıhanesinde oturuyordu [...] Karargah hekimi Wiese'de tam karşısına oturmuştu [...]

Neubauer, öfkeli öfkeli "Kaç kişi istiyorsunuz?" dedi.

"Şimdilik altı kişi yeter. Vücutça aşırı güçsüz düşmüş olmalılar"

Wiese, kamptan değildi. Kentin dışında küçük bir hastanesi bulunan bu insanın bir bilim adamı olabilmek tutkusu pek fazlaydı. Öteki bazı hekimler gibi o da, canlı insanlar üzerinde deneyler yapıyordu. Kamp bu iş için ona bir iki kez yardım etmiş ve tutuklulardan birkaçını vermişti. Eyaletin sadık Gauleiter'i ile ahbablığı bulunduğu için olacak, tutuklulara ne yaptığını pek soran da çıkmamıştı. Cesetler sonradan ve büyük bir düzenle Krematorium'a teslim edilirdi ki, bu da yeterdi [...]

Neubauer: "Tutukluları klinik deneylerinde kullanacaksınız değil mi? diye sordu.

Wiese : "Evet! Ordu için yaptığım denemelerde! Derken gülümsedi... "Şimdilik gizli tutulması gerekiyor elbette"

Neubauer: "Demek gizli tutulmalı"[...] "İstedığınız kadar tutuklu alabilirsiniz" diye sözlerini sürdürdü. "Hatta bundan hoşnutuz"[...] Bir aydın olarak bunlar deneyleriniz için gerekli değil mi?"

Wiese: "Bilim uğrunda bunlara zorunluyum. Deneylerimiz yardımıyla on binlerce insanın yaşamı kurtuluyor[...]"

Dışarıdan doğru Handke'nin "Dışarıya!" diyen sesi duyuluyordu.

İskeletten farksız tutuklular dışarıya koşup sıralandılar. Yarı ölülerden, ölmek üzere olanlardan ve açlıktan ölmeye yüz tutmuş olanlardan oluşan yığın acınacak bir görünümü vardı.

Weber, Wiese'ye döndü:

“Aradıklarınız bunların arasında var mı?”

Wiese'nin burun kanatları, kızartma kokusu almış bir hayvan gibi açılıp kapanıyordu. Mırıldanır gibi: “fevkaledede örneklik şeyler! dedikten sonra gözlüğüni takıp tutukluları keyifli keyifli gözden geçirdi [...]

Hiç kimse sıradan ayrılmamıştı [...] Bu arada kıdemliler de Wiese'yi tanımışlardı. Onun bu şekilde tutukluları götürdüğünü anımsamışlardı [...] (Remarque, 1992: 85, 86, 96).

Bilim adına insanların denek olarak kullanıldığı bu dönemde yabancılaştırma neredeyse toplumun her katmanına sızmış gibidir. Bu süreçte uygulanan zulüm ve kamplardaki işkenceler anlatılsa da kamp içinde koşullardan sorumlu olan kişilerin kamptakilere Nazilerden daha acımasız davrandıklarına da değinilir. Kendileri de birer mahkûm ve tutuklu olan koğuş sorumluları, ellerine verilen bu yetki dolayısıyla kamptakilere SS'lerden daha acımasız davranabilmektedir. Bu noktada yabancılaştırmanın bu dönemde sadece yönetime geçen Nazi'lerle sınırlı kalmadığı söylenebilir. İnsanın insana yabancılaştırmasının bu süreçte çok büyük oranda her alana yayıldığına dikkat çekilir. Buna örnek olarak kamp sorumlusu Handke'nin bir Alman ve bir Nazi olmamasına rağmen kampta mahkûmlara uyguladıkları, işlediği cinayetler çarpıcı birer örnek olarak sunulur.

Handke'nin ilk rastladığı tutuklu Westhof olmuştu. Ona: “Dur bakalım” diye bağırdı.

Westhof olduğu yerde kaldı.

“Ne diye barakadan çıktın?”

“Tuvalete gidiyordum”

Senden iyi tuvalet mi olur? Gel yanıma”

“Adın ne?”

“Westhof”

“[...] Senin adın Westhof değil. Sen kokmuş yahudinin birisin. Söyle adın ne? [...] Yere yat” [...] “Domuz Yahudi uzan bakalım” “[...] D koğuşundakiler dışarı çıksın”

Canlı iskeletler dışarıya fırladılar. Olacak şeyleri önceden biliyorlardı. Aralarından birisine dayak atılacaktı.

Handke'nin sesi “Emre karşı gelmek isteyen var mı içinizde? derken büsbütün kalınlaştı. “Pis herifler, pis Yahudiler.” “Dik durun! Kültürlü insanlar gibi dik durun!”

Dimdik duruyorlardı. Handke, onlara bir süre sersem sersem baktıktan sonra, arkasını döndü ve yerde serili olan Westhof'u tekmelemeye başladı. Handke onu bir süre tekmeledi. Çevrede çıt yoktu. Handke'nin çizmelerinin Westhof'un kaburgalarına indikçe çıkardığı sestten başka bir gürültü duyulmuyordu [...] Sonunda yorgun düştü ve Westhof'un sırtında birkaç kez sıçradı. Westhof hiç kımlanmıyordu. Handke yeniden döndü, yüzü terden sırılsıklam olmuştu: “Melun Yahudiler!” diye haykırdı. “Sizi bit ezer gibi çiğnemeli. Siz adam mısınız be?”

[...] Sonra arkasını döndü ve küçük kampla kadınlar kampını ayıran dikenli tellere doğru yürüdü... Gürültüyle soluduğu duyuluyordu. Eskiden matbaa makinistiydi ve ahlaksızlıklarından dolayı kampa gönderilmişti, Bir yıldan beri takım başıydı [...]

“[...] Westhof öldü!” diyerek 509 yerinden doğruldu. “Handke hiçbir zaman bir Nazi değildi. O da bizim gibi bir tutuklu. Dışarıda belki bir tane bile insan öldürmemiştir! Fakat burada, öldürebilmek gücüne sahip olduğu için bunu yapıyor. Yakınmayla bir yarar elde edemeyeceğimizi de biliyor. Üstelik örtbas edilecek. Hem hiçbir sorumluluğu yok. Bütün sorun burada. Güce sahip olmak ve sorumluluğu bulunmamak. Uygun olmayan ellerde fazla gücün toplanması, gereğinden fazla güç birikmesi [...] Bu durum ve öteki durumlar, kalbimizin uyuşmuş olması. Korku. Vicdanın baskı altında bulunması. İşte bizim sefaletimiz (Remarque, 141, 147, 149).

Özünde 509'un cümleleri içinde Remarque konuşuyor gibidir. Bu romanı yazma amacında da belirttiği gibi insanın sorumluluk duygusundan ve vicdani yükümlülüklerinden sıyrılması büyük bir barbarlığı ve insanlığın utançla hatırlayacağı bir süreci doğurmuştur. İnsan kendine, insani değerlerine ve diğerlerine karşı yabancılaştırması büyük bir insanlık dramını tarih sahnesine çıkarmıştır. Bu vurgu tüm

eserlerinde kendini hissettirse de, özellikle hem savaşları işlediği romanlarında hem de Yahudi soykırımını ele bu aldığı eserinde incelikle ortaya konur.

Roman savaşın kaybedilmeye başlandığı sürece doğru ilerler. Bundan sonra kenti boşaltan Alman göçmenler ile bombalanan kentteki enkazı toplamak için gönderilen mahkumların karşı karşıya gelişini betimleyen Remarque, savaş çağının anlamsızlığının yarattığı garip tabloyu gözler önüne serer. Bu özünde bir savaş ve soykırım eleştirisidir. Karşı karşıya gelen yığınların kaderi birbiri ile kesişmiş ve insanın insana yaptığı bu korkunç şeyler hiçbir şey konuşulmadan derinden hissedilmişti. Milliyet, sınıf, ırk, statü ve benzeri birçok şeyin ortadan silindiği bu anda insan olarak orada bulunuşları ve yaşananların gerçekliği yüzleşmeleri bu geçiş anında yazarın yorumuyla betimlenir.

Bu söz, alay boyunca bir fısıltı halinde dolaştı. Göçmenler! Alman göçmenler! İnanılmaz bir şey gibi görünmesine rağmen bir gerçektir. Yıllarca Avrupa'da zaferler kazanıp insanları önleri sıra kovalayan Almanlar şimdi kendi ülkelerinde göçmen olmuşlardı [...]

Her iki alay da şimdi iyiden iyiye birbirine yaklaşmıştı. Birden büyük bir sessizlik oldu. Yüzlerce ayağın şoseye sürütmesinden oluşan gürültüden başka bir ses duyulmuyordu [...]

Lewinsky'nin arkasında yürüyen bir Polonya'lı: "Biz de böyle kaçmıştık!" diye fısıldadı.

Bir Belçikalı da: "Biz de Luttich'ten" diye karşılık verdi.

"Biz de aynı biçimde Paris'ten kaçmıştık"

Hemen hiçbir öç alma duygusu duymamışlardı. Hatta ne de nefret duygusu. Kadınlar ve çocuklar her yerde aynıydılar ve hemen çoğu gerçek suçlular değil, masumlar felakete uğruyordu. Bu yorgunluktan bitkin insanlar arasında bilerek bir şey yapmış veya istemiş kimselerin sayısı kesinlikle çok azdı. Alinyazısı onları sürüklemişti. Tutukluların şu anda hissettiği şey bambaşkaydı. Örneğin kişilerle ilgisi yoktu. Devletle de pek az ilgiliydi. Hatta ülke ya da halkla da ilgisi var denilemezdi. İki alay birbirinin yanında geçtiği şu sırada ortaya çıkan, şey daha çok aşırı bir doğruluk duygusuydu. Dünya çapında bir günah, bir cinayet işlenmiş ve istenilen sonuç hemen alınmıştı.

Kişisel duyguların kuralları hiçe sayılmış hatta ayaklar altına alınmıştı. Yaşam düzen, hiçe sayılmış, kırbaçlanmış ve yok edilmişti. Haydutluk doğru, cinayet geçerli ve terör yasa olmuştu. Fakat soluk bile alınmayan şu anda, keyfi hareketlerin kurbanı bu dört yüzler, artık yeter diye bir sesin yükseldiğini ve saat rakkasının geri teptiğini hissediyorlardı (Remarque, 1992: 181, 182, 183)

Toplama kamplarında tutukluların doğrudan öldürülmeme nedeni belli işlerde verim sağlayacak kadar işe yaramaları ve elbette SS'lerin işkence yaparken duydukları büyük zevk ve tatmindir. Bu nedenle tutuklular çok az yiyecek verilerek hayatta kalabilecek şekilde beslenir, sonra ölesiye çalıştırılır, bu aşamadan sonra ise işkence ve dayakla ölüme terk edilirdi. Toplu işkence ve öldürmeler için de SS'lerin en uygun çözümü eğitim adı altında sakatlara ve yaralılara çektirdikleriydi. Romanda birkaç yerde betimlenen bu durum özünde yabancılaşan insanın içindeki canavarın neler yapabileceğinin göstergesi olarak uzun uzun anlatılır.

SS başçavuşu Nieman, dizleri üstünde keyifli keyifli sallanıyordu [...] Sırtındaki üniforma olmasaydı tipik küçük bir büro memuru sanılırdı. SS'lere geçip böyle erkekleşmeden önce memurdu.

Nieman'ın önünde iki sıra yeni tutuklular toplanmıştı. Yeni bir emir yükseldi:

“Hastalar ve sakatlar sağ yandan ileri çıksın!”

Bir kımıldanma oldu ama hiç kimse de sıradan ayrılmadı. Emri kuşkuyla karşılamıştılar. Buna benzer şeyleri daha önce de görmüşlerdi. “Haydi bakalım hekime yarasını sardırma isteyenler öne çıksın”

[...] Tutukluları şaşırtıp güvencirmek için bir tür hile yapmıştı. Etkisi de hemen görüldü ve bir sürü insan sıradan ayrıldı.

Niemann hafifçe başsalladı:

“Kalp hastaları ileriye çıksın. Ağır işlerde çalışamayan, fakat çorap yamamak ve kundura tamiri gibi işleri yapabilecek olanlar da ayrılınsın!”

Yeniden birkaç kişi daha başvurdu. Böylece otuz kişi kadar toplamış olan Niemann, daha fazlasını ele geçiremeyeceğini anlamıştı.

“Demek ötekilerde hiçbir arıza yok! Hele bir bakalım. Sağa dön koşar adım marş!”

Suluk soluğa kalmışlardı [...] Altıncı kez dönüyorlardı. Artık sendelemeye başlamışlardı. Fakat yine de koşuyorlardı. Ağır işe yarayıp yaramadıklarını anlamak için koşturulmuyorlardı. Bu koşunun sonucu yaşamlarıyla ilgiliydi. Yüzleri ter içindeydi ve gözlerin umutsuz bir ölüm korkusu vardı. Bu derece bir korku anlatımını hiçbir hayvanın gözlerinde görmeye olanak yoktu. Yalnızca insan bakışlarında bu derece büyük, bu derece her şeyi bilen bir ölüm korkusu olabilirdi [...] Dört kişi yere yuvarlanmıştı, İki baygındı [...]

Tahta ayakkabılarını henüz düşürmemiş olan iki tanesi, takı takır koşuyu sürdürüyordu. Niemann, sıcaktan buğulanmış gözlüğünü parlatıyordu. Yere yuvarlanıp kalkan, yine yuvarlanıp yine kalkan ve sendeleye sendeleye koşmayı sürdüren tutukluların hissettiği o müthiş korkuyu, ölüm korkusunu onların gözlerinde okudukça hep böyle olur, vücuduna ateş basardı. Midesinde ve gözlerinin arkasında bir sıcaklık hissederdi. Bunu ilk kez bir Yahudiyi öldürdüğü zaman hissetmişti. Gerçekte böyle bir şeye hiç niyeti yoktu ama öteki neden olmuştu. Aslında o her zaman ürkek ve süngüsü düşük bir insandı ve başlangıçta Yahudilere sataşmaktan adeta ürkerdi. Fakat ötekinin yere kapaklanıp da yaşamını kurtarmak için yalvardığını görünce, içinde birden başka bir his duymuş, daha güçlü, daha kudretli, kısacası bambaşka bir insan oluverdiğini hissetmişti. Damarlarında dolaşan kanın sesini duymuş, ufuk daha genişlemiş, hazır elbise tüccarı Yahudinin dört odalı küçük evi ve yeşil pamuklu kumaş kaplı mobilyaları, Cengiz Han'ın Asya stepleri oluvermişti. Komisyoncu yumağı Niemann, birden büyük bir güce, ölüme ve yaşama hükmeden bir güce sahip olduğunu hissetmişti.

[...] Niemann parlattığı gözlüğünü yine taktı. Birden acele etmeye başlamıştı. “Cesetleri bu yana taşıyın!” diye emretti.

Tutuklular şaşkınlıkla baktılar. Henüz hiç ölen olmamıştı.

Niemann sözlerini: “Yere düşenler, düşüp de koşudan kalanlar” diye düzeltti.

Tutuklular sallana sallana girip yerdekileri kol ve bacaklarından yakaladılar. Yere düşenler alanın bir köşesinde koca bir yığın olmuştu. Üst üste yığılmışlardı [...]

SS Kapo'su Strochsneider, her zaman cesetleri taşıdığı düz arkalı kamyonu ile görünmüştü... Yerde yatanlar kamyonu yükletiliyordu. İçlerinden bazıları kurtulmaya çabaladı ama şimdi dikkat kesilmişti Niemann. Hiçbirini hatta gönüllü olarak

başvurmuş olanları bile bırakmıyordu. Baygınlar kamyonu yüklenmişti. Arabayı ağır ağır gönüllü olarak başvuranların, hastalarında yaya izleyeceği gibi sürüyordu. Niemann'da yanları sıra yürümekteydi. Kurbanlarına doğru bakarak, değişik ve adeta dostça bir sesle: "Acılarınız artık son bulacak!" dedi.

[...]46 numaralı deneme blokunda Niemann'ın emrinde bir varil benzinle birkaç şırınga vardı ve oraya gidenlerden hiçbirisi geri dönmezdi. Gece olunca Strochsneider onları cesetlerin yakıldığı fırına taşırdı (Remarque, 1992: 211, 212, 213).

Romanda SS'lerin parti içinde nasıl yetiştirildikleri de anlatılır. Hitler gençlik örgütünde yetişmiş olan Schulte bunlardan biridir. Örgütte geçirdiği eğitimden sonra Nazi ahlakı ve değerleri ile hareket etmeyi öğrenmiş olan Schulte, insani hiçbir yükümlülük duymadan ve yaptıklarını sorgulamadan, partide almış olduğu eğitime itaat etmenin en kutsal değer olduğuna inanmış, insanlığına yabancılaşmış en çarpıcı örneklerinden biridir.

Schulte, yirmi üç yaşlarında kumral bir gençti [...] Naziler iktidara geçmeden önce Hitler Gençlik Örgütü'ne girmiş ve orada yetişmişti. İnsanlar arasında egemen insan ve uydu insan diye farklar bulunduğunu o örgütte öğrenmiş ve iyice inanmıştı. Irk kavramını ve parti öğretilerini iyi bilir bunlara İncil gözüyle bakardı. İyi bir evlattı ama babası parti karşıtı olsa onu da ele verirdi. Onun gözünde partisi her şeydi, partiden başka hiçbir şey tanımazdı. Kamptakiler partinin, devletin düşmanlarıydı. Bu nedenle acımak, insanlık gibi duygulara layık değillerdi. Bunlar onun gözünde hayvanlardan bile değersizdi. Bu gibileri öldürmek zararlı böcekleri telef etmekten farksızdı. Schulte'nin vicdanı çok rahattı. Çok rahat uyurdu ve bütün üzüntüsü, cepheye gönderilmemiş olmasıydı. Dostluğuna güvenilir bir gençti, müzik ve şiirden hoşlanırdı. Tutukluları söyletmek için işkenceyi zorunlu sayardı. Çünkü onun gözünde bütün parti düşmanları yalan söyledi. Şimdiye kadar emir gereği altı kişiyi öldürmüş ve bu yaptıklarını bir daha anımsamamıştı [...] (Remarque, 1993: 230, 231).

Bu örgütlerde yetişmiş olan bir diğer asker olan Breuer, bu kampın Naziler'in eseri sayılabilecek Weber'den sonra en acımasız SS subayıydı. Yabancılaşmanın ve duyarsızlığın en belirgin örneklerinden biri olarak çizilen Breuer, uyguladığı işkence

teknikleri ve gözünü kırpmadan yalvartarak öldürdüğü esirlere yeni tekniklerle işkence etmek için fikirler üreten partiye sadık bir askerdi.

SS başçavuşu Breuer, uyanmıştı [...] Ampuller bir ölü kafasının iki göz boşluklarına ustalıkla yerleştirilmiş bulunuyordu [...] Breuer bu ilginç buluşu pek severdi. Kendi bulmuştu.

[...] Bir süre çevreye kulak verdi. Yer altı hücrelerinden hiçbir ses duyulmuyordu. Bağırma kimsenin cesareti yoktu [...] Oradakilerin hepsini disipline alıştırmıştı [...] Çizmelerini pijamasının üstüne çekti. Çizmeler her zaman gerekliydi. Karna vurmaktan pek hoşlanırdı. Çizmeler olmadan bunun tadı çıkmazdı [...] İçerisi dayanılmayacak kadar sıcaktı. Kocaman bir kalorifer radyatörü sonuna kadar açılmış ve boru kısmına bir insan el ve ayaklarından zincirle bağlanmıştı. Baygın bir halde yere düşecekmiş gibi havada sallanıyordu. Breuer bu manzarayı süzdükten sonra koridora çıkıp içi su dolu bir kovayla döndü ve adamı kurumuş bir bitki sular gibi suladı [...] Zincirlerini çözdü. Yanıklar içinde kalmış eller yere düşüverdi [...] Kocasını yine doldurmak için dışarı gitti. Koridora çıkınca durdu. İki hücre ötede bir inilti vardı... Sesin geldiği hücrenin kilidini açtı, içeriye girdi [...] Sonra tekme andıran gürültü sesleri geldi. Daha sonra bir cismin yere düşmesinden çıkan boğuk gürültü [...] itip kakmalar, yerde sürüklemeler ve sonunda tiz başlayıp hırıltı halini alan bir feryat işitildi. Az sonra Breuer yine göründü, çizmeleri ıslaktı [...] Kocasını doldurdu yedi numaralı hücreye döndü.

Lübbe, yüzükoyun ve boylu boyuna yerde yatmaktaydı. Yerdeki suları iki eliyle toplayıp yalamaya çalışıyordu. İşte tam o sırada dopdolu kovayı gördü ve zayıf bir çığlık koparıp belinin üstünde doğrulduktan sonra oraya doğru atıldı. Breuer hemen ellerine bastırdı [...]

Lübbe [...] Breuer eğitim programının altıncı aşamasını henüz bitirmiş bulunuyordu. Birkaç gün yalnız tuzlu ringa balığı ve tuzlu suyla beslenmiş, üstelik de sıcak hücrede kalorifer radyatörüne zincirle bağlanmıştı [...]

Breuer, onu düşünceli düşünceli süzdükten sonra, “Sen benim en eski konuğumsun Lübbe” dedi. “Altı ay oldu, değil mi?”[...] “Güzel zamanlardı. Uzun da sürdü. Bu gibi haller insanı çok bağıyor. Sen benim kalbime adeta yerleştin. Belki garip gelecek ama böyle oldu”[...] “Aslında senin kişiliğine karşı hiçbir düşmanlığım yok [...] Bu sizlere karşı almamız gereken önlemlerin bir sonucu: Tekler bizim

umurumuzda değil. Senin kurtulacağını sanmıştım ama çok yazık” [...] Kala kala ayaklarından baş aşağı asılmak kalmıştı, ondan sonra eğitim bitecek ve buradan çıkacaktın. Bunu sen de biliyorsun!” [...] Bruer’in haklarında kesin ölüm emri olmayan ve bütün işkencelere dayanmış olan tutuklularını bazı bazı serbest bıraktığı doğrudu. Bu işte bir tür bürokratik görüş vardı; dayanabilen için bir şans payı bırakırdı. Düşmanın bu derece dayanabilmesi karşısında elinde olmayarak duyduğu hayranlığın da bunda bir parça etkisi olurdu. Böyle düşünen Naziler vardı ve bu gibiler kendilerini sportmen centilmen sayardı...

Breuer: “Yazık!” dedi. “Seni serbest bırakmayı gerçekten çok isterdim. Cesaret gösterdin. Fakat buna karşı hesabını göreceğim için gerçekten üzülüyorum. Nedenini biliyor musun? [...] Topçu [...] Düşman topçusu. Yaklaşıyorlar. İşte neden bu! Bu nedenden dolayı bu akşam hesabın görülecek delikanlım [...] Ne aksilik değil mi? dedi ve alaycı alaycı gülümsedi. Tam sizleri buradan kurtarmalarına birkaç gün kala”

“[...] Olup bitenleri anlatmaman için seni öldürmem gerekiyor [...] Arkamızda hiçbir tanık bırakmayacağız. Eski bir Nasyonel Sosyalist bilgini böyle emreder [...]”

Gidip çekmecesinden bir çekiç getirdi [...] Lübbe işte tam o sırada sandalyesinden güçlükle doğruldu ve yanık içindeki elleriyle çekici yakalamaya çabaladı. Breuer bir yumrukta onu yere sermekte güçlük çekmedi [...]

Çekicinin küt yanıyla birkaç kez vurdu. Çekicinin sivri yanını kullanmamış olması, bir tür iltifattı. Lübbe ağır ağır yere yığıldı [...]

Breuer [...] pek açık olmamakla beraber alt edildiğini hissediyordu. Lübbe onu alt etmişti. Lübbe ondan hiçbir zaman iyilik dilememişti. Hatta ağır ağır öldürüldüğü zaman bile merhamet dilenmiş değildi. Breuer, pencerenin dışından gelen top gürlmelerini yine duydu. Kim olursa olsun bu gece birisinin yine yalvarıp yakarması gerekiyordu. Yoksa her şey mahvolacaktı. Evet böyleydi, bunun böyle olacağını şimdi oldukça iyi biliyordu. Lübbe sorunu bu biçimde bitmemeliydi. Yoksa Lübbe kazanmış olacaktı. Güçlükle yerinden kalkıp dört numaralı hücreye gitti. Şansı varmış. Çok korkulu bir ses az sonra ulumaya, merhamet dilenmeye, bağırma, yalvarıp yakarmaya başladı ve ancak uzun bir süre sonradır ki yavaş yavaş hafıfledi ve sonunda büsbütün sustu.

Breuer, halinden hoşnut bir halde odasına döndü ve “İşte görüyorsunuz ki sizleri henüz egemenliğimiz altında tutuyoruz” diyerek Lübbe’nin cesedini ayağıyla itti... Breuer, birden bire bir yorgunluk duydu. Ölüyü dışarı sürüklemeyi bile canı istemiyordu. Bundan dolaydır ki cesedi birkaç tekmede yatağın altına itti. Yarın sabaha kadar zaman vardı. Döşemede koyu renkli bir iz kalmıştı. Gözlerinden uyku akan Breuer, sırttı. Ne tuhaf! Küçüklüğünde kanı görmeye bile dayanamazdı (Remarque, 1992: 399, 402, 403, 404, 405).

Hitler Almanya’sının gençlik örgütlerinde yetişen bir diğer genç de Weber’di. Partinin eseri olan ve Nazi’lerin en acımasız olan Weber de parti değerleri ile yetişmişti. Değerler sistemi sadece partiye itaat etmekle örülü olan Weber romanda Hitler gençliğinin ve Nazi Almanya’sının simgesi olarak resmedilmiştir. Naziler içinde bazılarının içinde kıpırdanan; ancak hemen bastırılan vicdani rahatsızlıkları asla duymazdı. Weber, hiç kimseye acımazdı. Naziler iktidara yürürken henüz çocuk olan Weber, Hitler gençliğinin muazzam eseri idi ve neredeyse partinin onu onurlandırması ve ödüllendirmesi durumunda hissettiği büyük gurur haricinde Weber’in içinde hiçbir duygu yaşamıyordu.

Steinbrenner, Weber’in önünde duruyordu. “İki kişiyi kaçarken birer kurşunla öldürdüm” diye askerce haberini verdi. “Her ikisini de kafalarında vurdum”

“Ne kadar uzaklıktan vurdun?”

“Bir tanesini otuz, ötekisini kırk metreden”

“Gerçekten mi?”

Steinbrenner kıpkırmızı olmuştu. Çünkü her ikisini birkaç metreden vurmuştu. Böyle olunca yaralarda barut izi kalmıyordu.

Weber, yine sordu:

“Demek kaçmaya kalkışmışlardı öyle mi?”

“Evet komutanım”

Olayın böyle olmadığını her ikisi de biliyorlardı. Bu deyim SS’lerin çok hoşlandığı bir oyun için kullanılırdı; yalnızca bir tutuklunun kasketi başından kapılıp

arkaya doğru fırlatılır ve ona da gidip getirmesi emredilirdi. Böyle bir durumda bırakılan tutuklu kaçmaya kalkışmaktan bir kurşunla arkadan vurulurdu. Bu işi yapana ödül olarak birkaç gün izin verilirdi.

Weber : “İzinli mi çıkmak istiyorsun?” diye sordu.

“Hayır” [...]

“Demek korku duymuyorsun?”

“Hayır”

“Çok iyi! Bizlere güvenilir kimseler gerekli. Hele şu sırada!” [...]

“Evet. Hiç olmazsa anladığımı sanıyorum.” Steinbrenner bu yanıtı verirken kızarmıştı. Weber gözünde bir ülküydü. Ona karşı körü körüne hayranlık beslerdi. Weber’in 1933’ten önce siyasal kavgalarda gösterdiği yararlılıkları işitmişti... İşçiler geceleyn yataklarından kaldırılıp ailelerinin gözleri önünde tekmeyle öldürülmüştü. Weber’in Gestapo’daki sorgularda nasıl sert ve devletin düşmanlarına karşı ne derece amansız davrandığını da biliyordu. Kendisi için de en büyük dileği, ülküsü gibi olabilmektir. Parti öğütleriyle yetişmişti. Nasyonal Sosyalistler iktidara geldiğinde yedi yaşındaydı. Onların tam bir eseri sayılırdı (Remarque, 1992: 413, 414).

Savaşın kaybedilmeye başlandığı ve Almanya’ya Amerikan uçaklarının girerek bombardımana tuttuğu bu süreçte, Weber toplama kampını sakın ve sessiz terk etmek istemez, bu nedenle kampı içinde esirler kilitliken toptan ateşe vermek için harekete geçer. En acımasızlarının bile akıl edemediği şey, Weber’in aklına gelmiştir. SS’ler, kendilerini aklamak için çareler aramaya, vicdanlarıyla hesaplaşmaya girişirken Weber, kampı ateşe vermek için gerekli hazırlıkları yapmakla meşguldür.

Hafif makineli bir tüfek, kapının önündeki karaltıları taradı. 509 bir yerden su boşalıyormuş gibi bir ses duydu. Çevreye doğru saçılan ve içindeki sıvı baraka duvarlarına çarpan kovalar gördü. Az sonra da bir benzin kokusu çevreye yayıldı.

Weber’in gözde grubu, kamptan ayrılışı kutluyordu. Geri çekiliş emri gece yarısına doğru gelmiş ve birliklerden çoğu hemen yola çıkmıştı [...] Böyle ellerini kollarını sallayarak ayrılmak istemedikleri için kampı bir daha alt üst etmeye kalkışmışlardı. Weber benzin varillerini birlikte almalarını emretmişti. Arkalarında

uzun süre unutulmayacak kadar parlak bir meşale bırakmak istiyorlardı (Remarque, 1992: 423).

Yabancılaşmanın en derin görünümü olan Faşist Hitler Almanya'sının bir protipi olan Weber, romanın ana karakteri 509 tarafından koğuşa gizlice geçirilmiş eski bir tabancayla, barakadaki herkesi yakmak üzereyken vurularak öldürülür. Böylece mahkûmlar Amerikan uçakları kampa inmeden önce yanmaktan kurtulur. Özünde iki simgenin çarpışması ve Hitler Almanya'sını simgeleyen Weber'in, bir esir olan 509 tarafından öldürülmesi romanın temel mesajını verir. Faşist Almanya tüm bu zulüm uyguladığı muhalifler nedeniyle çökecek ve içinden tarihiyle hesaplaşan yeni bir Almanya doğacaktır. Romanın sonunda 509 da ölür; ancak yardım ettiği tüm arkadaşları kurtulur. Almanya Toplama kamplarını ve gaz odalarını yaratmış ancak bu korkunç uygulamalara maruz kalmış ve bunlara şahit olmuş hafızaları yok edememiştir. Bu nedenle, 509 ölmüş olsa bile kurtardıkları ile Almanya'nın geçmişiyle hesaplaşacak, tarihini yargılayacak ve vicdanıyla yüzleşecek mirasını da kurtarmıştır.

Bir çıtırdı başladı [...] Barakanın kapısı bir parçacık aralık edilmişti. Weber; "Dışarıya çıkmanı yere serin!" emrini verdi. Kendi koltuğu altında da bir makineli vardı ve ateş ediyordu... Bir SS eri ileri fırladı ve kapı ağzında yere yıkılanları itip kapıyı kapattı ve kendisi de geriye sıçradı. İkinci barakanın kapısı açılıp birbirlerinin üstünden sıçrayan insanlar dışarıya fırlamıştı. Durmadan kurşun yağıyordu. Hiçbirinin kurtulduğu yoktu

[...] 509 [...] alevlerin önünde Weber'in bacaklarını gerip durduğunu görmüştü. 509, fazla düşünüp taşınmadan Weber'in sırtına nişan aldı ve tetiğe dokundu [...] Ceset yığınının arkasına kendini bıraktı [...] Elini uzatıp göğsünü yukarıya doğru kaldırdı. Kan içindeydi [...]

Weber de adamları gelmeden ceset yığınının arkasına kadar sürüne sürüne sokulmayı başarmıştı. Henüz yaşıyordu [...] 509'un bakışlarıyla karşılaştı. İkisi de birbirine bakmaktaydı. 509, Weber'in kendisini tanıyıp tanıyamadığını kestiremiyordu [...] Fakat kendi gözlerinin onun gözlerinden daha çok bir süre dünyayı görmesi gerektiğini birden bütün benliğinde hissetti. Weber'den daha çok yaşamalıydı [...] Bütün yaşamı boyunca inandığı, uğrunda savaşım verdiği, acılara katlandığı ne varsa hepsinin değerini koruması, kendi alnı arkasındaki yaşamın öteki alnı arkasındaki

yaşamdan daha fazla sürmesine bağlıymış gibi geliyordu (Remarque, 1992: 424, 425, 427, 428).

5.8. “SEVMEK ve ÖLMEK ZAMANI”: SAVAŞ, SOYKIRIM, ÖLÜM ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin (Graber) eylem çizgisi üzerinden yabancılaşmanın doruk noktası olan savaş, soykırım gerçekliğini betimlemiş ve simgenin eylem çizgisi ve dönüşümü üzerinden eleştiriye tabi tutmuştur. Göstergibilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında savaş içinde yabancılaşmış olan, savaşı ve ölümü olağanlaştırmış olan kimliği romanın sonuna doğru vicdani muhasebe ile dönüşüme uğramıştır. Simgenin anlam yükündeki savaş gerçekliğinin betimlenişi ve eleştirisi tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaşma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

“Sevmek ve Ölmek Zamanı” bir Alman askeri ve gerçek bir vatansever olan Graber’in cephe gerisinde yaşadıklarını, hem cephe gerisinde, hem de izne ayrıldığı süreç içerisinde kendi ülkesinde savaşı sorgulayışını anlatan bir eserdir. Savaş askeri Graber, vatanseverlik adı altında savaş çığırtkanlığı yapan, cephe gerisinde her türlü acımasızlığı meşrulaştıran zihniyet ile insan vicdanının karşı karşıya geldiği bir simgedir ve romanın ana karakteridir. Graber romanın başlarında tüm acımasızlığı ile öldüren SS ve diğer askerlerden farksızdır. Roman ilerledikçe, yaşananları sorgulamaya ve vicdanı ile hesaplaşmaya başlar. Romanın sonuna doğru, ırkçılığı ve savaşın acımasız yüzünü simgeleyen bu karakter neredeyse tamamen değişir.

Rusya sınırına dayanmış Alman askerlerinin durumunun betimlenişi ile başlayan roman, Rus esirlere karşı acımasız muameleler ve Rus vatandaşların kendi mezarlarını kazmaları ardından kurşuna dizilmeleriyle ilerleyen tasvir ile devam eder.

-“Herhalde bir Rus ölüsü yüzbaşım.”

-“Bu bir Rus değil [...] Çıkarın şunu. Bu bir Alman askeridir[...] Şuradaki eli görüyorsunuz ya? Cesedi çıkarınız ve Alman ise iyi bir surette gömünüz [...] Bir çadır bezine sarınız. Böylece gömülür. Bir mezar kazınız ve bir istavroz yapınız.”...

Ruslar vaktinde gelirlerse, Rahe'nin mezarını onlara kazdırırız. Hiç olmazsa bu zahmetten kurtuluruz. Değil mi Mücke?

-“Haklısın” dedi [...]

İhtiyar:

-Acaba bu mezar bizim için mi? diye sorar sormaz Steinbranner ona doğru ilerleyerek elinin tersiyle şiddetli bir tokat attı:

-“Hayır mezar sizin için değil” dedi [...]“Hele şu mezara bir yat bakalım” dedi.

Rus kazmasını bir kenara bırakarak çukura indi ve boylu boyunca mezara yattı. Hiç kııldamıyordu [...]

-“Şimdi kendi çukurlarınızı kazacaksınız”

Bunları o kadar derin yapmak istemez. Bu yaz tilkiler gelip sizleri didiklerse de zararı yok. Delikanlılar, kadını bana bırakınız. Onu ben haklarım.

-Ne yapacaksın ki? Vaktin kalmadı. Daha erken davranmalı idin dedi Sauer [...]

[...] Mücke ilerledi. Diğer iki esiri göstererek ihtiyar Rusa:

-Arkadaşına söyle çizmelerini çıkarsın.

Delikanlı nihayet anladı ve sanki affedilmez bir unutkanlığı affettiriyormuş gibi emre itaatle acele etti.

Graber şunu düşündü o anda: “Acaba bir an önce ölmek için mi? [...]”

Askerler hazır ol vaziyetini aldılar [...]

-Nişan alınız! [...]

-Ateş! [...]

Rus, Graber'e doğru fırlar göründü. Vücudu öne doğru bükülür gibi oldu sonra öne eğilerek arkaya düştü. İhtiyar çukura fırlamıştı. Yalnız ayakları görünüyordu. Diğer ikisi oldukları yere yığılmışlardı. Çizmesiz olan son anda ellerini yüzüne doğru götürmüştü. Bunlardan biri delik deşik olmuş ve bir deri parçasıyla sallanıyordu. Mahkûmların gözlerinin örtülmesini ve ellerinin bağlanmasını kimse düşünmemişti. Kadın öne doğru düşmüştü. Elleri üzerine dayanmış, mangaya bakıyordu. Steinbranner memnun görünüyordu. Kadına yalnız o ateş etmişti. Karnından vurmuştu. Nasıl oldu bu? Çünkü o fevkalade bir nişancı idi.

İhtiyarın ayakları son defa kııldadı sonra olduğu gibi durdular. Ellerine dayanmış olan kadın hala yaşıyordu, yüzü askerlere çevrilmiş olduğu halde ıslık çalar gibi söylediği sözler, anlaşılmıyordu. Herhalde lanetlerine devam ediyordu. Mücke ona yaklaşıp revolverini çıkardığı sırada gözlerini çevirdi. Durmadan konuşuyordu. Mücke'nin silahını son anda gördü. O dakikada başını birdenbire hareket ettirdi ve dişlerini Mücke'nin ellerinden birine daldırdı. Mücke bir küfür savurdu ve kadının yüzüne bir yumruk indirdi. Kadın ısırmasına son verir vermez Mücke ensesinden hemen ateş etti [...]

-Çukura koyunuz ve kapatınız dedi. Öfkeden titriyor fakat sebebini de bilmiyordu (Remarque, 1961: 7, 21, 22, 23, 24, 25, 26).

Graber, Remarque'ın yarattığı en çarpıcı karakterlerden biridir ve Almanya'da faşist bir ideoloji ile savaşı meşrulaştıran bir neslin simgesi olarak çizilmiştir. Ancak bu simge aynı zamanda romanın ilerleyen süreçlerinde 19. Yüzyıl roman geleneğinde belirgin olan temel vurgu ile çözülmeye uğrar. Graber, evrensel insanlık değerlerinin simge içinde gittikçe belirginleşen görünümü, insanın kendi vicdanıyla hesaplaşmasının örneğidir. Savaşın, ırkçılığın, faşizmin yarattığı insan tipinin bir örneği olan bu genç asker, roman süresince yaşadıkları ile yavaş yavaş değişir. Bu değişim ve simge içindeki bu çatışma insan vicdanının ve değerlerinin, insanın insana yabancılaşması ile ortaya çıkan insanın içindeki canavarın karşı karşıya gelişidir.

Alman militarizmi ve faşizmini içselleştirmiş olan bu genç milliyetçi askerin, savaş alanından izne ayrıldığı süreçte yaşadıkları ile benliğinde gerçekleşen değişim, Remarque'ın eserinde vermek istediği ana mesajı da ortaya koyar. Almanya'ya ailesini görmek için giden Ernst Graber, cephe gerisinden farkı kalmayan yerle bir olmuş

Almanya ile karşılaşır. Ailesinin yaşadığı evin yıkıntısı ile karşılaştığında içinde ilk sarsıntı başlar. Ancak simgenin dönüşümü bu süreçte gerçekleşemez. Ailesi ile ilgili kaygıları ve tüm geçmişini içinde bıraktığı evin yıkıntıları onu sarsar. Aynı zamanda ailesini ararken karşılaştığı çocukluk arkadaşı Elisabeth'e âşık olur. Elisabeth ile birlikteliği Graber'in güzel duygularla karşılaşmasını sağlar. Ancak simgede asıl değişim okul sıralarında arkadaş olduğu, yoksul bir ailenin çocuğu olan, şimdilerde büyük bir servet içinde yaşayan Alfons ile karşılaşması sürecinde gerçekleşir. Alfons'un refah içinde yaşadığı eve konuk olan Graber, bu genç Nazinin anlattıkları ile ilk değişimini yaşar. Alfons'un eski yoksulluğu ile şimdiki varlıklı hayatı ve olanakları karşısında şaşkın kalan Graber, onunla sohbet ederken cephe arkasında ülkede refah içinde yaşayan Nazilerin zevk için yaptıkları işkenceleri dinler.

Elini ona uzatarak Alfons Binding ilerledi.

-[...] Şimdi bana anlat. Ne yapıyorsun? Nasılsın? Sana faydalı olabilir miyim? Tanıdıklarım var [...] Evet. Beni evli mi sandın? O derece budala değilim. Benimki gibi iş olduktan sonra tabiidirki kadın eksikliği olmaz. Şu gördüğün divan üzerinde neler geçmiştir. Bak Ernst, önümüzde diz çökenler bile var.

-Nasıl olur?

-Evet diz çökenler. Mesela dün. Yüksek sosyete mensup, platin saçlı, harikulade göğüslü kürk mantolu bir kadın şu halı üstünde dana gibi bağıırıyordu. Bir temerküz kampında bulunan kocasını çıkarmamı istiyordu. Her şeye razı idi.

Graber:

-Sen bunu yapabilir misin?

Binding kahkaha ile gülerek:

-Oraya adamları sokabilirim. Çıkarmaya gelince o, başka iştir. Tabii ben bunu kadına söylemedim. Ne dersin? Teklifimi kabul ediyor musun? Bak ben samimiyim [...] Burmesiteri hatırlar mısın?

-Matematik hocamız mı?

-Evet. Birinci sınıfta o beni okuldan kovdurdu [...] Vallahi kendisine pahalıya ödettim. Altı ay temerküz kampında kaldı. Çıkışında onu görmeliydin. En uzaktan bile beni görünce hazır ol vaziyeti alır ve hemen donuna doldururdu. O beni yükseltti, fakat ben onu alçalttım. Bu formül epeyce hoş değil mi? [...]

Bir SS askeri divanın üzerine yarı yatmıştı. Zayıf, bembeyazdı. O derece sarışın idi ki sanki kaş ve kirpikleri yoktu.

Alfons hürmetkar bir tavırla:

-Sana Heini 'yi takdim ediyorum [...]

- Votka, diye Heini mırıldandı. Orada litrelerce içerdik. Sonra Rusların ağzına döküp tutuştururduk. Canlı alev makineleri. Görseniz ne de sıçrarlardı. İnsan gülmekten katılırdı. Rusya 'da iyi vakit geçirdi o zaman. Alev makineleri! Ne fikir!

[...] Altmış derece, diye düşündü Graber. Bir kibrit tuttuktan sonra gırtlakta ateş alacak derecede sert. Heini 'ye baktı. S.D in şöhretini epeyce bildiği için Heini 'nin sözlerinin yalan olmadığını anladı. S. D ler Alman milleti için hayat sahası açmak bahanesiyle cephe gerilerinde kitle halinde tasfiyeler yapardı: S. D ler keyiflerine ne gelirse yaparlardı. Graber bunlardan bazılarını biliyordu. Steinbranner daha başkalarını anlatmıştı. Fakat canlı alev makineleri kendisi için yeni bir şeydi.

Bu sırada Heini harekette bulunarak, yavaş ve yalvarıcı bir sesle:

- Votka bizim içindi. Onlara benzin verilirdi. Daha iyi yanardı [...]

-Bir kat odun, bir kat insan ve tepesine kadar böyle. Adamalar, üzerlerine yatacak oldukları kütük ve odunları enselerine kurşun yemeden evvel getirmeliydiler. Müthiş şey değil mi? Bunları nakleden Binding idi.

-Bulunmak isterdin değil mi? İnsan ocakları için, asılmış adamlarla dolu Noel ağaçları için, mitralyözle kitle halinde idamlar için...

[...] Graber ona baktı

-Alfons bunu doğru bulur musun? [...]

-Ernst [...] Ancak kendi hareketlerinden mesul olunabilir. Bu da alınan emirler doğrultusunda hareket etmemek şartıyla.

-Tutukluları kurşuna dizerken aksini söylüyoruz. O vakit, başkalarının yaptıklarından mesuldür diyoruz.

-Tutuklular başka iş. Bu bir istisnadır, bir zarurettir.

-Hep istisnalardan, zaruretlerden bahsedilir. Bu da tabi biz yaptığımız vakit. Bir şehri bombardıman edersek, stratejik bir mecburiyet deriz. Başkaları şehirlerimizi bombardıman ederse alçaklık olur.

Alfons inceden inceye Graber'e bakarak:

-Evet, öyle. Bu modern politikanın son sözüdür. Almanya adliye nazırı, doğru şey, Alman menfaatlerine yarayandır demişti [...] Biz vazifemizi yapıyoruz. Mesul değiliz.

Graber birden Heini'yi önünde gördü. Sokak تنها idi. Düşündü [...] Onu boğmak herhalde kolay olurdu [...] Muhtemel olarak bir saat sonra müdafasız ve korku içinde olan insanlara ölüm işkenceleri çeiktirecek bir katilden dünyayı kurtarmak için bir fırsat [...] Ellerinin ter içinde olduğunu hissetti [...] Eski hayatını, bütün ihmallerini bu yapacağı iş ile ödemiş olacaktı... Acaba bugünkü kurbanları arasında Elisabeth'in babası yok muydu, yarın olmayacak mıydı? Şimdiye kadar öldürülen sayısız tutuklulara ne kabahat atfedilebilirdi? ... (Remarque, 1961: 115, 116, 117, 118, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168).

Graber'in yapılan işkenceler ve öldürülen kişilerle ilgili hep kafasının bir köşesine itmiş olduğu sorular gittikçe çoğalmaya ve arkadaşı Alfons ile Heini'nin sohbetleri içinde anlatılanlarla gittikçe önüne geçilmez bir vicdan muhasebesine dönüşür. Graber'in, benliğinde gerçekleşen bu kırılma izin deyken ziyaret ettiği din kültür öğretmeni Pohlmann ile konuşmasından sonra tamamlanır.

-Graber beni neden görmeye geldiniz? [...]

-Son on sene içinde işlenmiş olan cinayetlerden ne derece mesul bulunduğumu bilmek istiyorum. Ne yapmak lazım geldiğini de bilmek istiyorum [...]

-Cinayetlerden bahsederken savaşı mı kastediyorsunuz?

-Buna sebep olan yalandan, tazyikten, adaletsizlikten, sertlikten ve harpten. Köle kamplarıyla, sivillerin kitle halinde öldürülmeleriyle yapmakta olduğumuz harpten.

Pohllmann susuyordu [...] boyuna Graber'e bakıyordu [...]

Graber cevap bekliyordu [...]

-İlk Hıristiyanlar itaatten imtina ederdi dedi.

Graber:

-İlahlar değiliz. Fakat mesuliyetimiz ne zaman başlar? Kahramanlık denilen şey ne vakit cinayet olur? Kendi kendine verilen sebeplere artık inanılmazsa mı? Takip edilen ideale mi? Bunun sınırı nedir? [...] Graber sustu. Bütün bu sorunların gayesini düşündü [...] Sonradan onsuz öğrendiğim şeylerin hesabını sormak için nende bu ihtiyar adamı sıkıntıya sokuyorum? Hala bir cevaba ihtiyacım var mı? Kendi kendime deminden beri cevap vermedim mi?

Polhmann'a baktı.

-Hakkınız var. Başkasına soru sormak herhalde alınacak bir karardan geri çekilmektir [...] Bazı defa insan ancak başkasına soru sorarak kendi kendisine soru sorar.

Polhmann başını salladı.

-Bana sual sormaya hakkınız var [...] Gençtiniz ve henüz anlayacak durumda olmamanıza rağmen sizi yalanlarla zehirlediler. Fakat bizler her şeyi gören ve yapılmasına göz yumanlar. Neden? Neden? Kalp tembelliği mi? Umursamamak mı? Fakirlik mi? Bunun gibi bir felaket olacağını nasıl bilmeliydi? [...]

Graber Polhmann'ın gözlerinin kendisine neler hatırlattığını birden düşündü. Üzerine kurşun sıktığı Rusun gözleri [...]

Graber tebesüüm etti. Eski Polhmann eski alaycı tavrıyla karşısında idi. Polhmann bunun farkına vardı.

-Tebessüm ediyorsunuz. Neden bağırıyorsunuz?

Graber cevap verdi:

-Bağırıyorum ama kimse duymuyor (Remarque, 1961: 171, 172, 173, 174, 175).

Graber’de başlayan değişim aslında tamamlanmıştır ve din kültürü öğretmeni ile karşılaştığında istediği, güven duyduğu birinin gerçekleri onaylamasıdır. Polhmann, bir öğretmen olarak öğrencilere temel insani değerlerle birlikte din dersini verdiği için, Graber’in onu ziyareti vicdanı ile de tekrar hesaplaşmasını sağlamıştır. Simgenin geçirdiği dönüşüm romanın sonunda vicdanı ile hesaplaşmış yeni bir kimliği ortaya çıkarır. Graber artık savaşta vatan savunması adına yapılanların ve cephe gerisinde dinlediklerinin cinayet olduğunun farkına varmıştır. Buna rağmen öldürülme korkusuyla ve izindeyken aşık olup evlendiği Elisabeth’in zarar görebileceğini düşünerek cepheye döner. Cepheye döndüğünde artık bambaşka biridir. Burada karakterin iç sesinde ve eylemlerinde, esirlere yapılan muameleye karşı takındığı tavırda bu değişim açıkça görülür. Ana karakterin anlam yükü savaşı ve katliamı vatan sevgisi adı altında meşrulaştıran bir fikirden, vicdanı ile hesaplaşmış ve yapılanları yargılamaya başlamış, insani değerlerle düşünen bir noktaya doğru evrilir.

Romanın sonunda Rus esirleri öldürülme pahasına serbest bırakan Graber, Remarque’ın romanda vermek istediği temel mesajı da iletir. İnsan canı pahasına da olsa ilkeleri için savaşmalı ve insani değerlerle hareket etmelidir. Bu onu insan kılan temel özelliğidir. Tüm yaşanan bu vahşete rağmen umut yine insandan ve insan vicdanından geçmektedir. Dünyada olması beklenen tüm iyi gelişmeler, insanın kendi değerlerine sarılarak, vicdanıyla hareket edebilmesi ile ortaya çıkabilir. Graber’in ölümü göze alarak vicdanı doğrultusunda hareket etmesi aynı zamanda 19. Yüzyıl roman geleneğinde temel özelliklerinden biridir. 19. Yüzyıl romanı ve genelde klasikler evrensel insanlık değerlerine vurgu yaparlar ve karakterlerin anlam yükleri, eserlerde olay örgüsüne bağlı olarak genelde bu ilke etrafında çizilir.

Graber, bu ilke doğrultusunda dönüşmüştür. Cepheye döndüğünde artık insani değerleri sorgulamış, vicdanıyla hesaplaşmış bambaşka bir insandır.

-Gerillalar!

Rusları görürken Steinbrenner dilini dudakları üzerinde gezdirdi. İki erkek, ikisi kadındı. Kadınlardan biri gençti. Graber:

-Gerillalara hiç benzemiyorlar. Fakir köylülere benziyorlar.

-Bunları ne yapacağız?[...]

Rahe ona doğru döndü. Steinbrenner'in niyetlerini anlıyordu. Ruslar kaçmaya teşebbüs edecekler ve vurulacaklardı. Köy dışında ne olursa olsun bir şey yapmak kolaydır [...]

Esirlerden biri topallıyordu. Yaşlı kadın varisli idi, diğeri de yalın ayak yürüyordu.

Steinbrenner onları yürümeye teşvik ediyor ve küfürler savuruyordu.

-Varsın koşsunlar. Erkeklerden bahsediyorum. On adım ilerde oldukları vakit üzerlerine ateş edilir. Kadınlar kapatılır ve bu gece en genci alınır [...]

Graber [...] kapıyı açtı ve Rusları içeri soktu. Elllerinde silah, iki asker onları gözetliyorlardı. Esirler bu dar yere arka arkaya girdiler. Graber kapıyı kilitledi ve kilidi muayene etti. Steinbrenner sırtarak:

-Maymunlar gibi kafeste. Muz getiriniz maymunlara dedi [...]

Er Ruslara garip hayvanlar imişler gibi bakıyordu. Graber ona dedi ki:

-Onlar da insan.

-Evet ama Rusturlar.

-Evet Ruslarsa ne olmuş?

[...] Rusların üzerinde silah bulunmamıştı. Gerillalara da benzemiyorlardı. İki ihtiyar muhakkak suçsuzdular. Bunların gitmesine müsaade etsem ne olur? Diye düşündü. Hiç olmazsa bir şey yapmış olurum; günahsız bazı insanları kurtarmış olurum.

[...] Koşarak gelen Steinbrenner bağırdı:

-Ruslar hattı deldiler. Her şey karma karışık. Eşyalarını al [...] Ruslara gelince onları temizleyeceğiz süratle [...] Acele et! Bu herifleri bizimle sürükleyecek değiliz ya! Demir parmaklıklar arasından onları haklayacağız.

Mavi gözleri parlıyordu. Tüfeğini doldurdu.

Graber:

-Mesul benim. Emir almadıysan geri dönebilirsin [...] Onları kurşuna dizmeyeceksin.

Bağırdı:

-Gidiniz! [...]

Kadınlar önde, eğilmiş oldukları halde koşuyorlardı. Aralarından biri geri döndü. Elleri arasında bir tüfek vardı. Durdu, nişan aldı ve ateş etti. Graber namlunun siyah ağzını gördü. Bağırarak istedi. Neler vardı söyleyecek, bütün kuvvetiyle bağırarak neleri vardı [...] Kurşunu duymadı. Gözleri önünden birden çayırdı gördü (Remarque, 1961: 361, 362, 363, 367, 368).

5.9. “TEDİRGİN HAYAT”: SOYKIRIM, MÜLTECİLER ve YABANCILAŞMA

Yazar ana karakterin eylem çizgisi üzerinden yabancılaştırmanın en çarpıcı görünümü olan savaş ve soykırım çağında vatansız kalan mültecilerin yaşam trajedilerini betimlemiş ve eleştirmiştir. Göstergebilimsel teknik ışığında simgenin anlam yüküne bakıldığında sınırlar arasında sürgün geçen hayatların betimlenişi ve bu şekilde sönen yaşamların bir eleştirisi temelinde konumlandırıldığı söylenebilir. Simgenin anlam yükündeki sürgün yaşamlar, buna neden olan savaş ve soykırım gerçekliğinin betimlenişi ve eleştirisi, tarihsel ve sosyolojik eleştiri teknikleri ve onunla örtüşen zamanın ruhuna bakmak gerektiği vurgusu üzerine temellenen hermeneutik yöntem ışığında okunmuştur. Biyografik eleştiri tekniği ile de simgenin anlam yükünde yazarın tanıklığının ve yaşadıklarının etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Böylece simgenin yükü üzerinden romanın ana mesajı anlaşılmalı ve yabancılaştırma gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

“*Tedirgin Hayat*” Almanya’dan kaçmayı başarmış bir mültecinin mücadelesi ve dramıdır. Eser Almanya içinde muhalif olan ve yapılanları haksız bulan bireylerin varlığına dikkat çekerken bir Alman vatandaşın dramı üzerinden Almanya’da yapılanlara ve mültecilerin yaşam koşullarına tutulan bir ayna niteliğindedir. Roman, ana karakterin içinde bulunduğu durumu ve ülkesinden kaçışını anlattığı satırlar ile başlar. Sınırlar arasında başkalarına ait pasaportlarla yakalanma korkusunun anlatıldığı bir eserdir “*Tedirgin Hayat*”. Karakterin anlattığı durum Almanya’dan ve savaş sürecinde Avrupa’dan kaçanların durumunu özetler niteliktedir.

Hitler rejiminden kaçmak zorunda kalmış bütün insanların acıklı hayatının benzeri. [...] Gestapo’nun eline düşmekten kurtulabilmiş her insan gibi ben de o uzun yollardan geçmiştim. Ne var ki, kaçarken geçtiğimiz ülkelerde de güvede sayılmazdık. Çünkü geçerli belge ya da vizesi olanlarımızın sayısı pek azdı. Jandarmaların eline düşünce içeri atılıyor cezaya çarpılıyor sınır dışı ediliyorduk. Bu ülkelerden bazısı hiç değilse bizleri Alman sınırına bırakmayacak kadar insancıl davranıyordu. Alman toplama kamplarında geberip gitmekten kurtuluyorduk [...] Kağıtları olmayanların hiçbir yerde çalışmalarına izin yoktu. Pek çoğumuz açtık, bitkin ve kimsesizdik. Durmamacasına yürüdüğümüz o yollara Acılar Yolu adını vermemiz bundan ötürüydü.

Küçük şehirlerin postaneleri ve sokakların ak badanalı duvarları ara duraklarımızdı. Postanelerde yakınlarımızdan gelmiş mektuplar bulacağımızı umuyorduk. Şose boyunca karşılaştığımız evler duvarlar da bizler için bir çeşit gazeteydi; birbirlerini kaybetmişlerin tebeşir ya da kömürle çiziktirdiği haberlere, az sonra yerini büsbütün insanlık dışı olaylara bırakacak genel bir mutsuzluk dönemine yöneltilmiş umutsuz yakınmalardan başka bir şey olmayan adresler ve uyarılara rastlıyorduk.

Savaş başlayacak, Gestapo, milis ve çoğu zaman jandarma, biz bahtsızları kıyasıya avlayacaktı.

Üstelik kağıtlarım da yeterli değildi. Bir sürü mucize ile Amerikan vizesi alıp bu ülkeye girebilmişim ama pasaportumda bir başkasının adı yazılıydı [...] Bunun ne demek olduğunu Avrupa’dayken öğrenmişim. Orada da yıllarca hep böyle yaşamışım; bir aydan öteki aya değil günü gününe. Resmi kayıtlara göre, Alman mülteci olarak 1933’ten beri yok sayılıyordum. Üç ay süreyle kaçıp kovalanmadan yaşamak ise aklın alamayacağı bir rüyaydı. Bir başkasının adını taşımayı ve bir ölünün pasaportunu

kullanmayı epeydir yadırgamaz olmuştum [...] Bundan ötürü şimdi benim adım da Robert Ross'tu. Sahici adımı unutmuş gibiydim. Ölüm kalım söz konusu olunca, pek çok şey unutulabilir (Remarque, 1971: 7,8,9).

Romanın ana karakteri göç ettiği Amerika'da saklanarak yaşamaya ve çalışmaya başlar. Küçük bibloların ve tabloların satıldığı bir dükkânda günlük ücret karşılığı yaşamını kazanmaya çalışır. İş yerinin sahipleri ile anlaşma yaparken geçen diyalog Almanya içinde yaşanan insan trajedilerini ve insanın insana yabancılaşmasına ilişkin en çarpıcı tabloyu gözler önüne serer. Toplama kamplarından kaçan, bir Alman muhalifin ağzından mekanikleşmiş ve duygularını yitirmiş bir çağın özeti sunulur.

Lowy kardeşlerin büyüğü:

-“Elli bin ölü, yüz bin ölü!” dedi. “Yığınla insan öldürmekte ilerleme var sadece” Purosunu öfkeyle ısırıldı. “Akıl erdirebiliyor musunuz bu işlere?”

-“İnsanlar Almanya'da daha ucuz. Toplama kamplarında yapılan hesaplara göre çalışma gücü yerinde ve genç bir Yahudi'nin değeri sadece bin altı yüz yirmi mark. Alman endüstrisine, tutsak işçi diye gündeliği altı marktan veriliyorlar. Kampta, besin için altmış fenik hesaplanıyor. On fenik de elbise aşınma payı. Ortalama yaşam süresi dokuz ay... Böylece bin dört yüz marktan çok bir kazanç sağlanıyor. Cesedin verimli değerlendirilmesi de var: Altın dişler eski elbiseler değer taşıyan öteberi üstünde bulunan para, saçlar. Fırında yakılma gideri olarak da iki mark çıkarılınca, kazanç tutarı bin altı yüz yirmi mark kalıyor. Hiçbir işe yaramayan kadın ve çocukların gaz odası ve fırın giderleri, ortalama altı mark. Çok yaşlılar, hastalar ve başkalarını hesaplayınca, ortalama bin iki yüz mark kalır yine de. Rahat bir hesapla.

Yüzü kireç gibi olan Lowy:

-“Doğru mu bunlar?” diyebildi.

-“Hesaplara göre böyle. Alman makamlarının hesaplarınca. Ama biraz daha başka da olabilir. Güçlük öldürmede değil. Tuhaf ama güç yanı cesedin yok edilmesinde. Cesedin yanıp kül olması için belirli bir süre gerekli. Düzenli yapmak isteyince on binlercesinin gömülmesi de pek kolay değil. Ceset yakma fırınlarının sayısı az. Uçaklar yüzünden geceleri de her zaman çalıştıramıyorlar. Zavallı Almanların başı dertte. Oysa barıştan gayri dertleri yok”

“Buyruk hemen her zaman kansızdır. Böylelikle başlıyor. Yazı masası başında oturanın baltayı kullanması gerekmez” Ufak tefek adama acıyarak baktım. “Buyrukları yerine getirenler her yerde her zaman bulunur. Hele Almanya’da.”

-“Kanlı buyrukları da mı?”

“Kanlı buyrukları daha bir özenle. Çünkü buyruk, sorumluluktan kurtarır. Böyle olunca kıyasıya davranılır” (Remarque, 1971: 39,40).

Roman boyunca adı hiç geçemeyen ana karakteri göçmen yaşantısı içinde birçok şey derinden etkiler. Ancak onu en çok etkileyen kişi, kendisi gibi bir göçmen olan ve Almanya’dan kaçarak hayatını kurtarabilmiş olan Graefenheim’dır. Altmış yaşını geçkin bir doktor olan Graefenheim, karısına tutkuyla bağlı bir yahudidir. Ülkesinden kurtulabilmek için bir Nazi askerinin metresini gizlice kürtaj etmeyi kabul etmiştir. Amerika’da altmış yaşından sonra mesleğini icra edebilmek için İngilizce öğrenmeye çalışan bu doktorun trajedisi romanda çarpıcı bir şekilde işlenirken, ülkesine dönme hayalleri kuran doktorun durumu betimlenir. Bu betimlemelerle Nazilerin uygulamaları ve insanın insana yabancılaşmasının en acımasız sonuçları da ana karakterin iç konuşmaları ile eser içinde işlenir.

Hayatına yeni bir düzen vermeye çabalayan Graefenheim’i düşündüm. Bu çabası nedendi? Karısını Almanya’da bırakmıştı. Kadın Yahudi değildi. Gestapo’nun baskılarına beş yıl dayanmış boşanmamıştı. Gençecik kadın o beş yıl sonunda çökmüş sinirli olmuştu. Graefenheim’i birkaç haftada bir sorguya götürmüşlerdi. Karısı da, kendisi de, her sabah dörtle yedi arası korkuyla titrerdi. O saatlerde Graefenheim’i alıp götürmeye gelirlerdi. Sorgular kimi zaman ancak ertesi gün ya da günlerce sonra başlardı. Graefenheim, bu süreyi bir hücrede, başka Yahudilerle birlikte geçirirdi. Yerde otururlar ve ölüm korkusuyla buz gibi ter dökerlerdi. Aralarında olağanüstü bir kardeşlik başlardı... Dışarıya kulak verirdi. Hep dışarıya. Adım sesleri oradan gelirdi. Alman milletinin onuru adına kimisini tekmelerle, küfürlerle ve döverek alıp götürürlerdi. Yirmi yaşında sözde yiğitler, kalp hastası bir ihtiyarı sürüklemek için bütün bunları gerekli bulurdu. Hücrede kalanlar konuşmayı keserdi.

Saatlerce sonra kanlı bir et yığını hücreye fırlatılıverince, sessiz işe koyulurlardı. Grefenheim çok kez bu işe katılmıştı. Sorguya götürülürken karısının ağlayarak ceket cebine koyduğu mendilleri, sargı bezi diye kullanırdı. Yanına sargı bezi

almayı gözü kesmiyordu. Çünkü hücrede yara sarmak bile büyük yüreklilik gerektirirdi. Bunu yapanların baltalayıcılıkla suçlanıp döve döve öldürüldüğü çoktu. Graefenheim, hücreye geri getirilip fırlatılıverilenleri hatırlıyordu. Güçlülükle hareket ederlerdi. Ama bazıları haykırmaktan kısılmış bir sesle ve yamyassı edilmiş suratlarında son bir umut olanağı gibi ışıldayan gözlerini dikerek: “Çok mutluyum, geri gelebildim!” diye fisıldarlardı. Geri getirilmeme demek, mahzende ağır ağır ölüme bırakılmak ya da toplama kampında ölesiye dövüldükten sonra, elektrikli tellerde can vermektir.

Graefenheim, yine böyle bir sorgudan sonra, eve geri getirilmişti. Muayenehanesini başka bir hekime bırakmak zorunda kalalı çok vardı. Muayenehane için otuz bin mark vereceğini söyleyen meslektaş, sonradan bin mark ödeyivermişti. Oysa üç yüz bin ederdi. O meslektaşın akrabalarından olan bir saldırı birliği şefi günü birinde çıkagelmiş, ya bin mark alıp otuz bin marklık senet imzalarsın ya da gizli çalışıyor diye kampı boylarsın, demişti.

[...] O sıra Graefenheim'in işi biraz rasgitti. Bu arada rütbesi yükselmiş olan saldırı şefi, bir gece yine gelmişti. Sivil giyinmişti. Biraz duraksadıktan sonra Graefenheim'den bayan bir tanışının çocuğunu almasını istedi [...] Graefenheim buna hiç yanaşmadı. Tuzak sanmıştı [...]

Graefenheim, yerinden fırlayınca, karısı:

-“ Çıkış izni belgesini eline almadan. Yapacağın işin karşılığı olarak. Bunu bay şef sağlar” [...]Önce çıkış izin belgesi, çocuk alınması bundan sonra.

Olmaz görünen şey oldu. Dehşet rejiminin bürokrasisi kargaşalığında ara sıra böyle şeyler olur [...] Philadelphia'ya kapağı attı. Ayrılırken karısını öpmediğine pek pişmandı şimdi. Bunu aklından çıkaramıyordu bir türlü. Karısından hiçbir haber alamıyordu. Kolay da değildi haber almak. Çünkü az sonra savaş patlak verdi (Remarque, 1971: 114, 115, 116).

Romanda Almanya'dan kaçan göçmenlere yardım eden ve kendisi bir Alman göçmeni olan Betty Stein, ana karakter üzerinde en derin etkiyi uyandıran kişilerden biridir. Kanser hastası olmasına rağmen çevresine umut dağıtan ve iyilik yapan bu kadının içindeki çatışmalar onu etkilemektedir. Bu çatışmalar aynı zamanda mültecilerin Almanya'ya özlemi kadar, kırgınlıklarını ve öfkelerini de betimler nitelikte, Betty Stein üzerinden ana karakterin gözlemleriyle sunulur.

[...]Berlin'in her gün bombalandığını gazetelerde okumak onu sadece kısa bir süre tedirgin etmişti [...] Sürekli sarsıntılara yol açan sert çelişmelere ve çatışmalara düşüyordu. Üstelik Berlin için duyduğu büyük üzüntü, ailesinin katillerine beslediği kinle çatışıyordu. Dahası vardı. Üzüntüsünü açıkça gösteremiyor, ayıp bir şeymiş gibi öteki göçmenlerden gizlemesi gerekiyordu. Berlin'in ünlü bulvarı Kurfürstendamm'a duyduğu özlemi, başkalarının gözünde onu katillerin ayaklarına kapanan bir kadın diye hor gösteriyordu. Yurtlarından sürülmüş bu insanların sinirlerinin umut, tiksinti ve korku arasında gerildiği şu sırada, eski yurtlarına düşen ve yıkıma yol açan her bomba iç dünyalarında da bir bölünme yapıyordu. Çünkü bir zamanlar kendilerinin olan şeylere hem kin hem de özlem duyuyorlardı. Umut ve korku dengesiz bir terazinin kefelerydi. Suçsuzlara acıyanlar, iyi yürekli olanlar ya da insanlık duygusu gibi cılız yakınmaları bastırarak kadar aşırı kin duyanların durumu kolaydı. Ama bütün bir milleti lanetlemeye hazır hale gelmeyenler de çoktu. Korkunç ve yüz kızartıcı eylemler, "buyruk her sorumluluktan kurtarır" diyen Almanların yüreğine yerleşmiş boş hayaller ve "halk bu felaketi kendi istedi" demek bu gibilere yetmiyordu (Remarque, 1971: 308).

Ana karakterin, olay örgüsü içinde kendi geçmişiyle ve vicdanıyla hesaplaşırken ülkesinde yaşananları hatırlayışı, ülkesine ve vatanseverlik adına yapılanlara ses çıkarmayan tüm halka yabancılaşmış ve sınır dışına sürülmüş muhaliflerin bir resmini çizer. Zira ülkesinden Alman olmasına rağmen kaçan, kendi ülkesine yabancılaşmış ve acı çeken yığınla mülteci vardır. Ana karakterin iç sesi ile özetlediği Almanya gerçeği ise insanın içindeki canavarın ortaya çıkışının, kendi insanlığına yabancılaşarak, sorumluluk ve vicdan duygusundan uzaklaşarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu durum tedirgin bir hayat süren yurdundan sürülmüş bir muhalifin iç sesi olarak bu eserde işlenir.

"Ben de onlardandım, diye aklımdan geçirdim. O barbarlar ve katiller sürüsündenim. Onlar da benim milletimden. Gündüzleri kendimi aldatmaya çalışsam da, onlar beni kovmuş ve yurttaşlıktan çıkarmış olsalar da, hiçbir önemi yok; aralarında doğdum. Namuslu, dürüst ve hiçbir şeyin farkında olmayan bir millet, Merihli lejyonların saldırısına uğradı ve kandırıldı diye kendimi inandırmaya kalkışmak pek sersemlik olurdu. Çünkü o lejyonları bağırp çağırın kışla işkencecileri ve ağızları köpürmüş demogoglar yetiştirmişti. Başöğretmenlerin aşırı övdüğü kapıkulluğu, üniformataparlık ve hayvansı bir atacılık arasında gelişmişti. Tek olaylar değildi söz

konusu. Haftalık haber filmlerinde görülen ağızları sonuna kadar açılmış haykıran, çılgınca bağırarak on binler kendi halinde, böyle şeylerden hoşlanmaz, sadece verilen buyrukları yerine getiren bir millet değildi. Kültürün incecik kabuğunu kırıp sevinç çığıllıkları atan ve barbarlığın kanlı pisliğinde yuvarlanan ilk çağların insanlarıydılar. Teuton kudurganlığıydı. Benim gözlüklü ve top sakal başöğretmenlerim için. Kutsal bir deyimdi bu Teuton kudurganlığı. Sonu nereye varırsa varsın! Thomas Mann bile Birinci Dünya Savaşı başlarında bundan kurtulamayarak “Savaş Üzerine Düşünceler” ve “Friedrich ve Büyük Birlik” yazılarını yazmıştı. Mültecilerin koruyucusu ve önderi Thomas Mann! Barbarlık çağının alışkanlıkları ne derinlere kök salmış olmalıydı ki, böylesine insancıl ve insandan yana bir yazar bile söküp atamamıştı!” (Remarque, 1971: 336, 337).

Ana karakterin Almanya'dan Amerika'ya kaçışı, daha sonra sahte pasaportla Hollywood'a gitmek zorunda kalışı romanın ilerleyen sayfalarında işlenir. Burada ilerleyişi yavaşlayan Alman ordularının ve genel olarak Nazilerin Almanya içindeki uygulamalarını işleyen bir filmin çekimine tanık olur. Filmi çeken kişiden bir teklif alır. Toplama kampları ve Almanya içindeki tüm diğer korkunç uygulamalara tanık olduğu için senaryoda değişiklik yapması ve izlenimlerine göre senaryoyu düzeltmesi için teklif alan ana karakterin, bu süreçte yaşadıkları çarpıcıdır. Bu noktada farklı kıtalarda ve ülkelerde yaşayanların Almanya'daki Nazi rejiminin uygulamalarından belli ölçüde haberdar olsa da, yaşananları gerçek anlamda bilmediğini ortaya koymaktadır. Çünkü Amerika'da yaşayanların çoğu savaşa rağmen Almanya'da bu ölçüde dehşet verici şeylerin olduğuna ve barbarlığın bu boyutlara ulaşabildiğine inanmamaktadır. Ana karakterin ağzından senaristle süren diyalog anlatılırken, geleneklerine bağlı yaşam akışını olduğu gibi sürdüren Alman yurttaşların bu vahşeti nasıl olağanlaştırdıkları da anlatılır. Bu olağanlaştırma içinde evinde tavşan besleyen komutanların insanları nasıl vahşice öldürebildiği, günlük rutin iş akışını sürdürürken bütün bu cinayetlere katılabilen yığınla insanın varlığına değinilir. Nasıl olur da bir hemşire, hastabakıcı ya da lokantacı tüm bunlar olurken hiç vicdan azabı pişmanlık duymaz ve bunları sakince izler? Ya da nasıl olur da bunca katliam yaparken bir komutan bahçesinde sessiz sakin tavşanları besler ve kesmeye kıyamaz? İnsanın öz değerlerine yabancılaşması ve duyarsızlaşması ana karakterin ağzından bu yolla dile getirilmiş olur. Bu diyalog içinde

ortaya konan gerçeklik aynı zamanda Remarque'ın ülkesindeki dramı betimleyiştir. Söz konusu betimleme ise tamamen eleştirel bir tarzda yapılmıştır.

Ertesi gün Holt'a gittim. Stüdyoya. İşim oldukça kolaydı. Senaryo yazarının o biraz yapmacıklı kovboy ve gangster İngilizcesini 20. Yüzyıl cinayet makinesinin ilkel bürokrasi diline aktarmaktı görevim. Aşırıktan saçmalamalardan ve çarpık hayallerden uzak ve düzgün bir dile. Vicdanları rahat küçük burjuvaların cinayet mekanizmasına. Holt'un gerekçesi hiç değişmiyordu.

"Bunlara kimseyi inandıramayız!" diyordu. "Psikoloji açısından sağlam değil."

Caniler ve zindancılar üzerine modası geçmiş romantik görüşleri vardı. Ve olayları inandırıcı gösterebilmek için bunları uygulamaya uğraşıyordu. Holt'un romantizmi, korkunç eylemler için korkunç kişilikler gerektiğine dayanıyordu [...] Gerçek canavarlığı, kurnaz ve görev bilinçli olan bir küçük burjuvanın kereste biçtirir ya da çocuk oyuncakları yaptırircasına iç rahatlığıyla o kanlı işlere katılmasını Holt'a bir türlü anlatamıyordum. Akli almıyordu. Direniyordu. Yeterince çarpıcı bulmıyordu. Çevirmiş olduğu bir düzineyi aşkın korku ve cinayet filminden öğrendiklerine de uygun değildi. Yahudileri öldürmede -muhasibecilik yaparken olduğu gibi- büyük bir çaba göstermiş insanların normal kişiler olduğunu söyleyince bana inanmıyordu. O şeyler hiç olmamış, görev ve buyruk denen o büyümlü sözler her şeyi büsbütün örtermiş gibi [...]

Çok sıkıntılı durumda bulunan Holt'un cevabı hiç değişmiyordu:

"Bunlara kimse inanmaz, kimse!" diyordu. "İnsancıl bir yanıyla ele almalıyız. En insanlık dışı olaylara bile insancıl bir gerekçe bulunmalı!"

İnsanlık dışı davranışların insancıl yanı olmadığını göstermek için Alman endüstrisinin tutsaklar kamplarını senaryoya koymayı denedim. Holt'un haberi yoktu bunlardan. Bir cani hep kötü insandır görüşünden hiç şaşmıyordu. Almanya'da olup bitenleri, aydan gelip ülkeyi zorla dize getiren yaratıklar değil, kendilerini iyi insan bilen Almanlar işledi, diye anlattım durdum. Alman generallerin her gün yapılan işkenceleri ve cinayetleri bilmeyecek kadar kör ya da kafasız olduğuna inanmanın gülünçlüğünü Holt'a açıkladım. Ülkenin en büyük endüstri kuruluşlarının toplama kamplarıyla anlaşmalar yapıp, tutsakları çok ucuza çalıştırdığını ve çalışamaz duruma düşenlerin de fırında yakıldığını açık açık anlattım.

Holt sapsarı oldu ve:

“Doğru olamaz!” diyebildi.

“Hepsi doğru. Pek çok dev endüstri kuruluşu, kadavraya dönmüş zavallı tutsakların sırtından büyük paralar kazanıyor. Yol giderlerinden kurtulmak için kampların yanında yeni tesisler bile kurdular. Onların hak anlayışına göre Almanya için yararlı her şey haklıdır”

Holt umutsuzluktan kıvranarak:

“Bunları filme koyamayız” dedi. “Kimse inanmaz!” [...]

Başımı salladım ve yenilgiyi kabul ettim (Remarque, 1971: 403, 404, 405).

Ana karakterin yaşam savaşı çoğunlukla Amerika’da mülteciler arasında geçer. Çalışma izni olmadan sahte bir pasaportla yaşamını sürdürmeye çalışan ana karakterin yaşam öyküsü, genel olarak tüm mültecilerin dramına tutulan bir ayna niteliğindedir. Eserde, savaşlar çağında faşizmden kaçanların hayat kavgasını sunarken hem yaşanan dönemin dehşetine hem de harap olmuş yaşamlara ve insanın insana yabancılaşmasına dikkat çekmeye çalışır. Romanın çoğu ana karakterin yaşamı ve etrafındaki diğer mültecilerin hikayeleri ile kurgulansa da karakterler arası diyaloglarda, sık sık faşist Almanya’da yaşananların betimlenişine ve eleştirisine raslanmaktadır.

Roman ana karakterin ülkesine dönüşü ile sonlanır. Ülkesine döndüğünde gördükleri karşısında dehşete kapılır. Avrupa adeta bir enkaz yığını haline gelmiştir. Ancak yaşananların sorumluluğunu kimse almamaktadır. Tüm bu korkunç görünüm karşısında sorumluluk almayan ve kendini süreçten bağımsız göstermeye çalışanların varlığına değinilirken, özünde yabancılaşmanın duyarsızlaşma ve insani değerlerden uzaklaşma temelinde farklı bir görünümüne dikkat çekilir. Süreç ana karakterin geri dönüşünde Avrupa’yı tarif edişi üzerinden aktarılırken, hem betimsel hem de eleştirel bir tutumla yabancılaşma olgusu gözler önüne serilir.

Avrupa’ya dönünce hiç mi hiç tanıyamadığım bir dünyayla karşılaştım. Brüksel müzesini buldum. Fakat aradan geçen zamanda olup bitenler için kimse bilgi vermedi. Beni kurtaran adamın adını hatırlayanlar vardı, ne olduğunu bilenler yoktu. Birkaç yıl hep onu aradım. Babamı aradım. Kahn’ın sözlerini sık sık ve içim burkularak

hatırladım. Kahn haklı çıkmıştı. Yurda dönüş hayal kırıklıklarının en ağırıydı. Yabana, umursamazlığa, açığa vurulmayan kinlere ve alçaklıklara bir dönüştü. Barbarların partisinden olduğunu kimsenin hatırladığı yoktu. Yaptığının sorumluluğunu kimse kabul etmiyordu. Başkasının adını kullanan sadece ben değildim şimdi. Daha fazla gecikmeden pasaportlarını bir başkasının pasaportlarıyla değiştirmiş sayısı yüzlerceydi. Canilerden oluşmuş yüzlerce yeni mülteci. İşgal makamları iyi niyetliydi ama oldukça beceriksiz ve başarısızdılar. Yanlarında çalıştıkları Almanların verdiği bilgiye uygun davranıyorlardı. Onlar da, ilerde öç alınmasından korkuyorlardı ya da “kendi yolunu kirletmemeli” diyen onur kuralına bağlı kalıyorlardı.

Kamptaki ölülerin yakıldığı fırından rüyalarım giren adamı da bulamadım. Kimse hatırlamıyordu adları. Kimse yaptığını ve yapılanları hatırlamıyordu. Hatta çoğu Alman toplama kampı diye bir şeyin bulunduğunu bilmezlikten geliyordu. Her yerde suskunluk, korku ve her şeyi reddeden kalın ve sağır bir duvara çarpıyordum. Halk çok yorgun ve bitkin diye açıklamak istiyorlardı bunu. Halk savaşta bunca kurban vermişti, bunca insan ölmüştü. Hepsinin başına gelmedik kalmamıştı. Başkaları için tasalanacak durumda değildiler. Almanlar ihtilalci millet değildi. Buyrukları yerine getirenlerin milletiydiler. Buyruk, vicdanın sesi yerine geçiyordu. En gözde bahane buydu. Buyruk gereği yapılanlardan dolayı kimse sorumlu tutulamazdı (Remarque, 1971: 506, 507).

5.10. ERICH MARIA REMARQUE’IN ESERLERİ ve YABANCILAŞMA

Bu çalışmada duyarsızlaşma temelinde ele alınan yabancılaşıma olgusu bunun doruk noktası olan faşizm, savaş ve soykırım gerçekliğini eserlerinde işleyen Erich Maria Remarque’ın romanları üzerinden analiz edilmiştir. Yazar yaşamı boyunca yazmış olduğu on bir eserinden dokuzunda yabancılaşıma temasını duyarsızlaşma temelinde birçok boyutuyla işlemiş ve eleştiriye tabi tutarak tüm klasik yazarlara özgü olan insani öze dönüş temelli yaklaşımıyla bir çözüm sunmuştur.

İlk eseri olan “*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*”da savaş gerçekliğini insanın temel insani özelliği olan duyarlılığın yitimi bağlamında ele almıştır. Bu nedenle eser incelemesi başlığı Victor Erich Frankl’in duyarlılığın yitimiyle insanın kendinden kaçışının doruk noktasına ulaştığı ve modernizmin krizlerini tanımlamak için kullandığı kolektif nevroz kavramıyla adlandırılmıştır. Yazarın “*Dönüş Yolu*” adlı eseri Adorno’nun modernizmde yabancılaşımanın doruğa çıkışı olarak tanımladığı faşizm ve

bunu mümkün kılan kitlesel nevroz kavramıyla adlandırılmıştır. Yazarın üçüncü eseri ve üçlemenin sonuncusu olarak da bilinen “*Üç Arkadaş*” eserinde ölümü olağanlaştırmış bir askerin trajedisi üzerinden duyarsızlaşma temelli yabancılaşma olgusu işlenmiştir. Bu nedenle bu eser ölüme duyarsızlaşma ve bireysel nevroz olarak adlandırılmıştır. Yine mültecilerin dramını ve sınırlar arasında yitip giden hayatları duyarsızlaşma temelli yabancılaşma gerçekliği olarak işlediği “*İnsanları Sevmelisin*” eseri Adorno’nun soykırım ve savaşları dönemi modernizmde doruğa ulaşan yabancılaşmayı adlandırmak için kullandığı barbarlık çağı kavramı ile adlandırılmıştır. Remarque’ın Almanya’da soykırımı, ırkçılığı ve savaşı olağanlaştıran toplumsal yapıyı hasta bir vicdanı simgeleyen karakterle eleştiriye tabi tuttuğu “*Lizbon’da Gece*” adlı eseri bu simgenin anlam yüküne (hasta vicdan) bağlı olarak adlandırılmıştır.

Yazarın “*Kara Anıt*” eseri ülkesinde savaşı, ölümü ve ırkçılığı meşru gören ve tüm bunları sorgulamayan toplumsal yapı ile hasta olarak nitelendirilen ancak duyarlı kimliğiyle tüm bu duyarsızlaşmış döngüyü sorgulayan simge karakterin zıtlığı üzerinden eleştiriye tabi tuttuğu bir eserdir. Bu nedenle eser simgenin anlam yüküyle yapılan eleştiri (toplumsal şizofreni) ve yabancılaşmanın eleştirisi olan karakter göz önünde bulundurularak adlandırılmıştır. Yazarın soykırım çağını toplama kampları ve burada gerçekleştirilen katliamlar üzerinden tasvir ederek eleştiriye tabi tuttuğu “*Hayat Kıvılcımı*” eseri ırkçılığı da savaş çağı gibi kollektif nevroz olarak adlandıran Frankl’ın kavramıya adlandırılmıştır. Yazarın “*Sevmek ve Ölmek Zamanı*” adlı eserinde yabancılaşma ağırlıklı olarak savaş ve soykırım gerçekliği üzerinden işlenmiştir. Duyarsızlaşma bağlamında yabancılaşma savaş ve soykırımı bağlı ölümler bağlamında işlendiğinden eserin adlandırılması da bu temelden hareketle yapılmıştır. Remarque’ın “*Tedirgin Hayat*” eseri yabancılaşma gerçekliğini soykırım ve savaş döneminde sınır dışına sürülmüş yaşamların trajedileri temelinde ele ele alan ve eleştiriye tabi tutan bir eserdir. Dolayısıyla başlıklandırma buna bağlı olarak yapılmıştır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bu çalışmanın konusu yabancılaşma olgusudur. Çalışma modern dönemde çok fazla artış gösteren bu gerçekliği analiz etmeyi ve buna ilişkin çözüm önerileri sunmayı amaçlamıştır. Yabancılaşma farklı disiplinlerde değişik şekillerde tanımlanan ve incelenen bir gerçekliktir. Bu çalışmada insan ilişkilerinde duyarlılığın yitimi ve “etik nötrleşme” temelinde ele alınmıştır. Duyarsızlaşma insanı insan yapan temel değerlerin yani insani duyarlılığın azalmasıyla birlikte insana özgü değer yönelimli eylemin de azalması olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede yabancılaşmayı hem bir sosyal problem hem de sosyal problemlerin çoğunun temelindeki güçlü bir etken olarak nitelendirmek mümkündür.

Bu çalışmada yabancılaşmanın modern kapitalist dönemde insan ilişkilerinde yarattığı tahribatın ele alınması ve analiz edilmesi amaçlanmıştır. Karl Marx’ın da vurguladığı gibi her döneme özgü bir gerçeklik olan yabancılaşma modern kapitalist dönemde insan ilişkilerini çok büyük oranda kuşatmış ve çok fazla artmıştır. Gerçekliğin modern dönemde artışının nedenlerine ilişkin olarak (çalışmanın teorik kısmında da tanıtılmış olan) farklı yaklaşım ve görüşler ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede en başta insanın içsel bütünlüğünde bir parçalanmanın başladığını savunan Semman’ın bunun değer norm ve rollerde uyumsuzluğa yol açtığını belirten Scott’ın, insanın doğadan koparak emeğine yabancılaşması temelinde teorisini biçimlendiren Marx’ın ve onun mirasını devaralan Fromm ve Adorno’nun vurguları bu yabancılaşmadaki aynı temelden beslenen farklı nedenlerine ilişkindir. Yine aynı çerçevede Simmel ve Toffler ortaçağın bütünselliğinin ve ahlaki değerlerle donanmış tinselliğinin kırılmasıyla birlikte çağın ruhuna sızan mekanizmi ve yabancılaşmayı arttıran para ve hız faktörü üzerinde durmuşlardır.

Bu görüşlerin birleştiği nokta çalışmanın da temel savının odaklandığı bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Erich Fromm’un da “*Kendini Savunan İnsan*” eserinde belirttiği gibi modern insanın eylemlerinde gözlenebilecek duygusal bir gerilik ve manevi dünyasında gerçekleşen zayıflığa bağlı ahlaki bir kriz ortaya çıkmıştır. Bunun temellerine inildiğinde Kant’ın insanın içindeki tüm insanlık itibarının tanımladığını belirttiği Ortaçağ evren tasarımının sarsılmasının etkisi söz konusudur. Ele alınan

teorisyenlerin tümünün farklı boyutlarda aynı gerçekliğe vurgu yaptıkları görülmektedir. Teorisyenlerin hepsi bu sarsıntıya bağlı olarak modern insanın genel karakterinde kendini gösteren varoşulsal boşluk ve varoluşsal yadsımanın izlerinin yarattığı farklı yabancılaştırıcı etkenlere vurgu yapmışlardır. Varoluşsal yadsıma ve boşluk günümüzde hem bireysel boyutta patolojileri çok arttırmış hem de toplumsal düzeyde ortaya çıkan problemlerin artışı beraberinde getirmiştir.

Günümüzde ağırlıklı olarak varoluşsal yadsımanın yarattığı patolojilere eğilen Prof. Dr. Kemal Sayar “*Kalbin Direnişi*” adlı kitabında herkesin ölümsüzmüş gibi yaşadığı bir dünyada insanın benliğini yüceltmeye başladığını ve narsistik kişilik yapısının arttığını ileri sürer. Sayar’a göre modern çağda kişiler ahlaki tutarlılığı önceleyen bireyler olmaktan çıkarak, başkaları tarafından beğenilmeyi önceleyen bireylere dönüşmektedirler. Çünkü ahlakilik bir sorumluluk yükler. İnsana her zaman çıkarlarını denetim altına almayı ve erdemleriyle kendini aşmayı vaaz eder. Dolayısıyla kolektif duygu sorumluluk olmaktan çıktığında, insan sadece kendi beğenilme arzusuna ve hazlarına yönelir. Bu durum sosyal yapı içinde yaygınlık kazanmaya başladığında herkes karar yetkisine sahip olduğunu düşünür. Bu durumda herkes birbirinin kanını dökebilir. Yabancılaşmayı arttıran varoluşsa yadsımanın patolojik bozuklukları arttırdığı yönünde bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan en önemlisi psikolog ve toplum yorumcu Twenge’ye aittir.

Jean. M. Twenge “*Asrın Vebası Narsisizm İleti*” adlı eserinde gençler üzerinde yaptığı araştırmasında lise öğrencileri “iyi maaşlı bir işe sahip olmak” ifadesinin “ahlaklı ve onurlu olmak” ifadesinden daha önemli olduğunu söylediler. Araçlara saplantılı, kendini ön plana çıkarma ve gösterme telaşı içindeki narsistik insan tipinin gittikçe artması modern dönemin en belirgin özelliği haline gelmektedir. Irvin Yalom mesleki deneyimlerini paylaştığı “*Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek*” adlı eserinde kendisine bambaşka patolojik bozukluklarla gelen hastaların çoğunun bilinçaltına inildiğinde aynı korkunun örtülü olarak beklediğini belirtmektedir. Yalom’ın da dediği gibi “ölüm, güneşe bakmak gibidir. Ona uzun süre bakamazsınız” bu yüzden bu korkudan kaçma ve onunla yüzleşmeme eğilimi modern dönemde aynı temelden beslense de çok farklı görünen patolojilerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Modern dönemde insan ölümlü olduğu gerçeğini bastırıldıkça maddeye daha çok yönelmekte, yaşamına bir anlam katma ve içindeki potansiyeli harekete geçirme olanağını da yok etmektedir. I. Yalom'ın da belirttiği gibi şeylerin nasıl olduğu ile varolmaları arasında önemli bir fark vardır. Kişi gündelik tarza gömüldüğünde fiziksel görünüş, mülkiyet veya saygınlık gibi çabucak unutulmuş dikkat çelcilerle odaklanır. Ontolojik yaşam tarzında ise yalnızca varoluşun ölümlülüğünün ve hayatın diğer değişmez özelliklerinin farkına varılmakla kalınmaz, anlamlı değişiklikler yapma konusunda daha heyecanlı ve hazır olunur. Temel insanlık görevi olan sorumluluk, bağlanırlık, anlam ve kendini gerçekleştirmeden meydana gelen özgün bir hayat inşa etme fikrine sarılmak için acele edilir. Ancak modern dönemde geçiciliği önceleyen gündelik varoluşa saplanmak insanın anlamsızlık hissiyle başbaşa kalmasına neden olmaktadır. İnsan kendini gerçekleştirmezse anlamsızlık hissi güçlenir ve varoluşsal tedirginliği artar. Yaşamını gerçekten yaşayamadığı hissi onu tedirgin eder ve bu huzursuzlukla başatmak için aynı geçicilik içinde farklı arayışlara yönelir. Genellikle artışı gözlenen yıkıcılık eğilimlerinin artışında bu gerçek yatmaktadır. Erich Fromm'un "*Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*" adlı eserinde de belirttiği gibi yaşanmamış bir yaşam çoğunlukla yıkıcılığa dönüşür. Bu çerçevede özellikle orta ve üst sınıfta ilk bakışta anlam verilemeyen şiddet ve yıkıcılık eğilimlerinin temelinde bu gerçekliğin yattığı söylenebilir.

Modern dönem insanında yabancılaşmayı arttıran ve insanın anlamsızlık hissiyle başbaşa bırakan varoluşsal boşluğa ilişkin bir diğer çalışma doktor V. Frankl'a aittir. İnsanın yaşamını boşa geçirdiğine dair hissi eylemlerinin sonucunda bir ideal, bir anlam görememesi iç sıkıntısına neden olur ancak insan bunun genellikle farkında bile değildir. İç huzursuzluğu olan insan bu duygudan kaçmaya çalışırken bunu anlık hazlarla geçiştirmeye yönelir. Yeni araçlara sahip olma, tüketerek bu sıkıntıyı yatıştırma biçimlerinden biri olabileceği gibi cinsel haz ya da insana her şeyi unutturan maddelere (alkol - uyuşturucu) yönelerek de bu sıkıntıyı bastırma şeklinde de gerçekleştirebilmektedir. Varoluşsal boşluk nedeniyle artmış olan anlamsızlık duygusu modern dönem insanında hiçbir dönemde olmadığı kadar artmıştır. Bunun görünüşleri toplumda gittikçe artan madde bağımlılığı ve bağımlılık ile birlikte ortaya çıkan geri çekilmeci alt kültürlerin belirgin ölçüde artışıdır. Söz konusu bireysel ve sosyal problemler özellikle Fransa'da yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır. V. E. Frankl "*İnsanın Anlam Arayışı*" eserinde vurguladığı gibi modern dönemde anlam arayışı ve

anlamsızlık hissi doruk noktasına ulaşmıştır. Buna ilişkin olarak Fransa’da madde ve alkol bağımlıları ile yapılan görüşmelerde bu maddeleri kullanan bireylerin yaşamda hiçbir anlam göremediğini ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Irvin Yalom’un “*Varoluşçu Psikoterapi*” adlı eserinde belirttiği gibi psikiyatri kliniğine başvuran hastaların %30’u anlamla ilgili sorunlar yaşadığını vurgulamışlardır. Modern dönem insanının en büyük sorunlarından biri yaşamda kendini adayabileceği hiçbir anlam görememesidir.

Modern dönemde insanın yaşadığı anlam boşluğu ve varoluşsal kaygıya ilişkin olarak V. E Frankl’in işsizler üzerinde uyguladığı araştırma oldukça önemlidir. Buna göre, genç ve işsiz hastalarda gözlenen depresyonun tedavisi için gençler kamu kütüphaneleri dernekler ve benzeri işlerde gönüllü olarak çalışmaya ikna edildiğinde depresyonun ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Gençlerin yaşam standartları aynı kalsa da derneklerde gönüllü olarak çalışmaya başladıklarında iyileştikleri görülmüştür. Genç işsizler duydukları açlık ve yoksunluk değişmese de yaşadıkları depresyonu atlattımlardır. Doktor Frankl’in da dediği gibi, buradan çıkan sonuç insanın sadece ekonomik refahla yaşayamayacağıdır. Bu çerçevede modern dönemin insanının ciddi anlamda varoluşsal bir boşluk içinde olduğu, anlam arayışı ile mücadele ettiği ve bunun madde bağımlılığı alkolizm gibi problemleri beraberinde getirdiği söylenebilir. V. E. Frankl’in da belirttiği gibi, her çağın kendine ait bir nevrozu vardır. Modern dönemin kitlesel nevrozu da anlamsızlık duygusu içinde yalnız kalmış ve güvensiz insanın arayışlarıdır. Melvin Seeman’ın modern dönemin insanında var olduğunu belirttiği anlamsızlık hissi güvensizlik duygusu ve bunlarla birlikte ortaya çıkan yalnızlık hissi kaçınılmaz olarak bu çağın karakterini ve temel dinamiklerini de etkilemektedir.

Bireyde ve toplumda yıkıcılığa dönüşen bu etmenlerin yarattığı kitle nevrozunu ortadan kaldırmanın dolayısıyla varoluşsal boşluğu doldurmanın tek yolu, insanların bir anlam etrafında eylemlerini harekete geçirmeleri, kendi iradeleriyle varoşlarını anlamlandırmalarıdır. Buna ilişkin olarak sosyal psikolojide Carolyn Vood Sherif’in deneyi önemli örneklerden biridir. Sherif izci grupları arasında yapay olarak karşılıklı saldırganlık oluşturmayı başarmıştır. Deneyde, saldırganlığın, ancak gençlerin hep birlikte ortak bir amaca yani kamplarına yiyecek götüren bir arabayı çamurdan kurtarmak görevine verdikleri zaman ortadan kalktığını gözlemlemiştir. Gençlerin

karşlarına bu amaç konulduğunda hepsi ortak bir anlam etrafında birleşmiş ve saldırganlık tutumları ortadan kalkmıştır.

Modern dönemde insan varoluşunu anlamlandırıp kendini ortak bir anlam etrafında tamamlayamadığından geçici anlık hazlara yönelmeye başlar. Bu nedenle her şeyi daha fazla hızla yapma ve iç sesinden kaçma eğilimi gittikçe artmaktadır.

Arayış halindeki insan daha çok araca sahip olarak rahatlamaya çalışırken daha çok tüketmekte, daha büyük bir hırsla üretmek kar etmeye yönelmekte ve bu günümüzde vahşi karaktere bürünmüş olan kapitalizmin temelini oluşturan en güçlü dinamik haline gelmektedir. Georg Simmel "*Paranın Felsefesi*" adlı eserinde aklın ve soyutlamaların çok ön plana çıktığı modern çağda en büyük soyutlayıcı olarak paranın, ilişkileri biçimlendiren en güçlü etken haline geldiğini ifade eder. Elde ettiği araçlar gibi para da insanda sahte bir güç ve güven duygusu yaratır. Oysa gerçek güven duygusu sadece insanın başka bir insanla ilişkisinde hissedebileceği bir şeydir. Dolayısıyla insan, güveni, diğeriyle ilişkilerinde kuramadığı zaman bu sahtelikle (daha fazla para kazanarak) yaşamını kuşatmaya devam eder. Çünkü güven duygusu doyurulmadığında korku ve kaygı artar. Güven duygusunun aşınması Prof. Dr. Kemal Sayar'ın "*Özgürlüğün Baş Dönmesi*" eserinde vurguladığı gibi modern batı insanının yaşadığı büyük ruhsal ve manevi krizin temelinde yer almaktadır. Karen Horney "*Çağımızın Nevrotik Kişiliği*" adlı eserinde bu tabloyu modern dönemde "insanın iç güvensizliğinin neden olduğu tedirginliğin çağın ruhuna sızması" şeklinde ifade eder. Çağın tedirgin insanı güvensiz olduğu için nevroitik belirtiler göstermekte ve yaşam doyumunu asla hissetmeden hoyratça diğeriyle yarışa girişerek kendi içindeki yetersizlik ve güvensizlik hissiyle başetmeye yönelmektedir. Kıskançlık ve güvensizlik nevroitik insanın temel özelliklerinden biridir ve bu insan tipi modern dönemde oldukça fazla yaygınlık göstermektedir.

Arno Gruen "*Empatinin Yitimi*" adlı eserinde insanın herhangi bir durum karşısında diğeriyle duygudaşlık kurmaya yönelmiş tek tür olduğunu hatırlatır. Ona göre bu özelliğini yitirdiği anda insan, türsel özelliklerinden arınmaya, bununla paralel olarak bilincindeki yarılma yani aklı ile duyguları arasındaki bağ birbirinden uzaklaşmaya başlar. Çünkü Gruen'in de belirttiği gibi insansal bir özellik olan ve ilişkilerde insanın ahlaki değerlerle eylemesine neden olan empati sadece akıl ve duygu

eşit oranda geliştiğinde ortaya çıkabilir. Empati, değer yönelimli insanın ilişkilerinde diğerini bir amaç kendi gibi bir varlık ve önemli bir değer olarak görmesiyle ortaya çıkar. Modern dönemde ilişkilerde empatinin gittikçe daha az kurulması yabancılaşmaya neden olurken bu durum insanın değer üreten yönünü zayıflatmakta ve anlamsızlık duygusu çok daha fazla artmaktadır. Anlamsızlık duygusu arttıkça bu çağın insanının baş etmeye çalıştığı varoluşsal boşluk çok daha fazla derinleşmektedir. Arno Gruen'in de belirttiği üzere insan kendi ruhsal acısından kendi duygularından (varoluşsal anlamın eksikliği) kaçtıkça diğerleri ile kurduğu duygudaşlık da (empati) yok olur.

Çağın ruhuna sinmiş olan varoluşsal boşluk ve yadsıma temelinde ortaya çıkan güvensizlik, anlamsızlık, soyutlanmışlık duygularının bu dönemde sosyal problemlerin ortaya çıkışında güçlü bir etken olduğu söylenebilir. Buna ilişkin en kapsamlı çalışmalardan biri Tim Kasser'in "*Para Var Huzur Yok*" adlı eseridir. Alkolizm ve madde bağımlılığı, bunların yarattığı problemler ve artan suç olayları, derinleşen yoksulluk, zenginlik yarışı, açlık sınırında gittikçe büyüyen kitleler bunlardan bazılarıdır. Bu durum insanın tüketimle araçlara saplanarak yaşarken giderek ilişkilerini araçsallaşması, ilişkilerin insani özden kopuşu bu çerçevede ortaya çıkan savaşlar ve yıkımlar dönemindeki katliamlara kadar uzanan büyük bir boyut içerir. Çünkü insan hissetmekten kaçtığı anda empati kurma yeteneği de ortadan kalkar.

İnsanı kendine ve özüne yabancılaştıran sosyal yapının onu tüketen bu kısır döngünün durabilmesi için insanın manevi değerlerine sarılarak yaşamaya yönelmesi ve iradesiyle hareket etmesi gerekmektedir. Örneğin kaynakları zengin olmasına rağmen halkı yoksul kalmış bir ülkede ekonomi ile ilgili idare sistemlerini ele alalım; burada zenginliğin dağılımından sorumlu bireylerin oluşturduğu bir organizasyon söz konusudur. Dolayısıyla Frederic Vester'in "*Sibernetik Toplum*" adlı eserinde de belirttiği gibi, burada zenginliğin dağılımından sorumlu bireylerin düşünce ve kararlarının etkisinden söz etmek gerekir. Çünkü adaletsiz bir dağılımın kendisi adaletsiz bir anlayışın ve buna yönelik eylemlerin ürünüdür. Burada ekonomi ya da ekonomi ile ilgili yönetici elemanların idarecilerin idare meclislerinin ve mali yönden sorumluların insanla ilgili yeni bir anlayış tarzına ihtiyaçları vardır. Daha adil olan bu anlayışın kendisi tamamen insanın içindeki vicdan ve adalet duygusu yönünde hareket

edebilmesi, karşısındakini kendisi gibi görüp hissedebilmesi yani empati kurabilmesi ile oluşabilir. Eylemlerin kendisi görev bilincini aşarak bir yaşam anlayışı haline geldiğinde toplum içinde yaygınlaşan adaletsizliğin temelinden beslenen birçok sosyal problemin yaratıcısı yabancılaşmanın kendisi de en aza inecektir. F. Vester'ın dediği gibi hepimiz bir şekilde toplumda olan biten olayları etkileyici birer faktör konumundayız. Dolayısıyla toplum içindeki farklı sistemleri dönüştürebilecek gücün bizde olduğunu fark etmek ve bu bilinç düzeyini yaygınlaştırmak için harekete geçmeliyiz. Değişimi gerçekleştirebilmenin yolu insansal özün görünümü olan diğerinin acısını hissedebilme yeteneğimizi yani empatiyi ve duyarlılığı tüm eylemlerimize yayabilmeliyiz.

Jonathan Glover'ın "*Yirminci Yüzyılın Ahlaki Tarihi*" adlı eserinde de belirttiği gibi içimizdeki canavarlara çok dikkatli ve keskin bir şekilde bakmalıyız. Ancak bu şekilde canavarı kafese koyup evcilleştirebiliriz. Modern insanın içindeki canavarı durdurabilmesi için ölüm gerçeği ile yüzleşmesi gerekmektedir. Ölüm modern insanın yaşadığı var oluşsal boşluğun anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir.

İnsan yaşamının kısılalığını fark edip ölüm gerçeğiyle yüzleştiğinde içinde var olan değerlerin sesini dinleyerek bu değerlerle kendini aşabilir, yaşamına bir anlam katabilir ve bir amaç için potansiyelini ortaya koymaya yönelebilir. İnsanın ve dünyanın geleceğindeki değişme insanın bu yönünün ortaya çıkması ile mümkündür. Modern dönemde Ortaçağda olduğu kadar kesin, insani değerlerle ve doğayla bütünleşmiş ölümü yadsımadan kendini adamaya imkân kılan insanın kendini adayacağı bir aşkınlık yoktur. İnsan, Karl Marx'ın da belirttiği gibi sadece kendi kendinin amacıdır. Dolayısıyla modern dönemde yaşadığı ahlaki karmaşayı kendi içindeki değerlere sarılarak aşabilir. Ve yine Marx'ın belirttiği gibi bu insanın saplandığı araçlardan kurtularak kendini kurmasıyla mümkündür. Yani aklıyla geliştirdiği her şeyi sevgisi ve manevi yönüyle kendini aşarak paylaşmayı öğrendiğinde insanlık tarihi gerçek anlamda başlamış olacaktır. İnsanın aklı ve kalbi dolayısıyla zekâsı ve ahlakı eşit oranda gelişirse gerçek ve büyük bir değişim ortaya çıkabilir.

Erich Fromm'un da belirttiği gibi gerçek toplumsal ve ekonomik değişmelerin sağlanabilmesi için insanın temel değer kavramlarında ve düşünce biçimlerinde gerçekleşecek köklü değişikliklere ihtiyaç vardır. Bu ise yeni bir ahlakın doğmasına ve

doğaya karşı yeni bir tavır alınmasına bağlıdır. Yeni bir toplumun doğuşu ancak kendi gelişmesiyle birlikte yeni bir insanı geliştirdiği zaman gerçeklik kazanacaktır. Kısacası bugünün insanlarında rastlanılan genel karakter yapısının tümünden değişmesi gerekmektedir. Fromm'un eserlerinin çoğunda ısrarla vurguladığı gibi insan değişmelidir ve bu zorunluluk ahlaki dinsel ve psikolojik bir gereklilikten de öte dünyanın geldiği nokta itibarıyla (Dünyayı yok etme gücüne sahip kimyasal silahlar- çevrenin kontrolsüz tahribi- iklim değişikliği-küresel ısınma vb.) insan soyunun kurtulabilmesinin tek çaresidir. Prof. Dr. Üstün Dökmen insanın kendi varlığına katkıda bulunmayı ve değiştirmeyi bilinçli olarak gerçekleştirebileceğini belirtmektedir. İnsan bugün dünyayı yok etme gücüne sahip tek canlıdır ve isterse kendini ve dünyayı yok edebilir. Eğer isterse seçme özgürlüğünü kendisinin ve evrenin çıkarları doğrultusunda kullanabilir. Gelişerek var olabilir kendisiyle ve çevresiyle uzlaşabilir ve dünyayla uyumlaşabilir, erdemli ahlaklı bir yaşam tarzı seçerek kendisi dahil her şeyi yarına taşıyabilir. Gezegenin geldiği noktaya bakıldığında insanın kendi varlığını devam ettirmesinin tek yolu budur. E. Fromm'un "*Sahip Olmak Ya Da Olmak*" eserinde de belirttiği gibi insan ya insani değerlerine dönerek iradesiyle erdemli olanı ve doğaya daha saygılı bir yaşamı seçecek ya da bu tükeniş içinde hem gezegeni hem de kendini yok edecektir.

Dünyanın değişebilmesi, aşırı zenginliği istemeyen kendini gerçekleştirmeye yönelmiş bir insan tipinin ortaya çıkması ile mümkündür. J. Stuart Mill'in "*Ekonomi Politiğin İlkeleri*" adlı eserinde belirttiği gibi bu sistemde iktidar zenginlerin elinde ancak elden geldiğince zengin olmak evrensel bir tutku gibi görünmektedir. Zenginliğe giden yol tam bir tarafsızlık içinde herkese açık olmalıdır. Ancak elbette en iyisi hiç kimsenin yoksul olmaması hiç kimsenin daha zengin olmak istememesi ve hiç kimsenin başkalarının öne geçmek için kendisini iteleyeceğinden korkmamasıdır.

Marx da araçları değil yaşamı amaç edinmiş bir insan tipinin dünyayı değiştirebileceğinden söz eder. O aşırı yoksulluğun ve aşırı zenginliğin ortadan kaldırılarak insanın kendini gerçekleştireceği bir dünya tasarımlarken bunun imkanının insanın diğerine sorumlulukla yaklaşması dolayısıyla kendinde bir amaç olarak görüp o şekilde davranması ile mümkün olabileceğini belirtmişti. Marx bunu örgütlü bir emek mücadelesi sürecinde tasarlamış olsa da Erich Fromm'un dediği gibi biz Marx'ın bir adım ötesine gidelim ve salt örgütlü emek temelinde değil, tüm eylem ve ilişkilerinde

insanı kendinde bir amaç olarak gören ahlaki duyarlılıkla hareket eden, kendini gerçekleştirmeye yönelmiş insan potansiyelinin dönüşme ve dönüştürme ihtimalini vurgulayalım. İmmanuel Kant'ın yüzyıllar önce belirtmiş olduğu gibi; pratik olarak her insanın içinde bulunan insanlık itibarını kabul ederek davranmak insan haysiyetine gösterilmesi gereken saygıyı sadece belli bir konumda olanlara değil tüm insanlara ödenmesi gereken bir borç olduğunun bilinciyle hareket etmek gerçek değişimi yaratabilir. Kant'ın "*Pratik Aklın Eleştirisi*" adlı eserinde belirttiği gibi insan içindeki vicdan yetisini seçtiğinde (Remarque'ın eserleri dahil olmak üzere tüm klasiklerde vurgulandığı gibi) gerçek adaleti de seçmiş ve sağlamaya yönelmiş olur. Bu temelde yabancılaşmanın ortadan kalması ancak insanın diğerini kendinde bir amaç olarak görmesi dolayısıyla insan haysiyetine saygısı ve yaşamı amaç edinmesi ile gerçekleşebilir.

İnsanı amaç edinerek sorumluluk duygusu ve duyarlılıkla yaklaşma edebiyat tarihinde yoğun olarak klasik eserlerde ele alınmıştır. Klasik eserleri ölümsüzleştiren şey insanın özündeki temel değerlere vurgu yapmasıdır. İnsanın içindeki değerlerle hareket ettiğinde (sorumluluk - vicdan - empati) ortaya çıkabilecek olan daha adil bir dünyanın imkanı yönündeki vurgudur. Bu nedenle çalışmanın amacına bağlı olarak eserlerinde dünya savaşı ve nazi soykırımını işleyen Remarque'ın eserleri analiz edilmiştir. Yazarın romanlarında işlediği dünya savaşlarının ortaya çıkışındaki en güçlü etmen varoluşsal boşluk ve anlam arayışı içindeki kitlelerin onları savaşa süren liderlerin peşinden kendini gerçekleştirmek için sürüklenmeleridir. Benzer şekilde vatanseverlik anlayışının ırkçılıkla özdeşleşerek nazi vahşetini yaratmasındaki en büyük etken anlam arayışı ve boşluk içindeki kitlelerin narsisizmi güçlü bir liderin buyruklarına ve kendi geçmişlerine yükledikleri aşırı değerle yıkıcılığa yönelmeleridir. Benzer şekilde insan ilişkilerinde gözlenen ve yazarın eserlerinde karakterin eylem çizgisi üzerinden günlük yaşam pratikleri çerçevesinde tasvir ettiği yabancılaşmış ilişkiler insanın kendinden kaçışı yani kendini (varoluşunu) gerçekleştirmeyi seçmeyişi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Remarque'ın eserlerinde yabancılaşma, insanın vicdan ve sorumluluk duygusundan uzaklaşarak diğerinin çaresizliğinden faydalandığı gündelik insan ilişkileri ve pratiklerinden, cinayetler, işkence ve savaş dönemlerinde ortaya çıkan büyük

kayımlar gibi pek çok boyutu içermektedir. On bir eserinden dokuzunda yabancılaşmayı yoğun şekilde ele aldığını söylemek mümkündür. Yazar söz konusu gerçekliği çok boyutlu şekilde eserlerinde betimlemiş ve eleştiriye tabi tutmuştur. “*Hayat Kıvılcımı*” eseri insanın öz değerlerine yabancılaşması sonucunda ortaya çıkabilecek en trajik ve en korkunç durumların betimlendiği eserdir. Eser yazarın deyimiyle faşist Almanya’nın kendi tarihiyle yüzleşmesi için kaleme alınmış ve tüm insanlığa adanmış bir mirastır. “*Hayat Kıvılcımı*” yazarın ülkesinde yaşananlara yönelik eleştirisi ancak en önemlisi insan vicdanının ve öz değerlerinin kaybolması durumunda ortaya çıkan insan trajedilerini ele almaktadır. Bu yönüyle eser söz konusu betimlemeler ve eserde konumlandırılan karakterler aracılığıyla insan vicdanına ulaşmaya çalışan bir mesaj ve insanlığa bir uyarı niteliği taşımaktadır.

“*Hayat Kıvılcımı*” toplama kamplarında Nazilerin insanları öldürmek için kullandıkları teknikleri en ince ayrıntısına kadar işleyen eserdir. Esirler üzerinde narkozsuz yapılan deneylerle başarısı için hırsla insan öldürmekten çekinmeyen doktorlar, esirleri öldürürken farklı işkence teknikleri bulan Nazi subaylarının kamp içinde nasıl saygınlık kazandığına dair korkunç gerçekler işlenmiştir. Toplama kamplarında açlıktan ölen ya da ölmeden diri diri yakılan çocukların külleri ile bahçesindeki ağaçları besleyen Nazi subaylarından ve subayların insanları vahşice öldürürken bahçesindeki bitkilere ve hayvanlara gösterdiği büyük ilgi çarpıcı betimlemelerle sunulur. Tüm bunları gerçekleştiren kişilerin vicdani sorumluluktan nasıl kaçtığı ve eylemlerini kendi içlerinde nasıl meşrulaştırdığı anlatılır. İnsanın utançla anacağı tüm bu vahşet, insanın emirle hareket etmeyi kabul ederken vicdanını yok edebilmesi ve insani değerlerine yabancılaşarak duyarsızlaşması ile mümkün hale gelmiştir. İnsan, insanlığından dolayısıyla vicdani yükümlülüğünden empati kurma yetisi ve manevi değerlerinden uzaklaşarak duyarsızlaştığı ölçüde yabancılaşmakta ve bu haliyle doğada hiçbir canlının yapamayacağı kadar dehşet verici eylemlerin faili olmaktadır.

Remarque’ın gündelik insan ilişkilerinde yabancılaşmayı farklı boyutlarıyla işlediği diğer eseri, mültecilerin faşizm ve savaş çağından mağdur olan yığınla insanın dramını temel simge ve karakterlerle anlattığı “*İnsanları Sevmelisin*” adlı eseridir. Eserde iki ana simge karakter birbirini tamamlar nitelikte çizilir ve romandaki bu

karakterlerin eylem çizgisi üzerinden tüm mültecilerin yaşam kavgası anlatılır. Özünde eserin adı İncil’de geçen “Yakınını Sev” sözünden esinlenerek verilmiştir. Yazar, insanlığın içinden geçtiği ve kendisinin de tanık olduğu bir dönemde İncil’deki bu sözü eserin adı haline getirerek temel mesajı en başta verir. İnsanlığın kurtuluşu, toplumlar ve dünya üzerindeki tüm buhranların bitişi ancak insanın temel değerleri ile hareket etmesi ve diğerini sevip insani sorumluluğunu unutmamasıyla mümkün hale gelecektir. Yabancılaşma azaldığı ölçüde insanlık refaha kavuşacak, sınırlar arasında insan yaşamları sönmeyecek, insana sadece insan olmasından ötürü değer verilecektir. Eserde sınırlar arasında acı çeken vatansız insanların dramı gözler önüne serilirken söz konusu gerçekliğin eleştirisi de betimlemeler içinde, karakterler arasındaki diyaloglarda ve yazarın olay örgüsü içinde kendi sesiyle yapılır.

İnsanın insanı sevmesi, vicdan, insana duyarlılıkla yaklaşma gibi hislerin yok oluşu üzerinden yabancılaşmayı işlediği diğer eser “*Sevmek ve Ölmek Zamanı*” adlı eseridir. Savaşa vatanseverlik duygularıyla gönüllü olarak yazılan bir askerin, izne döndüğünde ülkesinde tanık oldukları ve vicdanıyla hesaplaşmasını ele alan eser, vicdan, insanlık ve vatanseverlik üzerine bir sorgulama niteliğindedir. Remarque, romanlarının çoğunda olduğu gibi bu eserinde de sahneleme tekniği ile gerçekliği dramatik boyutları ile tasvir eder. Ana karakterin gözüyle Almanya’da savaşa yönelik hâkim bakış açısı, öldürmenin ve savaşın vatanseverlikle meşrulaştırılması, ülke içinde SS’lerin keyif için yeni işkence teknikleri icad etmeleri ve öldürürken hiçbir şey hissetmemeleri uzun betimlemelerle sunulur. Eser, aynı zamanda insani duyarlılığın ve sorumlulukla hareket etmenin bununla birlikte empati kurmanın önemine, bunların yitilmesi durumunda insanın yapabileceklerinin korkunçluğu üzerine dikkat çeken dramatik bir romandır. İnsanın onu insan kılan değerlerinden kopması, insanın diğerini yok ederken bile keyif alacak boyutta canavarlaşması durumunu yaratabilir. Yabancılaşmanın insana dair en korkunç trajedileri yaratabileceğine dair uyarı niteliğinde vurgular içeren roman, bunların yine insanla ve insani değerlerle aşılabileceğine dair bir umut ışığı yakarken, insanın vicdanıyla hesaplaşmasının önemine dikkat çeker.

Erich Maria Remarque’ın sorumluluk duygusu ve vicdan üzerine derin sorgulamalar içeren en çarpıcı eserlerinden bir diğeri de “*Tedirgin Hayat*” adlı eseridir.

Eser yazarın yaşamından izler taşısa da ağırlıklı olarak kurgusal nitelikte bir romandır. Eserde bir mültecinin tedirginlikler ve kaçışla geçen yaşamından kesitler sunulur. Ülkelerinden sürgün edilen yığınla insanın acıları ana karakter aracılığıyla bir hayatla simgeleştirilir. Aynı zamanda bu karakterle savaşın ve faşizmin mağduru olan yüz binlerce masum insana yapılmış haksızlıklar sorgulanır. Bu sorgulama genel olarak savaş mağduru birçok mültecinin trajedisini içermekle birlikte yazarın ülkesinde yaşanmış olan korkunç katliamlara sert bir eleştirisidir. Almanya bu korkunç tarihle yüzleşirken insanlık bu vahşeti unutmamalı ve bu yaşananlardan ders almalıdır. İnsan sadece insan olmasından ötürü içinde taşıdığı değerlerle hareket etmeli ve diğerine karşı sorumluluk duygusunu korumalıdır.

Ülkesinden sürgün edilmiş ana karakter döndüğünde burada hiç kimsenin yaşananlardan kendini sorumlu tutmaması karşısında hayretler içinde kalır. Yapılanların meşrulaştırılması insanın insani değerlerini yitirerek duyarsızlaşması ile gerçekleşmektedir. Tüm bu korkunç katliamları insanın vicdanının sesini bastırması, emirle hareket edip ve itaati içselleştirmesiyle meydana gelmiştir. Vicani sorgulama yerine insanlar kolay yolu seçmiş, sadece emirlere uyduklarını ve başka bir şey yapmadıklarını dolayısıyla yaşanan katliamlardan sorumlu tutulamayacaklarını düşünmektedirler. Yazar özünde vicdanın sesini bastıran her türlü meşrulaştırmanın yabancılaşmayı yarattığını ve bunun dehşet verici durumlara sebep olduğunu anlatmaya çalışır. Yabancılaşma insan ilişkilerinde vicdani sorumluluktan kaçma, yapılanları meşrulaştırma ve buna paralel şekilde duyarsızlaşarak davranma durumunu beraberinde getirmektedir. Yazar tüm eserlerinde olduğu gibi bu durumu ısrarla vurgular.

“*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*” adlı eserde cephede tanık olduğu korkunç şeylerden sonra eve döndüğünde annesinin ellerine bakarak dalıp gittiği sırada vicdan muhasebesine girişen bir askerin gözüyle cephe arkasında ve cephe içinde insanın insana yabancılaşmasının farklı ilişkilere yansıyan görünümü anlatılır. Yer yer yazarın yaşamından izler taşıyan romanda insanların cephe gerisinde savaş ve ölümlerden çok sıradan bir şeymiş gibi söz etmesi, cephe içinde de deliren askerlerin arasında yaşamaya çalışırken sayısız insanı öldürmenin olağanlaşması, bu çerçevede de yabancılaşmanın insan dünyasında ve ilişkilerindeki en korkunç boyutları işlenir.

İnsanın değerini öldürme hakkının vatan sevgisiyle ve dünyadaki kaynaklara ulaşabilme ile bağdaştırılarak meşrulaştırılması doğrudan yabancılaşma ile ilgilidir. Söz konusu durum insanlık tarihinin en karanlık dönemi olan dünya savaşlarının devamlılığında en büyük etkiye sahiptir. Dünya savaşları aslında politik çıkarların ve ekonomik dengelerin yarışıdır. Ucuz hammadde için dünyanın bölüşülmesi ve politik güç bloklarının en büyük payı kapma mücadelesidir. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi ülke adına savaşa sürülen ve genç yaşta öldürmek için cepheye giden gençlerin varlığıyla mümkündür. Yabancılaşma ise bu güç dengelerinin yarışında savaşı ve ölümü meşrulaştıran zihniyetin varlığıdır.

Doğanın ve insanın hoyratça katledilmesi demek olan savaş, ucuz hammadde ve vatan sevgisi ile olağanlaştırılmış, dünyanın farklı yerlerindeki genç insanlar birbirini hiç tanımadan düşman olarak tanımlamıştır. Genç insanlar birbirini öldürmeyi vatani bir görev olarak bilirken, gerçekte büyük tröstlerin daha da büyümesine hizmet ettiklerinin farkında bile değildirler. Savaşı ortaya çıkaran zihniyet kadar, sürdüren ve bunu sorgulamayan tüm bu dinamiklerin temelinde insanın kendi öz değerlerine ve diğer insanlara yabancılaşması gerçeği yatmaktadır. Savaşı çıkaranlar kadar sürdürenler ve sürmesi gerektiğine inanarak kışkırtanlar da bu tanımlama içine girmektedir. Yazarın “*Dönüş Yolu*” adlı eseri benzer sorgulamaları içeren ve savaş gerçeğini bu cepheden sorgulayan bir eserdir ve “*Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*” adlı eserin devamı niteliğindedir.

“*Kara Anıt*” toplumda vatan sevgisinden söz eden yığınla insanın nasıl olup da, intihar vakaları, yoksulluğu protesto eden savaş gazileri karşısında bu kadar umursamaz davranabildiğine dair çarpıcı ve uzun betimlemeler içerir. Yabancılaşma hem birebir ilişkilerde hem de büyük toplumsal hareketler içerisinde büyük problemlerin tetikleyicisidir. Zira toplumsal dinamikleri inşa eden şey insanların eylemleri ve elbette bu eylemleri harekete geçiren değerleri ve duygu dünyalarıdır. Diğerlerinin acılarına ve sorunlarına ilgisiz kalmak ya da sosyal ilişkilerde duyarlılık ve sorumluluk hissinden uzaklaşmak yabancılaşmayı beraberinde getirir. Yığınla insan, yoksulluğunu ve çaresizliğini ifade ederken toplumun diğer kesimlerinin bunu görmezden gelmesi çözümsüzlüğü pekiştireceği gibi, çaresizlik içindeki bu insanların sorunları karşısında bir duyarlılık görmemesi ciddi problemleri beraberinde getirecektir. Betimleme içinde

özellikle savaş gazilerinin yanından geçen son model arabalarında pahalı sigaralarını içerken bu görüntüden sıkılan, çocuklarını kaçırmak bu sahneye tanıklık etmekten uzaklaştıran insanların varlığına dikkat çekilmiştir.

Günümüzde de karşılaşılabilecek olan böyle bir durum, çaresizliğini dile getiren ancak umursanmadığını fark eden insanların bu gelir adaletsizliği ve çaresizlik içinden çıkış yolu olarak farklı yollara başvurma (gasp- hırsızlık v.b. suçlar) ihtimalini güçlendirecektir. Suç, adaletsizlik ve eşitsizlik karşısında meşru yollardan hak arayan insanların taleplerinin görmezden gelinmesi durumunda ortaya çıkabilecek en büyük sosyal problemdir. Dolayısıyla yabancılaşmanın gittikçe artması var olan sosyal problemleri çözümsüz kılıp kemikleşmesine neden olabileceği gibi daha farklı sosyal problemlerin de ortaya çıkışını da tetikleyecektir.

Yazarın en ilginç eserlerinden biri “*Kara Anıt*”tır. Yazar eserinde, Isabelle adlı karakterle yabancılaşmış toplumun sağlıksız kimliğini ve yiten değerlerini bu simge ile karakterize eder. Birbirine yabancılaşmış insanlardan bir araya gelen toplum, özünde değerlerinden uzaklaşmış, değer algısı sağlıksız bireylerin oluşturduğu toplumdur. Yazar yabancılaşmış toplumu hasta bir insanın semptomlarında ortaya çıkan duyarlılık belirtirlerini bile göstermeyen bireylerden oluştuğu için şizofrenik kimlikten bile çok daha vahim bir noktada tasvir eder. Günümüzde de sıklıkla karşılaşılan, intihar vakaları yoksulluk, enflasyon ve borç batağında sürüklenen yığınla insanın oluşturduğu toplumun hastalıklı benliğinin oluşumundaki en büyük etken yabancılaşmış ve birbirinin acılarına duyarsızlaşmış bireylerin varlığıdır.

Günümüzde dünyada varlığını sürdüren terör olaylarından işkence gibi insan halkları ihlallerine kadar birçok sosyal problemin ve trajedinin kökeninde insanın insansal özüne ve insanın insana yabancılaşmasının etkisini görmek mümkündür. İntihar vakalarına gittikçe daha sık rastlanması, yoksulluk nedeniyle açlık çeken yığınların artışı, yalnızlık hissi ile artan patolojik vakalar gündelik ilişkilerde gittikçe daha çok artan şiddet ve buna bağlı büyük sosyal problemlerin temelinde yabancılaşma olgusunun etkisi büyüktür. Günümüzde varlığını koruyan sosyal problemlerin azalması ekonomik paylaşım düzeni ne olursa olsun (sosyalist/kapitalist) toplumda artan yabancılaşmanın ortadan kalkması ile mümkündür. İnsanın ahlaki yükümlülükleriyle hareket etmesi ve bu davranışlarını insan olmasından dolayı duyduğu sorumluluk

hissiyle gerçekleştirmesi yabancılaşmayı ortadan kaldıracaktır. Duyarlılık ve empati tek tek bireylerin davranışlarında ve giderek toplumsal pratiklerin çoğunda görünür hale geldiğinde sosyal problemler ve büyük trajediler en aza inecektir. Dolayısıyla insanı amaç edinmiş bir ahlaki duyarlılıktan söz etmek gerekmektedir. Bunu inşa edecek olan insanın kendisidir. Kendi içindeki değerlere dönebilme ve bu doğrultuda yeni bir dünya kurabilme potansiyelidir. Bu potansiyelin kendisi her zaman insanın içinde harekete geçmeyi beklemektedir. Dolayısıyla yaşamın her alanında bu potansiyelin ortaya çıkması için mücadele edilebilir. Sistemin üretim tabanından tüketim döngüsüne dolayısıyla tüm insan ilişkilerine kadar değişmesinin yolu insan temelli bir anlayışın yerleşmesi ve bunun sosyal organizasyonun tümüne yayılmasıdır.

Kırsal kalkınma planlamasında birçok ülkede görüşleri alınan dünyaca ünlü ekonomistlerden Ernst Frederic Schumacher “*Küçük Güzeldir*” adlı eserinde 1. Dünya Savaşı öncesinde Çin’de bir üniversite öğrencisinin ülkeye yıllık maliyetinin bir köylünün bir yıllık emeğine eş değer olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla öğrencinin öğrenim süresi boyunca bu emeğin sayesinde yol alabildiğinin farkında olması ve ilerde yapacağı meslek ne olursa olsun en başta ülkesindeki emekçi insana borcu olduğunun farkında olarak çalışması gerekmektedir. Schumacher, emek ve üretim cephesinde insanca bir yapılanmanın amacına ulaşması için yeni gelen neslin insanı bir amaç, bir değer olarak görmesi gerektiğinin altını çizer. Buna ilişkin olarak ülkemizde TED’in başlatmış olduğu değerler eğitimi bu yabancılaşmış döngüyü aşmaya yönelik önemli bir örnektir. Amacı evrensel değerleri vererek, sosyal ve ahlaki yozlaşmayı aşmak ve ortak ahlak anlayışında sosyal duyarlılık oluşturmak olan bu eğitim projesinde adalet, saygı, doğruluk, özdenetim, sorumluluk, özgüven, yardımseverlik, farklılıklara saygı, duyarlılık, hoşgörü, başarı, barış ve bilgelik gibi konular ön plana alınmaktadır. TED’in bu girişimi Milli Eğitim Bakanlığınca devlet okullarında da uygulanmaya başlamıştır.

Buna benzer projelerle başlatılacak olan insan ve değer temelli kurulan bir eğitim sistemi sosyal organizasyonun tümünü de dönüştürecek entelektüel insan potansiyelinin yetişmesini sağlayacak en güçlü dinamiktir. İnsanı amaç edinmiş eğitilmiş bir nesil aşırı kar hırsı ve tüketim odaklı yaşam anlayışının değişmesini sağlayacak en büyük güçtür. Emeğe değer veren, tüketirken doğaya ve insana duyarlılıkla ve ahlaki sorumlulukla yaklaşan insan tipi yetiştiğinde bu kadarı bana yeter diyecek ve bu

temelde bir üretim ahlakını da beraberinde getirecektir. E. F. Shaumaher'in belirttiği gibi kırsal alanlarda üretimin dönüşümünün başarılma ihtimali daha yüksektir. İnsan doğaya daha yakındır, ilişkiler daha duygusal temelde kurulduğundan buralarda küçük üretimin hayata geçirilmesi çok daha kolaydır. Dolayısıyla küçük üretimle insanın kendine yetecek kadar tüketmesi sağlanarak doğaya saygılı ve emek sömürsüne dayanmayan bir ekonomik anlayış hayata geçirilebilir. Doğaya, insana ve emeğe daha saygılı, ilişkilerin yabancılaşmadığı üretim anlayışı geliştirilebilir.

Kırsal alanlarda küçük üretimi yakalamak metropolleşmiş bölgelerde ise insanların birer tüketici olarak güçlerinin farkına varmaları sağlanabilir. İnsan ve değer temelli bir anlayış ilişkilere yerleşmeye başladığında tüketim alanı bu bölgelerde de kaçınılmaz olarak dönüşüm yaşayacaktır. Erich Fromm'un "*Umut Devrimi*" adlı eserinde vurguladığı gibi tüketim devrimi gerçekleşebilir. Sanayiye yüz geri etmek ve onu kendi istediklerini üretmeye yöneltmek ya da kendi istemediği şeyleri üreterek büyük zararlara yol açılmasını engellemek yani onu denetlemek tüketicinin elindedir ve tüketici bunun farkına varabilir. Tüketim devrimi, şirketleri, kendi ihtiyaçlarını sınırlayarak bunlara yanıt verecek şekilde üretmeye yöneltecek güç tüketicilerin elinde vardır ve tüketici devrimi hiç de uzak bir ihtimal değildir.

İnsanı tüketen bu sistemi dönüştürmek mümkündür. Buna yönelik küresel düzeydeki en önemli girişimlerden biri 1998'de bir grup akademisyenin başlattığı harekettir. 15 yılda yaklaşık 51 ülkeye yayılan hareket dünyada küresel adalet anlayışıyla sosyal bilimci Susan George önderliğinde başlamıştır. Kısa adı ATTAC olarak geçen hareketin amacı dünyada küresel adaletin sağlanması gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin borcunun silinmesi yoksulluğun ortadan kaldırılması ve elbette insanın doğaya daha saygılı şekilde yaşamayı başarması yönünde çözüm önerileri sunmaktır.

Küresel adalet hareketi olarak anılan ve henüz ülkemizde çok fazla bilinmeyen ATTAC'ın kurucularından Susan George'un "*Başka Bir Dünya Mümkün Eğer*" adlı eserinde de vurguladığı gibi tüm süreçlerin kontrolü imkansız değil ve başka bir dünya mümkün. Ancak bunun için duyarlı yurttaşlara, farklı hayat deneyimleri, bakış açıları ve becerilere sahip mümkün olan en fazla sayıda insanın yapabileceklerine bağlıdır. En önemlisi kimsenin değişime katkıda bulunmayacağını düşünmemesidir. Yeni bir dünya

yaratmak için herkes bulunduğu yerde becerilerini ve deneyimlerini duyarlılıkla harekete geçirmelidir. Daha önce kimse uluslararası arenayı demokratikleşmeye ya da yeryüzündeki herkese insanca ve onurlu bir yaşam temin etmeye kalkmadı. Bu ütopyik değil mümkün. Bu hareket özellikle politik alan dahil olmak üzere toplumsal yapının bir çok alanının yabancılaşmış döngü temelinde kapanmaya yaklaştığı bir süreç düşünüldüğünde daha büyük bir anlam kazanmaktadır. Bu durumda bu yabancılaşmış döngü içinde duyarlılıkla hareket edecek bireylerin ortak deneyimlerine ve Erich Fromm'un da dediği gibi ülkedeki duyarlı aydınların biraraya gelerek başlatacağı bir uyanışa ihtiyaç vardır.

Yine 2000'ler sonrası doğaya yönelik yabancılaşmayı aşmayı hedefleyen ancak sadece doğayı değil tüm yaşamı amaç edinen ekoköylerin varlığı bu uyanış hareketlerine verilebilecek örneklerden bir diğeridir. Jonathan Dawson'ın "*Ekoköyler-Sürdürülebilirliğin Yeni Ufukları*" adlı eserinde anlattığı bu yeni hareket en başta doğaya karşı saygılı bir tutumu yeniden inşa etme ve bu temelde yabancılaşmış insanı da rehabilite etme ve sadece yaşamı amaç edinmeyi hedeflemektedir. Dünyaya hızla yayılan bu yeni yaşam anlayışı insanın kendi iradesiyle hareket ettiğinde yaratabileceği dönüşümün en güçlü örneklerinden biri olarak nitelendirilebilir. Ekoköyler dünyada yerli üretimi, üreticiye ve emeğe saygıyı yeniden tesis etmeyi, parayı ve eşyayı araç, yaşamı amaç edinmeyi, insanlar arasında dayanışmayı ve güveni kurmayı hedefleyen yeni yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla küresel ekonomik anlayışın üzerine yükseldiği mantık ve vicdan arasındaki bağın kopukluğu bu yeni yaşam biçimlerinde aşılmaya çalışılır ve insanın yaşam doyumu ile güven ve dayanışma hissi en ön planda tutulur. Dünyanın farklı yerlerinde aynı temel değer anlayışından hareket eden Ekoköylerin modern kapitalist dönemin yabancılaşmış döngüsünü kırabilecek yeni bir anlayışın yaşama geçmiş hali olduğunu belirtmek mümkündür.

Aynı şekilde ülkemizde yerel ve bölgesel temelde gittikçe yayılan ve son iki yılda hızlanan Bombalara Karşı Sofralar hareketi yabancılaşmış insanın yarattığı tüketim döngüsünün uç boyutu olan paylaşım savaşlarına karşı başlamış en önemli hareketlerden biridir. Tüketim yerine paylaşmayı, savaş yerine barışı amaç edinen bu hareket özellikle metropollerde gittikçe yayılmaktadır. Hareketin amacına bağlı olarak

bireyler ellerindeki imkanlarla mültecilere, evsiz ve yoksullara yemek yapmakta kendi yiyeceklerini ve erzaklarını paylaşmaktadırlar.

Buna benzer olarak özellikle 1986'da ortaya çıkan Asya ve Avrupa'da hızla yayılmaya devam eden Slowfood hareketi de oldukça önemlidir. Başlangıçta İtalya'da fast food kültürüne karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu anlayış günümüzde tüm yaşamı amaç edinen bir harekete dönüşmüştür. Yavaş şehirlerde insanın ayağını gaz pedalından çekmesi gerektiği vurgusu hâkimdir, yani tüketime karşı ciddi bir karşı duruş vardır. Modern ile gelenekseli birleştirmeye çalışan bu yeni yaşam alanlarında özellikle emeğe yabancılaşmanın aşılması için üretici ve tüketici arasındaki uzaklığın ortadan kaldırılması, süpermarketler yerine yerli üretici pazarlarının kurulması büyük öneme sahiptir. Tüketim ve hıza bir karşı duruş sergileyen bu yeni yaşam alanları içine son yıllarda ülkemizde bulunan doğayla uyumu bozulmamış şehirler de (İzmir - Seferihisar ve Aydın – Yenipazar) eklenmiştir.

Bu hareketlerin en önemli göstergesi insanın modern dönemde içine girdiği doğadan ve insani değerlerden gittikçe uzaklaşan, mekanik döngüyü kırabileceğine dair birer umut ve işaret olmalarıdır.

KAYNAKLAR

- Adorno, T. W. (2011) *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi - Kitlelerin Aldanışı Olarak Aydınlanma*, (Çev. N. Ülner, M. Tüzel, E. Gen), İletişim Yayınları: İstanbul
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, (1986) *Austwitz*, Cilt 2, 51. Baskı, Ana Yayıncılık: İstanbul
- Arpad, B. (1972a) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Remarque'ın Hayat Hikayesi*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972b) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Hayat Kıvılcımı*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972c) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - İnsanları Sevmelisin*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972d) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Üç Arkadaş*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972e) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Lizbon'da Gece*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arpad, B. (1972f) *Remarque (Doğunun ve Batının Büyük Ustaları) - Dönüş Yolu*, Kıtış Yayınları: İstanbul
- Arslan, H. (2002) *İnsan Bilimlerinde Prolegomena - Dilthey'da Hermeneutiğin Arka Bahçesi*, (Çev. H. Arslan), Paradigma Yayınları: İstanbul
- Artuç, İ. (1984) *Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kaderi*, Kastis Yayınları: İstanbul
- Atayman, V. (2005) *İnsanları Sevmelisin*, (Çev. E. Mermi Erendor), Bordo - Siyah Yayınları: İstanbul
- Bewes, T. (2004) *Şeyleşme*, (Çev. D. Soysal), Metis Yayınları: İstanbul
- Cevizci, A. (2002) *Etiğe Giriş - Etik*, Paradigma Yayınları: İstanbul

- Cevizci, A. (2005a) *Felsefe Sözlüğü - Adorno*, Paradigma Yayınları: İstanbul
- Cevizci, A. (2005b) *Felsefe Sözlüğü - Yabancılaşma*, Paradigma Yayınları: İstanbul
- Cevizci, A. (2005c) *Felsefe Sözlüğü - Hermeneutik*, Paradigma Yayınları: İstanbul
- Coser, L. A. (2010) *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlımlarında Fikirler*, (Çev. H. Hülür, S. Toker, İ. Mazman), De Ki Yayınları: Ankara
- Cömert, B. (2007) *Croce'un Estetiği - Sanat Fizik Değildir*, De Ki Yayınları: Ankara
- Crowe, A. (2011) *Hitler*, (Çev. F. Dikmen), Tutku Yayınevi: Ankara
- Dökmen, Ü. (2006) *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık: İstanbul
- Dowson, J. (2012), *Sürdürülebilirliğin Yeni Ufukları*, (Çev. D. Dinçel), Sinek Sekiz Yayınevi: Ankara
- Erdost, B. (Derl.) (2007) *Yabancılaşma*, Sol Yayınları: Ankara
- Frankl, V. E. (2007) *İnsanın Anlam Arayışı* (Çev: Selçuk Budak), Öteki Yayınları: İstanbul
- Frisby, D. (2006) *Modern Kültürde Çatışma - Georg Simmel Modernitenin İlk Sosyoloğu*, (Çev. E. Gen), İletişim Yayınları: İstanbul
- Fromm, E. (1995) *Sevme Sanatı*, (Çev. Y. Salman), Payel Yayınevi: İstanbul
- Fromm, E. (1996) *Sağlıklı Toplum - Yabancılaşma*, (Çev. Y. Salman, Z. Tanrısever), Payel Yayınevi: İstanbul
- Fromm, E. (1998) *Kendini Savunan İnsan*, (Çev. N. Arat), Say Yayınları: İstanbul
- Fromm, E. (2001) *İtaatsizlik Üzerine - Bırakalım İnsan Egemen Olsun*, (Çev. A. Sayın), Kariyer Yayınevi: İstanbul
- Fromm, E. (2003) *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (Çev. A. Arıtan), Arıtan Yayınevi: İstanbul

- Fromm, E. (2004a) *Hayatı Sevmek - Dinin Yenilgisi*, (Çev. A. Köse), Arıtan Yayınevi: İstanbul
- Fromm, E. (2004b) *Hayatı Sevmek - Refah Toplumunun Oluşturduğu Yapay İhtiyaçlar*, (Çev. A. Köse), Arıtan Yayınları: İstanbul
- Fromm, E. (1994) *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* (Çev. Y. Salman), Payel Yayınları: İstanbul
- Fromm, E. (1990) *Umut Devrimi* (Çev. Ş. Yeğın), Payel Yayınları: İstanbul
- Fuld, W. ve Shneider, T. (2003) *Beni Sevdiğini Söyle” /Erich Maria Remarque’den Marlene Dietrich’e Aşk Mektupları*, (Çev. B. Ağaran), Parantez Yayınları: İstanbul
- Gellately, R. ve Stoltzfus, N. (2002) *Nazi Almanyasında Toplumdan Dışlananlar*, (Çev. B. Tanrıseven, Phoenix Yayınları: Ankara
- Gençtan, E. (1984) *İnsan Olmak Varoluşun Bireysel ve Toplumsal Anlamı*, Adam Yayıncılık: İstanbul
- Georg, S. (2005) *Başka Bir Dünya Mümkün Eğer*, (Çev. A. Tonak), Metis Yayıncılık: İstanbul
- Glover, J. (2003) *Yirminci Yüzyılın Ahlaki Tarihi*, (Çev. A. Oyayuz Yazal), Phoenix Yayınevi: İstanbul
- Gruen, A. (2012) *Empatinin Yitimi Kayıtsızlık Politikası Üzerine - Yalnızlığımızın Varoluşsal Endişesi*, (Çev. İ. İgan), Çitlembik Yayınları: İstanbul
- Hobsbawn, E. (2008) *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi 1914- 1991 Aşırılıklar Çağı*, (Çev. Y. Alogan), Everest Yayınları: İstanbul
- Horkheimer, M. (2013) *Akıl Tutulması - Araçlar ve Amaçlar*, (Çev. O. Koçak), Metis Yayınları: İstanbul

- Horney, K. (2008) *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, (Çev. S. Koçak), Doruk Yayınları: İstanbul
- Jung, G. C. (2013) *Keşfedilmemiş Benlik*, (Çev. B. İlhan, C. Sılay), Barış İlhan Yayınevi: İstanbul
- Kant, I. (2014) *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Çev: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı), Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi - Ankamat Matbaacılık: Ankara
- Kasser, T. (2013) *Para Var Huzur Yok / Maddiyatçılığın Ağır Bedeli*, (Çev. İ. Durdu), Ufuk Kitapları: İstanbul
- Köknel, Ö. (2005) *2000'li Yılları Algılamak*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul
- Köse, A. (2004) *Hayatı Sevmek*, (Çev. A. Köse), Arıtan Yayınları: İstanbul
- Marx, K. (Derl.) (2007a) *Yabancılaşma - 1844 El Yazmaları*, Barış Erdost, Sol Yayınları: İstanbul
- Marx, K. (Derl.) (2007b) *Yabancılaşma - Kutsal Aile*, Barış Erdost, Sol Yayınları: İstanbul
- Marx, K. (2012) *Grundrisse /Ekonomi Politüğün Eleştirisine Bir Ön Çalışma - Para Üstüne/Meta, Mücadele Değeri, Para*, (Çev. S. Nişanyan), Birikim Yayınları: İstanbul
- Maslow, A, (2001) *İnsan Olmanın Psikolojisi – Değerler*, (Çev. O. Gündüz), Kuraldışı Yayıncılık: İstanbul
- Mengüşoğlu, T. (1971) *Felsefi Antropoloji/İnsanın Varlık Yapısı ve Özellikleri - Kıymetleri Duyan Bir Varlık Olarak İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- Mengüşoğlu, T. (1971) *Felsefi Antropoloji/İnsanın Varlık Yapısı ve Özellikleri - Tavrı Takınan Bir Varlık Olarak İnsan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul

- Mengüšođlu, T. (1979) *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre/İnsan ve Hayvanın Varlık Yapısında Ortaya Çıkan Zıt Fenomenler - İnsan ve Hayvan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- Mengüšođlu, T. (1979) *İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre/İnsan ve Hayvanın Varlık Yapısında Ortaya Çıkan Zıt Fenomenler - "İnsanın 'Hayır' Diyebilen Davranışına Karşılık Hayvanın Daima 'Evet' Demesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul
- Moran, B. (1988) *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi Kültür Dizisi: İstanbul
- Ofluoğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008), *Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri*, Kamu – İş; Cilt: 10, Sayı: 1: Zonguldak
- Ofluoğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008), *Türkiye Taşkömürü Kurumu Kozlu İşletme Müessesinde Yabancılaşmanın Boyutları Üzerinde Etkili Olan Nedenlerin Araştırılması*, Kamu – İş; Cilt: 9, Sayı: 4: Zonguldak
- Okur, Y. ve Sever, A. (Derl.) (2009) *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi*, Özkan Matbaacılık: Ankara
- Oskay, Ü. (2001) *Müzik ve Yabancılaşma Aristo, Huizinga ve Adorno Açısından Bir Ön Çalışma*, Der Yayınları: İstanbul
- Öcal, O. (2008) *Kendini Verememe Problemi ve Ataol Behramoğlu'ndan Bir Örnek*, Kırıkkale Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Kırıkkale
- Özbek, M. F. (2001) *Toplumsal Yaşamda Empati*, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi, Sayı 1: Kırgızistan
- Özlem, D. (2000) *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi / Tin Bilimlerine Giriş*, İnkılap Yayınları: İstanbul
- Özlem, D. (2001) *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İnkılap Kitapevi: İstanbul

- Özlem, D. (2001) *Tarih Felsefesi - "Humanizm ve Aydınlanmada Tarih Kavramı / Tarih ve Anlama: Herder'in Tarih Felsefesi*, İnkilap Yayınları: İstanbul
- Remarque, M. E. (1961) *Sevmek ve Ölmek Zamanı*, (Çev. O. Tuğrul), Çelikkilt Basımevi: İstanbul
- Remarque, M. E. (1963) *Lizbon'da Gece*, (Çev. B. Arpad), Dünya Edebiyatından Seçme Eserler Arif Bolat Kitabevi: Ankara
- Remarque, M. E. (1970) *Kara Anıt*, (Çev. S. Bocutoğlu), Yaylacık Matbaası: İstanbul
- Remarque, M. E. (1971) *Tedirgin Hayat*, (Çev. B. Arpad), Milliyet Yayınları: Ankara
- Remarque, M. E. (1972) *Dönüş Yolu*, (Çev. T. Ağaoğlu), Sender Yayınları: İstanbul
- Remarque, M. E. (1974) *Üç Arkadaş*, (Çev. Ö. Süsoy), Altın Kitaplar Matbaası: İzmir
- Remarque, M. E. (1992) *Hayat Kivılcımı*, (Çev. B. Arpad), Görsel Dünya Klasikleri Dizisi: İstanbul
- Remarque, M. E. (2005) *İnsanları Sevmelisin*, (Çev. E. Mermi Erendor), Bordo - Siyah Yayınları: İstanbul
- Remarque, M. E. (2006) *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, (Çev. N.Yeğınobalı), Engin Yayıncılık: İstanbul
- Sayar, K. (2013) *Olmak Cesareti*, Timaş Yayınları: İstanbul
- Sayar, K. (2012) *Kalbin Direnişisi*, Timaş Yayınları: İstanbul
- Sayar, K. (2002) *Özgürlüğün Başdönmesi*, Kaknüs Yayınları: İstanbul
- Sazyek, H. (2008), *Abdulkhak Şınasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma*, Akçağ Yayınları: Ankara
- Schumacher, F. E. (2010), *Küçük Güzeldir*, (Çev. O. Deniztekin), Varlık Yayınları: İstanbul

- Simmel, G. (2006) *Modern Kültürde Çatışma - Metropol ve Tinsel Hayat*, (Çev. N. Kalaycı), İletişim Yayınları: İstanbul
- Simmel, G. (2009) *Bireysellik ve Kültür - Fahışelik*, (Çev. T. Birkan), Metis Yayınları: İstanbul
- Simmel, G. (2009) *Bireysellik ve Kültür - Metropol ve Zihinsel Hayat*, (Çev. T. Birkan), Metis Yayınları: İstanbul
- Simmel, G. (2014) *Paranın Felsefesi - Paranın Saf Sembolik Gelişiminin Gelişimi*, (Çev: Y. Alogan, Ö. Aydın), İthaki Yayınları: İstanbul
- Slattery, M. (2007) *Sosyolojide Temel Fikirler -Yabancılaşma*, (Çev. G. Demiriz), Sentez Yayıncılık: İstanbul
- Tarih Ansiklopedisi, (1979) *Hitler Adolf*, 3. Baskı, Bateş Yayınları: İstanbul
- Thema Larousse/Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih, (1994), “*İkinci Dünya Savaşı*” Milliyet Yayınları, Cilt 1, İstanbul
- Toffler, A. (1981) *Üçüncü Dalga - Piyasanın Önemi*, (Çev. A. Seden), Altın Kitaplar Yayınevi: Ankara
- Toffler, A. (1991) *Ekonominin Çöküşü / Eko-Spazm*, (Çev. M. Akçok), İnsan Yayınları: İstanbul
- Toffler, A. (1996a) *Gelecek Korkusu/Şok- Durumların Akımı*, (Çev. S Sargut), Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul
- Toffler, A. (1996b) *Gelecek Korkusu/Şok - İlişki Kurmanın Bedeli*, (Çev. S. Sargut), Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul
- Toffler, A. (1996c) *Gelecek Korkusu/Şok- İnsan Yapısı Nesnelere/Kullan - At Toplumu* (Çev. S. Sargut), Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul
- Tolan, B, (1980), “*Çağdaş Toplumun Bunalımı /Anomi ve Yabancılaşma*”, Ankara İktisadi Ve İdari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara

- Tunalı, İ. (2003), “*Marksist Estetik*”, “*Bir Bilgi Problemi Olarak Sanat*” Kaynak Yayınları, İstanbul
- Tunalı, İ. (2003), “*Marksist Estetik*”, “*Bir Toplumsal Problem Olarak Sanat*” Kaynak Yayınları, İstanbul
- Turner, Beeghley, Powers, (2010), “*Sosyolojik Teorinin Oluşumu*”, (Çev. Ü. Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, İstanbul
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi. (1983) *Hitler Adolf*, Cilt 5, Anadolu Yayıncılık: İstanbul
- Twenge, J. C. (2010) *Asrın Vebası Narsisizm İleti* (Çev. Ö. Korkmaz), Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Veysal, Ç. (Derl.) (2009) *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*, Etik Yayınları: İstanbul
- Vester, F. (1998) *Sibernetik Toplum*, (Çev. A. Arıtan), Arıtan Yayınevi: İstanbul
- Yalom, I. (2008) *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek* (Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınevi: İstanbul
- Yalom, I. (2011) *Varoluşçu Psikoterapi*, (Çev. Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınevi: İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sevra Fırıncioğulları

Doğum Yeri ve Tarihi : 29. 11. 1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı Felsefe Grubu Öğretmenliği

İletişim

e-posta Adresi : sevraf@hotmail.com sevrafirinci@gmail.com

Tarih :